

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Ceren Lordoğlu

İstanbul'da Bekâr Kadın Olmak

İletişim

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - <https://rantey.org>

CEREN LORDOĞLU
İstanbul'da Bekâr Kadın Olmak

CEREN LORDOĞLU 1977 yılında İstanbul'da doğdu. Mimar Sinan Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nden lisans, ODTÜ Sosyoloji Bölümü'nden yüksek lisans, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü'nden doktora derecelerini aldı. 2000-2002 yılları arasında ODTÜ Toplumsal Cinsiyet ve Kadın Çalışmaları Anabilim Dalı'nda araştırma görevlisi olarak çalıştı. 1998-2009 yılları arasında çeşitli sivil toplum kuruluşlarında proje ve program koordinatörü olarak görev yaptı. 2012 yılından beri Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi'nde uzman olarak görev yapmaktadır. Nehir'in annesidir.

İletişim Yayınları 2644 • Araştırma-İnceleme Dizisi 434

ISBN-13: 978-975-05-2445-5

© 2018 İletişim Yayıncılık A. Ş. (1. Basım)

1. BASKI 2018, İstanbul

EDITÖR Tanıl Bora

YAYINA HAZIRLAYAN Hande Dönmez

DİZİ KAPAK TASARIMI Ümit Kıvanç

KAPAK Suat Aysu

KAPAK FOTOĞRAFI Adem Erkoçak

UYGULAMA Hüsnü Abbas

DÜZELTİ Remzi Abbas

BASKI Ayhan Matbaası • SERTİFİKA NO. 22749

Mahmutbey Mahallesi, 2622. Sokak, No: 6/31 Bağcılar 34218 İstanbul

Tel: 212.445 32 38 • Faks: 212.445 05 63

CILT Güven Mücellit • SERTİFİKA NO. 11935

Mahmutbey Mahallesi, Devekaldırımı Caddesi, Gelincik Sokak,

Güven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları • SERTİFİKA NO. 10721

Binbirdirek Meydanı Sokak, İletişim Han 3, Fatih 34122 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

CEREN LORDOĞLU

İstanbul'da Bekâr Kadın Olmak

Anneme ve babama...

İçindekiler

SUNUŞ VE TEŞEKKÜR	9
Giriş	13
BİRİNCİ BÖLÜM	
MEKÂNIN FEMİNİST OKUMALARI	19
Temel kavramlar	19
Araştırma yöntemi	26
İKİNCİ BÖLÜM	
DEĞİŞEN AİLE VE BEKÂR KADINLAR	49
"Aile"nin değişen tanımı	52
Türkiye'de aile yapısının değişimi	56
Türkiye sosyal politikalarının kıymetlisi: Aile	65
Türkiye'de sosyal politikaların görmediği bekâr kadınlar	72
Bekârlığın "kirliliği"	78
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
KADINLARIN SESLERİNDEN BEKÂR OLMAK	85
Aile/akraba/arkadaşa yakın veya birlikte oturmak	85
Birlikte çalışmak	89
"Yalnız da olmuyor, ailemin yanında olayım"	92
Aileden ayrı eve çıkmak ya da yer değiştirmek	95

Sosyal destek ihtiyacına bağı mekânsal düzenlemeler	101
Bekârlığın türlü halleri	111
Değerlendirme	117

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

MAHALLE: GÜVENLİK ÇEMBERİ Mİ?

AHLÂK BEKÇİSİ Mİ?	119
Değişen mahallenin değişmeyenleri	119
Ev ve sokak geçişkenliği	131
Mahalle ilişkilerinde mesafe	138
Baş etme yöntemi olarak taktikler, performanslar	142
Kadınların yaşadıkları çevre ilişkilerine dair anlatıları	149
<i>Kadıköy: "İstanbul'un yaşanabilir en güzel semti"</i>	150
<i>Bağcılar: "Hani işten dolayı olsun, işte artık çevre de hep buraya yığılmış."</i>	171
<i>Sarıyer: "Mahalleden birkaç kişi öğrenmiş benim durumumu, erzak falan kapıya getirmişler dün akşam"</i>	181
Değerlendirme	191

BEŞİNCİ BÖLÜM

KADINLARIN KENTSEL KAMUSAL ALANDA

FİZİKSEL GÜVENLİKLE İLGİLİ KORKULARI	193
Şehirde ihtiyatlılık ve korku	194
Kadınların mekânsal sınırlılıklarının erkek şiddetiyle ilişkisi	196
Türkiye'de kadına yönelik şiddet	201
Kadınların fiziksel güvenlik korkularına ilişkin anlatımları	213
Değerlendirme	228
SONUÇ VE TARTIŞMA	231
KAYNAKÇA	239

SUNUŞ VE TEŞEKKÜR

Bu kitap 2016 yılında tamamladığım doktora tezinden yola çıkarak hazırlandı. Başlangıçta araştırma konusu üzerine düşünürken, daha önce yüksek lisansta da çalıştığım sosyal dışlanma, sosyal mesafe, sosyal sınır gibi konularla ilgileniyordum. Bekâr kadınların mekânla ilişkili görünür hale gelen sosyal dışlanma deneyimlerini inceleme arzumu Sevgili Hocam Meral Özbek'le paylaştığımda, “Demek bu konu sana yazılmış!” demesiyle, tekrara düşme endişemi bir kenara bırakıp konuya sarıldım. Araştırma sorularım zaman içinde başka yönlerle doğru evrildi, çeşitlendi. Kitapta bu aşamaları görebileceğinizi sanıyorum.

Bekâr kadınlar üzerine araştırma yapmayı tercih etmem tesadüf değildi. Akademik bir ilgiden çok önce farklı bir yaşam deneyimi olduğunu anlamıştım. Çocukluğumdan beri ailemde, çevremde pek çok bekâr kadının farklı yaşamlarına tanık oldum, tedirginliklerini hissettim.

Türkiye’de daha önce bekâr kadınların mekânla bağlantılı deneyimleri üzerine yapılmış bir çalışmaya rastlamadım. Umarım bu kitap, farklı yaşam deneyimlerinin akta-

rıldığı araştırma alanına katkı sağlar. Görüşmeler sırasında, bana hayatlarından önemli, özel detayları aktaran kadınlardan bazıları –anlattıkları güçlenme hikâyelerinden kendileri de etkilenererek– “kitabına şunu da yaz, kadınlar korkmasın, biz güçlüyüz, yapabiliriz,” diyerek güçlenme öykülerini başka kadınlarla paylaşmak istediler. Bu sözler benim hem çalışmayı bitirme kararlılığında, hem de yaygın şekilde okunması arzumda çok etkili oldu. Dolayısıyla şimdi kitaplaşması benim için büyük bir mutluluk. Bana zaman ayıran, hayatlarının önemli kesitlerini aktaran kadınlar olmasaydı bu kitap da olmazdı, hepsine çok teşekkür ederim.

Türkiye’de doktora yapan pek çok kişi gibi ben de bir yandan farklı bir işte çalışıp diğer yandan bu çalışmayı yürüttüm. Bu sırada ailem, yakın arkadaşlarım ve hocalarım çok destek oldular. Onlar olmasaydı tamamlayabilmem mümkün olmazdı.

Başta danışmanım Hürriyet Ögdül olmak üzere değerli öneri ve yönlendirmelerinden ötürü Fatma Ünsal’a, farklı bir bakış açısı sağlamasından ötürü Alev Özkazanç’a çok şey borçluyum. Araştırma sırasında her takıldığımda bana cömertçe zaman ayıran Yıldırım Şentürk’ün, özellikle kitaplaştırma sürecinde detaylı okuma ve tavsiyeleri ile çok emeği var, çok teşekkür ederim. Çalışma azmine, yeniliklere olan merakına hayranlık duyduğum değerli hocam Murat Güvenç, her zaman olduğu gibi bu araştırma sırasında da bana her türlü kaynağını açtı ve fikirleriyle farklı bakış açıları yakalayabilmeme imkân tanıdı, kendisine ne kadar teşekkür etsem azdır.

İçinden çıkamadığım, derdimi nasıl anlatacağımı bilemediğim zamanlarda yardımına koşan arkadaşlarım Özgür Sevgi Göral’a, Begüm Özden Fırat’a; bir bölümü detaylı okuyup tavsiyelerde bulunan Ebru Aykut’a; haritaları çizen Murat Tülek’e, harika bir tartışma ortamında yazdıkla-

rıma öneriler, eleştiriler getiren İstanbul Toplumsal Araştırmalar Grubu'na ve bu araştırmanın kitap haline gelmesinde tüm emeği için Tanıl Bora'ya çok teşekkür ederim.

Bu kitap üzerinde çalışırken birlikte geçireceğimiz pek çok zamandan çaldığım kızım Nehir'e gösterdiği anlayış ve sabır için minnettarım. Çalışmanın neredeyse tüm aşamalarında yanımda olan, bana her zaman güç veren, anlayışını eksik etmeyen Yağız'a müteşekkirim.

Giriş

Didem arkadaşlarıyla Taksim’de buluştuktan sonra akşam tek başına eve dönüyordu. Sarıyer’de sevimli bulduğu mahallesine, evine. Arkadaşlarıyla sohbeti uzadıkça ve saat ilerledikçe, otobüs bulma imkânının kalmadığını, minibüse bineceğini düşünüp huzursuzlanmaya başlamıştı. İstiklal Caddesi’ndeki kalabalığın içinden hızlı adımlarla ilerleyip Beşiktaş dolmuş durağına ulaştı ve hemen dolmuşla Beşiktaş’a geldi. Beşiktaş’ta Sarıyer minibüslerine binmeden evvel düşündü. Taksiye binse ne kadar tutardı? En son bindiğinde kırk beş lira tutmuştu, ama epey zaman olmuştu. Acaba sonrasında zam gelmiş miydi? Cüzdanında yeterince nakit parası olup olmadığını kontrol etti. Ertesi gün eve gelecek tamircinin de akıtan musluğu değiştirmek için ne kadar isteyeceği belli değildi. Hızla minibüslerin olduğu tarafa doğru yöneldi ve en arka dörtlü koltuğun cam tarafına oturdu. Bütün koltukların dolmasını beklemeden minibüs hareket etti. Kısık sesle radyo çalıyordu. Didem minibüsün içinde kimler var diye hızlı bir bakış atıp, camdan şehrin ışıklı yollarını, vitrinlerini izlemeye başladı. Bir an önce evde ol-

mak istiyordu, oysa daha en az yarım saat, kırk beş dakikalık yolu vardı. İşyeri Sarıyer’de olmasa yine de orada oturur muydu? Evini ve mahallesini çok seviyordu ama arkadaşlarıyla şehir merkezinde buluştuğunda, bir etkinliğe katılmak istediğinde, gece geri dönüş kısmı çok zor oluyordu. Minibüste ineceği durağa yaklaştıkça yolcu sayısı azaldı. Normalde evine daha yakın olan ve gündüzleri her zaman indiği yerde inerse alt geçitten geçmesi gerekecekti. Bir önceki durakta indi. Oradan yürüdüğünde mesafe uzuyordu ama daha aydınlıktı geçtiği yerler ve alt geçit kadar ıssız değildi. Yürürken adımlarını hızlandırdı. Burası bir önceki geçişinde daha aydınlık değil miydi? İçtiği biranın en ufak bir etkisi kalmamıştı. Şu an tek istediği sokağın başındaki bakkalın açık ışıklarını görmektir. Adımlarını hızlandırdı. Aklından tüm olasılıklar ardarda geçiyordu ve kalbinin atışını yavaşlatma imkânı kalmamıştı. Yanından geçmek zorunda olduğu boş parkta bir gölge gördü. Korkusunu belli etmeden ne olduğunu görmek istedi, oyalanmadı, adımlarını hızlandırdı. Sonunda bakkalın ışığını gördü ve yavaşladı. Bağırısı duyulabileceği bir mesafeye gelmişti. Yavaşladı. Sakinleşti.

Didem’in yaşadıkları kadın olarak pek çoğumuza tanıdık, bildik gelmiştir. Kadınların kentte yaşadıkları korkunun farklı katmanları var, ancak fiziksel güvenlikle ilgili olan bunların arasında en belirgin olarak öne çıkanıdır. Türkiye’de yapılan araştırma, haber ve çalışmalarda kadınların kentte yaşadıkları sınırlılıkların ve eşitsiz mekân kullanımının belirgin işaretlerini görürüz. Uluslararası Af Örgütü Türkiye Şubesi’nin “Kadına Karşı Şiddete Son” imza kampanyası kapsamında, katılımcılara sorulan “Kadına karşı şiddetin sona erdiği bir dünyada ilk yapacağım şey nedir?” sorusuna verilen yanıtlar da kadınların kentte güvenlikle ilgili korkularını gösterir: “Korkusuzca sokağa çıkabileceğim”, “Gece tek başıma şehrimi keşfedebileceğim” (Çur,

2005: 125). Türkiye’de kadının kamusal alandaki varlığı, 19. yüzyılda olduğu kadar tekinsiz ve düzenlenmesi gereken bir durum olarak ele alınmasa da bugün hâlâ tanımlı, sınırlı mekân ve zamanlarda mümkün oluyor. Bu noktada kadının şehirdeki mevcudiyetinde erkeklerle eşit fırsatlara ve katılım imkânlarına sahip olmaması tarihsel ya da coğrafi farklılıklardan öte, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin mekân üzerinden yeniden inşası ve görünürlüğü şeklinde karşımıza çıkıyor (Alkan, 2009; Cantek vd., 2014; Kümbetoğlu, 2001; Toprak vd., 2008).

Akşam eve döneceğimiz saate göre rota belirlemek, evden çıkarken şehrin nerelerinden geçeceğimize göre kıyafet seçmek gibi gündelik hayatımıza dair ayrıntılar yanında bir de pek görünür olmayan konular var: Yalnız yaşayacaksak ve ekonomik imkânlarımız dolayısıyla seçme imkânımız varsa, şehrin neresinde oturmak daha güvenli ve rahat olur? Mahalle hayatı, çocuğu olan bekâr bir kadın için siteye göre daha mı güvenli? Yaşadığımız yerde çevremizle kuracağımız ilişkilerin sınırları olmalı mı? Erkek arkadaşlarımızın eve girip çıkması sorun olur mu? Ailemizin ya da arkadaşlarımızın oturduğu mahallede yaşamak, bekâr kadın olarak yaşamının kolaylaştırıcısı olabilir mi? Bütün bu sorulara kadınlar erkeklerden farklı şekillerde yanıt ararlar.

Bu çalışma ile İstanbul’da birbirinden farklı sınıfsal ve kültürel özelliklere sahip bekâr kadınların mekânla ilişkili yaşadıkları sınırlılıkları ve aynı zamanda bunlarla baş etme, direnme yöntemlerini ve güçlenmelerini, anlatımları üzerinden görünür kılmayı amaçladım. Mekânla toplumsal cinsiyet arasındaki karşılıklı ilişkinin takibini, yaşanan sınırlılıklar üzerinden yapmak farklı bakış açılarını yakalama imkânı sağlayabilir. Mekânı kadınları bütün bütün sınırlandıran, hapseden bir yaklaşımdan ziyade çelişkileri barındıran, direnme ve sınırları zorlama imkânı yaratıp, güçlendiren bir

süreç olarak ele aldım. Kadınların sınırlandırmalara karşı direnme imkânlarını gündelik hayatlarının parçası olan mekânla ilişkileri üzerinden anlamaya çalıştım. Bu baş etme yöntemlerini, onların anlatımları üzerinden görüp anlamaya çalışmakla birlikte, sınırların ve ataerkil baskının gücü ile de tekrar tekrar karşılaştım. Erkeklerin giremediği, sadece kadınların sınırlı zamanda kullandığı bazı mekânları (kadın matineleri, kına geceleri, bekârlığa veda partilerinin yapıldığı bazı eğlence mekânları), gündelik hayatın baskı ve sınırlandırmalarını görünür kılmada doğru örnekler olmayacağına inandığımdan bu çalışmaya dahil etmedim. LGBT bireylerin de kadınların yaşadığına benzer korkuları kentsel kamusal mekânlarda yaşadıklarını yapılan çeşitli yayın ve araştırmalardan biliyoruz, ancak bu çalışmada inceleme grubunu kadınlarla sınırlı tutmayı tercih ettim.

Toplumsal cinsiyet ilişkileri ve mekân, karşılıklı ve sürekli olarak birbirlerini inşa eden, çeşitlenip, farklılaşan, birbirinden bağımsız ele alınması mümkün olmayan toplumsal süreçlerdir. Henri Lefebvre'in (1991) ifadesiyle söyleyecek olursam mekânı, sahnelenecek oyun için dekorun yerleştiği statik bir alan olarak ele almamaya çalıştım. Toplumsal cinsiyet ilişkileri ile mekân, yer arasındaki karşılıklı ilişkileri görebilmek, eşitsiz güç ilişkilerinin mekân üzerinden nasıl inşa olduğunu açıklayabilmek için, mekânı nasıl tarif ve takip ettiğim önem kazanıyor. Bu tarif için çok gerilere değil, 1970'lere kadar gitmeyi yeterli buluyorum. 1970'ler sonrasında mekânla ilgili literatürde ağırlık kazanan yaklaşım ilişkiyel mekân anlayışıdır. Mekân ilişkiyeldir, çünkü nesneler diğer nesnelerle ilişki halindeki bir sistemde var olabilirler. Mekân çok katmanlı, heterojen ve çokludur (Elden, 2009). Buna bağlı olarak da toplumsal olan aynı zamanda mekânsaldır yaklaşımı ağırlık kazanmıştır. Bu yaklaşımda ne mekânın toplumsal ilişkilerden bağımsız olduğu, ne

de toplumsal ilişkilerin tek taraflı mekânı belirlediği fikrine hapsolmayan, toplum-mekân arasında karşılıklı ilişki ve inşayı gözetten bir yaklaşım çerçevesi sunulur (Özgür, 2010).

Toplumsal cinsiyet ve yer, mekân arasındaki karşılıklı inşâ sürecini en etkili şekilde ortaya koyan teorisyenlerden biri, *Space, Place and Gender* (1994) (*Mekân, Yer ve Toplumsal Cinsiyet*) adlı kitabıyla Doreen Massey'dir. Massey mekânı farklı, dinamik ve karşılıklı ilişkilerin ortak ürünü olarak görür ve çoklu bir mekân anlayışı önerir (Massey, 1994; Massey, 2005). Temelde savunduğu, ilişkisel mekân yaklaşımıdır (Elden, 2009). Mekân, çoğul ve heterojen ele alınması dolayısıyla da sürekli ve bitmeyen bir inşâ sürecindedir. Bu durumda, tek çeşit bir mekândan ziyade, çoklu bir mekân söz konusudur. Massey'e göre mekânsal olan, en gerçek anlamda, toplumsal olarak inşâ edilir ve mekânsal olanı anlamak ekonomik ve toplumsal analizi gerektirir. Sosyal ve mekânsal değişim bütünün parçalarıdır (Massey, 1994: 22). Bu tür bir yaklaşımın sunduğu zemin bekâr kadınların mekânla, yerle karşılıklı olarak kurdukları ilişkiyi ve bu alandaki eşitsizlikleri görünür kılmak açısından kurucu bir role sahiptir.

Massey, dört farklı özelliklerle gelişen yeri tanımlar: 1) Yer kesinlikle statik değildir. Eğer yeri, sosyal ilişkilerle ilişkili şekilde ele alacaksak, o zaman mekân da sosyal etkileşimle kavramsallaştırıldığında süreçlerden meydana gelir. Zaman içinde donmamıştır. 2) Ayrıca yerlerin mutlak sınırları olmak zorunda değildir. Belli çalışmaları gerçekleştirmek için sınırlara ihtiyaç duyarız ama yeri kavramsallaştırmak için sınırlar gerekli değildir. 3) Yerlerin tek kimlikleri olmak zorunda değildir. İçsel çekişmelerle dolu olabilirler. 4) Bir yerin spesifikliği sürekli yeniden meydana gelebilir, içselleşmiş bir tarih sonucundaki spesifikleşme değildir. Spesifikleşmenin pek çok kaynağı vardır: yerin benzersizliği (Massey, 1994: 155).

“Mekân... tahakküm ve itaatin, dayanışma ve işbirliğinin, karmaşık ilişkiler ağıdır” (Massey, 1994: 161). Yerler ve yer temelli kimlikler sınırlı değil, açık, geçirgen ve akışkan oluşlardır ve devamlı “süreç içinde” sayısız başka yerle ilişki içindedirler (Massey, 1994). Massey, Haraway’ın farklılık geometrisi kavramına gönderme yaparak, mekânı güç geometrisi olarak tarif eder. Bu güç geometrilerinden biri de toplumsal cinsiyet ilişkileridir. Mekânın tekil değil çoğul olduğu anlayışına benzer şekilde cinsiyetlerin de çoklu ve değişken olduğu söylendiğinde, insanlar ile yerler arasındaki bağların sürekli yeniden şekillenen, güçlü ve olumsal, sürekli ve değişken olduğu da ifade edilebilir (Bondi ve Davidson, 2005: 19-20).

Peki, Massey’nin yanı sıra mekân, yer ve toplumsal cinsiyet ilişkileri üzerine kuramsal tartışmalarda kimleri ve hangi kavramları bu çalışmayla ilişkili buldum ve açıklayıcı bağlantılar keşfettim?

MEKÂNIN FEMİNİST OKUMALARI

Temel kavramlar

Toplumsal cinsiyet ilişkilerinin mekân üzerinden nasıl çeşitlendiği, başkalaştığı, coğrafya alanındaki feministler tarafından yapılan en erken gözlemlerden biridir (Massey, 1994). Dolayısıyla mekân, yer ve toplumsal cinsiyet arasındaki ilişkiler üzerine literatür taraması yaptığımda karşıma çıkanlar çoğunlukla feminist coğrafyacılarıdır.

Feminist coğrafyanın, akademik bilgi ve pratiğin feminist eleştirisinden beslenerek, farklı feminist kuramların metodolojik, epistemolojik tartışma ve kavramlarından etkilenerek şekillendiği söylenebilir (Johnson, 2009). Feminist coğrafyacılar gündelik hayatın her alanı üzerinden, mekânın cinsiyetli ve eleştirel bir şekilde okunmasını amaçladılar. Daha da ileri giderek “toplumsal cinsiyet ayrışmaları ve mekânsal ayrışmalar arasındaki ilişkiyi incelemeyi, görünür kılmayı ve bu ikisinin birbirlerini karşılıklı inşa etmesini açığa çıkarmayı” önemli bir temel hedef olarak aldılar (Dias ve Blecha, 2008). Her ne kadar feminist coğrafyanın gelişi-

mi ve kadınların coğrafyada etkin olması, disiplin kadar geçmiş yıllara dayanmasa da¹ özellikle 1970'lerde feminist hareket ile yakından bağlantılı olduğu görülür (Johnson, 2009; Özgüç, 1998).

Feminist coğrafyadaki epistemolojik tartışmaları Linda McDowell 3 farklı şekilde kategorileştirir (McDowell, 1993): 1. Ampirik / rasyonalist yaklaşım, 2. Anti-rasyonalist yaklaşım / Duruş noktası kuramı, 3. Postrasyonalist / Post-modernist yaklaşım.

Feminist coğrafya çalışmalarında başlangıçta ilk dönem feminist akıma paralel şekilde, "eşitlik" eksenli bir bakış açısı görülür. Bu noktada en temel iddia, kadınların erkeklerle farklı ölçeklerdeki mekân kullanımında (ev, mahalle, kent, köy, ülke, bölge) eşit fırsatlara sahip olmadığı görüşüdür (Alkan, 2012). Dolayısıyla kadınların eşitsiz konumlarından kaynaklı mekânsal farklılıkları ortaya çıkarmak, çalışmalarındaki temel meselelerden biri olmuştur (Tuncer, 2012). Erken dönem diyebileceğimiz 1970'li yıllarda çalışılan konular şu başlıklarla özetlenebilir: toplumsal cinsiyet ve kentleşme, emek piyasası ve çocuk bakımı, kadınların fırsat ve hizmetlere erişimi, kadınların işyerlerine ulaşımı, kadın ve kent politikaları, kadınların politik katılımı (Paeke, 2009). Bu inceleme konularından anlaşılacağı gibi McDowell'in kategorileştirmesine paralel şekilde bu dönemde feminist coğrafyada ampirik / rasyonalist çalışmalar ağırlıktadır.

1980'lerde çalışmaların ana eksenini, kadınların erkeklerle göre eşitsiz ve ikincil konumlarından kaynaklı mekânsal farklılıkları ortaya çıkarmaktır. Kadınların erkeklere göre kent coğrafyasını çok daha sınırlı kullandıklarını göstermeye katkıda bulunan, kadınların hem teorik hem de pra-

1 Coğrafya alanında toplumsal cinsiyet konularını ele alıp, değerlendiren ilk makale *The Professional Geographer* dergisinde 1973 yılında Wilbur Zelinsky'nin "The Strange Case of The Missing Female Geographer" adlı makalesidir (Johnson, 2009).

тік anlamda görünürlüğünü amaçlayan bu çalışmaların özellikle kentsel alan kullanım kalıplarının oluşumu ve kentin mekânsal yapısının inşa süreçlerinde toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini açığa çıkarmada önemli etkisi olmuş ve hâlâ pek çok çalışmada da etkisini sürdürür (Johnson, 2009; Tuncer, 2012). Bu dönemde üzerinde daha fazla durulan çalışma temaları şunlardır: kadınların kentsel alanlardaki güvenlik, erişim, istihdam ve barınma politikalarıyla ilgili problemleri, kadınların oturdukları yerlere göre belirginleşen kentsel ayrışma, belirli mahallelerin soylulaşması ve bunun kadınlara olan etkileri, kadınların gündelik kent içi hareketlilik davranışları, yapı ve doğal çevreye ilişkin rol ve algıları (Johnson, 2009; Tuncer, 2012). Toplumsal cinsiyet farklılıklarının görünürlüğüne önemli katkı sağlayan bu çalışmalar, sonraki yıllarda, kadınların davranış ve deneyimleri üzerine evrensel, genelleyici açıklamalar yapmak, sınıf, ırk, etnisite gibi kadınları ayrıştıran toplumsal farklılıkları yeterince dikkate almamakla eleştirilmiştir (Tuncer, 2012). Diğer bir deyişle kadın kategorisi inşasının; çeşitlendirilmiş duruşların, güç ilişkilerinin söylemsel olarak nasıl inşa edildiğini teorileştirmeyip verili kabul etmiştir (Ecevit, 2011).

McDowell'in ikinci kategorileştirmesi olan anti-rasyonalist karşıtı yaklaşım /duruş noktası kuramı teorisyenleri (Sandra Harding, Nancy Hartsock, Donna Haraway, Adrienne Rich) farklılığın öne çıkarıldığı, eşitlik iddiası yerine, üstünlüğü eril olana atfeden geleneksel ikili bölünmeyi tersyüz etmeyi amaçlayan bir yaklaşım geliştirdiler (McDowell, 1993). Feminist duruş kuramının ayırt edici özelliği feminist bilginin ve bilgi üretiminin toplumsal güce ve kadın deneyimine dayandığı düşüncesi idi. Bu yaklaşıma göre:

- (1) bilgi ve bilgi üretimi modernite anlayışının hangi özelliklerine sahip olursa olsun, bilginin kendisi ve üretim

süreci toplumsal güç ilişkilerini içerir; (2) bilgi ile güç ilişkili ise ve kadına ait bilgi de kadınlık deneyimlerine bağlı ise, feminist bilgi ile toplumsal güç arasındaki ilişki temel bir sorgu alanıdır; (3) bilgi üretiminde kilit rol oynayan bilen özne, sadece kişisel, sabit ve belirgin olan ırk, sınıf, toplumsal cinsiyet ve benzeri kimliğine değil, toplumsal inşa sürecinin güç ilişkilerine bağımlıdır; (4) bilgi kısmi, özgül, özel, durumsal ve benzeri özelliklere sahip olarak, kendisi de öznelliklere sahip 'bilenler' tarafından üretilir; (5) kadınların deneyimleri çeşitlidir ve birbirlerinden farklıdır; (6) kadınların öznelliklerinin sosyal inşasına temel olan güç ilişkileri genel, tümleşmiş, tekli ilişkiler değildir ve (7) kadınlık bilgisi kısmidir ve durumsaldır; kadınlar ayrıcalıklı bir duruşa sahiptirler; bu durum genel olabilir ancak evrensel değildir. (Ecevit, 2011: 47-48)

Bu tür bir yaklaşımla cinsiyet özgüllüklerinin, deneyimin ve farklılıkların "bilimsel araştırma" yaklaşımının temeline yerleşmesinin mümkün olacağı, böylece daha kapsayıcı ve eleştirel bir yaklaşımın da ortaya çıkacağı düşünüldü (Alkan, 2015). Özellikle Harding ve Haraway'ın kısmi ya da konumlandırılmış bilgi kavramı ile Beyaz-Batılı-orta sınıf kadınların sundukları akademik bilginin başka kadınların bilgisiyle aynı olmadığına dikkat çekildi. Her iki teorisyenin de işaret ettikleri nokta, farklılık ilişkilerinin hiyerarşik olmayan bir biçimde kuramsallaştırılmasının ve ikilikler arasındaki sınırların sürekli olarak sorgulanmasının gereğine yönelikti (McDowell, 1993).

Bu çalışmada kadınların deneyiminin merkeze yerleşmesi, kuramsal çerçeveyi ve temaları bu deneyimlerin belirlemesi, anti-rasyonalist / duruş noktası kuramına yakın bir yerde konumlandırılmasının işaretidir. Türk, orta sınıf mensubu, eğitim almış ve bekâr bir kadın olarak bu çalışmada görüştü-

güm kadınlara kendimi ve çalışmayı açık bir şekilde anlatma çabasında oldum. Onların konut öykülerini dinlerken, aslında yaşam öykülerini dinledim. Sıra oturup bunları yazmaya geldiğinde bu deneyimleri merkeze alarak; kadınların farklı sınıfsal ve toplumsal deneyimleri ışığında mekân üzerinden kurulan eşitsiz güç ilişkilerini ve direnme biçimlerini anlatma uğraşına girdim. Ancak çalışmanın tümünü tek bir yaklaşımsal kategori altında değerlendirmenin mümkün olmayacağını düşünüyorum. Bir yandan kadınların deneyimlerinin çeşitliliği üzerinde dururken, diğer yandan ise kent-sel kamusal mekânlarda fiziksel güvenlik konusunda yaşadıkları ortak sınırlandırmalara ve erkek şiddetiyle bağlantılı baskıların ortaklığına tanık oldum. Dolayısıyla mekân üzerinden yaşanan bu eşitsizliklerle baş etmenin de belli sınırları olduğu görüşündeyim.

Bu noktada mekân ve toplumsal cinsiyet arasındaki ilişki üzerine çalışan teorisyenlerden Gillian Rose, özellikle *Feminism and Geography* (1993) [*Feminizm ve Coğrafya*] adlı kitabındaki yaklaşımıyla, kadınların yaşadıkları ortak baskıları yok saymadan mekânla ilişkili direniş imkânlarına değinerek araştırma sırasında rastladığım bulguları destekleyecek bir çerçeve öneriyordu. Rose'a göre beyaz, burjuva, heteroseksüel maskülenitenin türlü formları, yer ve mekânı bilme iddiasındaki bir disiplin olarak coğrafya içinden biçimlendirmeler yapar (1993: 137). Rose'un anlatımında mekân çok boyutlu, olumsal, değişkendir. Ve aynı zamanda da çelişkilidir. Daha önceki feminist teorisyenlerin mekânla ilgili görüşlerinden farklı olarak ortaya koyduğu çelişkili mekân: "erkeklik hegemonik söylemleriyle sorunlu ilişkiyi ifade etmek için hayal edilmiş bir mekân"dır (Rose, 1993: 159). Diğer bir ifade ile çelişkili mekân dinamik ve farklı mekân hissinin, toplumsal cinsiyet üzerine düşünmek için baskın düşünce biçimlerini sarsıcı ve yerinden edici anahtar varsayım-

lar sunar. Rose, çelişkili mekân ile coğrafi bilginin ve verili kabul edilen “kadınlık”, “erkeklik” tanımlarının ve ikiliğinin ötesinde düşünebilme, kadınlar (ve erkekler) içindeki farklılığı sosyal mekânda görebilme imkânı sağlama çabasıdır. Bununla birlikte hem kadınlık ve erkeklik durumunu, hem de mekânı çoklu ve değişken olarak ele alır. Bunu yaparken de kadınların mekân üzerinden yaşadığı sınırlandırmaları ve baskıları dikkate alır ve ne tür direnişler geliştirdiklerini sorgular. Rose’a göre kadınlar hem hapis, hem sürgündürler. Mekân; pek çok kadın için acı verici olmakla birlikte, çelişkililiğinden kaynaklı olarak hegemonik erkek mekânlarının kurucu çerçevesini aşma imkânlarını da barındırır. Bu anlamda, çelişkili mekânda özgürleştirici bir potansiyel bulunur (Bondi ve Davidson, 2005: 22). Elinizdeki çalışma ile Rose’un tartışması arasındaki ilgi tam da bu noktaya dayanır: kadınların deneyimleri ışığında mekân üzerinden yaşanan sınırlandırma ve baskılara karşı geliştirdikleri taktik, güçlenme olanaklarına odaklanarak bu çelişkili mekânı görünür hale getirme çabasıdır.

McDowell’in üçüncü kategorisi olan postrasyonalist / postmodernist yaklaşımda, hem feminist rasyonalist paradigma, hem de anti-rasyonalist “kadın öznesi” reddedilir. Artık kadın ya da erkek öznenin yerinde merkezsiz, kısmi, kırılmalı, süreksiz kimlikler nosyonu yer alır. Farklılığın yanı sıra “sürekli olarak yenilenen ve çözülen farklılıklar” meselesi ön plandadır (Alkan, 2015). Bu dönemde diğer akademik disiplinlerde de yaşandığı gibi bu “farklılık”ın nasıl teorize edileceği feminist coğrafyacıların da temel meselesi haline gelir (Tuncer, 2012).

Feminist coğrafyacıların bu geçen yıllar içinde en önemli katkılarından bir diğeri ise çoklu baskılara karşı, kesişimselliğin teorize edilmesini ön plana çıkarmaları, görünmeyen baskıları fiziki ve sembolik mekânla yer üzerinden görünür

kılmak oldu. “Nerede” meselesinin sosyal süreçlerin diğer sosyal, politik ve ekonomik süreçlerle ilişkisini görünür kıldılar. “Nerede” sorusunu sormak bedenler, kimlikler, yerler ve iktidarlar arasındaki karmaşık ilişkiyi haritalandırabilme imkânını da sağladı (Nelson ve Seager, 2005: 7).

Batı’daki tüm bu teorik ve epistemolojik tartışmaların yanında Türkiye’de feminist coğrafya alanında kısıtlı bir literatür vardır. Öte yandan, bu durum, toplumsal cinsiyet, kent ve mekân üzerine bu coğrafyada çalışılmadığı anlamına gelmiyor elbette. *Kadınların Coğrafyası*, Nazmiye Özgüç’ün 1998 yılında yayınladığı kadın ve coğrafya çalışmalarını özetleyen ilk kaynak kitap denilebilir (Özgüç, 1998). Bu çalışma, feminist coğrafya perspektifine sahip olmasa da kadın ve coğrafyanın kesiştiği alanları öne çıkarır ve özetler. Bununla birlikte toplumsal cinsiyet çalışmaları, kadın çalışmaları, siyaset bilimi, tarih, antropoloji ve sosyoloji alanından araştırmacı ve akademisyenlerin, feminist coğrafya olarak adlandırmaları da bu alan kapsamında değerlendirilebilecek çalışmaları bulunuyor (Alkan, 2005; Arık, 2009; Cantek, Ulutaş ve Çakmak, 2014; Hatiboğlu Eren, 2014; Mills, 2007; Sirman, 1995; Tulaz, 2008; Tuncer, 2012; Zeybek, 2011). Bu tür çalışmaların farklı örneklerinin derlendiği *Cins Cins Mekân* (Alkan, 2009) adlı kitap, disiplinler arası perspektiften toplumsal cinsiyet ve mekân çalışmalarının az sayıdaki ürünlerinden biridir. Burada adı geçen çalışmaların yanı sıra, kadın mekân temasında hazırlanmış başka çalışmalar da bulunmakta, ancak mekân ve toplumsal cinsiyeti birbirlerini karşılıklı ve sürekli olarak inşa eden süreçler olarak ele alan çalışmaların hâlâ sınırlı olduğunu söylemek mümkün.

Türkiye’de 1960’lı yıllardan günümüze kadar kent yaşamı ve kentsel mekânı toplumsal cinsiyet perspektifinden ele alan çalışmaları Ayten Alkan “Şehircilik Çalışmalarının Zayıf Halkası: Cinsiyet” başlıklı makalesinde özetler (Alkan,

2012). Aynı makalede Alkan, önemli bir incelemesinin sonuçlarını paylaşır: ODTÜ Kentsel ve Bölgesel Araştırmalar Ağı (KBAM) kapsamında hazırlanan 1920'lerden 2000'lerin başlarına kadar olan 80 yıllık literatürü tarayan bir raporu incelediğinde farklı dönemlerde öne çıkan 31 konu başlığı ve bunlarla ilişkili görülen 981 yayının kategorize edildiğini, ancak bunların “sosyal içeriği” dikkate alındığında sadece ikisinin ‘kadın konusunu’ ele aldığına işaret eder (Alkan, 2012). Bununla birlikte giderek artan sayıda makale ve lisansüstü tez çalışması bu alana olan katkıları arttırmakta, saha araştırmalarına dayalı çalışmalar, Türkiye’nin toplumsal cinsiyet ve mekânla ilişkili özgün yanlarını sergilemektedir. Bu alanda yapılan ve yapılacak olan çalışmalar, mekânla ilişkili olarak eşitsiz güç ilişkilerinin görünürlük kazanması ve çalışmaların işleniş biçimlerini ortaya koyabilmesi açısından önem taşır.

Araştırma yöntemi

Yöntemin çalışmanın içeriğini belirlemedeki önemini düşündüğümde, feminist araştırma yöntemini yakından takip etmem çok normaldi. Feminist araştırma yöntemi üzerine okuyup düşünürken, sorulmuş bazı soruları ben de çalışma yöntemi açısından tekrarladım:

Sınırları belirlenmiş feminist araştırma yöntemi var mı? Geleneksel yöntemlerden feminist araştırma yöntemini farklılaştıran ne? Feminist gelenekler araştırma yöntemleri ve tekniklerine, bunlardan hareketle elde edilen bulgulara, oluşturulan teorilere ne tür eleştiriler getiriyor? Feminist araştırma sürecinde araştırmacı-araştırılan ilişkisi nasıl olmalı? Bu süreçte bir deneyim olarak duygunun önemi nedir? (Akgökçe ve Çakır, 1995: 7)

Sandra Harding'in ifade ettiği gibi araştırma yöntemi-
nin salt kendisine bakmak, hedeflenen feminist araştırma-
nın özelliklerini tanımlamaya ya da onları yerli yerince kul-
lanmaya yardımcı olmuyordu (Harding, 1995: 36). Bununla
birlikte feminist araştırma yöntemini farklı kılan ilkeler, ça-
lışmanın nasıl ilerleyeceğini, erişeceğim bulguları ve bunları
yorumlamamı da etkileyecekti, etkiledi:

1. Erkekler üzerinden yapılan araştırmaların insan dene-
yimlerinin tümünü temsil ettiği fikrine karşı çıkılması,
2. Feminist kadınlar tarafından diğerkadınlar için yapı-
lan, kadın üzerine odaklanmış araştırma olarak tarif
edilmesi, (Stanley ve Wise, 1995)
3. Objektifliğin mümkün olduğu, hatta arandığı fikrini
eleştirerek tarafsız bir araştırmacı olmak yerine araştır-
ma sürecinin karşılıklı ilişkileri üzerine odaklanması,
4. Kadınlar için yapıldığı varsayılarak, bilgi üretimi yo-
luyla kadının bağımsızlık hareketine de katkı sunması.
(Harding, 1995; Mies, 1995)

Araştırma sırasında; sınırları belirlenmiş, formüller öne-
ren bir feminist araştırma yönteminin varlığını araştırmak
yerine Rose'un (1993) da önerdiği gibi feminist araştırma
yöntemini birçok yöntemin bir arada kullanımı olarak ele
aldım. Etnografi, sözlü tarih ve niteliksel araştırma yöntem-
lerinden araştırmaya dahil edebileceğim (Akgökçe ve Ça-
kır, 1995; Caunce, 2001; Gökçe, 1992; Garfinkel, 1967; Ge-
ertz, 1990; Gill ve Riain, 2002; Şentürk ve Yardımcı, 2010;
Thompson, 1999) araçları biriktirerek ilerledim.

Bununla birlikte bu araştırma için incelediğim bölgeler-
den birinde (Kadıköy), hem bekâr bir kadın olarak yaşıyor
olmam, hem de çocukluğum ve gençliğimi geçirmiş olmam,
çalıştığım konuyla kurduğum ilişkide belli motivasyonlara

sahip olmamı sağladı. Feminist araştırma yönteminin ilkele-riyle oto etnografinin kesiştiği alanlardan biri de yaklaşımsal olarak değerden arınmış araştırma önermesini reddetmesiy-di. Bu noktada araştırma alanının hem kendi deneyimlerime hem de hayatımda tanık olduğum diğer bekâr kadın yaşamlarına olan yakınlığı araştırma sürecine, Clifford Geertz'in kavramları ile ifade edecek olursam, "bekâr kadın olma"nın "deneyim-yakın" bir kavram olması avantajını sağladı:

"Deneyim-yakın" bir kavram, kabaca, bir bireyin –bu, bir hasta, bir denek, bizim alanımızda ise bir muhatap olabilir– kendisinin ya da yakınlarının ne gördüğünü, duyumsadığını, düşündüğünü, imgelemlediğini tanımlamak için doğallıkla ve çabasızca kullandığı ve başkaları tarafından kullanıldığında hemen ve kolayca anladığı bir kavramdır. Deneyim-uzak bir kavram ise, çeşitli türden uzmanların –psikanalist, deneyci, etnograf hatta rahip ya da ideolog– kendi bilimsel, felsefi ve pratik amaçlarını anlatmak için kullandıkları bir kavramdır. Deneyim-yakın kavramlarla sınırlanmak, bir etnografı, anlık durumlarda çaresiz ve konuşma diline takılıp kalmış bırakabilir. Buna karşılık, deneyim-uzak kavramlarla sınırlanmak, onu soyutlamalara saplanmış ve mesleki dile boğulup kalmış duruma sokabilir. Asıl sorun, iki tür kavramın antropolojik çözümlemelerde hangi rolleri oynadığıdır. (Geertz, 1990: 46)

Çocukluğumdan beri ailemden bekâr kadınların ve onların sosyalleştikleri, çevrelerindeki başka bekâr kadınların yaşamlarına tanık oldum. Kimi evlenip boşanmış, kimi hiç evlenmemiş ve yalnız, kimi de eşini kaybetmiş olan bu kadınlar kentin farklı yerlerinde, farklı sınıfsal ve kültürel çevrelerde birbirlerinden başka hayatlar sürüyorlardı. Bununla birlikte onların yaşamlarını ortaklaştıran, kendi aralarında sosyalleştiklerinde paylaştıkları konulardı. Bu konular, ka-

dın olmak dışında bekâr kadın olmanın farklı bir hal olduğunu ve başka şekillerde deneyimlendiğini sezmeme neden olmuştu. Dolayısıyla bekâr kadınlarla çalışma arzumun altında, uzun zamandır bolca gözlem yaptığım bu grubun olması tesadüf değildi.

Bekâr, hanehalkı reisi ve kiracı kadın kategorilerinde ortaklaşan bir araştırma grubu hedefledim. Hanehalkı reisi kategorisi ile evin geçimini sağlayan yani çalışan kadınları seçiyordum. Dolayısıyla öğrencileri ve ev kadınlarını çalışmanın dışında tutuyordum. Görüştüğüm kadınların bir kısmı aileleriyle yaşasalar da evin geçimini sağlayan konumdaydılar. Bunun dışında engelli maaşıyla geçinen ya da düzensiz işlerde çalışan kadınlar da vardı. Kiracı kategorisi, kadınların hareketliliklerini, taşınma imkânına sahip olup olmadıklarını ve bu konunun sosyal ilişkileri üzerindeki belirleyiciliğini anlamak açısından önemli bir kategoriydi.

Peki, İstanbul'da seçtiğim bu sosyal grupla nerede çalışma yapacaktım? Hangi ölçekte, hangi mekânda, hangi profilden kadınlarla bu çalışmayı yürütecektim? İstanbul'un her semtinde her profilden kadına erişmek mümkün müydü? İstanbul'un belli bölgelerinde diğerlerine göre daha yoğun bir bekâr kadın nüfustan söz edilebilir miydi? Kimi zaman bir sokakla ya da bir duvarla değişen sosyal profillerin birbirine mekânsal olarak yakın yaşadığını bildiğimiz bir şehirdi İstanbul. Dolayısıyla şehirde bekâr kadınların yaşadıkları yerlerin öbekleşip öbekleşmediğini kestirmek güçtü.

Araştırmayı nerede ve kimlerle yapacağım?

İstanbul'un mekânsal ayrışma haritalarını, özellikle ulusal nüfus sayım verilerini kullanarak elde eden coğrafyacılar, dünyada başka pek çok şehirde olduğu gibi, İstanbul'da da her geçen gün daha belirgin hale gelen bir mekânsal ay-

rişma deseni olduğunu gösteriyorlar (Işık ve Pınarcıoğlu, 2009; Güvenç ve Işık, 1996; Güvenç, 2000). Araştırmaya başlarken bekâr kadınların İstanbul'da ikamet yerleri açısından belli bir öbekleşme olup olmadığını görmenin ve bunun için de keşifsel bir araştırma ile başlamanın uygun olabileceğini düşündüm.

Bu amaçla Prof. Dr. Murat Güvenç'le birlikte, TÜİK 2000 Nüfus Sayım Sonuçlarının % 5'lik örneklem verileri üzerinde İstanbul'da yaklaşık 350.000 kişiyi kapsayan yaygın keşifsel araştırma gerçekleştirdik. İstanbul ilçeleri hane reisi kadınların eğitim düzeyi² benzerliği üzerinden kümelendiğinde çok çarpıcı bir farklılaşma sergileyen iki küme belirgin olarak ortaya çıktı (bkz. Tablo 1).

İstanbul'un farklı ilçelerinde (veya ilçe kümelerinde) yaşayan hane reisi kadınların eğitim düzeyleri Tablo 1'deki değerler üzerinden doğrudan okunabiliyor. İlçenin okul çağı nüfus payının³ üzerindeki değerleri koyu renge taralı hücrelerdeki sayılarla gösterdim. Bu açıdan yaklaşıldığında İstanbul ilçeleri kabaca iki grupta kümelenebiliyor:

1. Yüksek eğitim düzeyindeki hane reisi kadınların "Bakırköy, Beşiktaş, Kadıköy, Sarıyer, Şişli, Üsküdar"da manidar bir yoğunlaşma sergiledikleri açıkça izlenebiliyor. Bu ilçe grubunun hane reisi kadın nüfus payı % 36 düzeyindedir. Oysa tabloyu incelediğimizde lisansüstü derece sahibi hane reisi kadının % 75'inin, fakülte mezunu olanların % 66'sının, yüksekokul mezunu olanların % 52,1'inin, lise dengi mezunu olanların % 49,7'sinin, lise mezunlarının ise % 47,1'inin bu kesim-

2 Her iki tabloda da görülen eğitim düzeyleri, kişilerin en son bitirdiğini beyan ettiği okul üzerinden betimlenmiştir.

3 İstanbul'daki ilçe gruplarının hane reisi kadın nüfus payları Tablo 1'in en sağ sütununda gösterilmektedir.

TABLO 1*
Hanehalkı Reisi Kadın Nüfusun Eğitim Durumuna Göre İlçe İlçe Dağılımı

	<i>Lisansüstü</i>	<i>Fakülte</i>	<i>Yüksek okul</i>	<i>Lise dengi</i>	<i>Lise</i>	<i>Ortaokul</i>	<i>İlkokul terk</i>	<i>İlkokul</i>	<i>Okuma yazma bilmeyen</i>	
Adalar	0,0	0,4	0,0	0,3	0,3	0,0	0,0	0,1	0,1	0,2
Bakırköy, Beşiktaş, Kadıköy, Sarıyer, Şişli, Üsküdar	75,0	66,0	52,1	49,7	47,1	34,7	22,4	19,8	16,9	36,0
Maltepe	2,5	4,2	4,7	7,7	7,0	5,3	5,4	4,3	3,4	5,0
Fatih, Büyükçekmece	6,9	9,0	11,0	8,6	10,6	9,3	9,0	8,3	7,1	8,9
Silivri, Şile	0,5	0,0	1,4	0,3	0,4	0,8	0,7	0,5	0,8	0,5
Zeytinburnu	1,5	0,8	2,6	1,5	0,9	1,7	2,6	2,2	2,3	1,7
Beykoz	2,5	1,5	1,6	1,2	1,5	2,1	2,8	2,5	2,4	2,1
Avclar, Bahçelievler	2,0	3,8	4,4	5,6	6,9	9,0	5,0	7,0	5,8	6,2
Eminönü	0,0	0,3	0,2	0,3	0,1	0,1	0,5	0,2	0,4	0,2
Güngören	0,5	1,1	0,9	2,1	2,8	3,5	3,5	3,1	2,5	2,6
Kartal	0,5	2,0	1,9	4,1	3,4	4,6	3,1	5,2	4,9	3,9
Çatalca	0,0	0,0	0,2	0,3	0,0	0,0	0,0	0,8	0,0	0,3
Tuzla	0,5	0,5	0,2	0,0	0,4	1,4	0,7	0,7	1,3	0,7
Bağcılar, Esenler, Gaziosmanpaşa, Küçükçekmece, Pendik, Ümraniye	4,9	5,9	13,6	13,9	12,4	19,4	30,0	31,7	37,8	22,1
Eyüp	0,0	0,9	0,7	0,6	1,2	1,7	4,5	2,8	3,7	2,1
Sultanbeyli	0,0	0,1	0,0	0,6	0,1	0,0	1,2	0,5	1,1	0,4
Beyoğlu	2,5	2,3	2,8	1,2	2,2	2,5	5,4	3,8	3,5	3,1
Kâğıthane	0,5	1,1	1,2	1,5	2,0	2,6	2,4	4,4	3,8	2,8
Bayrampaşa	0,0	0,1	0,5	0,6	0,7	1,5	0,9	2,1	2,3	1,3
	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

(*) 2000 nüfus sayımı % 5'lik örnekleme üzerinden belirlenen ilçe bazlı hanehalkı reisi kadın nüfus alt kümesinin STRATA programı ile mütakabiliyet analizi elde edilmiş permute korespondans tablosudur.

lerde yaşadığını görüyoruz. Bu açık farklılaşmaya atıfla bu ilçelerde yaşayan hane reisi kadınların ayırt edici düzeyde yüksek bir eğitim profiline sahip oldukları, bu ilçelerde kümelenmeyi seçtikleri kolayca söylenebilir.

2. “Bağcılar, Esenler, Gaziosmanpaşa, Küçükçekmece, Pendik, Ümraniye” ilçelerinde durum çok farklıdır. Nitekim bu ilçeler 2000 yılında İstanbul’da hane reisi diplomasız okur yazar kadın nüfusun % 30’unun, ilkokul mezunlarının % 31,7’sinin, okuma yazma bilmeyenlerin % 37,8’inin, nüfusun % 22’yle sınırlı bu ikinci ilçe grubunda barındığını izleyebiliyoruz. Bu veriler de bu ilçe grubunda yaşayan hane reisi kadın nüfusun düşük bir eğitim profiline sahip olduğunu gösteriyordu.

Daha sonra ikinci bir çalışma yaptık: Tablo 1’i oluşturan profile ek olarak kiracı ve evli olmayan kategorilerini de ekledik ve Tablo 2’yi yine 2000 nüfus sayımı örneklemini üzerinden elde ettik. Burada dikkat çeken özellikte 3 farklı ilçe grubu ortaya çıktı:

1. “Bağcılar, Beyoğlu, Eminönü, Gaziosmanpaşa, Güngören, Küçükçekmece, Ümraniye” bir ilçe grubunu oluşturmakta ve bu grup İstanbul’da hane reisi, bekâr, kadın kiracıların % 20,8’sini barındırıyordu. Ne var ki hane reisi, bekâr, kadın kiracı okuma yazma bilmeyen kadın nüfusun % 35,7’si bu ilçe grubunda yaşadığı izlenebiliyordu. Benzer şekilde hane reisi, bekâr kadın kiracı ilkokul terk nüfusun % 33,3’ü, ilkokul mezunlarının % 22,9’u, ilköğretim ve ortaokul mezunlarının % 27,5’i bu ilçe grubundaydı. Bu kesimde kiracı ve evli olmadan yaşayan hane reisi kadınların eğitim profilleri kayda değer düzeyde düşüktü.

TABLO 2*
Hanehalkı Reisi, Kadın, Kiracı, Evli Olmayan, Eğitim Durumu

	Lisans- üstü	Fakülte	Lise	Ortaokul dengi	Yüksek okul	Lise dengi	Ortaokul	İlkokul	İlkokul terk	Okuma yazma bilmeyen	
Beşiktaş	21,9	14,2	9,5	9,5	9,0	4,1	4,7	2,4	2,3	1,0	6,1
Kadıköy, Şişli, Üsküdar	42,2	42,2	33,3	33,3	33,9	34,5	26,5	19,7	19,6	12,5	26,6
Bakırköy, Maltepe	4,7	9,1	11,8	4,8	7,9	12,8	6,7	6,7	3,2	4,0	7,5
Fatih, Sarıyer, Büyükçekmece	14,1	11,6	13,6	9,5	17,5	14,9	11,7	13,1	14,6	13,1	13,2
Adalar, Bahçelievler, Kâğıthane, Sultanbeyli	3,1	4,6	8,6	4,8	5,1	8,1	8,7	9,1	9,1	9,9	8,2
Kartal	1,6	1,9	2,9	0,0	2,3	4,7	3,0	5,1	2,7	3,4	3,5
Avcılar, Silivri	0,0	1,3	2,4	4,8	1,1	1,4	3,7	3,7	1,4	2,6	2,6
Beykoz, Pendik, Tuzla, Zeytinburnu	3,1	1,9	3,9	9,5	6,8	6,1	5,7	8,7	9,1	7,9	6,3
Eyüp	0,0	1,1	1,0	4,8	0,6	0,0	0,7	4,8	0,5	2,4	1,6
Bayrampaşa, Çatalca	0,0	0,2	0,5	4,8	1,1	1,4	1,0	3,0	0,9	2,8	1,7
Bağcılar, Beyoğlu, Eminönü, GOP, Güngören, Küçükçekmece, Ümraniye	9,4	9,9	11,6	4,8	13,6	12,2	27,5	22,9	27,5	25,7	20,8
Esenler	0,0	0,6	0,5	0,0	1,1	0,0	0,0	2,4	3,2	4,8	1,8
	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

(*) 2000 nüfus sayımı % 5'lik örnekleme üzerinden belirlenen ilçe bazlı hanehalkı reisi kadın, evli olmayan ve kiracı nüfus alt kümesinin STRATA programı ile mütakabiliyet analizi elde edilmiş permute korespondans tablosudur.

2. Hane reisi, bekâr, kadın kiracı nüfusun % 13,2'sine sahip "Fatih, Sarıyer, Büyükçekmece" ilçelerinde hemen her eğitim seviyesinin benzer oranlarda temsil edildiğini, hiçbir eğitim düzeyinin belirgin bir yığılma sergilemediğini gözledim.
3. Toplam hane reisi, bekâr, kadın kiracı nüfusun % 26,6'sına sahip "Kadıköy, Şişli, Üsküdar" ilçelerinde yüksek eğitim seviyesinden hane reisi, bekâr, kadın kiracı nüfus belirgin bir yoğunluk sergiliyordu.

Bu geniş alanlı araştırma çalışmasıyla eş zamanlı olarak, belli kavramlardan yola çıkarak araştırma sorularını tasarladım. Bu sorular kimi zaman dışlanma ve toplumsal cinsiyet kimi zaman da kentsel dışlanma üzerine odaklanıyordu. Sonunda kiracı ve bekâr kadınların konut seçim ölçütlerini, bunların arkasındaki örtülü nedenleri ile bu süreçte herhangi bir ayrımcılık yaşayıp yaşamadıklarını anlamak üzere geniş bir çerçeveden yola çıkmanın, başlangıç için daha faydalı olacağını düşündüm. Kadıköy, Beşiktaş, Şişli ve Üsküdar bölgelerinden evli olmayan, hane reisi ve kiracı 10 kadınla pilot görüşme gerçekleştirdim.⁴⁻⁵ Pilot çalışma sonrasında, görüşme formunda hangi soruların revize edilmesi gerektiği, görüşme süreleri, görüşmecilere araştırmayı açıklama şekli üzerine çalıştım. Böylece hem çalışma alanı ile ilgili bazı ön bilgilere ulaşmam mümkün oldu hem de araştırma araçlarını gözden geçirme fırsatı buldum. Pilot görüşmeler, bakmak istediğim konu alanlarına yaklaşılarak araştırma çerçevesinin ve temel sorusunun yön değiştirmesine, ken-

4 Pilot görüşmeleri gerçekleştirdiğim sırada henüz hangi ilçelerde araştırmayı yapacağım netleşmemişti. Bu görüşmeleri, hazırladığım yarı yapılandırılmış soru formunun değerlendirmesi ve araştırma başlangıç sorularımın ne kadar anlamlı olduğunu değerlendirmek üzere bu dört ilçede yaptım.

5 Bu görüşmelerde yer alan çarpıcı anlatımları çalışmanın dışında tutmak istemediğimden, daha sonra bazılarını asıl çalışmaya dahil ettim.

dine başka bir yol bulmasına neden oldu. İstanbul'da bekâr kadınların, konut kiralama süreçlerinde ayrımcılık yaşayıp yaşamadığına ilişkin yeterli yanıt alamadım. Konut bölgesi seçiminin arkasında yatan örtülü nedenlere ilişkin yanıtlar da araştırmayı çok sınırlı tutma ve bildik açıklamalara yönlendirme riski barındırıyordu. Bu konulardan farklı olarak, kent yaşamında bekâr kadın olmayla ilgili anlatmak istedikleri başka konular olduğunu fark ettim. Bekâr kadın olarak kentte yaşamının farklılıklarını çok belirgin şekillerde deneyimledikleri görölüyordu. Başlangıçta yakın çevreme ve gözlemlerime dayalı olan bekâr kadın olmanın farklı deneyimlerle yüklü olduğu saptaması, farklı çevrelerde de tekrar ettiğinde araştırmayı gerçekleştirmek konusundaki motivasyonum arttı.

Pilot görüşmelerin ve geniş alan araştırmasının tamamlanmasının ardından, araştırmayı hedeflenen kategoride en fazla kadının bulunduğu, eğitim profillerine göre farklılaşan üç ilçede yürütmeye karar verdim: Kadıköy (yüksek eğitim), Bağcılar (düşük eğitim), Sarıyer (farklı eğitim).

Araştırma sahası ve odaklandığım konular

Birbiriyle ortak sınırı olmayan, İstanbul'un apayrı yerlerindeki bu ilçeler geçmişleri ve yaşayanlarıyla da birbirlerinden oldukça farklıydılar. Araştırmayı yürüttüğüm yerde yaşayan kadınların anlatımlarının, elbette, orada yaşayan diğer bekâr kadınları temsil iddiası bulunmuyor. Bu üç farklı ilçede yaşayan kadınların, sanırım bu çalışmanın sayfaları dışında, şehirde gündelik hayatlarında karşılaşma imkânları pek yoktu. Yapmak istediğim onların anlatımlarından ve kendi gözlemlerimden yola çıkarak, bu kadınların mekâna bağlı olarak ortaklaşan ve farklılaşan deneyimlerini görünür kılmak, onları buluşturmaktı. Bu amaçla; odaklandığım,

dikkat kesildiğim ve merkeze aldığım kadınların anlatımları oldu. Bölümleri oluşturma sırasında 28 kadınla 50-120 dakika arası süren görüşmeler deşifre edildi. Her görüşme sonrasında detaylı olarak yazdığım gözlem notlarını tekrar tekrar okudum ve MAXQDA niteliksel veri analiz programı ile içerik analizini yaptım. Anlatımların deşifre edilen metinleri üzerinden, 962 farklı etiket ortaya çıktı. Bu etiketleri gruplayarak çeşitli temalar⁶ altında topladığımda ise kadınların anlatımlarının hangi sıklıkta hangi tema etrafında ağırlık kazandığını görebildim. Bunlar arasından seçtiğim üç tema, çalışmanın üç ana bölümünü oluşturdu: Aile-Bekârlık, Mahalle ve Fiziksel Güvenlik. Bu temaları belirledikten sonra sıra kadınların anlatımlarına geri dönerek kuramsal yapıları nereden kuracağımı keşfetmeye geliyordu. Bu üç temada; mekâna göre ortaklaşan ve farklılaşan anlatımlara uygun, onları destekleyecek kuramsal çerçevelerin peşinden gittim. Bölümlerde kadınların anlatımlarını çoğunlukla doğrudan onların ifadeleriyle vermeyi tercih ettim. Bu doğrudan paylaşımın okumayı güçleştirici etkisi olmakla birlikte, bilindiği gibi niteliksel araştırmanın gücü neyin nasıl söylendiğini taşıyabilme imkânına sahip olmasıdır. Akılda tutulması gereken diğer bir nokta da ne bu yerlerin ne de kadınların yaşadıklarının sabit ve durağan olmadığıdır. Öte yandan bu yerlerin, mekânların tasvirinin de kadınların anlatımları ile ilişkili düşünebilmemiz açısından ayrı bir önemi var. Bu sebeple seçtiğim ilçeler hakkında genel bilgi ve tasvirlerin bir kısmını burada, bir kısmını da bölüm sonlarında kadınların anlatımlarıyla birlikte paylaşmayı anlamlı buldum.

Bu çalışmayı tasarlama, araştırma ve yazma sürecim 2012-2016 yılları arasındaydı. Bu dönem Türkiye’de pek çok deği-

6 Aile, çalışma hayatı, çevre ile ilişki, deneyim, duygular, eğitim, ekonomik koşullar, ev, evlilik, güvenlik, gündelik hayat, İstanbul, kadın olmak, mahalle, sosyal yaşam, strateji ve taktikler, taciz, yaşam biçimi, yer.

şime hızlı bir şekilde tanık olduk. Öyle ki tüm gün haberleri sosyal medyadan takip etmezseniz, gün sonunda çok uzun süre ülkeden uzak kalmış ve gündemi kaçırmışsınız hissine kapılabiliyordunuz, bu durumun bu satırların yazıldığı sırada da aynı şekilde devam ettiğini söyleyebilirim. Bu hızlı gündem değişikliği sahada görüştüğüm insanları ve beni, karşılaşmalarımızda ister istemez etkiliyordu. Araştırmayı yürüttüğüm sırada iktidar partisi olarak AKP'nin gündeme getirdiği ve kamuoyunda oldukça fazla ses getiren çeşitli tartışmalar yaşanıyordu. Bu hızlı ve sıcak gündem; alkollü içki satın alma saat ve kullanma yerlerine getirilen sınırlandırmalardan, kürtaj tartışmalarına; “kızlı-erkekli” birlikte yaşanan öğrenci evlerinden, mecliste türban kullanabilen milletvekillerinin durumuna kadar oldukça geniş bir alanı kapsamaktaydı. Ardından Gezi Olayları ile benim gibi 1970'lerin sonunda ve sonrasında doğmuş bir kuşak, daha önce tanık olmadığı boyutta bir kitlesel muhalefetin sokağa çıkışına tanık oldu. Bu muhalefet (örgütlü-örgütsüz) araştırma sahası kapsamında görüştüğüm kadınların yaşadıkları yerlerde farklılıklar gösteriyordu. Onlardan bu dönem sokaklarında yaşananlara dair izlenimleri de dinlemek mümkün oldu. Adeta Gezi Olayları sayesinde insanlar komşularının politik yönelimleri konusunda daha net bilgi sahibi olmuştu. Böyle bir atmosfer içinde görüşeceğim kişileri bulmamda kolaylık sağlayacak bağlantı kişilere ulaşmada ve onları araştırmanın önemine ikna etmede çeşitli zorluklar yaşadım. Bu zorluklar bölgeden bölgeye farklılık gösterdi.

Daha önce de bahsettiğim gibi Kadıköy çocukluğumu, gençliğimi geçirdiğim semtti. Dolayısıyla aslında benim evimdi. Çalışmaya evimden başladım. Diğer bölgelere göre çok daha iyi bildiğim, kendimi daha güvende hissettiğim Kadıköy'den başladım. İstanbul'da Anadolu yakasında yaşayanların çoğunluğunun kendi yaşadıkları yakayı İstan-

bul'un konut alanı, Avrupa yakasını ise işyeri alanı görmesine karşın, Avrupa yakasında yaşayanların önemli bir kısmı da Anadolu yakasını eğlenceden ve canlılıktan uzak, yaşanılmaz bulur. Bu, İstanbul'da yaşayanların bitmez tükenmez tartışmalarından biridir. Annemle birlikte çoğunlukla Anadolu yakasında E5 üstü sitelerde yaşayıp, ortaokul ve liseyi Kadıköy'ün merkez semtlerinde okumuş olmam, Kadıköy'ü ve özellikle Kadıköy merkez semtlerini sevdiğim, aşina olduğum yerler haline getirdi. Moda'daki liseden akşamüstü çıktıktan sonra hemen eve gitmek yerine hava kararana kadar çarşı içinde uzun turlar attığım, sahafları gezdiğim, arkadaşlarımla ilk kez kafelere gittiğim, hafta sonları Kızıltoprak'ta yaşayan babaanneme yürüdüğüm, İstanbul'un en çok yaşadığım semtiydi Kadıköy. İleriki yıllarda Beşiktaş-Kadıköy vapuru iskeleye yanaştığında, eve geldiğimi hissettiğim yerd. Pek çok kadının Kadıköy için "İstanbul'un kadın olarak yaşanacak en rahat semti" demesi benim de deneyimlediğim ve çok yakın bulduğum bir ifadeydi.

Görüştüğüm kadınların neredeyse tamamı Kadıköy'ün merkez semtlerinde yaşıyordu. Kadıköy'ün sınırlarına baktığımızda bu kadınların yaşadığı yerlerin bütününden daha geniş bir ilçe görürüz: Doğusunda Maltepe, batısında İstanbul Boğazı ve Marmara Denizi, kuzeyinde Üsküdar ve Ataşehir, güneyinde Marmara Denizi ile çevrili, kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda Haydarpaşa'dan Bostancı'ya yaklaşık 21 km.'lik uzun bir sahil şeridine sahip, 25,2 km² alanda yerleşmiştir.

İstanbul'un en eski yerleşimlerinden biri olan Kadıköy'ün tarihine ilişkin yazılı ve görsel kaynaklar, diğer ilçelere göre daha zengindir. Bu kaynakların dışında, Kadıköy'ün merkez semtlerinde gezerken cumbalı evleri, yüksek apartmanların arasına sıkışıp kalmış tek tük bahçeli köşkleri, farklı dinlere ait tarihi ibadethanelerini gördüğünüzde, eski Türk film-

lerinden kimi sahneleri izlediğinizde, eski İstanbul fotoğraflarını karıştırdığınızda, yaşadığı tüm değişime rağmen Kadıköy'ün geçmiş yıllarını zihninizde rahatlıkla canlandırabilirsiniz. 1950'ler sonrasında İstanbul'un birçok yerleşim bölgesinde olduğu gibi Kadıköy'ün de mekânsal ve sosyal yapısında değişimler yaşandı. Gecekondulaşma, orta gelir grubuna hizmet eden toplu konut faaliyetleri, yol genişletme ve açma çalışmaları, 1973 yılında 1. Boğaziçi Köprüsü'nün açılması, Kadıköy'ün sosyal ve mekânsal yapısında değişimlere neden oldu. Kadıköy merkezi ve çevresi, yalnız bir konut alanı olmaktan çıkıp, ticaret ve hizmet sektörlerinin yoğunlaştığı bir yatırım bölgesi haline dönüştü (Gür, 2006).

Kadıköy'ün 2013 yılı nüfus sayımına göre 506.293 olan toplam nüfusunun 275.284'ü kadın, 231.009'u erkeklerden oluşur. Toplam nüfusun yaşa göre dağılıma baktığımızda en yüksek oranın hem kadınlar hem de erkekler için 30-34 yaş aralığına denk geldiğini görürüz. Bununla birlikte neredeyse tüm yaş gruplarındaki boşanmış kadın erkek dağılımlarında, kadınlar erkeklerin iki katı oranda bulunur. Doğrudan kesin bir ilişki olduğunu söylemek güç olsa da kadınların en rahat yaşanan semt vurgusunun bu sayılarla da bir ilgisi olmalı diye düşünüyorum.

Araştırmanın gerçekleştirildiği üç ilçede de araştırma grubunu oluşturan bekâr kadınlara farklı şekillerde ulaşabildim. Onlara ulaşma şeklim, önemli ölçüde bu kadınların kimler olduğunu ve kuşkusuz benimle kurdukları ilişkinin de içeriğini belirledi.

Kadıköy'de görüştüğüm kadınların tümüne araştırmada görüşmeci profilini tarif ettiğim tanıdıklarımın tanıdıkları üzerinden, eposta zinciri ya da sosyal medyadaki paylaşımlarla ulaştım. Buradaki kadınlar yaptığım çalışmanın bir doktora araştırması olduğunu, üniversiteden geldiğimi ve bu çalışmayı ne amaçla yaptığımı bilen, anlayan yüksek eği-

timli ve çalışan kadınlardı. Bekâr yaşamlarına ilişkin paylaşımlar onlar açısından sakıncalı, utanılacak bir deneyim değildi. Dolayısıyla konut hikâyelerini anlatırlarken gayet açık (ve belki biraz da kendileriyle gururlanarak) ve samimi davrandıklarını gözlemledim. Kadıköy’de Ocak-Mart 2014 arasında 12 kadınla görüştüm. Görüşmeleri genellikle çeşitli kafelerde, ses kaydı alarak gerçekleştirdim. Araştırma konusundan ve cevap almak istediğim sorulardan bahsettiğimde, kadınların önemli bir kısmı başlangıçta genellikle benzer bir tepki verdiler: Kadıköy’de “benim araştırdığım tür” sınırlama ya da baskıların olmadığını, kendilerinin de buna maruz kalmadıklarının altını çizdiler. Bununla birlikte mahalledeki davranışları ve yaşam biçimlerinin detaylarını anlattıkça, görüşme sonunda belli sınırlılıklarının olduğunu, o kadar da özgür ve rahat olmadıklarını fark ettiklerini itiraf ettiler.

Bağcılar’da araştırmaya başlamam Kadıköy’deki kadar kolay olmadı, biraz daha fazla zaman aldı. Farklı kesimlerden kadınlarla tanışmama aracı olacak bağlantı kişilere hemen ulaşamadım. En son 20 yıl önce Başbakanlık Kadın Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü’nün bir araştırmasında anketör olarak çalıştığım sırada gittiğim Bağcılar’da, sokak isimlerinin olmadığı yerlerde verilen adresleri bulmaya çalışıyordum. O kadar zaman sonra Bağcılar’a metro ile ulaştığımda, hatırladığımdan çok farklı bir yerle karşılaştım. Aradan geçen zaman içinde Bağcılar’a hiç yolum düşmemişti. Kadıköy’de yaşayıp, daha çok Beşiktaş, Şişli, Beyoğlu semtlerine gidip gelen biri olarak, Bağcılar günlük güzergâhım üzerinde değildi. Orada oturan arkadaş ya da akrabam da yoktu. Bu durumda Avrupa yakasında, batısında Küçükçekmece, kuzeyinde askeri arazi ve Esenler, doğusunda Güngören, güneyinde ise Bahçelievler ile çevrili Bağcılar’a gitmek, eğer özel bir neden yoksa benim gibi pek çok kişi için az rastlanan bir durumdu (Bağcılar Belediyesi, 2013). Nüfus

bilgilerine baktığımızda Bağcılar 2015 nüfus sayımına göre 757.162 yaşıyanı ile İstanbul'un en büyük ilçesidir. 1985 yılında 203.175 olan nüfusu, 30 yılda 3,5 katın üzerinde bir artış yaşamıştır. Bu hızlı büyümede 1992 yılından sonra Bakırköy Belediyesi'nden ayrılıp, Kirazlı, Güneşli ve Mahmutbey semtleri ile birleşerek ayrı bir belediye ve ilçe haline gelmesinin de etkisi vardır (Bağcılar Belediyesi, 2013). Osmanlı döneminde ağırlıkla Rumların yaşadığı Mahmutbey Nahiyesi'nin köylerinden biri olarak bilinen Bağcılar'ın tarihi hakkında sınırlı bir bilgi var (Bağcılar Belediyesi, 2013). Sokaklarında dolaşırken mimari dokuda herhangi bir tarihi öğeye rastlanmıyor. 1950'lere kadar ağırlıkla bağlık bahçelik, 1960'lı yıllarda İstanbul geneline paralel hızlı gecekondulaşmanın olduğu, 1980'li yıllar ve sonrasında da imar afklarından yararlanıp ağırlıklı olarak 4-5 katlı, birbirine bitişik apartmanların yer aldığı bir ilçedir. Bugün kentsel dönüşüm kapsamında bazı bölgelerde eski binaların yıkılıp, yerine yenilerinin yapıldığı görülüyor.

Bağcılar'da yaşayanların sosyal profiline ilişkin yararlanıldığı kaynaklardan biri, 2006 yılında Bağcılar Belediyesi tarafından 654.847 kişilik araştırma örnekleme sahip hanehalkı araştırmasının sonuçları oldu. Bu örneklem, yaşayanlar % 85'inden fazlasını kapsayan bir orana sahip olması açısından önemliydi. Araştırmaya göre Bağcılar'daki konutlar % 52,5 oranında 75-99 metrekare, % 28,4 ile 100-124 metrekare büyüklüğündedir. Hane nüfusu % 29,1 oranında 4 kişi, % 20,4 ile 3 kişi, % 2,4 oranında tek kişidir. Bağcılar Belediyesi'nin resmi raporlarında neredeyse hiçbir nüfus verisinde kadın erkek oranları ayrışmadığından, tek kişilik hanelerin kadın erkek oranlarını görmek mümkün olmadı (Bağcılar Belediyesi, 2013). Yaşam süresi en yüksek oranda 10-19 yıl arasında, oturma nedeni olarak en çok "işyerimiz-işimiz burada" yanıtı alınmıştır. Bunu takip eden ikinci yüksek oran-

daki cevap ise “hemşerilerimiz, akrabalarımız burada”dır. Bu araştırma kapsamında görüştüğüm kadınlar da oturma sebebi olarak aynı cevapları verdiler.

Bağcılar farklı bölgelerden göç almış bir işçi sınıfı bölgesidir. Nüfusun önemli bir kısmı küçük ve orta boy işletmelerde ve ev tabanlı işlerde çalışır. Çalışanların işyerindeki konumu % 86,9 ile ücretli maaşlı/yevmiyeli pozisyonundadır (Bağcılar Belediyesi, 2006). Atölyelerin mekânsal dağılımı kaotik görünmekle birlikte, fabrikalar çoğunlukla Bağcılar’ın batısındaki üç mahallede bulunur: Bağcılar, Evren ve Mahmutbey. Bu mahallelerin E5 ve E6 karayolları ile olan kesişimi de ürünlerin dağıtımı açısından önemli bir unsur oluşturur. Bağcılar’ın doğusunda ise daha çok emek yoğun, küçük ölçekli atölyeler bulunmaktadır (Balaban, 2011). Bununla birlikte Bağcılar İstanbul’un ticaret merkezlerini (Massit, Otocenter, İSTOÇ) ve basın kuruluşlarını (*Hürriyet*, *Milliyet*, *Dünya*) da barındırır.

Bağcılar’daki görüşmecilere ulaşma hikâyeme dönecek olursak Bağcılar Belediyesi’nden bir çalışanın aracılığı ile Belediye’de farklı birimlerde çalışanlardan randevu almaya başladım. Belediye’nin Kadın ve Aile Kültür Sanat Merkezi yöneticisiyle ve farklı birimlerdeki diğer yetkililerle yaptığım görüşmelerden aradığım kadınlara ulaşamayacağımı ya da ulaşabilmem için gerekli kolaylıkların sağlanmayacağını anladım. Ancak bu sırada yaptığım araştırmadan bahsederken, görüştüğüm yetkililerin “bekâr kadın” kategorisi ile ilgili tepkileri ya da Belediye sınırları içinde yaşayan kişiler hakkındaki değerlendirmeleri de oldukça ilginçti. Bu gözlemlerimden özellikle aile ve bekârlıkla ilgili bölümde daha detaylı bahsedeceğim. Bağcılar’da Belediye dışında Bağcılar Halk Eğitim Merkezi Müdürü, AKP Bağcılar ilçe kadın kolları başkanı, Bağcılar Belediyesi Kadın-Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu üyesi, BDP ilçe teşkilat yetkilileri ve kadın

kolları teşkilatı ve Bağcılar Cemevi çalışanları ile görüşmeler gerçekleştirdim. Bağcılar'da görüştüğüm kadınların yarısına BDP aracılığıyla, geri kalanına ise görüştüğüm diğer kurum ve kişilerin bağlantıları ile ulaştım. AKP ya da Bağcılar Belediyesi üzerinden herhangi bir kadınla görüşebilme imkânını bulamadım. Kayıt alarak 8 kadınla, kayıt almadan 3 kadınla görüşme yaptım. Görüşmeleri Ramazan ayını da içine alan Temmuz-Eylül 2014 tarihleri arasında gerçekleştirdim. Göztepe'de (Kadıköy) oturan, Fındıklı'da (Beyoğlu) çalışan bir kadın olarak Ramazan ayında bazen iftar saatinden sonra gerçekleştirdiğim görüşmeler bir kadın araştırmacı olarak benim açımdan da önemli bir deneyimdi. Bağcılar'ın mahallelerinden gece dönerken, hem bölgeyi fazla bilmemenin hem de gece geç saatte dışarıda olmanın zaman zaman tedirginliğini yaşadım. Ancak bir yandan da bazı kadınların bana toplu ulaşım kadar eşlik ederken, mahallelerinde rahat olduklarına, tedirginlik duymadan gece sokakta yürüdüklerine tanık oldum. Ramazan ayı olmasından ötürü iftardan sonra gece sokakta kadın ve erkek çok sayıda insanın olması tedirginliğimi önemli ölçüde azaltan etkenlerdendi. Aynı gün içerisinde İstanbul'un birbirinden oldukça uzak iki semtinde bulunmak yaşayanların profili ve fiziki doku açısından da iki farklı dünyada olmak gibiydi. Hem görüşmeye giderken hem de görüşmeden dönerken kente ilişkin yaptığım gözlemler kimi zaman bir turistin yabancı bir ülkede yaptıklarına benzer nitelikteydi.

Görüşmeler sırasında kadınların ev değiştirme öykülerini anlatmada sakındıkları konulardan biri İstanbul'a geliş nedenleriydi. Kürt kadınların bir kısmı neden geldiklerini anlatmak istemiyor gibiydiler. Geliş nedenlerini "biliyorsun işte... belli nedenlerle" gibi üstü kapalı anlatmayı tercih ettiler. Geldikleri bölgede yaşanan savaş nedeniyle geçim imkânları kalmayan ailelerin, göç etme nedenleri bir yaban-

cıyla üzerine detaylı konuşulacak konulardan değildi. Çevirmen aracılığıyla konuştuğum bazı kadınlar, neyi ne kadar anlatabileceklerinin onayını BDP aracılığıyla gittiğim çevirmenden aldılar. Kürt kadınların bu tedirginliğini hissettikten sonra, araştırma konumun merkezinde bu göç bulunmadığı için onların anlatımlarını en rahat ettirecek şekilde görüşmelere devam ettim. Soyadlarını özellikle almadım, adreslerini sormadım. Bağcılar'daki tüm görüşmelerde üniversiteden geliyor olmam, görünüşüm ve her tür sembollerimle sınıfsal konumum belli bir mesafe geliştiriyordu. Dolayısıyla kadınların cevapları da bu mesafe çerçevesinde gerçekleşti. Yaptığım çalışmayı açıkladığımda çoğunlukla bunu tam olarak ne amaçla yaptığımı anlamadıklarını fark ettim. İlk birkaç görüşme sonrasında "bu çalışmayı yapıp sunduğumda hoca olma imkânımın" olacağını söylemem, görüşmecilerle kadınlarla aramdaki ilişkinin bir ölçüde farklılaşmasına neden oldu. Pek çoğu bana yardımcı olmak istedi. Bu anlamda daha yakın ve sıcak bir ilişki kurduğumuzu hissettim. Öte yandan hayatlarının önemli kesitlerinden bahsettikleri, özel hayatlarının dökümü niteliğindeki böylesi görüşmeleri pek yapmamış kişiler olarak, aralarında görüşme sonunda rahatladıklarını ifade edenler oldu. Buna paralel şekilde, özellikle evliliklerinde şiddet ya da kötü muamele görmüş ve boşanmış kadınların, kendilerini güçlenmiş hissettiklerini anlatanlardan bazıları "şunu da yaz kitabına: kadınlar korkmasınlar kocalarından ayrılmaktan, biz güçlüyüz," şeklinde mesaj iletmek isteyenler de oldu. Kadınların mücadele ettikleri farklı tür ezilme ve sınırlandırmaların yanında anlatımları sırasında kendilerinde fark ettikleri güçlenme belki de benim bu çalışmayı sürdürebilme motivasyonumu korumamdaki en etkili faktördü.

Sarıyer kentsel dönüşüm konusunda mahalle örgütlenmeleri olan, bu konuda çalışmak isteyen pek çok araştırmacı-

nın yolunun sıkça düştüğü bir ilçe. Dolayısıyla bağlantı ki-
şi bulmakta zorlanmayacağımı düşünerek daha rahat çalış-
maya başladığım bir yer oldu. Araştırmayı gerçekleştirdiğim
semtlerin önemli bir kısmı Boğaz'a yakın sahil kısmında de-
ğil de daha çok sırtlarda, iç taraflardaydı. Bir yandan sahilde
ahşap yalılar ve Boğaz'ın mavi yeşil manzarası, diğer yanda
minibüs ya da otobüslerle sırtlara tırmanırken gecekondu-
ların arasından yukarı daracık yollardan döne döne çıkarken
Karadeniz'de bir köyü çağrıştıran, yeşillikler içinde küçük
derme çatma evleri, kimi zaman ise aynı Bağcılar'da olduğu
gibi 4-5 katlı bitişik apartmanlardan oluşan mahalleleri gö-
rüyordum. Bunların biraz ilerisinde de korumalı yüksek du-
varlı güvenli kapalı siteleri bulmak mümkündü. Tüm bu
yapı ve çevre çeşitliliği, geniş alanlı araştırma sırasında Sa-
rıyer'de ortaya çıkan her eğitim kesiminden bekâr kadının
mevcudiyetini gösteren verilere paraleldi. İstanbul Boğa-
zı'nın Avrupa yakasının kuzeyinde yer alan Sarıyer, kuzey-
de Karadeniz, batıda Eyüp, güneyde Beşiktaş ve Şişli ilçeleri
ile komşudur. İlçe Çatalca Yarımadası'nın en doğu kesimin-
de yer alan sırtın, bir yandan İstanbul Boğazı'na, öbür yan-
dan da kuzeyde Karadeniz'e doğru alçalan bölümlerden olu-
şur (Sarıyer Belediyesi, 2015). Sarıyer'in geçmişine baktığı-
mızda, Boğaz kıyısındaki küçük köylerin gelişimi ile 16. ve
17. yüzyıllara kadar geriye gider. Bu dönemde Sarıyer, Yeni-
köy ve Rumeli Hisarı gelişmiş birer köy halindedir. 18. yüz-
yılında saraya yakın kişilere ait yalılar kıyılarda belirmeye baş-
lamış, padişah izniyle bazı gayrimüslim ailelerin bu köylere
yerleşmeleri sağlanmıştır.

Sarıyer'in Boğaz kıyısındaki semtleri, 1960'lı yıllara kadar,
daha çok yaz aylarında kalabalıklaşan sayfiye yeri niteliğini
taşımaktaydı. Özellikle yolların yapılması ve sahil yolunun
genişletilmesinden sonra boş alanlar yerleşime açılmış, son-
rasında da kıyı kesimlerinde ve kıyı yakınlarında yüksek ge-

lir gruplarına ait yalılar ve köşkler, sırt biçiminde uzanan tepelerde ise gecekondular, kuzeyinde ise kapalı siteler kurulmuştur. Konut tipindeki bu farklılığı, yerleşik nüfusun ekonomik ve eğitim profillerinde de gözleyebiliriz (Sarıyer Belediyesi, 2015). Çocukluk ve gençlik yıllarını 1950'li yıllarda Sarıyer'de memur bir ailenin iki kız çocuğundan biri olarak geçirmiş olan Tansu Bele (2011) *Sarıyer ve Büyükdere* kitabında o yılların Sarıyer'inde denizden korulara değin bir kuş gibi uçmanızı, merak ettiğiniz detayları görmek için adeta aşağı inip inip çıkmanızı sağlar. O dönemki gündelik hayat ve sosyal yaşamdaki değişimleri zarif bir üslupla anlatır. Kitabını okuduktan sonra kendisiyle yaptığım görüşme sayesinde 1950'lerdeki Sarıyer'i zihnimde daha iyi canlandırabilmem mümkün oldu.

2013 ADNKS verilerine göre Sarıyer İlçesi'nin nüfusu 335.598'dir. Bu sayının yaklaşık % 10'u (33.559) kırsal alanda yaşamaktadır. Sarıyer'de yaşayanların nüfusa kayıtlı oldukları yeri incelediğimizde, İstanbul'dan sonra ağırlıkla sırasıyla Sivas, Giresun, Rize, Trabzon gelmektedir. Sanayi, Sarıyer ilçe ekonomisinde uzun yıllar önemli bir yer tutmamıştır. Geçmiş yıllarda ilçede kibrit, kablo ve vinç fabrikaları ile İstinye'de tersane kurulmuştur. Ancak fabrikalar başka bölgelere taşınmış, tersane ise kaldırılmıştır. Bu nedenle ekonomik olarak faal olan nüfusu oluşturan kesim, daha çok ilçe dışında çalışmaktadır. İlçenin en canlı ekonomik etkinlik alanını hizmet işkolu oluşturmaktadır (Sarıyer Belediyesi, 2015).

Sarıyer'deki görüşmelerin bir kısmına kendi tanıdığım aracı kişiler vasıtasıyla bir kısmına da Sarıyer Belediyesi Kadın Koordinasyon Birimi'nin aracılığıyla ulaşmam mümkün oldu. Bunun yanı sıra Derbent Mahallesi muhtarı ile görüştüm ve onun yönlendirmesiyle bir kadınla bağlantı kurabildim. Ekim-Aralık 2014 tarihlerinde, Sarı-

yer’de 8 kadınla görüşme yaptım. Kadınların yarısı Belediye’ye sosyal destek için başvuruda bulunmuşlardı. Belediye, başvuruda bulunan bu kadınlardan izin alarak iletişim bilgilerini benimle paylaştı, dolayısıyla üniversiteden geldiğimi ve araştırma yaptığımı biliyorlardı. Bununla birlikte Belediye’den sosyal yardım desteği alma umudunu da taşıyorlardı.

Araştırma yönteminde bahsettiğim gibi kadınların anlatımlarından yola çıkarak belirlediğim bölümleri üç tema etrafında ördüm. İlk temanın işlendiği İkinci Bölüm, kadınların bekâr olma durumunu bir farklılık olarak mekânla ilişkili nasıl deneyimledikleri üzerinedir. Bu farklı olma halini, aile yapısının değişimi ve devletin sosyal politikalarıyla birlikte ele aldım. Gerek sosyal ilişkilerdeki bekârlık algısı gerekse ekonomik güvencesizlikler nedeniyle bekâr kadın olmanın kırılğan ve güvenli olmayan halini anlatımlardan yola çıkarak görünür kılmaya çalıştım. Devlet sosyal politikalarından yeterli desteği alamayan bekâr kadınlar, güvenlik sistemi olarak aileleriyle ilişkilerini hangi mekânsal kurgularla yürütmekte ya da kendilerine güvenlik imkânı sağlayacak ne tür mekânsal kurgular yaratmaktaydılar? Bununla birlikte devletin görmediği bir kategori olarak bekâr kadınların yaşadıkları yerlerde çevrelerinin gözetimindeki görünlülüğü, toplumda ne tür bir bekârlık algısı ile karşılık bulmaktaydı? Bekârlık sadece devletin görmek istemediği bir kategori midir, yoksa toplumda damgalı bir kategori olarak kadınların yaşadıkları yerde rahat edememelerine neden olmakta mıdır? İkinci Bölüm’de bu sorular üzerine düşünmeye imkân sağlayacak bir çerçeve kurmaya çalıştım.

Üçüncü Bölüm’de, bir önceki bölümde daha fazla kuramsal olarak tartıştığım aile olmama halini, görüştüğüm kadınların anlatımları üzerinden yaşadıkları yerlere göre nasıl farklılaşıp, benzeştiğini görünür kılmaya uğraştım.

Kadınların kentte güvende olma arayışını belki de en fazla hissettikleri mekânların başında, sosyal ilişkilerinin de en yoğun olduğu, mahalle ve ev geliyordu. Dördüncü Bölüm’de mahallenin bu coğrafyada geçmişten ödünç alınan kimi özellikleri ile bekâr kadınların yaşamlarında güvenlik sağlayan bir unsur mu yoksa geleneksel ahlâk değerleri ile kadının sosyal kontrolü işlevine sahip bir baskı, denetim mekanizması mı olduğunu daha önce yapılmış çalışmaları da takip ederek tartışım (Cantek vd., 2014; Mills, 2007). Görüştüğüm kadınların yaşadıkları mahallenin sınıfsal ve kültürel yapısına göre değişen düzeylerde hissettikleri baskı karşısında mekânla ilişkili olarak geliştirdikleri baş etme yöntem ve taktiklerini kendi anlatımları üzerinden aktardım.

Kadınların kentte yaşadıkları güvenlikle ilgili endişe ve korkuların erkeklerinkinden fazla ve farklı olduğu çeşitli araştırma ve çalışmaların konusu olmuştur (Massey, 1994; Mehta, 1999; Mor Çatı, 2016; Pain, 1991; Rose, 1993; Tulaz, 2008; Valentine, 1989; Wilson, 1991). Bu korkular kadınların kenti sınırlılıklarla kullanmalarına yol açar. Türkiye’de kadınların kentsel kamusal mekân kullanımlarında yaşadıkları sınırlılıkların, son dönemde özellikle kentlerde artan kadına yönelik şiddet ve kadın cinayetleriyle (BIANET, 2015) birlikte düşünülmesi mümkün. Bu çalışmanın Beşinci Bölümü, kadınların kentte erkek şiddetinden kaynaklı fiziksel güvenlikle ilgili endişe ve korkunun neden olduğu sınırlandırmalar ve kadınların farklı mekânlarda geliştirdikleri baş etme yöntemleri üzerinedir.

DEĞİŞEN AİLE VE BEKÂR KADINLAR

Daha önce yalnız yaşamadığım için, bir şekilde tedirgin olmayı öğreniyorsun gibi bir durum var, anlatabiliyor muyum? Bugüne kadar seni korkutmayan, huzursuz etmeyen şeyler, aa bu da olabilir filan diyorsun mesela, yani hani şöyle şöyle olsa ne yaparım gibi şeyler aklına geliyor. Ama bir şekilde kurguluyorsun sanki bunları, başına gelen şeyler değil de, başına gelebilecek şeyler üzerinde düşünüyorsun gibi, anlatabildim mi? Nelere dikkat etmem gerekir gibi, yani acaba farklı davranmalı mıyım, bugüne kadar hani evli bir kadındım, bilmem neydin, falan filan, hani şimdi daha dikkatli olmam gerekir mi mesela, bir insanla konuşurken, şöyle bir şey yaparken, gecenin bir saati bir arkadaşım ile eve gelirken falan gibi şeyler düşündüğüm oldu. (Arzu, Kadıköy, 36, öğretim görevlisi)

Arzu eşinden yaklaşık bir yıl önce boşanmıştı ve ilk kez tek başına yaşıyordu. Bu nedenle bekâr yaşamının getirdiği henüz birikmemiş ama ikincil kaynaklardan edinilmiş tedirginlikler üzerine düşünüyordu. İçten içe farklı bir deneyim olacağını biliyordu. Sosyal ilişkilerini ve buna bağlı hal, ha-

reket ve tutumunu gözden geçirmesi gerektiğinin farkındaydı. Namus ile yakından ilişkili düşünölen bekârlık, kadınları bekârken namuslu olduklarını da ispat etmek zorunda bırakan bir konum adeta. Aile olmamak bekâr kadınlar açısından, özellikle de evlenip aile üyesi olan ya da evli olduğunu düşöndürecek uzun birlikteliğı olup da ayrılanlar için farklı olduğunu, belki de daha az korunaklı bir yaşamın içinde olduğunu çeşitli şekillerde hissettiren bir konum.

Görüştüğüm kadınların ev seçimleri üzerine konuşurken, en çok üzerinde durdukları konu “rahat edecekleri” yerde oturmaktı. Rahat edecekleri semt, mahalle, ev arayışındaydılar. Rahat olmak ile ne kastettiklerini sorduğumda, bunu tanımlamakta biraz zorlanıyorlardı. Anlıyordum. Anladığım şeyi, Sara Ahmed’in (2014) *Duyguların Kültürel Politikası* kitabında heteronormatifliğın ötekiler üzerinde bıraktığı izleri tarif edişine çok yakın buldum:

Rahat olmak, kişinin bulunduğı çevrede huzurlu olmasıdır; öyle ki, kişinin bedeninin nerede bittiğı ve dünyanın nerede başladığını ayırt etmesi zorlaşır. Kişi uyum sağlar ve bu uyum yüzünden bedenlerin yüzeyleri ortadan kalkar. Yüzeyin gözden kayboluşu öğreticidir: Rahatlık duygusu içinde, bedenler alanlara doğru ve alanlar bedenlere doğru genişler. (Ahmed, 2014)

Ahmed’in bahsettiğı süreci sosyal alanlarda görebiliriz. Bekâr kadın olarak yaşamak farklı olmanın hissettirildiğı, heteronormativiteyle uyumlu görülmediğı durumlarda rahat olmayı da imkânsızlaştırır. Kadınların anlatımındaki rahat edecekleri yerler, biraz da bu farklılığın en az hissettirildiğı yerlerdi. Peki, kadınların rahat edecekleri yerlerde yaşamayı seçmeleri her zaman mümkün olabiliyor muydu? Rahat etmenin ekonomik bedelini ödeyebilirlerse, bir oranda mümkün oluyordu belki ama daha çok Arzu’nun anlatımın-

da vurguladığına benzer şekilde nasıl davranmaları gerektiğine göre düzenlemeler yapıyorlardı.

Sosyal ilişkilerin yanı sıra çalışma yaşamı, barınma seçenekleri ve hukuki süreçlerde de bekâr kadın olmanın “öteki” konumu gündelik hayatta kadınlar tarafından kolaylıkla anlaşılır. Bu açıdan kadınların, toplum içinde ele alınış biçimlerinin medeni durumları ile yakından ilgili olduğunu söylemek abartılı bir ifade olmaz. Devlet politikaları açısından kadının “kutsal aile” içinde anne ve eş olarak tanımlı hali, bekâr kadın kategorisinden daha kıymetlidir.

Türkiye’de bugün bekârlıkla ilgili çalışmalar, ne yazık ki sosyal bilim literatüründe ve toplumsal cinsiyet çalışmaları içinde kendine önemli bir yer bulamamıştır. Bekârlık üzerine sınırlı sayıda çalışma olması, olanların da ağırlıkla dul ya da boşanmış kadınlar üzerine (Gedik, 2015; Kavas ve Gündüz-Hoşgör, 2013; Özar, 2011; Sucu, 2007) olmasına karşın; aile, aile yapısı ve ailedeki değişim üzerine yapılan pek çok çalışma vardır (Duben, 1985; Gökçe, 2004; Kıray, 1964; Kongar, 1986; Ortaylı, 2000; Özbay, 2015; Sayın, 1990; Timur, 1972; TAYA, 2014; TNSA, 2014).

Görüştüğüm kadınların önemli bir kısmı yalnız ya da çocuğuyla bir kısmı da ailelerinin yanında bekâr olarak yaşıyordu. Bu nedenle, çalışmada bir yandan genel toplumsal algılar açısından “aile olmayan” (bekâr, boşanmış, dul, çocuğu ile yaşayan, akrabası ile yaşayan vb.) diğer yandan ise evin geçimini sağlayan “hane reisi” kategorisindeki kadınlarla gerçekleştirdiğim görüşmelerde bekâr kadınların hem aile içindeki konumlarını hem de yalnız başlarına yaşarken içinde bulundukları durumu değerlendirmeye ve meseleyi iki yönüyle (aile içinde bekârlık ve yalnız yaşarken bekârlık) de ele almaya çalıştım. Bekârlığı merkeze almak istediğim bu bölümün zaman zaman yine “aile”ye odaklanması- nın iki nedeni var: ilki, bekârlıkla ilgili sınırlı bir literatür-

de aile ile ilgili yazın ve veriler üzerinden bekârlığı görme ve anlama çabasında olmam, ikincisi ise aileleriyle yaşayan kadınların durumlarını anlamak için farklı aile yapılarını değerlendirme ihtiyacım. Bekârlığı üç farklı tema içinde değerlendirmeye çalıştım: Türkiye’de değişen aile yapısı, devletin aileyi ele alış ve sosyal politikaların bekâr kadınları ne ölçüde kapsadığı, toplumdaki bekârlık algısı.

Kadınların anlatımlarında, bekâr olmanın güvenli olmayan hallerinin mekânla ilişkisi en belirgin olarak aileleriyle kurdukları ya da kuramadıkları ilişkilerinde görünürlük kazanıyordu. Sosyal politikaların bekâr kadınları sınırlı gördüğü bir ortamda, kadınların sınıfsal ve kültürel profillerine bağlı olarak geliştirdikleri baş etme yöntemlerinin başında aileleriyle kurdukları ilişkiler ve buna bağlı mekânsal kurular geliyordu.

“Aile”nin değişen tanımı

Aile Arapça, hane ise Farsça kökenli kelimelerdir. Ferit Devellioğlu’nun *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Sözlük*’ünde yer aldığı haliyle “aile” sırasıyla şu anlamlara sahiptir: bir kişinin karısı; akraba; ev halkı; aynı gaye için çalışan kimsele-
rin hepsi¹ (Devellioğlu, 1999). Ailenin yapısı, biçimlenişi ve işlevleri; tarihsel, coğrafi ve toplumsal değişimlere bağlı olarak farklılık gösterdiğinden kapsayıcı ve genel açıklamalar yapmanın güçlükleri vardır.

İlber Ortaylı (2000) Osmanlı dönemine ilişkin olarak bu değişimin özellikle coğrafyayla olan bağına dikkat çekmiştir. Ortaylı, ayrı hukuk sistemlerine bağlı olmalarına rağmen, Osmanlı’nın uzun siyasi hâkimiyetinden ötürü, aynı kültürel coğrafyayı paylaşma sayesinde farklılıktan çok ortak yönlerin hâkim olduğu “Osmanlı ailesi” niteliğinden söz

1 Sonuncu açıklama 16. baskıda eklenmiştir.

edebileceğimizi ifade eder ve aile yaşamındaki farklılıkların dini ya da etnik olmaktan çok coğrafi olduğundan bahseder (Ortaylı, 2000: 2):

Hicaz'ın Arabları, Lübnan'ın Maruni veya Melkit Hristiyanları (bunların eşrafı arasında tabii kiliseden geçmeyen, ama halkın benimsediği bir çokeşlilik vardı), Anadolu'nun Sünni şehirli, Alevi köylü Türkleri; Türkmen obası, Kürt aşiretindeki aile, Adalı ve Egeli Rumlar, üç dine mensup Arnavut dağlılar, Bosna'nın Müslümanları, yedi iklim dört bucaktaki Yahudi ailelerin hepsi Osmanlı ailesidir. (Ortaylı, 2000: 2)

Erken 19. yüzyıl ile 1930'lu yıllar arasındaki döneme ilişkin çalışmalarda, Türkiye'de aile yapısının belirleyici unsuru olarak gelinin kocasının ailesinin evine girmesiyle yeni bir evlilik birimi olduğu tespiti yapılır. Bu durum Batı Avrupa'dakinden farklı olarak Türkiye'de ölümün, evliliğe nazaran sistemin asıl dönüştürücü gücü olduğunun işaretidir. Diğer bir deyişle, otoritenin yeniden belirlenmesinde düzenleyici olan babanın ölümüdür. Bu açıdan evliliğin, üretim ve tüketim birimi olarak hanenin yapısında ya da mülkiyet haklarının devrinde bir etkisi bulunmaz (Duben, 1985).

Daha yakın dönemde aileyle ilgili tanımlamalara bakıldığında Ferhunde Özbay (2015) "Ampirik çalışmalarda 'aile'nin, kan ya da evlilik bağının birleştirdiği, aynı kazandan yiyen bireyler grubu olarak" tanımlandığından söz eder. Birsen Gökçe (2004) ise "Ana-baba-çocuklar ve tarafların kan akrabalarından oluşan (aile biçiminin gereğine göre) ekonomik ve toplumsal bir birlik" olarak aile tanımı yapar. Deniz Kandiyoti (1984), geçmişte ekonomik bir birlikteliğe dayanan ve soyun sürdürülmesi işlevine sahip olan ailenin, gelir getirici işlerin ev dışına taşınmasıyla birlikte duygusal yönü ağır basan ve bireysel hakların daha fazla önem kazandı-

ğı bir birlikteliğe dönüştüğünü ifade eder. Hacettepe Nüfus Etütleri Enstitüsü'nün (TNSA, 2014) raporunda ise aile tanımını şu şekilde yer alır:

Hanehalkı aralarında akrabalık bağı olan ya da olmayan bireylerin oluşturduğu sosyo-ekonomik bir birimdir. Aile gelenekler ya da yasalar ile kurulmuş, aralarında kan bağı bulunan bireylerin oluşturduğu bir birimdir. Hanehalkında bir ya da daha fazla aile birimi bulunabileceği gibi, hiçbir aile birimi bulunmayabilir. (TNSA, 2014)

Türkiye'de özellikle 1960'lardan sonra yapılan çalışmalarda; aile yapıları büyüklük, işlev ve yaşam yerlerine göre farklı şekillerde kategorize edilmektedir (Gökçe, 2004; Kongar, 1986; Sayın, 1990; Timur, 1972). Bu sınıflandırmalar arasında en fazla kullanılan ve günümüz veri düzenlemelerinde de hâlâ geçerli olan aile kategorileri; çekirdek aile, geniş aile, ataerkil geniş aile ve dağılmış (parçalanmış) ailedir.² Ancak Türkiye gibi hızlı sosyo-ekonomik ve demografik değişim geçiren bir ülkede, bu klasik aile tipolojisinin yeterli olmadığını düşünen demograflar bazı alt kategoriler oluşturmuşlardır. Çekirdek aileyi çocuksuz çekirdek ve çocuklu çekirdek; geniş aileyi ataerkil geniş aile ve geçici geniş aile; dağılmış aileyi de tek kişilik, tek ebeveynli, diğer dağılmış, akraba olmayan kategorileri ile detaylandırmışlardır (Koç, vd. 2015).

-
- 2 “Çekirdek aile karı, koca ve evlenmemiş çocuklarından oluşan ailedir. Geniş aile çeşitli kuşakların birlikte oturma, aynı kazandan yeme ve ortak mülkiyet özelliklerini taşır. (Nimkoff, 1960'dan alıntılan Timur,1972) Ataerkil geniş aile: Kuşakların dikey genişlemesi ve sınırlı bir şekilde yatay genişlemesiyle oluşan bu aile biçiminde, baba, evli oğulları, gelinleri ve torunları aynı evde oturmaktadır. Ataerkil geniş aileyi sürdüren “baba-oğul” bağıdır. Geçici Geniş Aile: aile başkasının kendi ana-babası (veya bunlardan biri) bekâr kardeşleri, karısının bu tür yakınları ya da her ikisinin diğer akrabalarının bulunması. Bu akrabalarından birkaçı bir arada bulunabileceği gibi yalnız biri de olabilir. Parçalanmış (Dağılmış) aile: Ölüm, boşanma, ayrı yaşama gibi nedenlerle karı veya kocadan birinin ya da her ikisinin bulunmadığı aile. Dul anne veya evlenmemiş çocukları veya büyükanne ve evlenmemiş torunlarının birlikte oturması gibi.” (Timur, 1972)

Bununla birlikte aile olmama halinin, bekârlığın, toplumsal olarak ne ifade ettiğini; bulunduğumuz coğrafyada yaşanan tarihsel, sosyal ve ekonomik süreçlere paralel bekârlığın nasıl bir değişim içinde olduğunu anlayabilmek ancak bu alanda farklı disiplinlerce yapılacak çalışmalar sayesinde mümkün olacaktır. Bu alandaki sınırlı sayıdaki çalışmadan biri Işıl Çokuğraş'ın (2016) *Bekâr Odaları ve Meyhaneler: Osmanlı İstanbul'unda Marjinalite ve Mekân* adlı çalışmasıdır. Çokuğraş, Osmanlı İstanbul'undaki bekâr odaları üzerine yaptığı araştırmasında, geleneksel mahalle dokusu içinde kendine yer bulamayan bekâr erkeklerin bekâr odaları, hanlar ve dükkânlarda farklı din ve millete mensup olup nasıl topluca yaşadıklarını anlatır. Bekâr erkeklerin kendi içlerindeki örgütlenişlerinin tehdit unsuru sayılarak sürekli denetlendiğini ve kontrol altında tutulmaya çalışıldığını tarihi belgelerle paylaşır. Bir yandan kentin işgücünü sağlayan bu kitlenin bir yandan da fuhuş, içki kullanımı ve kumar gibi suçlarla ilişkilendirilmesini ve toplumun bu kitlenin toplu kaldığı yerlere ilişkin tedirginliğini anlatır. Alan Duben ve Cem Behar'ın *İstanbul Haneleri* (1998) adlı çalışması da Osmanlı İstanbul'undaki hane yapısı üzerinedir. İstanbul'da 19. yüzyıl sonu 20. yüzyıl başı dönemde yaşanan savaflara bağlı olarak şehir yaşamını belki de en belirgin şekilde etkileyen şey, nüfusun önce olağandışı artışı ardından da düşüşüdür. Duben ve Behar'ın çalışmasında Osmanlı İmparatorluğu genelinde yapılan ve kadınlara ilişkin bilginin kaydedildiği 1885 ve 1907 ilk nüfus sayım verilerine dayalı analizlerle, İstanbul'daki kadın ve erkek hanehalkı reislerinin oranlarına yer verilmiştir. Buna göre 1885 sayımında, aile reislerinin % 20'sinin kadın ve bunların da % 36'sının yalnız yaşadığını; 1907 nüfus verilerine göre ise aile reislerinin % 14'ünün kadın ve % 32'sinin yalnız yaşadıklarını öğreniriz. Ancak Duben ve Behar bu rakamların hanelerdeki oran-

ları verdiğine dikkat çekerek, tümüyle yalnız yaşayan kadınlara ait olmadığını da vurgularlar. Diğer bir önemli veri ise on beş yaş ve üzerinde yalnız yaşayan kadınların 1885'te % 5, 1907'de ise % 3 olmasıdır. Bu oranlar düşük görünmekle birlikte, kadınların aile dışında yaşamasına olumlu bakılmayan Müslüman bir toplum açısından oldukça yüksektir (Duben ve Behar, 1998: 73). İlerleyen satırlarda görüleceği gibi tek kişilik kadın hanelerin 1970'lerdeki nüfusa oranı sadece % 2'dir.

Türkiye'de aile yapısının değişimi

Bu araştırmanın odaklandığı bekâr kadınlar, yalnız yaşayanların yanı sıra geniş aile, geçici geniş aile ya da dağılmış aile kategorileri içinde hanehalkı reisi olarak da yer alıyorlardı. Türkiye'deki aile yapısı çalışmalarında kadınların bekâr olmakla birlikte farklı kuşaktan aile bireyleri ile birlikte yaşamaları, sıkı aile ilişkileri içinde olmaları gerek bu çalışmada gerekse bu alanda yapılan farklı çalışmalarda rastlanan bir bulgudur (Aytaç, 1998). Bu nedenle, ilerleyen satırlarda değişen aile yapısına ilişkin araştırma bulguları ve veriler bu çalışmada odaklanılan bekâr kadınların konumunu niceliksel veriler üzerinden anlamak ve değerlendirebilmek açısından önem taşıyor.

Türkiye'de aile üzerine uzun yıllardır araştırma yapan kurumların başında Hacettepe Nüfus Etütleri Enstitüsü³ ge-

3 1968 Türkiye'de Aile Yapısı ve Nüfus Sorunları Araştırması (Ford Vakfı işbirliği ile), 1973 Türkiye Nüfus Yapısı ve Nüfus Sorunları Araştırması (UNFPA işbirliği ile), 1978 Türkiye Doğurganlık Araştırması (UNFPA işbirliği ile), 1983 Türkiye Doğurganlık ve Aile Sağlığı Araştırması (USAID-Westinghouse Health Systems işbirliği ile), 1988 Türkiye Doğurganlık ve Sağlık Araştırması (USAID-Center for Disease Control işbirliği ile), 1993 Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması (USAID-Macro International Inc. ve Sağlık Bakanlığı işbirliği ile), 1998 Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması (USAID-Macro International Inc., UNFPA ve Sağlık Bakanlığı işbirliği ile), 2003 Türkiye Nüfus ve Sağlık

lır. Aile yapısındaki değişimi sayısal olarak grebilmede, bu alanda çalışanlara çok önemli veri değerlendirmeleri sağlar. Ancak bu araştırmaların; daha çok yapısal faktörlere ilişkin bilgi toplaması, düşünsel dönüşüme, aile algılarının, tutumların ve davranışların şekillenmesi sürecine ilişkin bilgi içermemesi ya da sınırlı bilgi içermesi aile yapısının dönüşümünün altında yatan mekanizmaları ortaya çıkartmada sınırlı kalır (Koç, 2014). Bununla birlikte 1950’li yıllardan bu yana aile yapısı üzerine yürütülen bölgesel ampirik çalışmalar da bulunur.⁴ Bunlardan biri olan Mübeccel Kıray’ın *Ereğli* (1964) araştırması, antropolojik nitelikli bakış açısıyla ailede kadının konumunu anlatması açısından önemli bir kaynaktır. Bu alışma ve benzeri çalışmalar, değişen aile yapısını sadece niceliksel verilere bağlı açıklayan çalışmalara kıyasla niteliksel açıdan ne çıkarlar. Deniz Kandiyoti (1988) karşılaştırmalı bir perspektifte “klasik ataerkil” aile yapısını değerlendirirken, kadınların hayatlarının farklı dönemlerinde ataerkil yapıya uyum sağlama ya da direnme amacıyla kullandıkları stratejileri incelemiş ve bir direnme biçimi olarak “ataerkil pazarlık” kavramını tanımlamıştır. Nükhet Sirman’ın (1995) Söke Ovası Tuz Köyü’nde gerekleştirdiği çalışma, kadınlık konumunu “hane/aile şekilleri veya üretim biçimi gibi salt yapısal faktörlerle değil, kadınların kendilerinin davranış stratejilerine de yer vererek” anlama imkânını sağlamıştır. Kadınların yaşadıkları yerlerde, mekânın sınırlarını kurdukları ilişkilerle nasıl belirleyebildiklerini açıklamıştır. Ancak bu çalışmalarla kentte bugün yaşayan

Araştırması (Sağlık Bakanlığı işbirliği ile), 2008 Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması (Sağlık Bakanlığı ve Devlet Planlama Teşkilatı işbirliği ile), 2013 Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması (Kalkınma Bakanlığı işbirliği ile) (Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, 2014).

- 4 Mübeccel Kıray (1964) *Ereğli*, İbrahim Yasa (1955) *Hasanoğlan*, Niyazi Berkes (1942) *Bazı Ankara Köyleri zerine Bir Araştırma*, Emre Kongar (1972) *İzmir’de Kentsel Aile*, Sevinç zen (1991) *Sanayi Kasabası Soma rneği*, Ferhunde zbay (1982) *Aile Yapısı: Dn, Bugün, Yarın*.

ailelerin yapısını ve kadının değişen konumunu açıklayabilmek mümkün değildir. Hale Bolak'ın ifadesiyle: "...kentteki kadınların ve içinde yer aldıkları aile dinamiklerinin çeşitliliği (Kandiyoti, 1982) genellemelere olanak vermemekte ve farklı toplumsal kesimlerle ilgili derinlemesine çalışmaların gerekliliğine işaret etmektedir" (Bolak, 1995: 236).

Türkiye'de ailenin toplumsal rolünü ve değişimini açıklama amacındaki çalışmalarda farklı eğilimler görülür. Öne çıkan eğilimlerden biri, dağılmış aile ve boşanma oranlarındaki artış gibi demografik veriler üzerinden aile yapısının çözülmesinin olumsuzluğuna vurgu yapanlardır. Bu çalışmalar, aile birliğinin sağlanması ve sürdürülebilmesi üzerinde önemle dururlar. Diğer taraftan başka bir eğilim de aile kurumunu tarihsel ve toplumsal değişimin bir sonucu olarak gören, ev ve işyerinin mekânsal ayrışmasının ailenin bireyler için taşıdığı anlamda değişimler yarattığı iddiasındaki çalışmalardır (Özar ve Yakut-Çakar, 2011). Bu görüşe daha yakın olan bir başka yaklaşım da hane yapılarını işgücü hareketleriyle ve geçim stratejileriyle ilişkili olarak ele almanın gerekliliğine vurgu yapmaktadır (Özbay, 2015).

Bu çalışmada yukarıda özetlenen eğilimlerden ikincisine, yani aile kurumunu tarihsel ve toplumsal değişiminin bir sonucu olarak gören ve çoğunlukla geçim stratejileriyle ilişkili olarak ele alan yaklaşıma paralel bulgular gözlenmiştir. İncelediğim grup olan bekâr kadınların, aileleriyle birlikte yaşayanları ya da aileleriyle yakın/sıkı iletişim içinde olanları için böyle bir aile tanımlamasının önemli ölçüde geçerli olduğunu söyleyebilirim. Bu yönde yapılan ilk ve en önemli çalışmalardan biri Serim Timur'un *Türkiye'de Aile Yapısı* (1972) adlı kitabıdır. Timur, bu çalışmasında köyde yaşayan geleneksel geniş aileden kentleşmeye bağlı olarak çekirdek aileye doğrusal bir geçiş olduğu tezine karşı çıkar. Ailedeki değişimi kentleşme ve endüstrileşmeyle açıklayan

1960'lardaki bu iddia⁵ farklı coğrafyalarda, farklı disiplinlerin araştırma sonuçlarının gösterdiğine göre pek çok farklı etken içerir; tek başına kentleşme ve endüstrileşme ile açıklanamaz (Timur, 1972). Türkiye için de Timur'un 1968 yılında gerçekleştirdiği araştırmanın verileri, kent-endüstri bileşimi ile bağımsız çekirdek aileye geçiş arasında zorunlu bir bağlantı olmadığını göstermiştir. Bunun yerine çalışma, ataerkil geniş aile ve çekirdek aile gibi farklı aile kategorilerinin varoluşlarındaki temel etkenin ekonomik koşullar, özellikle mülkiyet ilişkileri ve aile içi mesleki bağlar olduğuna işaret etmiştir (Timur, 1972: 120).

2000'li yıllara geldiğimizde Özbay, geniş ailelerin genellikle alt-orta sınıflarda gözlendiği ve geçim stratejilerinin bir parçası olarak belirdiğini ifade eder. Bugünün geniş ailelerinin, ekonomik değişimlere bağlı olarak dalgalanma halinde oldukları kanısındadır: "Bu açıdan, geniş aileli hane tipi özellikle kentsel bölgelerde 'geleneksel hayat tarzı'nı temsil etmektedir; yakın tarihin toplumsal ve ekonomik dönüşümlerinin ürünüdür. Buradan, geniş aile hayatının sadece geçim stratejilerinden biri olduğu sonucuna varılabilir" (Özbay, 2015: 106). Özbay'ın bu tespiti, görüştüğüm bekâr kadınların ailelerine yakın yerlerde oturmaları ya da aileleriyle oturmalarında da benzer şekilde açıklanabilecek bir geçim stratejisine ve sosyal destek ihtiyacına paraleldir. Özellikle yoksullukla mücadele eden, çocuk ve yaşlı bakımını üstlenen, herhangi bir kurumsal güvenceye sahip olmayan kadınların hayatta kalmak için kullandıkları en önemli strateji aile ve akraaba yanında/yakınında olmaktır. Aile dayanışmasına sahip olmayanlarsa farklı arayışlar içindedirler. Bu çalışma kapsa-

5 "Sosyolojide yapı-fonksiyonel yaklaşımın vardığı sonuç, tarımsal toplumda fonksiyonel olan geniş ailenin, endüstri toplumunda fonksiyonunu kaybettiğidir. Buna göre, toplumsal değişim, endüstrileşme ve kentleşme sürecinde, geniş ailenin giderek yerini çekirdek aileye bırakacağı ileri sürülmektedir." (Timur, 1972)

mında mekânla ilişkili öne çıkansa mahalle dayanışmasıdır.

Türkiye’de aile yapısı çalışmalarının özellikle 1960’lı yıllardan itibaren devlet kurumları tarafından yürütülmesi daha fazla nicel veriye sahip olmamızı sağladı. Öte yandan son dönem araştırmalardaki örnekleme tasarımları, soru kâğıdı tasarımları ve farklı yıllarda birbirini takip etmeyen sorular, ortaya çıkan tablolarda istatistiki kimi eksiklik ve güvenirlik sorunları yaratmıştır.⁶ Bu eleştirileri akılda tutarak, değişen aile yapısını ve bu yapı içinde bekâr kadınların konumunu anlamak üzere Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü’nün hazırladığı *2013 Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması İleri Analiz Çalışması*’ndan (2015) yararlandım. Bu çalışmanın yanı sıra neredeyse aynı bulgulara sahip Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı’nın⁷ (2006, 2011) 2009 ve 2011 yıllarında gerçekleştirdikleri araştırma sonuçlarını içeren *Türkiye Aile Yapısı Araştırması*’nı (2014) da inceledim.

Her iki raporun da işaret ettiği Türkiye’deki aile yapısı değişimine ilişkin en önemli bulgulardan biri çekirdek aile ve dağılmış aile sayılarının artmasına karşılık geniş ailenin yaygınlığının azalmasıdır. 1968 yılında % 59,6 olan çekirdek ailenin, 2013 yılındaki araştırma sonuçlarına göre % 70,2’ye yükseldiği, % 8,3 olan dağılmış aile oranının ise % 17,4’e eriştiği görülür. Bununla birlikte 2013 yılında % 12,4 oranındaki geniş aile, ilk kez dağılmış aile oranının altında kalmaktadır. Buna göre son 45 yılda, çekirdek aile oranının %

6 “Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, son altı yıl içinde iki aile araştırmasının yapılmasını sağlamıştır. Ancak, bu araştırmaların gerek örnekleme tasarımları, gerek soru kâğıdı tasarımları ve gerekse de veri kalitesi, anayasada ve kalkınma planlarında söz konusu edilen tedbirlerin alınması ve planların yapılması için yeterli ve güvenilir veriyi sağlamaktan uzaktır. Bu araştırmaların, Türkiye’de yürütülen demografik araştırmalar gibi daha çok yapısal faktörlere ilişkin bilgi topladığı, düşünsel dönüşüme, Türkiye’de Aile algılarının, tutumların ve davranışların şekillenmesi sürecine ilişkin bilgi içermediği ya da sınırlı bilgi içerdiği görülmektedir.” (Koç, 2014)

7 Daha önceki adıyla Aile Araştırmaları Kurumu.

18, dağılmış aile oranının % 110 arttığı, geniş aile oranının ise % 61 azaldığı söylenebilir (Koç, 2015: 17).

Bu döneme ait bir başka dikkat çekici bulgu da geçici geniş ailenin ataerkil geniş aileye göre daha dirençli kalarak zamanla ataerkil geniş aileden daha yaygın hale gelmesidir (Koç, 2014). Araştırma kapsamında görüştüğüm ailesi ve akrabalarıyla yaşayan bekâr kadınların anlatımları bu bulguyu desteklemekte ve Özbay'ın da dikkat çektiği gibi geniş aile olarak yaşama durumunu bir yandan kültürel bir özellik diğer yandan ise geçim ve ayakta kalma stratejisi olarak kurguladıklarına işaret etmektedir (Özbay, 2015).

Raporların ortak olarak dikkat çektikleri bir diğer konu ise dağılmış ailelerin demografileridir. Bu verilere detaylı baktarsak; 1978'de % 8 olan dağılmış aile yüzdesinin, 2013'te % 17,4 olduğu görülür. Bu verilere göre son 45 yılda tek kişilik aile oranı yaklaşık 3 kat artmıştır. Tek kişilik hanelerin yaklaşık üçte ikisi kadınlardan, özellikle de yaşlı kadınlardan oluşmaktadır. Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü raporlarına göre tek kişilik hanelerdeki artış, nüfusun yaşlanması ve genç işgücünün göç etmesi süreciyle ilişkilidir. 2013 yılı araştırma sonuçlarına göre tek ebeveynli hanelerin oranı % 5,7, bunların yaklaşık % 89'u kadındır (Hacettepe Nüfus Etütleri Enstitüsü, 2014a).

İncelediğim raporlarda tek kişilik hane yapılarındaki ve dağılmış aile yapılarındaki artışla ilgili bir diğer tespit ise bu hanelerin kurulması sürecinde genç nüfusun giderek daha fazla yer almasıydı. Bu verinin değerlendirilmesinde, yaşlılıktan (dul kadınlar vb.) kaynaklı zorunlu bir sebeple değil de özellikle kentsel alanlarda sosyo-ekonomik, demografik ve özellikle düşünsel dönüşüm sürecinin ürünü olup "tercih sonucu" tek kişilik hanelerin kurulduğu da görülüyor (Koç vd., 2015). Bu açıklamaya paralel şekilde araştırma sırasında boşanma ya da dul kalma dışında kadınların tercih sonu-

cu tek kişilik hane kurduklarına tanık oldum. Bu durum elbette bölgeden bölgeye farklılıklar gösteriyordu. Ancak bu tercihin yukarıda belirtildiği gibi Batı'daki sürekli bekâr yaşam tarzından farklı olarak evliliğe kadarki bir geçiş dönemini kapsadığı da akılda tutulmalıdır.

Erişebildiğim demografik veriler ve raporlar, Türkiye'de bekâr olmanın yaygın bir durum olmadığını destekliyor. 1968'de aile olmayan hanelerin oranı % 5'tir (Timur, 1972). Ülke çapında yapılmış incelediğim diğer araştırma raporlarında ise bu kategori yer almıyordu. Fakat tek kişilik hanelerin oranı nüfus sayımlarında belgelenmiş olan aile olmayan hanelerin önemine yönelik bir ipucu sayılabilir: 1975, 1980 ve 1985 nüfus sayımlarımda tek kişilik hane oranları sırasıyla % 3,5, 6,5 ve 4,7'dir; bu oran her yıl kimi farklılıklar gösterse de hep düşük kalmaktadır (Özbay, 2015: 103). Ancak 2013 nüfus verilerinde ilk kez % 8,5'i bulmuştur. Bu noktada Hacettepe Nüfus Etütleri Enstitüsü'nün gösterdiği eğilimlerin ve 2023 yılı nüfus projeksiyonlarının işaret ettiği bir değişimin altını çizmek önemli görünüyor:

Çekirdek ailenin yüzde 74; geniş, ailenin yüzde 6; dağılmış, ailenin ise yüzde 20 seviyesinde olacağı öngörülmektedir. Bu aile yapıları içinde özellikle tek kişilik ailelerin ve tek ebeveynli ailelerin payının hızlı bir şekilde artarak sırası ile yüzde 11 ve yüzde 7'ye yükseleceği öngörülmektedir. Hemen tamamı kentsel alanlarda ve özellikle de metropol alanlarda bulunan diğer dağılmış ailelerin oranının kentleşmenin artışına paralel olarak yüzde 3'e yükselmesi beklenmektedir. (Koç, Adalı, Polat ve Türk, 2015)

Demografik yapıdaki değişimin sunduğu tablo, incelediğim grup olan bekâr kadınların toplum genelindeki konumlarını anlamak açısından önemli bilgileri içeriyor. Çünkü bekâr kadınların aileleriyle ya da yalnız yaşadıkları ortam-

larda karşılaştıkları güçlüklerin tarif edilebilmesi, daha büyük bir resim üzerinden onların konumunun anlaşılmasıyla mümkün olacaktır. Bu noktada, farklı coğrafyalarda niceliksel ve niteliksel yöntemlerin birlikte kullanıldığı “bekârlık” üzerine yapılan çalışmalar; farklı hane yapıları, yaşam biçimleri ve bunların mekânla ilişkili ihtiyaçlarını anlamak açısından önemlidir. Yukarıdaki verilerden ve değerlendirmelerden de takip edilebileceği gibi Türkiye’de tek kişilik hane sayıları halen düşük bir yüzdeye sahip. Ancak bu sayılar bekâr ya da yalnız yaşamının toplumsal normlarla uyumlu bulunmadığı, kabul görmediği bir toplumda gerçeği yansıtmayabilir de. Evli olmasına rağmen eşiyle beraber yaşamayan, işi nedeniyle yılın belli dönemleri uzun süre aynı evde kalmayan ya da resmi nikâhla evli olmayan bireylerin beyanlarına dayalı veriler kimi zaman yanıltıcı olabilir. Bu noktada daha fazla nitel araştırma yapmak, sayılara yansımayan bu farklı yaşantıları kavramamız açısından bize önemli bilgiler sağlayabilir.

İngiltere’de Eleneor Wilkinson (2014) tarafından yürütülen bir çalışma bekârlıkla ilişkili mekân kurgularını ele alır. İngiltere’de 2011 yılı nüfus sayımına göre ilk kez evli olmayan nüfus, evli nüfusun (% 47) üzerindedir. Aynı nüfus sayım sonuçları 1971 yılında % 17 olan tek kişilik hanelerin, 2011’de % 29 olduğuna işaret eder. Çekirdek aile olmanın halen teşvik edildiği İngiltere’de uzun süreli bekâr olmanın konut ödeneği, vergi indirimi gibi ödemelerde ayrımcılığa maruz kaldığı anlatılır. Bu bekârlık çalışması; heteronormatif yaşam eğrisinin evli olmayan, çocuksuz, çift olmayan kişileri nasıl dışladığını bekârlar için evin anlamını irdeleyerek sergilemiştir (Wilkinson, 2014).

Türkiye’de yüksek öğrenimli ve meslek sahibi bekâr kadınların yaşam biçimlerine benzerliğiyle dikkat çeken başka bir çalışma da Japon bekâr kadınlarla yapılmıştır. Bekâr kategorisinin konut tercihleri ile ilişkisi niteliksel ve niceliksel

yöntemlerle değerlendirilmiştir. Japonya’da çalışan genç kadınlar, kentte yüksek kira bedelleri, istikrarsız iş eğrileri ve bakım ihtiyacındaki yaşlı ebeveynlerin baskısı altında konut seçimi gerçekleştirirler. Demografik veriler Japonya’da giderek artan sayıda kadının, aile bağlarının zayıflamamasına rağmen bekâr yaşamayı tercih ettiğini göstermektedir. Bununla birlikte, Japonya’daki toplumsal normlar kadınların evlenmesi ve çocuk sahibi olması yönünde çok güçlüdür. Oysa 1985’ten 2005’e kadar farklı yaş gruplarından kadınların evlenmeme oranı incelendiğinde, belirgin bir artış görülmektedir. 18-34 yaş grubundaki bekâr kadınların ulusal bir ankette, yüzde yetmiş oranında bekâr olmanın avantajı için verdikleri yanıt: bekâr olmanın “özgürce hareket edebilecekleri bir yaşam tarzı” olmasıdır. Japonya’daki bu çalışma, kadın ve erkek arasındaki ayrışmanın, bekâr kadın olma halinde konut piyasası ve sistemleri ile ilişkisinde daha da görünür olduğuna işaret etmektedir. Bu çalışmanın, Türkiye ile benzerliklerinden bir diğeri ise kadınların bekâr olmayı tercih ettikleri yeni yaşam tarzları ve yaşam döngüleri açısından konut ya da sosyal politikalara çok zayıf dahil edilmeleridir (Ronald ve Nakano, 2012).

Batı ülkelerinden farklı olarak Türkiye’de evlenmeden aile evinden ayrılıp, bekâr kadın olarak yaşamak toplumdaki genel yaşam biçimine aykırı bir durum olarak görülür; kız çocukların evlenene kadar aileleriyle birlikte oturması beklenir. Buna istisna teşkil eden durum, okumak ya da çalışmak için evlenmeden başka bir şehre yerleşen eğitimli ve meslek sahibi bekâr kadınlardır. Görüştüğüm kadınlardan bazıları evden ayrılıp tek başlarına bekâr yaşayabilmek için, okumak ya da çalışmak bahanesiyle şehir değiştirdiklerinden söz ettiler. Bununla birlikte “bekâr yaşamak” yaşam tarzı ve tercih anlamında görüştüğüm kadınların anlatımlarında belirgin bir konu olmadı. İstanbul’da üst gelir grubundan kesim-

lerin yaşadığı yerlerde bekâr yaşamak tercih olmakla birlikte evlenmeden önceki bir geçiş dönemi, yaşam deneyimi gibi ele alınmaktaydı; bekâr olarak hayatlarını sürdürme tercihi değildi. Daha alt gelir grubundan kesimlerin yaşadığı yerlerde ise bekâr yaşamak bir mecburiyet, zorunluluktur. İlerleyen bölümlerde kadınların anlatımlarında da göreceğimiz gibi hem aile büyüklerinin bakımı hem de ataerkil cinsiyetçi kültürel faktörler sebebiyle bekâr olarak ayrı eve çıkmak yaygın bir durum değildi.

Türkiye sosyal politikalarının kıymetlisi: Aile

Pierre Bourdieu (1996) “On the Family as a Realize Category”⁸ adlı makalesinde aileyi bir sosyal kategori olarak ele alır ve tartışır. Aile kavramının algılarımıza yerleşmiş bir kurgu, “iyi yapılandırılmış” bir illüzyon olduğunu vurgular. Çünkü aile, devlet tarafından üretimi ve yeniden üretimi garantiye alınmış bir yapıdır.

Devletin aileye ilişkin düzenlemeleri nüfus politikalarına yön verici müdahaleler şeklini alabileceği gibi, muhafazakâr söylemin sosyal politikalara yansımaları olarak da kendini gösterebilir. Walby, ataerkilliği farklı sosyal ilişkilerden menkul bir sistem olarak tanımlayıp devleti de bu ataerkil yapılardan biri olarak ele alır. Devletin toplumsal cinsiyet ilişkilerine etkisini kapitalist devlet olmanın bir sonucu olarak değil; devletin ataerkil doğası ile açıklar (Walby, 1989). Devletin toplumsal cinsiyet ilişkilerindeki eşitsizliği pekiştirme yönünde hareket ettiği alanlardan biri de sosyal politikalar üzerinden aileye ilişkin politikalarıdır.

Sosyal devlet, bir toplumda daha fazla eşitlik yaratmak ya da mevcut eşitsizlikleri ortadan kaldırmak amacıyla piyasa aktörlerinin olumsuz etkilerini yok etmeyi amaçlayan bir

8 “Bir Fark Kategorisi Olarak Aile Üzerine”

devlet biçimi olarak tanımlanmıştır (Ruggie, 1984: 11). Gosta Esping-Andersen; Avrupa’da sosyal devletleri liberal, sosyal demokrat ve muhafazakâr-korporatist olarak farklı kriterlerle tanımlayarak üç tipolojide ele almıştır. Bu tipolojilerden farklı olarak 1990’lı yıllarda Türkiye’nin de benzer özellikleri gösterdiği Güney Avrupa sosyal koruma sistemi yeni bir model olarak tartışılmaya başlanmıştır. Yunanistan, İspanya, Portekiz ve İtalya’yı ele alarak tarif edilen Güney Avrupa modelinin belirgin olarak diğerlerinden farklı kılan özelliği; serbest mesleklerin, küçük ve orta ölçekli işletmelerin ve enformel sektörün ağırlıkta olmasından dolayı emek piyasası yapılarına ilişkin olmasıdır (Buğra, 2012). İşsizlik sigortası ve ya sosyal destek araçlarının Avrupa’daki diğer ülkelere kıyasla daha zayıf olması bu ülkelerde aile dayanışmasını gerekli kılar. Bu çalışma ile ilişkili kısmı ailenin bir sosyal destek mekanizması olarak nasıl ele alındığıdır. Ferrera’ya göre “güneyli aile” Güney Avrupa Modeli’nin çelişkilerini hafifleterek bir miktar tutarlılık kazandırır, hâlâ sosyal denge mekanizması işlevi görür ve karmaşık gelir desteği sistemleri arasındaki zor ilişkide dengeyi bulmayı sağlar (Ferrera, 2006).

Ann Orloff “Toplumsal Cinsiyet ve Vatandaşlığın Sosyal Hakları” (1993) başlıklı makalesinde, refah devleti ve sosyal politika çalışmalarında toplumsal cinsiyet ilişkilerinin dikkate alınmasının gereğine vurgu yapar. Esping Andersen’in de dahil olduğu iktidar kaynak analizlerinin, sivil ve politik haklara erişimde toplumsal cinsiyet farklılıklarını görmezden geldiğini ve refah devletinin feminist analizi için yeni kavram kategorilerine ve analitik boyutlara ihtiyaç olduğunu ifade eder. Orloff, devletin sosyal programlarının kadının toplum içindeki eşitsiz konumunu giderici ya da pekiştirici şekilde etkileme imkânına sahip olması dolayısıyla toplumsal cinsiyet eşitsizliği ile belirgin bir ilişkisi olduğunu üç temel alan üzerinden gösterir: cinsiyet temelli iş bölümü, kadınların ücretli işe

erişimi ve evlilik ile aile ilişkileri. Bu yaklaşımla sosyal politika analizine, piyasa ve devletin yanı sıra aileyi de dahil ederek üçlü bir yaklaşımın önemine işaret eder (Orloff, 1993).

Erkeklerin çoğunluğu refah taleplerini ücretli iş üzerinden gerçekleştirirken, kadınların kısıtlı istihdam olanakları ve eşitsiz toplumsal cinsiyet temelli işbölümünden ötürü yaşadıkları mağduriyetler iş üzerinden refah taleplerini sınırlandırır. Batı ülkelerinin çoğunda kadınlar devletten refah taleplerini evlilik kurumu (annelik ya da eşi ölmüş kadın olma durumu gibi) vasıtasıyla gerçekleştirirler (Orloff, 1993). Bu noktada bekâr kadınların, özellikle de çocuklu bekâr kadınların, gerek sorumlu oldukları çocuk ve yaşlı bakımı gerekse yaşadıkları istihdam ve barınma sorunları nedeniyle mağduriyetleri çok yüksektir. Orloff'a göre toplumsal cinsiyet eşitliğini gözetken refah devletinin sosyal politikalarının temel amacı kadını özerk bir hane kurabilecek hale getirmek ve bu hane-i iktisadi olarak sürdürebileceği olanakları kadına sunabilmek olmalıdır (Orloff, 1993). Bu öneri, ailenin desteklenmesine yönelik politikalarla çelişkili gibi görülebilir. Bu bölümün başında da belirttiğim gibi devletin ataerkil yapısını sürdürebildiği bir kurum olarak ailenin zayıflaması, kırılanlaşması mazur görülemez. Bir başka açıdan bakacak olursak, kadınların mutsuz evlilikler içinde aile içi şiddete ve kötü muameleye maruz kalmasının önemli nedenlerinden biri herhangi bir barınma ya da ekonomik desteğe sahip olmamalarıdır (Brodsky vd., 2005; Orloff, 1993). Gerek geleneksel ataerkil aile yapısının işleyişi ve değerleri gerek ekonomik olarak ailenin zayıflamış olması mutsuz evliliklerini sonlandırma arzusundaki kadınlar için evliliği çıkışsız bir hale getirir.

Görüştüğüm kadınlar arasında evliliği süresince uzun yıllar eşinden şiddet ve kötü muamele görüp, ailesinin yanına taşınmak isteyip kabul edilmemiş ya da çocuklarıyla gidecek yeri olmadığı için evliliğini sürdürmek zorunda kalmış ka-

dınlar vardı. Başta barınma ve geçim derdi olmak üzere her türlü zorlukla mücadele etmiş olan bu kadınlar sistemli sosyal yardım almamışlardı.

Güney Avrupa ülkelerinde olduğu gibi Türkiye’de de refah rejimi parçalı ve hiyerarşik bir yapıya sahiptir. Sağlık ve emeklilik sistemine giriş genellikle formel istihdam alanında çalışan ve prim ödeyen kişilerle aileleri için düzenlenmiştir (Buğra ve Keyder, 2003). Kayıt dışı çalışanların, kendi adına çalışanların ve ücretsiz aile işçilerinin egemen olduğu bir istihdam yapısı içinde böyle bir sosyal devletin nüfusun büyük çoğunluğuna güvence sağlamaktan uzak olduğu söylenebilir⁹ (Buğra ve Keyder, 2006: 212’den aktaran Dedeoğlu).

Böylesi sosyal devlet yapısında, güvence sağlama rolünde aile ve akrabalık bağları büyük önem kazanır. Saniye Dedeoğlu bu durumu şöyle özetler:

Kapsayıcı bir sosyal güvenlik ve yardım sisteminin yokluğunda, aile ve akrabalık bağları birçok kişi için sosyal devletin sağladığı güvenlik ve yardımın yerini almaktadır. Toplumsal yapının devamlılığında ve yeniden üretilmesinde ailenin böyle merkezi bir konumda olması, hiç kuşkusuz kadınların toplum içindeki başat rollerinin eş ve anne olması ile sonuçlanmaktadır. Kadınların toplum içindeki konumları ise yine anne ve eş olma rolleri üzerinden kurulurken aynı zamanda bu roller aracılığı ile toplumun önemli bir kesimi için güvenlik ve dayanışma sağlayan ailenin devamlılığını sağlamaktadırlar. Kadınların sistem içindeki rolleri sadece ev içi hizmetleri ve çocuk/yaşlı bakımı ile sınırlı kalmamakta, ailenin içinde bulunduğu akrabalık ve hemşerilik üzerinden kurulan dayanışma ağlarının deva-

9 OECD 2005 Aile Veri Tabanı bilgileri üzerinden değerlendirildiğinde, Türkiye aileye yönelik kamu harcamalarında (nakit, hizmetler ve vergi ölçümleri) 26 OECD ülkesinin sıralamasında, ayırdığı 0.5’in altındaki gayri safi yurtiçi hasıla yüzdesi ile en sonda yer almaktadır. OECD ortalaması bu tabloda 2.3’tür.

mı anlamında da önemli görevleri bulunmaktadır. (Dedeoğlu, 2009)

Türkiye için siyasi etmenlerin geçmişte olduğu gibi bugün de aile kurumunun sürekliliğini ve varlığını destekler nitelikte olduğunu söyleyebiliriz (Özbay, 2015; Tekeli, 1988). Zehra Arat, 1923-2007 dönemlerinde siyasi parti programlarını temel alarak yaptığı çalışmada aile kurumunun hiçbir eleştiriye tabi tutulmadan kutsal kabul edilmesinin siyasi partiler açısından süreklilik gösteren bir eğilim olduğuna dikkat çekmektedir (Öztan, 2014). Gerek siyasetçilerin açıklamalarında, gerek çeşitli politik parti metinlerinde ailenin devlet tarafından desteklenip korunduğu vurgulanır¹⁰ (Özbay, 2015). 2014-2018 Dönemi 10. Kalkınma Planı'nda (2013) ailenin toplum için rolü hakkında şu madde yer almaktadır: "Toplumun çekirdeğini oluşturan, bireyleri ve toplumu bir arada tutan aile kurumu, hoşgörü, sevgi ve karşılıklı anlayış çerçevesinde yetişen bireyler, güçlü toplum olmanın temel esasıdır. Toplumsal yapının ve dayanışmanın güçlendirilmesi için aile kurumu kritik bir öneme sahiptir" (10. Kalkınma Planı: 2014-2018, 2013). AKP Hükümeti sadece son dönemde değil iktidarda olduğu 14 yıllık dönemde farklı şekillerde muhafazakâr siyasi söylemi ile aileyi idealize ederek, ulusal hakiki kültürel değerler üzerine şekillenmiş geniş aileyi tarif etmektedir. Bu söylem içinde güçlü bağlara sahip aile Türkiye'nin karşılaştığı her türlü sosyo-ekonomik ve politik sorunlara en önemli çözüm olarak sunulur:

Yaşanan derin ekonomik sıkıntılara rağmen, toplum olarak ayakta kalmamızı büyük ölçüde sağlam aile yapımıza borçluyuz. Aynı zamanda güçlü bir sosyal güvenlik kuru-

10 Dönemsel olarak Türkiye'deki hükümetlerin aile politikalarının irdelenmesi tek başına bir çalışmaya alanı olacağından, yapılan araştırmayla güncel bağlantıları koruyabilmek amacıyla bu bölümde sadece AKP'nin iktidarda olduğu dönem içindeki aile ve sosyal yardım politikalarından söz edilecektir.

mu olan aile yapımızın sürdürülebilmesi içinde yaşadığımız değişim sürecinde daha da önemli hale gelmiştir. Partimiz, toplumun temeli olan ailenin korunmasına yönelik çabaları destekleyecektir. (AKP Seçim Beyannamesi, 2002)

Aile, toplumun temeli ve toplumsal dayanışmanın oluşmasında rol oynayan önemli bir kurumdur. Toplumsal mutluluk, dayanışma, barış, sevgi ve saygının yolu aileden geçer. Yaşanan bütün olumsuzluklara ve ekonomik sıkıntılara rağmen toplum olarak ayakta duruşumuzu büyük çapta sağlam aile yapımıza borçlu olduğumuz açıktır. (AKP Parti Programı, 2015)

Aileye ilişkin bu referanslar hem AKP'nin siyasi kimliği için temel oluşturur hem de sosyal politikaların nasıl ele alınacağına dair bir yön çizer (Öztan, 2014; Yazıcı, 2012). AKP'nin siyasi çizgisindeki temel eksenlerinden birini aileciliğin oluşturduğunu ifade eden Ece Öztan (2014) AKP'nin ailecilik politikasını şöyle özetler: “Hem pratik ve maddi dinamikleri hem de dinsel, muhafazakâr, ahlâki, ulusal ve modern normlar ile neo-liberal rasyonalitele- rin iç içe geçtiği kültürel inşa ve müdahale süreçlerini içerir” (177-178).

Tüm bu ailecilik politikası ve aile referanslarına karşın; artan kadın cinayetleri, aile içi şiddet göstergeleri, çocuk istismarı vakalarına yönelik sosyal yardım sisteminde bu meseleleri analiz edip önlemeye yönelik başarı kaydedilmemiştir. Kimi varsayımlar dağılmanın yoksulluk, kültürel değişim ve göç gibi dış kaynaklı olduğu yönündedir. Aileyi koruma prensibi, devletin aileyi bu dış tehditlerden koruması olarak ele alınır (Yazıcı, 2012).

Göç ve kentleşme, kültürel değerlerdeki aşınma, bireyselleşmenin artması, aile eğitimindeki eksiklikler, yeni ileti-

şim teknolojileri gibi nedenlerle, aile üyeleri arasındaki iletişim azalmış, boşanmalar artmış, tek ebeveynli ailelerin oranı yükselmiş ve aile kurumu zayıflamaya başlamıştır. Bu programla, Türkiye'nin ekonomik ve sosyal gelişmesini desteklemek üzere dinamik nüfus yapısının korunması, aile kurumunun güçlendirilmesi ve böylece sosyal refah ve sosyal sermayenin artırılması amaçlanmaktadır. (10. Kalkınma Planı: 2014-2018, 2013)

Tüm bu dağılmadaki artışa yönelik çözüm önerileri aile yardımlarının geliştirilmesi, aile danışmanlık ve eğitim hizmetlerinin kapsamlı, standart, etkin ve yaygın hale getirilmesi, evlilik öncesi eğitimin yaygınlaştırılması, sosyal yardım ve hizmetlerin aile temelli sunulması şeklinde formüle edilmiştir¹¹ (10. Kalkınma Planı: 2014-2018, 2013).

Bununla birlikte, Türkiye'deki mevcut siyasi yapı muhafazakâr sosyal refah uygulamalarındaki anlayışa paralel şekilde geleneksel geniş aileyi öne çıkaran, geniş ailenin işlevlerine vurgu yapan bir konumlandırma içindedir (Alınacak ve Üstübcü, 2012, aktaran Gedik, 2015). Oysa demografik verilere baktığımızda geniş ailenin oranında son 30 yılda önemli bir azalma yaşandığı, Türkiye aile yapısı eğilimlerinde geniş ailenin hiçbir zaman diğer aile yapılarının yanında en yüksek sayısal orana sahip olmadığı görülmektedir (Kongar, 1986; TAYA, 2014; TNSA, 2014; Timur, 1972). AKP 2015 Parti Programı'nda aile politikaları arasında "Genç kuşakların yaşlı ebeveynlerini yanlarında barındırmalarını özendirecektir" maddesi yer almaktadır. Bu maddenin yazımından çok daha önceki bir tarihte, 2006 yılında Ortadoğu Yaşlanma Kongresi'nin açılış töreninde Recep Tayyip Erdoğan'ın yaptığı konuşma da geniş aile idealini yansıtır niteliktedir:

11 <http://www.akparti.org.tr/site/icraat/22304/ailenin-ve-dinamik-nufus-yapisinin-korunmasi>

Yalnızlığa terk edilmiş olanlardan oluşan huzurevleri var. Alt ve orta gelir grubunda bunu fazla göremezsiniz. Çünkü onlar hiçbir zaman büyüğünü yalnızlığa terk etmez. Huzurevlerini çok dolaşanlardanım. Geziyorum, görüyorum. Bunlar aslında üst gelir grubundan olan insanlar. Ama öyle evlatlara sahipler ki terk edilmişler. Gelenek, görenek itibarıyla hiçbir şey kalmamış. Kültürden tamamıyla kopmuş, farklı bir kültüre sahip. Dolayısıyla huzurevlerine terk ediliyorlar... Geniş aile modelinin terk edilerek çekirdek aile modelinin yaygınlaşmasıyla önemli sosyal arızaların ortaya çıktığını kabul etmek durumundayız. Bunun bedelinin ne kadar olduğunu da göreceğiz. (Erdogan, 2006)

Kapsayıcı bir sosyal güvenlik ve yardım sisteminin olmaması, sosyal devletin bu rolünü geniş aileye devrederek çözme beklentisini ortaya çıkarır. Oysa ailenin değişen yapısı, kentleşmenin getirdiği sorunlar, uzun süreli kalıcı işsizlik ailenin refah sağlayıcı rolünü ortadan kaldırır hale gelmiştir: “Zayıf düşen aile ya da akrabalık ilişkileri güçsüz bireyleri kurtarma potansiyellerini gittikçe kaybetmektedirler. Aynı şekilde aile içerisinde ekonomik açıdan zayıf düşen aile mensubunu kurtarması beklenirken, ailenin içinde bulunduğu olumsuz maddi durumdan ötürü yaşanan sorun göz ardı edilebilmektedir” (Kesgin ve Yaman, 2013: 57).

Türkiye’de sosyal politikaların görmediği bekâr kadınlar

Geniş ailenin sosyal destek mekanizması rolüyle bu denli önemli sayıldığı devlet politikalarında, aile olmayan kadın vatandaşların sosyal destek imkânlarından yararlanamadığı görülüyor.¹² Sınırlı bir grup eğitilmiş kadının formal sek-

12 Koşullu olarak dul kadınlar için sağlanan sınırlı sosyal yardımlar dışında.

törde, beyaz yakalı işlerde çalıştığı; çalışan kadınların evlilik, çocuk sahibi olma dönemlerinde istihdam oranlarının düştüğüne işaret eden araştırmalar Türkiye’de kadınların sosyal güvence ve hakları açısından olumsuz bir tablo ortaya koyuyor (Koray, 2005; TÜSİAD, 2000). Dolayısıyla kadınların çalışmadıkları durumda ayakta kalabilme imkânları sigortalı eş ve babaya bağımlılıkla neticeleniyor. Bu da, doğal olarak, kadınlar açısından evliliğin ve aile olmanın hâlâ sosyal güvenlik işlevini sürmesine neden oluyor (Öztan, 2014). “Türkiye’de eşi vefat eden ve boşanan kadınların büyük bir çoğunluğunun geçmiş yaşamlarına göre önemli bir gelir kaybına uğradıkları ve bir bölümünün yoksulluğa düştüğü bir gerçektir” (Özar ve Yakut-Çakar, 2011). Böyle değerlendirildiğinde özellikle düzenli geliri olmayan kadınlar açısından evli olmama ya da aile yanında yaşamama hali en güvencesiz, kırılğan konumlardan biri haline geliyor. Görüştüğüm kadınlardan Nergis, kocası evden ayrıldığından beri bir yandan ev temizliğine gidip bir yandan da mahallenin dayanışma desteğini alıyor. Yaşadıklarını anlatırken kendi başına yaşama deneyimine şaşırarak; kocasının evden ayrılmasından sonra tek başına geçimini sağlayamayacağına, sokağa düşeceğine, hiçbir şekilde kendi ayakları üstünde duramayacağına ve oğluna bakamayacağına inandığını söylemişti. Orloff ve Brodsky’nin işaret ettikleri refah devletinin toplumsal cinsiyetçi sosyal politika önerileri, bugünün Türkiye’sindeki aile ve sosyal politika anlayışından hayli uzak görünüyor. Yukarıda özetlenen aile yapısı araştırma raporlarının da altını çizdiği gibi, sayıları giderek artan dağılmış ailelerdeki bekâr kadınları (ya da hiç evlenmemiş olanları veya evli olmasına rağmen eşinden ayrı yaşayanları) görmeyen ve bu konum için gerekli olan sosyal yardımları yeterli düzeyde sağlamayan devlet, bekâr kadınları yoksullukla mücadelelerinde daha zayıf bir konuma sürüklüyor. Geleneksel geniş ailenin dayanışmacı yapısının

yoksulluk sebebiyle zayıf düşmesi, ataerkil cinsiyetçi kültürün evliliği sonlanmış kadına olumsuz bakışı, devletin sosyal politikalarında görmemesiyle birleştiğinde bekâr kadınların yaşam mücadelesi çetin bir hal alıyor.

Sosyal politikalara paralel olarak ele alınabilecek önemli konulardan biri de kadınların çocuklarının bakımı ile ilgili yaşadıkları zorluklardır. Görüştüğüm kadınların önemli bir kısmı için çocuklarının bakımının paylaşılması ailelerinin desteğini gerektiriyordu. Kreş ve anaokulu gibi kurumlara çocuklarını gönderme imkânları olsa bile çalışma sürelerinin uzunluğundan ötürü zorluk çeken bekâr kadınlar vardı. Bu durumda bulabildikleri en iyi çözümler: ailelerine yakın oturmak, ailelerinin yılın belli dönemleri kalmak üzere memleketlerinden gelmeleri, çocuğun okuluna yakın yerde oturmak vb. Fakat aslında hepsi de çocuğun eve tek başına girip çıkabileceği yaşlara gelmesini sabırsızlıkla bekler gibiydi: eşinden ayrılmış olmasına rağmen eski eşinin ailesinin yakınında bir ev tutmuş olan Asuman, yılın belli ayları annesinin gelip kalmasına ihtiyaç duyan Meltem, herhangi bir aile desteği almayıp çalışmak için gündüz evden çıktığında çocuğunu komşusuna bırakan Nergis, yine çalışmak için çocuğunu evde belli sürelerle yalnız bırakmak zorunda kalan Arife, küçük kızı ile merdiven silmeye giden Hatice, henüz ilkokula giden oğlunun eve yalnız girebileceği zamanı iple çeken Derya. Hepsi çocuklarının bakımını yalnız yürütememenin güçlüğü ile sistemli ve güvenceli olmayan şekilde, çocuklarının bakımına destek bulma arayışındaydılar.

OECD'nin *Doing Better For Families*¹³ adlı raporuna göre Türkiye, Meksika, Şili ve ABD tek ebeveynli aileler için herhangi bir politika ya da sosyal yardım sağlamayan ülkelerdir. Aynı raporda 2004 Türkiye verileri ile yapılan analizde, 0-17 yaş çocuk nüfusu toplam nüfusun % 24,6'sına denk

13 "Aileler İçin Daha İyisini Yapmak"

düşmektedir. Bu nüfusun % 43,6'sı çalışmayan tek ebeveynli ailelerin, % 31,9'u çalışan tek ebeveynli ailelerin çocuklarıdır. Bu veriler ışığında, hem herhangi bir düzenli devlet desteği sahibi olmayan hem de çalışmayan tek ebeveynli ailelerin ve çocuklarının yüksek bir yoksulluk riskiyle karşı karşıya olduğu düşünülebilir (OECD, 2011).

2012 yılından itibaren Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı eşi vefat eden kadınlara yönelik düzenli nakdi yardım programı yürütmektedir. Bu program kapsamında iki ayda bir dul kadınlara 500 TL ödeme yapılır. Kadınların bu yardımı alabilmesinin belirli koşulları bulunmaktadır: örneğin dul ve yetim aylığı almıyor olması ve tek başına yaşıyor olması gibi. Tek başına yaşıyor olması ile kastedilen, evlerinde yaşayan ve/ya da kadına bakan bir erkek olmamasıdır. Bu koşulların sağlanıp sağlanmadığı ise Valilikler bünyesinde çalışan Sosyal Yardımlaşma Vakfı'nın hane ziyaretleri ve merkezi incelemeleriyle takip edilir (Gedik, 2015). Evli olmayan, eşinden ayrı yaşayan ya da boşanmış yoksul kadınlar, dul kadınlarla benzer zorluklarla mücadele içinde olsalar da programdan yararlanamıyorlar. Bu ve benzeri sosyal yardımlardan yararlanamamalarını boşanmış ya da bekâr kadınların "ideal/ kutsal aile"yi tehdit eden, yardımı hak etmeyen (!) yurttaşlar olarak görüldükleri şeklinde de değerlendirilebilir (Özar vd., 2012; Öztan, 2014; Yılmaz 2012).

Konut ve barınmayla ilgili olarak hükümetin önceliği ailenin desteklenmesi ve barınma ihtiyacının giderilebilmesi yönündedir: "Uzun vadeli konut kredileri ile orta sınıf ailelerin ev sahibi olmalarını sağlayacaktır. Ayrıca yerel yönetimlerle iş birliği yaparak evlenecek gençlere evlilik kredisi sağlanabilmesi için gerekli önlemleri alacaktır" (AKP Parti Programı, 2015). TOKİ satışlarında ayrıcalık tanınan tek grup şehitlerin dul ve yetimleridir. Bu kategoride olmayan dul, boşanmış ya da bekâr kadınlara yönelik herhangi bir ayrıcalık

ya da yardım bulunmuyor. Oysa kadınların sosyal yardım açısından en temel ihtiyaçlarının başında barınma geliyor. Araştırmaların sonuçları yoksulluk koşullarında evli olmayan, dul ve bekâr kadınların özellikle akrabaları öldüğünde ya da yaşlı bakım hizmeti karşılığı aldıkları yardım kesildiğinde doğrudan doğruya evsizlik riskiyle karşı karşıya geldiklerini gösteriyor. Ayrıca boşanma, nikâhsız birliktelikler ya da çok eşlilik, yoksul kadınların evsiz kalmaları açısından önemli bir risk faktörüdür (Pascall, 1997).

Sosyal politikaların toplumsal cinsiyetle ilişkisini gözetken refah devletinin temel amacının kadının özerk bir hane kurabilmesi olduğuna dikkat çeken Orloff (1993) özellikle aile içi şiddete maruz kalan ve eşinden ayrılmak isteyen kadınların çaresizce sordukları “Nereye giderim?” sorusuna devletin çözüm bulmasından yanadır. Ailenin korunması ve kadına yönelik şiddetin önlenmesine dair 6284 numaralı yasa, koruyucu ve önleyici tedbirleri ile kadına barınma imkânlarının sağlanması için mülki amir, hâkim ve kolluk kuvvetlerini yetkilendirmiştir. Ancak sınırlı sayıdaki sığınma evleri ve uygulamadaki yetersizlikler nedeniyle yasa pratikte yaygın şekilde uygulanamamaktadır (Mor Çatı, 2016). Sığınma evleri dışında kadınlara (aile içi şiddete maruz kalsın ya da kalmasın) devletin sağlayacağı konut edinme kolaylıkları, kira yardımı gibi sosyal destek politikalarına hükümet politikalarında ya da kalkınma planlarında yer verilmemektedir.

Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Politikalar Merkezi’nin yürüttüğü *Eşi Vefat Etmiş Kadınlar için Bir Nakit Sosyal Yardım Programı Geliştirilmesine Yönelik Araştırma Projesi*¹⁴ (Özar ve Yakut-Çakar, 2011) araştırma sonuçları evli olmayan kadınların barınma koşulları ve ihtiyaçları hakkında önemli

14 İstanbul, Trabzon, Bursa, Van, Malatya ve Denizli’de gerçekleştirilen araştırmanın niceliksel kısmı için 1.120 kişi ile niteliksel kısmı içinse 26 kadınla görüşülmüştür.

bulgulara sahiptir. Araştırma sonuçlarına göre dul kadınların % 61'i ev sahibi konumundayken, boşanmış kadınların % 37'si ev sahibidir. Görüşmelerde kadınların özellikle de İstanbul gibi büyük şehirlerde yüksek kira bedellerini ödemekte güçlük çektikleri ya da sağlık açısından kötü koşullara sahip evlerde oturmak durumunda kaldıkları aktarılır:

...kiram 450 TL, ev sahibi artıralım dedi, ben durumu söyleyince artırmadılar, yemeyeyim içmeyeyim desen bile ayda 700 TL rahat gidiyor, faturaydı, kiraydı... (Kadın, 35 yaş, eşi cezaevinde, İstanbul)

450 TL veriyorum kiraya, eğer beni bu ay çıkarmazsa kiraya zam da olacak, altı aydır da vermemişim, düşün artık nereden getirecem bilmiyorum... Bu pahalılıkta beş öğrenci ile geçinmek çok zor, bunu görmeyen anlayamaz bence. (Kadın, 33 yaş, eşi cezaevinde, İstanbul) (Özar ve Yakut-Çakar, 2011: 72)

Aynı araştırma kapsamında kadınlar devletten beklentilerinde barınma ihtiyaçları ve barınma ihtiyacını gidermek için çektikleri güçlükleri şöyle dile getiriyorlar:

Şimdi burada TOKİ evleri yapılmış Yeşil Kartlılar için. 190 daireymiş. Bir oda olsun insan akıl olsun kendi evi olsun ya. Bir arkadaş var uğraşıyor benim için. O arkadaş da söz vermişti bu kadın için uğraşacağım yani diye. Aylık 100 ödüyormuşun, kira gibi. En azından kendi evim olur. Şöyle bir oda olsun. Kira gerçekten olmuyor. Bilmiyorum nasıl olacak. (Kadın, 51 yaş, boşanmış, Trabzon)

...evim olsaydı, benim kendi evim olsaydı, param da olsaydı, ne bileyim daha güzel gelirim olurdu, kira vermezdim, 350 TL para... Bir evim olsaydı çalıştığım parayı oraya vereceğime eve bakardım. (Kadın, 35 yaş, boşanmış, İstanbul)

Vallaha benim kiram ödenseydi, tek yeterdi. Ben diğerlerini hallederdim. 450 milyon veriyorum kiraya, eğer beni bu ay çıkarmazsa işten zam da olacak, altı aydır da vermemişim düşün artık nereden getirecem bilmiyorum, uzak yerlerde tekstilde çalışsam çocuklar küçük. (Kadın, 33 yaş, eşi cezaevinde, İstanbul) (Özar ve Yakut-Çakar, 2011: 95)

Bu araştırma projesinin sonuç raporunda devletin evli olmayan kadınlara barınma desteği konusunda yapabileceklerine dair çeşitli öneriler geliştirilmiş: Dul ve boşanmış kadınların, mahallede kalmaya devam etmek istiyorlarsa¹⁵ barınma yardımı alarak, mahalleden ayrılmak istiyorlarsa da TOKİ'den kiralarının ödenmesi koşuluyla konut desteği sağlanabilir (Özar ve Yakut-Çakar, 2011: 120).

Bekâr, boşanmış, eşinden ayrı yaşayan veya dul kadınların, özellikle de düzenli geliri olmayanların en temel ihtiyaçlarının başında barınma ihtiyacı gelir. Ancak bununla birlikte bekâr olmanın toplumun geneli tarafından algılanışı kadınları sadece geçim derdiyle ilgili değil, aynı zamanda çevrelerindeki bakışın nesnesi olma hali ile de mücadele etmek durumunda bırakır. Bu noktada sosyal politikaların sosyal destek sağlamak üzere görmediği bekâr kadının, yaşadığı çevrede son derece görünür ve merak edilir olduğunu söyleyebilirim.

Bekârlığın “kirliliği”

Parka gitmek istiyoruz, annem parka götürmüyor bizi, niye götürmüyorsun, çünkü ben dul kadını, parkta bulunmamız pek mümkün değil, bize orada işte seks işçiliği yapmakla suçlanırım deyip annem bizi parka götürmeyince çok kızıyordum ben, çok deli oluyordum yani. (Esin, Kadıköy, 40, öğretmen)

15 Kadınların bir kısmı da eski eşleri ya da ailelerinden gördükleri baskı nedeniyle mahalleden ayrılmak istemektedir.

Esin'in annesinin Anadolu'daki bir şehirde, dul bir kadın olarak çocuklarını büyütürken yaşadığı zorluklarla ilgili kısa anekdot, ileriki bölümlerde yer alan anlatımlarda da rastlayacağımız gibi, kadınları yaşadıkları yerlerde, kentin genelinde olduğu gibi "bakış"ın nesnesi olmalarının ve damgalanmalarının bir örneği olarak okunabilir (Massey, 1994). Mahallede farklı, kentin kamusal alanlarında farklı anlamlar içeren bu eril "bakış" her iki durumda da kadınlara belli sınırlandırmalar getirir. Bu araştırmanın bulgularının yanı sıra, başka araştırmalar da bekâr olmanın (boşanmış veya dul olmanın) kadınların davranışlarına ve hareketlerine daha fazla dikkat etme gereği yaratan bir durum olduğuna dikkat çeker (Gedik, 2015; Sucu, 2007). Gerek kişilerin bu konudaki algıları gerek çevrelerinden gördükleri tepkiler bekâr olma halini toplum nezdinde olağan karşılanmayan, farklı olan, merak edilen ve gözlenen bir durum olarak ortaya koyar. Bu merakın arkasında belirgin anlamda kadın bedeni üzerindeki eril tahakkümün işleyişinin olduğundan söz edilebilir. Bourdieu eril tahakkümü toplumsal düzenle ilişkili olarak şöyle anlatır:

Toplumsal düzen, amacı, üzerine temellendiği eril tahakkümü tasdik etmek olan devasa bir sembolik makine gibi işler: o, işgücünün cinsiyetçi işbölümüdür (faaliyetlerin, yerleri, zamanları ve araçları ile iki cinsin her birine çok katı bir şekilde pay edilmesiyle); o, mekânın yapısıdır (erkeklere ayrılmış olan toplanma ve pazar yerleriyle kadınlara ayrılmış ev arasındaki ayrımla, veya ev içinde eril kısım olan salon ile dişil kısım olan ahır, su ve bitkiler arasındaki ayrımla); o, zamanın yapısıdır, tarımsal gün veya yıl, ya da yaşam döngüsüdür (eril olan kırımla anları ve dişil olan uzun gebelik dönemleriyle). (Bourdieu, 2014: 22)

Bu çalışmada görünür kılmaya çalıştığım, bekâr kadınların eşitsiz yaşam koşullarında "öteki" olarak bulundukları

konumla baş etmek için ne tür taktikler geliştirdikleri ve ne ölçüde baş edebildikleridir. Dolayısıyla bu bölümde bekâr kadın olarak bir yerde yaşama halinin, aile olmama ya da (çocuğuyla yaşasa da) aile olarak algılanmama hali ile baş etme yöntemlerini anlatımlarındaki belli kesitlerle öne çıkarmayı amaçladım.

Görüştüğüm kadınlar bekârlığın farklı, tekinsiz ve muğlak hallerine düşmemek için evliliğin sürdüğü görüntüsü vermeye dönük taktikler geliştiriyor; sözgelimi kocası evden ayrılmış olsa da her akşam onun ayakkabılarını komşuların göreceği şekilde kapı önüne koyuyor, henüz evlenmemiş de olsa erkek arkadaşıyla apartmana girip çıkarken nişan yüzüğü takıyor, mahallede erkek arkadaşı ile el ele tutuşmuyor, faturalarda soyadı değişene kadar apartmandaki komşusuna boşandığını söylemiyorlardı. Bununla birlikte bekâr durumuna düşmek (boşanmak), geleneksel aile yapısında ataerkil cinsiyetçi kültürün yansıması olarak Anadolu'nun çeşitli bölgelerinden göçle İstanbul'a gelmiş kadınların aileleri tarafından çoğunlukla kolayca benimsenmeyen bir durumdur. Kocalarından gördükleri şiddet karşısında kendi ailelerine sığınmak isteyen kadınların önemli bir kısmı Anadolu'daki yaygın deyiş ile karşılaşır: "Gelinliğinle çıkar, kefeninle dönersin". Kadınların bazılarının anlatımında ailelerin aldatılma, şiddet görme, her tür kötü muameleye maruz kalma karşısında çoğunlukla kızlarının boşanmalarına destek olmaması, kadınların bekârlığının güvencesiz halini hem maddi hem de manevi boyutuyla arttırır. Kentleşme, kalıcı işsizlik ve yoksulluk gibi etkenler ekonomik anlamda zayıflayan ailenin, güvencesiz konumdaki bireylerini himaye etme, destekleme imkânlarını azaltır.

Mary Douglas *Saflık ve Tehlike* (1966) adlı kitabında, ilkel toplumlarla modern toplumlar arasındaki ritüel, kir, tabu gibi kavramları farklı kültürler ve bunlara ait örnekler

üzerinden karşılaştırmıştır. Douglas'ın kirlilik ve muğlaklık kavramlarını toplumdaki bekâr algısı ile ilişkili olarak ele almak farklı bir yorum yapma imkânı sağlar. Douglas, kir ve hijyenle ilgili yaptığımız düzenlemelerin, düzenlenmiş bir dizi ilişki ve düzenin ihlali konularıyla ilişkili olduğuna işaret eder. Çalışmasının temelinde bireyin algısının sadece psikoloji ile ilişkili olmadığı, kültürle de ilgili olduğu yönünde bir tez vardır. Dolayısıyla Douglas antropoloji disiplini ve alan araştırmalarından örnekler vermekle birlikte teorisinin odağı zihin ve toplum ilişkisi üzerinedir.

...kirlilikle ilgili davranışımız, benimsediğimiz sınıflandırmalara ters düşen ya da onları altüst eden her tür nesneyi veya fikri uygunsuz görme tepkimizdir (...) kirlilik bir şeyin uygunsuz bir yerde olmasıysa, onu düzen açısından değerlendirmemiz gerekmektedir. Bir örüntünün muhafaza edilmesi için ona dahil edilmemesi gereken şeyler kirlilik ya da pisliktir. Kirlenmeyi kavramak için öncelikle bunu anlamak gerekmektedir... (Douglas, 1966/2007: 59)

Douglas'ın kirlilik kavramını bekârlık durumu ile ilişkilendirmeyi denerken sadece bekâr kadınları değil, bekâr olma halini de ele alacak olursak; kamusal alanda özellikle bekâr erkeklerle ilgili yapılan kimi düzenlemeler bu kirliliği saptama ve düzenleme eğilimiyle birlikte düşünülebilir. Nitekim Işıl Çokuğraş'ın (2013) bekâr odaları üzerine yaptığı çalışmada Osmanlı'da bekâr erkeklerin mekânsal olarak kontrolüne ilişkin yapılan düzenlemeler sıralanmıştır. Bekârlık yukarıda tarif edildiği şekliyle uygunsuz yerlerde olduğunda, bu Douglas'ın kirlilik kavramına benzer şekilde yorumlanabilir. Hilal Alkan Zeybek'in (2011) Ankara Keçiören'de Atatürk Botanik Bahçesi'ndeki çalışması, bekârlığın kirlilikle ilişkili nasıl ele alınabileceği üzerine düşünmemizi sağlar. Zeybek, cinsiyete dayalı mekânsal rejimi tar-

tıstığı çalışmasında parkı kullanan kadınların, burayı tercih sebebi olarak “temizlik” gerekçesini öne sürdüklerini aktarır. Kadınlar için park iki farklı nedenle temizdir: birincisi fiziksel mekânın temizliği (egzoz, çamur, çöp, duman olmaması), ikincisi ise bekâr erkeklerin olmadığı bir aile mekânı olması. Bekâr erkeklerin olmama hali sadece güvenlik ile ilgili bir kaygı değil, aynı zamanda cinselliğin içerilmesine ve kontrol edilmesine yönelik bir kaygı-kirlenmeyi de dışarıda bırakır (Zeybek, 2011). Benzer bir bulgu, Erol Demir’in “Kamusal Mekân ve Gençlik Parkı’nın Değişen Anlamı” (2002) adlı makalesinde Gençlik Parkı’nı kullananlar ve kullanmayanların görüşleri çerçevesinde, parkın “aile yeri” olmaktan çıkmasına ilişkin ifadelerde, bekâr erkeklerin mevcudiyeti ile de görülür.

Son günlerde bir gazete haberi de bekârlığın kirlilikle ilişkili görülmesinde adeta bir metafor gibi karşımıza dikilir: Beylikdüzü’nde yaklaşık yüz dairelik bir sitede yalnız yaşayan ve birbirini tanımayan 5 bekâr kadının daire kapılarına kirli kadın iç çamaşırı asılmıştır. Çoğunlukla çöp toplanırken bu durumu fark eden kadınlardan 3’ü polise şikâyetle bulunmuştur. Bu kadınları bir araya getiren ortak nokta, bekâr olmaları, çalışmaları ve yalnız yaşamalarıdır.¹⁶

Douglas ilkel kültürlerle modern kültürler arasında karşılaştırma yaptığında temelde birbirini takip eden ortaklıklar görür. Modern insanların pek çok farklı sembolik eylem alanına sahip olduğunu ancak ilkel kültürlerde tek bir sembolik eylem alanı olduğunu anlatır. Modern insanlar olarak bizim davranışlarımızın da sembolik anlamları vardır, ama bunlar genellikle bilimsellikle açıklanır. Deneyimlerimiz, illkellere göre parçalanmıştır. Ritüellerimiz çok sayıda

16 <http://t24.com.tr/yazarlar/hande-cayir/kapi-kollarina-kulot-asilan-kadinlar-anlatiyor-korkmuyoruz-ofkeliyiz>,15993

ve dağınıktır, birbiriyle ilintisiz durur. Onların ritüelleri ise sembolik açıdan tutarlı tek bir evren işaret eder (Douglas, 1966/2007: 94).

Douglas'ın muğlaklık kavramı ile bekâr kadınların kategorize edilemeyen hallerinin uyandırdığı merak birlikte düşünülebilir. Douglas'ın ifadesiyle: "Tabu dünyanın örgütlenme biçimine ilişkin yerel mutabakatı muhafaza eder ve kararsız kesinliği destekler... Muğlak şeyler görünüşte hayli tedirgin edici olabilir" (1966/2007: 12). Apartmana, mahalleye, siteye taşınan bekâr kadının kim olduğuna ilişkin duyulan merak karşısında bekâr kadını sınıflandırma arzusu Douglas'ın yukarıda "muğlaklıkla" ifade etmeye çalıştığı durumla baş etme yöntemi olarak ele alınabilir. Bununla birlikte, ilerleyen bölümlerde detaylı olarak bakacağım Goffman'ın damga kavramı ile ilişkili olarak da bu merakı sınıflandırma arzusunun altındaki nedenleri anlamak mümkün olabilir. Bekâr kadınların da çevrelerindeki meraklı bakışları, muğlaklığın ya da damgalanmanın tedirgin ediciliğinden kurtarmak için "namussuz", "ne olduğu belirsiz", "aile değerlerini tehdit eden" kadınlar olmadıklarını ifade edici taktikler geliştirdikleri görülür: taşınırken yanlarında akrabalarının, yakınlarının olmasından, ebeveynlerin bekâr kızlarını ilk fırsatta komşulara tanıtmalarına kadar uzayan bir dizi davranış.

Douglas, kirlenme ve ahlâk arasındaki ilişki hakkında (dümdüz bir ilişki olmadığının farkında olarak) taslak şeklinde de olsa şöyle fikir yürütmüştür:

...insanlar gerçekten de toplumsal ortamlarının, saygı gösterilmesi gereken sınırlar uyarınca ona dahil olan ya da ondan ayrılan başka insanlardan oluştuğunu düşünüyor. Bazı sınırlar katı fiziksel yaptırımlarla korunur. Bazı kiliselerin banklarında, sokaklarda yaşayan insanlar uyuyamaz,

çünkü böyle bir durumda kilise görevlileri polis çağırır... Fakat çizgilerin netameli olduğu her yerde, kirlilik fikirlerinin bu güçlerin yardımına koştüğünü görüyoruz. Toplumsal sınırların fiilen aşılması, incelediğimiz sonuçlardan herhangi birine yol açan tehlikeli bir kirlenme olarak görülmektedir. Kirleten iki yönden habis sayılan bir lanetlenme nesnesi haline gelir, öncelikle çizgiyi aştığı için, ikinci olarak da başkalarını tehlikeye soktuğu için. (Douglas, 1966/2007: 173)

Douglas'ın anlatımıyla devam edecek olursam, kadınla erkeğin bekârlık halindeki (evlenmeden) birlikteliği Türkiye için “ayıp”, “suç”, “günah” sayılabilecek her tür kirlenmeye işaret eder. Konda Araştırma Şirketi'nin “Toplumdaki Ayıp, Günah ve Suç Algı ve Tanımları” adlı 28 ilde 2.610 kişiyle yürüttüğü araştırmaya göre evlilik dışı ilişki yani diğer anlamıyla bekâr olarak ilişkide olmak, toplumun en tepkili olduğu konu olarak; % 85 oranında günah, % 90 oranında ayıp sayılıyor. Bu tür birliktelikler için toplumun % 40'ı hapis cezasını gerekli görürken; % 28'lik bir kesim de suç olmaması gerektiğini düşünüyor (Konda Araştırma ve Danışmanlık, 2012). Bu tür araştırma sonuçları, bekâr kadın olarak yaşamanın tekin olmayan taraflarının sadece algıyla ilgili olmadığını sergiler. Bununla birlikte, kadınlar da bu tekinsiz halin farkındalığıyla çeşitli taktikler ve baş etme yöntemleri geliştirirler.

KADINLARIN SESLERİNDEN BEKÂR OLMAK

Görüştüğüm kadınların, bekâr olmaya ilişkin anlatımlarının mekânla kesişimi çoğunlukla yaşadıkları yere göre benzerlikler gösterdi. Ancak bu benzerlikler, kadınların yaşadıkları yerlerdeki tüm bekâr kadınları temsil iddiası taşımıyor. Okumayı daha kolay hale getirebilmek ve yerle ilişkisini görünür kılmak için çoğunlukla aynı yerde yaptığım görüşmeleri birbiri ardına sıraladım.

Bekâr kadın olarak yaşama deneyiminde; aile-akraba-arkadaşa yakın veya birlikte oturmak, sosyal destek ihtiyacına bağlı mekânsal düzenlemeler ve yaşanan yerde bekâr kadın algısı, anlatımlarda öne çıkan konular oldu. Diğer bölümlerde de olduğu gibi bu bölümde de kadınların anlatımlarında öne çıkan temaları belirleyerek aralarındaki bağlantıları keşfetmeye çalıştım.

Aile/akraba/arkadaşa yakın veya birlikte oturmak

Bekâr kadınların farklı nedenlerle aileye, akrabaya ya da arkadaşlarına yakın oturmak istemeleri ev ve semt seçimlerini

belirleyen önemli kriterlerden biriydi. Tanındıkların olduğu yerde oturmanın kadınlar açısından maddi ve manevi destek sağladığı, aynı zamanda da bir güvenlik çemberi oluşturduğu söylenebilir. Kadınların tanıdıkları çevrelerde kendilerini daha güvende hissetmelerinin hem yardım alma imkânlarının daha fazla hem de yabancının tanınma bilinmesinin kolay olmasından kaynaklandığını farklı çalışma bulguları da desteklemektedir (Valentine, 1989; Tulaz, 2008).

Görüşme yaptığım 3 ilçede kadınların aile-akraba ya da arkadaşla yakın oturma sebepleri birbirinden farklılık gösteriyor, yakın ya da birlikte oturma arzusunun arkasında farklı nedenler beliriyordu.

Bağcılar'da görüştüğüm kadınların çoğunun doğum yeri İstanbul dışıydı. Bağcılar Belediyesi'nin (2006) ilçe genelinde uyguladığı hanehalkı araştırması sonuçlarına göre katılımcıların ilçede en uzun yaşama süresi 10 yıl, ortalama yaşama süresi ise 7 yıldır. Dolayısıyla, görüştüğüm kadınların anlatımındaki mahalle ve komşuluk ilişkileri de ilçedeki bu yerleşim süresi akılda tutularak değerlendirilebilir. Araştırmayı gerçekleştirdiğim 2014 yılında görüştüğüm kadınların yaşları 24-48 arasındaydı. İstanbul'a geliş öyküleri hemen hepsinin anlatımında önemli bir yere sahipti. Çoğunlukla aileleriyle, akrabalarıyla birlikte çalışmak ya da çalışan aileye ev içi işlerde destek olmak amacıyla gelmişlerdi. Yaşamlarının farklı dönemlerinde, bir geçim stratejisi olarak geniş aile şeklinde, aile ya da akrabalarıyla birlikte yaşamış ya da halen yaşıyorlardı. Bu durumun yoksul kesimlerin günümüzde özellikle kentlerde geniş aile olarak yaşamasıyla ilgili açıklamaları destekler nitelikte olduğunu söyleyebilirim (Bora, 2010; Özbay, 2015).

Bağcılar'da (Bağcılar Belediyesi, 2006) oturma nedeni sorusuna, % 49,9 oranında "hemşerilerimiz akrabalarımız burada" cevabı verilmiştir. Bu yüksek oran Bağcılar'ın yoğun

hemşerilik ve akrabalık ilişkilerine sahip bir ilçe olduğu bilgisini sağlar. Burada yaşayanların İstanbul'a geldiklerinde ilk olarak aile ya da akraba yanında, ailece kalmalarının en önemli gerekçesi hem şehre yabancı olmanın verdiği endişe hem de ekonomik olarak herhangi bir güvencelerinin olmamasıdır. Dolayısıyla daha yerleşik olup, şehre alışana kadar birlikte yaşamak ortak tüketim masraflarını azaltıp, birlikte çalışarak ekonomik olarak ayakta kalma imkânlarını artırır. Geniş aile içindeki ekonomik dayanışma, işsizliğin ve buna bağlı yaşanan yoksulluğun karşısında "hayatta kalma stratejisi" şeklinde de okunabilir (Bora, 2010: 535). Bununla birlikte özellikle kadınlar ve ailenin genç bireyleri için daha sıkı sosyal kontrol mekanizmalarının çalışması ve geleneksel değerlerin korunması da birlikte yaşama nedenlerinden sayılabilir (Adams ve Trost'tan, 2005 aktaran Koç, 2015: 10).

Eğer memleketlerinde ailelerinden bireyler varsa ve evli değillerse onlara maddi destek olmak, İstanbul'a getirmeye çalışmak, yeğenleri varsa eğitimleri için para desteği sağlamak, yaz dönemlerinde ve tatillerde memlekete gitmek gibi davranışlar sadece birlikte yaşadıkları aile ve akrabaları ile değil, aynı zamanda geride bıraktıkları aileleriyle de sıkı ilişkilerinin olduğunu gösteriyordu. Bağcılar'a göçle gelen bu kadınların anlatımlarında yakın akrabaları içine alacak şekilde güçlü bir aile dayanışma ve destek olma çabası vardı: akraba çocuklarına bakmak, aile ile kalmak için şehir değiştirmek, anneye bakmak için iş bırakmak. Bu dayanışma ve tutunma çabası öylesine büyük bir emek gerektiriyordu ki Berfin'e "Mardin'den İstanbul'a geldikten sonra Bağcılar size nasıl görünmüştü? Düşündüğünüz İstanbul'la karşılaştınız mı?" sorusunun yersiz kaldığını söyleyebilirim:

Valla şu an biz çok çalıştım ben şahsen kendi adıma çok çalıştığım için, yeter ki kazanıp ekmeğini kazanıp da güzellik

derdinde değildim ben. Sadece bir an önce kendimizi toplayıp aileyi de buraya getirmeye çalışıyorduk. (Berfin, Bağcılar, 25, tekstil işçisi)

Babalarının eve ikinci bir eş getirmesiyle, Emine annesiyle evden ayrılarak ağabeyinin yanına taşınır. Görüşme sırasında Emine satın aldıkları ve annesiyle oturdukları evi bulma sürecini şöyle anlattı:

Şöyle oldu, yok, benim ablam yan tarafta ev aldı, giriş katı, ondan sonra bu bina yapıldı... aynı müteahhit, burası bahçe kat, bizimkiler (ablasının ailesi) dördüncü kattı, benim annemin bel fıtığı var, çok yüksek kat çıkmakta zorlanıyor. İşte ablam orayı aldı, ondan sonra diğer ablam da üst katı aldı, biz de burayı aldık, aşağı tarafında halam oturuyor. Hani bir gün ben de evlenip gidersem annem yalnız kalmasın. Bir de bahçe kat onun çok işine geliyor, işte iki tane tavuğu var, tavuklara bakıyor, her tarafı, bahçeyi ekmiş, böyle şeylerle uğraşmayı çok sevdiği içir annemi düşünerekten aldık. Yani öyle denk geldi. (Emine, Bağcılar, 30, tekstil işçisi)

Görüştüğüm kadınlar açısından, ailenin birbirine destek olabilmesi için İstanbul gibi büyük bir şehirde mekânsal yakınlığın büyük bir önemi vardı. Emine de bu sebeple akrabalarına yakın bir yerde ev alarak, bir gün evden ayrılrsa da annesinin ileri dönemdeki bakımını güvence altına almaya çalışıyordu. Devletin gerek yaşlı gerek çocuk bakımını desteklemek konusunda yeterli sosyal yardım politikalarına sahip olmadığı Türkiye’de aile bireyleri, özellikle kadınlar, dayanışma sağlayabilecekleri mekânsal düzenlemelere başvuruyorlar. Bu açıdan bakıldığında; geleneksel geniş ailenin devamı niteliğinde bir aile modelinin yanı sıra, aynı evde değilse bile birbirlerine yakın oturarak aile bireylerinin birbir-

lerinin bakım ve ihtiyaçlarına cevap verme çabası araştırma-
yı yürüttüğüm  bölge için de kadınların başvurduğı -
zm yollarından biriydi.

Birlikte alışmak

Bağcılar için öne çıkan, tekrar eden başka bir aile-akraba teması ise aile ile birlikte çalışmaktı. Bağcılar'da görüştüğüm kadınların yarısı tekstil sektöründe atölye işçisi olarak alış-
yordu. Kız çocuklarının şehirde güvenilir yerlerde çalışma-
ları için çoğunlukla dede, baba ya da ağabeyin yaptığı görüş-
melerle öncelikle aile, akraba ya da memleketli yanında a-
lışmaları sağlanıyordu. Ailesi ve kardeşleriyle birlikte ocuk
yaşlardan itibaren çalışmaya başlayan kadınlardan Elif'in
anlattıkları, Bağcılar'da görüştüğüm kadınların aile/akra-
ba bağları ve İstanbul'a g hikyesinin zeti niteliğindedir:

Yani, on bir, on iki yaşlarındaydım. Geldim, ablamla bera-
ber çalışmaya başladık, çünkü bizim durumumuz farklıydı,
babam bizi bırakıp gitmişti, çalışmak zorundaydık, evimi-
zi geçindirmek zorundaydık. Ablamla burada çalıştık, ya-
ni dört beş yıl öyle çalıştık, annem bize para gönderiyordu,
Öyle yle biraz daha durumumuz iyi oldu. Sonra babam bizi
bırakıp gidince, kardeşim  aylıktı, yani annem artık ora-
da kalma nedeni yoktu. Biz buradaydık, annem oradaydı,
o zaman ablam da evlendi gitti, sadece annemle iki küçük
kardeşim kalmıştı, hani onların orda kalma bir nedeni, bir
şeyi yoktu. Biz dedik artık sen de buraya gel, artık ayrı kal-
mak istemiyoruz. Annem buraya geldi, üç ay beraber yaşa-
dık, dayımlarla beraber i ie yaşadık. Kira bulmak çok zor-
du o zaman, yani kira bulmak, artık ikimiz tek çalışıyoruz,
o zaman ıraktayız, aldığımız maaş dört yüz, beş yüz, ge-
imimizi zor sağlıyoruz. Dayım yakın tutmak istedi kendi-

ne, kendi yardım etmek için. Yakın bir ev tuttu, bir odalıydı, bir oda, bir salonu vardı, mutfakla salon birdi, yani çok küçük bir yerdi ama bize yetiyordu. Biz orada altı sene filan oturduk, o zamana kadar kardeşlerim de büyüdü, daha iyi ayakta, ayakta durmayı daha iyi yani böyle çalıştık. Ondan sonra hani Bağcılar'da oturmamızın tek nedeni dayımdı, o çevrede oturmamızın nedeni dayımdı. Çünkü onun yanında büyüdü, onun yanına geldik ve kendinden uzak tutmak istemedi. Ve biz de aynı şeyi istedik ve bugüne kadar orada oturduk. (Elif, Bağcılar, 24, tekstil işçisi)

Elif ve kardeşleri maddi imkânları elverdiğinde daha büyük bir evde yaşamak için Bağcılar'da dayısına yürüme mesafesinde başka bir kiralık eve taşınmışlar. Evde ailenin erkeği olmadan kadınların tek başlarına yaşaması ailenin erkekleri tarafından olumlu karşılanmadığından bu durum sık görüşülebilecek, yakın mesafeli evlerde oturularak telafi edilmeye çalışılmış:

Şöyle mesela biz hani, biz onlara çok gidip geliyoruz, onlar gelir. Hani hafta sonu ya onlar bize gelir, ya biz onlara gideriz, ama mutlaka. Mesela dün akşam yengem, kızı, onlar hep kalktı bize geldi, dayım, hani cümbür cemaat bizdelerdi. Hani haftanın iki üç günü mutlaka birbirimize gidip geliriz, yani o tarz. (Elif, Bağcılar, 24, tekstil işçisi)

Görüşme yaptığımız sırada Elif ve ablası tekstil atölyesinde işçi olarak çalışıyor ve diğer kardeşlerini okutuyorlardı. Elif de ilk zamanlar diğer pek çok kız çocuğu gibi akrabasının tekstil atölyesinde çalışmıştı. Alt katını tekstil atölyesi üst katını ev olarak kullandıkları binada, Elif'in dayısının ailesi ve akrabalarıyla kaldığı dönemde, diğer kalabalık ailelerde de görüldüğü gibi evi çekip çeviren bir yenge vardı. Aynı evde yaşayan pek çok kadın olmasına rağmen ev içi işbö-

lümünde evin asıl sorumluluğunu alan diğerleri gibi dışarıda çalışmayan evde kalan yengeydi. Elif'in akrabalarıyla hem birlikte yaşayıp hem de çalıştığı rutin bir gün anlatımı içinde yengenin rolü de görülebilir:

Sabah mesela kalkardık saat yedide, yengem kahvaltı hazırlardı bize, cümbür cemaat biz kahvaltımızı yapardık hep beraber, yedi buçuk olunca aşağı işyerinde olurduk. Saat sekizde işbaşı yapardık, onda çay paydosuna çıkardık, yani o saate kadar çalışırdık. Çay paydosunda da bir şeyler atıştırırdık, çayımızı içerdik, sonra gene işbaşı yapardık, on beş dakika paydostu. Birde paydos, yemek paydosu, yemeği de yengem yapardı, yemeğimizi yerdik, oraları toplardık. ... Yani akşam hep beraber mesela biz zaten kendimiz kalırdık, dayımlarla beraber kalıyorduk, ortalığı (tekstil atölyesini kastediyor) hep beraber toplardık, süpürürdük, yani toplanacak işler vardı toplardık. Sonra her işimiz bittikten sonra beraber yukarıya çıkardık, yemeğimizi yerdik, yani yengem izin vermezdi zaten bir iş yapmamıza. Otururduk dizi izlerdik, çay içerdik, geçerci, saat on bir, on iki gibi de yatardık. (Elif, Bağcılar, 24, tekstil işçisi)

Emine de İstanbul'a gelin olup gelen yengesi yalnız kalmamın, çarşıya pazara tek başına gitmesin diye ona eşlik etmek için küçük yaşta Batman'dan İstanbul'a getirilmiş. Daha sonraki yıllarda ailesinin tamamı ve annesi de İstanbul'a gelmiş. Uzun yıllar geniş aile şeklinde aynı evi paylaşmışlar. Neredeyse evdeki her çocuk çalışıp para kazanmış ve ev satın almışlar. Zaman içinde ailenin bütün çocukları evlenip ayrı eve taşınmışlar.

Emine ile Bağcılar'da oturma sebebi üzerine konuşurken işinin onu Bağcılar'a bağladığından söz etti. Bağcılar'da görüştüğüm diğer kadınların anlatımlarında öncelikle ailelerinin burada oturması, ayrıca işyerlerinin Bağcılar'da olması

kent içindeki hareketlilikleriyle ilgili sınırlı imkânları olduğunu da gösteriyordu:

Biz çok düşündük aslında Bağcılar'dan taşınmayı ama, şöyle, iş imkânı bu taraflarda daha çok yoğun, ulaşım biraz daha rahat... işte dediğim gibi hani işten dolayı olsun, işte artık çevre de hep buraya yığılmış, tekstil desen burada, şirket desen burada, bir işte baskıya gidiyorsun, nakışa gidiyorsun, her şey burada. O yüzden direkmen seni buraya bağlıyor. Hani Bağcılar'a yığılmış her şey, yani Bağcılar'dan kopmak artık biraz zor geliyor... (Emine, Bağcılar, 30, tekstil işçisi)

"Yalnız da olmuyor, ailemin yanında olayım"

Buraya kadar kadınlar açısından hem ataerkil cinsiyetçi kültürün beraberinde getirdiği bir mecburiyet hem de birlikte çalışarak ayakta kalma stratejisi olarak ele alınabilecek aileyle birlikte yaşama hali, bir tercihten çok zorunluluk olarak değerlendirilebilir. Ancak bazı kadınların aile ve akrabalarına yakın ya da birlikte oturmayı bekâr olmanın farklı anlamda güvensiz hallerine tercih etmeleri de söz konusudur. Bu noktada sadece geçim stratejisi olarak birlikte ya da yakın yaşamaktan farklı bir beklenti ortaya çıkar. Ayşe'nin anlatımında aile yanında olma arzusunun bu farklı yönüne tanık oldum.

Ayşe kocasıyla 14 yaşında tanışıp 16 yaşında evlenir, 17 yaşında ise kızını dünyaya getirir. Kendi ifadesiyle: "...Köyde biri birini istediği zaman, adın çıktı oluyor, öyle olduğu zaman mecburiyetten evleniyorsun... Kimse o yaşta evlenmek istemez yani...". İlerleyen yıllarda kocasının Ayşe'yi başka bir kadınla aldatması aralarındaki sevgi ve güven bağını koparır. Kocasının işi sebebiyle ailesinden uzak, başka

bir ilde yaşayan Ayşe, kendi ifadesiyle sadece kızı için bu evliliğe katlanmayı sürdürür. Herhangi bir eğitimi, tarlada çalışmak dışında çalışma deneyimi olmayan Ayşe; yıllar içinde geçim derdiyle eve temizliğe giderek, bahçesinde sebze meyve yetiştirerek para kazanır. Tüm bunları yaparken en önemli motivasyonu, diğer çocuk sahibi bekâr kadınların anlatımlarındaki gibi, çocuğunu büyütme ve iyi yetiştirme üzerine kuruludur. Sonra, komşularının yardımı ile İzmir’de bir fabrikada iş bulur, yerleşir. Kocasını da İzmir’de çalışmaya başlar, ancak eve hiçbir maddi destek sağlamaz. Anlaşmalı olarak ayrılımlarının ardından Ayşe henüz ilkokulda okuyan kızıyla birlikte İzmir’de yalnız yaşamaya başlar. 5 yıl boyunca yaşadığı İzmir’deki mahallesinden, komşularından, ev sahibinden memnundur; belli bir maddi birikim yapabileceği koşulları olmasına rağmen ağabeyinin arzusuyla yeğenleriyle birlikte oturmak üzere Bağcılar’a taşınır:

(İzmir’de) İşe servisle gidip geliyordum, işyerinin servisi vardı, servisle gidip gelirdim ve çok güzel para kazandım yani maaşım çok güzeldi. Düşünsenize tek başımayım, kızıma bakıyorum, kiramı ödüyorum, ondan sonra banka hesabımı açmışım, çeyrek altınlarımı almışım, artık birebirim hani arkamı yaslayacağım bir duvarım yok, hem çalışıyordum hem birikimimi yapıyordum. Sonra abim işte dedi ki, İstanbul’da ev tutayım dedi, abimin bekâr kızıyla oğlu vardı, hani sen de orada yalnız kalmazsın dedi abim, ev tutayım işte dedi, İstanbul’a yerleş dedi. Sonra abim burada (Bağcılar’da) ev tuttu yengemle, araba gönderdiler, İzmir’den eşyalarımı buraya getirdik felan. (Ayşe, Bağcılar, 38, tekstil işçisi)

Bağcılar’a geldiğinde İzmir’dekine benzer bir fabrika işi bulamayan Ayşe, önce birikimini tüketir ardından da çok ağır koşullarda ve az para karşılığında tekstil alanında parça

başı iş yaparak çalışmak zorunda kalır. Yakacak alamadıkları ısınmak için kıyafetlerini yakarak ısındıkları dönemler olur. Ekonomik olarak bu zor koşulların yanı sıra yaşadığı ortamın hem sosyal ilişkilerine hem de işyeri konut birliğine dair yadırgadığı yönlerini şöyle anlatır:

Tabii biz geldiğimizde şey yani bizim köy bile buradan çok daha iyiydi. Yani nasıl anlatayım bilmiyorum, yani çok şey ya, ne bileyim, tuhaftı insanlar tuhaftı, ben hani nereye geldim. İlk geldim ben buraya artık, işte ben nasıl bir yere geldim, ne yapıyorum, burada ne işim var demeye başladım. Her bir binanın altında şey, tekstil atölyesi ki, İzmir’de öyle bir şey yok yani, eğer bir işyeri varsa bir semt kurulmuştur, oradadır işyeri. İnsanları çok böyle, ne bileyim tuhaf geliyordu insanların konuşması, insanların davranışları, hal ve hareketler ama zamanla alışılıyorsunuz işte, zamanla alışılıyorsunuz. (Ayşe, Bağcılar, 38, tekstil işçisi)

Ayşe’nin anlatımında dikkat çekici olan mekân değişimine bağlı olarak sosyal farklılıklara ilişkin yaşadığı güçlükler, kadın olarak tek başına para kazanma ve ayakta kalma mücadelesine rağmen ailesiyle olma kararlılığıdır. Bağcılar’a taşınma kararını herhangi bir iş güvencesi olmadan, sosyal ve ekonomik olarak iyi olduğunu tarif ettiği koşullarını bırakarak verir. Bu kararı alma sebebini, ailesinin yanında oturma arzusu olarak aktarması ile ailenin kendisi açısından nasıl bir güven sağladığını anlatır:

...(abime) hayır diyebilirdim, anlayışla karşılardı abim, ben artık ya işte yalnız da olmuyor, ailemin yanında olayım işte daha yakın olayım hesabı yaparaktan şey yaptım yani. (Ayşe, Bağcılar, 38, tekstil işçisi)

Aile yanında olmanın yanı sıra kadınların yeniden aile kurmayla ilgili görüşleri de birbirinden farklılaşıyordu. Yalnız

yaşarken güçlendiklerini hissettiklerine ilişkin anlatım çoğu görüşmede öne çıkıyordu. Dolayısıyla bazıları kendinde pek çok şeyi yapacak potansiyeli görüp, evlenmeyi hiç düşünmediğini söylerken bazıları ise kendi tercihleri ile kuracakları bir aileyi kastederek, “ailesiz de olmuyor” diyordu:

Ha, dul kadın olunca, peşinde gezen çok oluyor, faydalanmak için. Allah’a şükür hiç kimseye öyle bir şeye izin vermedim, vermem de, böyledir. Ha şimdi deseler ki bu yaştan sonra, veya, hani yaşıma daha kırk sekiz, evlenmek ister misin, istemem. Beni, hiçbir erkek kaldıramaz, çünkü ben erkek olmuşum. Onun bir sözü bana kötü bir söz gibi gelir, öte git dese, beni öldürecek zannederim, çünkü kendim rahat yaşıyorum, kendim yani erkek gibiyim, hiçbir erkeğin de sözünü tutmam yani, böyle. (Hatice, Bağcılar, 48, Temizlik işçisi)

Aileden ayrı eve çıkmak ya da yer değiştirmek

Kadınların hareket edebilme, yer değiştirebilme ve ayrı eve çıkabilme imkânları eğitim ve gelir durumlarıyla doğrudan ilişkilidir. Bağcılar’da görüştüğüm üniversite mezunu tek kadın olan Fatma, Malatya’daki üniversitenin iktisat bölümünden mezun olmuş, ancak memleketi Adıyaman’a, ailesinin yanına geri döndüğünde istediği gibi bir iş bulamamıştı. Fatma yükseköğrenimli genç bir kadın olarak, taşrada kadın işsizliğinin örneği olarak karşımıza çıkar. Arzu Çur’un makalesinde altını çizdiği gibi taşra reel ekonomisinde kadınlara yer yoktur: “...Türkiye’nin en büyük, gerçekteyse tek büyük şehri İstanbul’da çalışan işçi kadın sayısı Türkiye’nin tüm diğer illerinde çalışanların toplamından daha fazladır. Aynı durum erkek işçiler cephesinde gözlenmez; toplamda taşralı erkek işçiler İstanbul’u sollamakta-

dır” (Çur, 2005: 122-123). Murat Güvenç “Küreselleşme Bağlamında İstanbul’a Göç ve İstanbul’dan Göç” (2009) adlı makalesinde 2000 yılında Türkiye’de istihdam alanındaki yapısal farklılaşmayı 2000 yılı nüfus sayım örneklemini üzerinden analiz etmiş ve İstanbul’da mavi-beyaz yaka işlerde çalışan kadınların tüm alt alanlarda (imalat, FST hizmetleri, inşaat, ulaşım hizmetleri) istihdamının, diğer metropollerin¹ aynı alanlardaki istihdam toplamından daha fazla olduğunu tespit etmiştir (Güvenç, 2009). Sadece iş bulamamanın yarattığı ekonomik zorluklar değil, beraberinde farklı toplumsal baskılara da maruz kalan Fatma, Çur’un ifadesiyle “kadınlara daha da dar gelen (taşra hayatına göre) bir hapisaneyi” yani evliliği de reddeder ve taşradan kaçarak, özgürleşmek için tek yolu seçer: ailesinden gizli İstanbul’daki mali müşavirlik kurslarını internetten araştırır, kurs yeri yakınlarında kalabileceği bir yurt bulur ve banka sınavlarına girme bahanesiyle İstanbul’a gelir. Bir süre yurtda kaldıktan sonra akrabalarının yanında yaşamaya başlar. Ekonomik olanakları el verdiğinde, işyerine yakın oturmak ve akrabalara daha fazla yük olmamak için Bağcılar’da tek başına eve çıkar.

Bağcılar’da görüştüğüm ailesiyle yaşayan kadınlar için evlenmeden eve çıkmak üzerine detaylı konuşmak mümkün olmadı. Ataerkil kültür içindeki geleneksel aile yapılarına sahip bu kişiler açısından evlenmeden eve çıkmak olası bir ihtimal gibi görünmüyordu. Ayrı eve çıkmayı düşünüp düşünmediklerini sorduğumda sorunun yersizliğine gülümseyerek, genellikle bir iki cümle ile karşılık verdiler:

Yok, çünkü (kadınlar) isteseler de izin vermezler. Çünkü bizde kızlar bir başına bir yerde yaşayamazlar yani. Çünkü

1 Diğer metropoller makaledeki analiz için, Ankara, İzmir, Adana, Bursa, Eskişehir, Gaziantep, Kocaeli ve Tekirdağ olarak tanımlanmıştır.

çok ters bulunur, ters bulunur derken, insanlar karşı çıkar mesela bizim tarafımızdan, şu kızlar tek başına o evde nasıl kalıyor, yaşıyorlar, anneleri ne düşünür, yani başkaları hakkında ne düşünür, bize ters. Mutlaka bir erkek yanında bulunması lazım. (Berfin, Bağcılar, 25, tekstil işçisi)

Toprak ve arkadaşlarının (2008) raporunda da bu durumu destekleyici benzer gözlemler vardır:

Çalışan genç kadınların aileleri aynı kentteyse, ayrı bir eve çıkmaları da mümkün gözüküyordu. Bir yandan kendi kızının rahat yaşadığını ve kentteki kendisi gibi insanlarla paylaştığı ortamların o kadar da kısıtlayıcı olmadığını söyleyen Trabzonlu bir kadın avukat, diğer yandan hiçbir bekâr kadının kendi başına yaşamadığını, hatta “ailemin yanından ayrılmaya karar verdim,” diyeni daha duymadığını söylüyordu. Çevresinin baskısına rağmen bir restorant açan genç bir kadına, yalnız yaşayıp yaşamadığını ya da bunu düşünüp düşünmediğini sorduğumuzda da aldığımız cevap farklı değildi. (Toprak vd., 2008: 97)

Bağcılar’da görüştüğüm kadınların çoğunluğu göçle ve çalışmak için İstanbul’a gelmişlerdi. Ailelerinin yanında, çalışarak ve yine ailenin diğer bireylerine destek olarak yaşamalarını sürdürüyorlardı. Düşük ücretlere uzun mesaili işlerde çalışıyorlardı. Bununla birlikte sayıları az olmakla birlikte Fatma gibi yükseköğrenimli, çalışan ve yalnız yaşayan kadınlar da vardı. Bağcılar hanehalkı araştırma sonuçlarına göre kadın-erkek tek başına yaşayan kişi oranı % 2,4’tür (Bağcılar Belediyesi, 2006).

Kadıköy’de görüştüğüm kadınların profilleri Bağcılar’dakilerden belirgin farklılıklar göstermekle birlikte, başka nedenlerle aileleri ile yakın ilişkilere sahiptiler. 12 kadından 4’ü çocuğuyla, 3’ü bir arkadaşıyla, diğer 5’i de yalnız yaşıyor-

du. 25-58 yaş aralığındaydılar. İstanbul doğumlu olmayanların çoğu, okumak ya da çalışmak için İstanbul'a gelmişti. 6'sı lisansüstü, 5'i lisans, 1'i de meslek yüksekokulu mezunuydu ve tümü çalışan kadınlardı.

Kadıköy'de görüştüğüm kadınların anlatımlarında bekâr olma ve yalnız yaşama hali, utanılan ya da sakınılan bir konu değildi. Bağcılar'da aileden ayrılıp evlenmeden tek başına eve çıkma ya da erkek arkadaşıyla eve çıkma gibi konuların konuşulması kolay değilken, Kadıköy'de bu konular üzerine rahatlıkla konuşuluyordu. Kadıköy'de yaşayanların istatistiklerinde, kadın ve erkek ayrı olarak medeni durumları, yaş gruplarına göre görülebilir.² Bu tabloda her yaş grubundan boşanmış kadın nüfusun erkek boşanmış nüfusun iki katı olması, Kadıköy'de yaşayan kadınların anlatımlarında vurgulanan "bekâr ve yalnız yaşayan bir kadın için Kadıköy'ün rahat yaşanan bir yer" olması ile paralellik gösterir.

Kadıköy'de görüştüğüm kadınlar, Bağcılar'dakilerden farklı olarak, aileleriyle sürekli beraber oturmaktan ziyade; aile ya da arkadaşlarına yakın yerlerde, daha önceden bildikleri semtlerde yaşıyor ya da aile bireyleriyle (çoğunlukla anneleri) yılın belli dönemlerini birlikte geçiriyorlardı. Aileye yakın oturma ya da yılın belli dönemleri birlikte oturma nedenleri arasında en öne çıkan; çocuk bakımı için aileden, özellikle de anneden, destek almaktı. Kadınların çalışırken annelerinden bakım desteği almak zorunda kalmaları farklı çalışmalarda da üzerinde durulan bir konudur. Aksu Bora "Türk Modernleşme Sürecinde Annelik Kimliğinin Dönüşümü" isimli orta ve üst orta sosyo-ekonomik düzeyden iki farklı kuşaktan kadın grubuyla annelik deneyimleri üzerine yürüttüğü çalışmasında, kadınların kamusal hayata

2 http://www.kadikoy.bel.tr/_uploads/File/kadikoybelediyesi_2010-2014_stratejik_plan.pdf

katılımına engel olan sosyal desteklerin (ucuz, yaygın ve güvenilir kreş imkânları gibi) anneler tarafından nasıl doldurulduğuna işaret eder (Bora, 2001: 91). Bunun yanı sıra tanıdığı kişilere kısa süre içerisinde erişebilme imkânı da konut seçim nedenleri arasında öne çıkıyor. Kurulma ihtimali olan komşuluk ya da mevcut hemşerilik ilişkileri yerine önceden varolan arkadaşlık ilişkileri, kadınların zorda kaldıklarında hızla ulaşabilecekleri güvenlik çemberleridir.

Bekârlıkla ilgili bölümde de anlattığım gibi yüksek eğitilmiş de olsanız bekâr yaşamının bir gerekçesi, aileye ve çevreye bir izahı olmalıydı. Bu kimi zaman iş ya da eğitim için şehir değiştirmek kimi zaman da boşanmış ve çocuğuyla yaşıyor olmak gibi açıklamalarla karşıma çıktı.

Organizasyon firmasında çalışan Ebru'nun anne ve babası İstanbul dışında, ağabeyi İstanbul'da yaşıyordu. Tek başına ilk kez eve çıkma deneyiminde, arkadaşına yakın bir yerde ev tutmaya karar vermişti. Daha sonraki taşınmalarında ise ev seçim kriterlerinin başında ağabeyine en kısa sürede ulaşabileceği bir semtte oturmak yer alıyordu. Görüştüğümüz sırada ev seçim tercihlerini anlatırken kendince belirlediği zihin haritasının sınırlarını ağabeyine yakın olabilme, hızla erişilebilirlikle belirliyordu:

Yine Karaköy'e, Beyoğlu'na yakınlığına göre de seçiyorum. Hani ailemin bir parçası Beyoğlu'nda benim için, Rıfat yani abim, çok düşkünüz biz birbirimize, ben ona tek hareketle ulaşmak istiyorum, bilinçaltımda bu var bunu biliyorum. O yüzden Erenköy'de bir minibüse binmek bile fazla geliyordu Kadıköy'e gelirken, kaç dakika ki, o bir şey. (Ebru, Kadıköy, 30, organizatör)

Kadıköy'de görüştüğüm kadınların pek çoğunun ev seçim nedenleri arasında tanıdıklarına, arkadaşlarına yakın olmak en önemli seçim kriterlerinden biriydi:

Yani benim ilk gelişim, ben İstanbul'u zaten bilmiyorum, İstanbul doğumluyum ama yani ailem burada, yani ben küçükken ayrıldığı için bilmiyorum, tamamen tesadüf. Arkadaşlarım Pendik'te oturmuş olsa, Pendik'e gidecektim yani ben, şey değildi, Kadıköy'de oturdukları için Kadıköy'e geldim ama ben Kadıköy'e âşık oldum. Yani çok âşık oldum hem de, başka bir yeri de düşünmüyorum, oturmayı hiç düşünmüyorum.. (Esin, Kadıköy, 40, öğretmen)

Ama benim için en rahat ettirici şey, burada arkadaşlarımın olması ve çıkıp yakınımnda insanların olması ve yürüyerek veyahut da hani, çok şeyse, taksiye binip oraya gidebilmem. (Arzu, Kadıköy, 36, öğretim görevlisi)

Daha önce İstanbul'da yaşamamış kişiler için arkadaşlara, tanıdıklara yakın olmak önemli bir kriterken; Ümran gibi uzun zamandır aynı muhitte yaşayan kadınlar açısından o yerin eskisi olmak, orada yaşamayı sürdürmek önemlidir. Ümran'ın oturacağı yerle ilgili zihnindeki haritanın sınırlarını büyüdüğü yerlere yakın olmak, tanıdık mahalle çevresinde, onu bilen insanlara yakın olmak belirliyordu:

...ben buraları çok iyi biliyorum... bu oturduğum sokakta babaannem ben otururken de oturuyordu, bütün genç kızlığım, hemen hemen çocukluğum bütün ömrüm buralarda, sokak sokak biliyorum Kadıköy'ü... (Ümran, Kadıköy, 58, perakende sektörü yöneticisi)

Sarıyer'de görüştüğüm 8 kadından 2'si çalışmayan engelli, 2'si çalışan yükseköğrenimli, 3'ü temizlik işçisi, 1'i de eşini yeni kaybetmiş ve işsizdi. Giriş bölümünde de bahsettiğim gibi Sarıyer Belediyesi'ne sosyal yardım desteği almak için başvurmuş kişiler belediye tarafından aranıp, araştırma-
dan söz edildi. Kabul edenlerle görüşmeleri gerçekleştirebildim. Sarıyer kapalı sitelerin yanı sıra gecekondu-
ların da

yaygın olduğu bir ilçedir. Belediye aracılığıyla görüştüğüm kadınların önemli bir kısmı gecekondü bölgelerinde yaşıyor, bununla birlikte ailelerinden de herhangi bir destek almıyor, alamıyorlardı. Bu kadınlar arasından küçük çocuğu olanların, hem çocuğun bakımını sağlayabilmek hem de geçinmek için çalışmaları çok zordu. Bağcılar'dan farklı olarak Sarıyer'de görüştüğüm kadınların çoğu aileleriyle yaşamıyor ve ailelerinin desteğini almıyorlardı. Yaşamlarını sürdürebilmek için çoğunlukla komşuların ve mahallenin dayanışma ve yardımına ihtiyaç duyuyorlardı. Sarıyer'de böyle bir grupla karşılaşmamın temel nedeni, belediyeden yardım desteği talebinde bulunan kadınların ağırlıkta olmasıdır.

Sosyal destek ihtiyacına bağılı mekânsal düzenlemeler

Sosyal yardımın yetersiz ya da sınırlı olduğu durumlarda, özellikle yaşlı ve çocuk bakımı gibi konularda devreye aile akraba ilişkileri girer. Bu desteğin sağlanmasında en önemli rol sahibi yine kadınlardır. Evli olmama durumunda da kadınlar hem bu destek mekanizmasında sorumluluk alır (ailenin yaşlı bireyine bakmak, yeğene ya da toruna bakmak) hem de kendi sorumluluklarını paylaşacak (özellikle çocuklarının bakım desteği için) mekânsal düzenlemeler geliştirirler.

Kızıltoprak'tan Aksaray'a taşındıktan sonra Ümran'ın çocuğu olur ve bir süre sonra da kocasıyla boşanır, ardından eski semti Kızıltoprak'a döner. Oğlu ilkökula başladığında Ümran'ın mesai saatleri ile oğlunun okula giriş çıkış saatleri arasındaki farktan dolayı çocuğun bakımı için desteğe ihtiyaç duyarak eski eşinin ailesinin evine yakın Ataköy'de bir ev tutar; böylece çocuğuyla ilgili eski eşinin ailesinin desteğini alabilmiştir.

Kadıköy’de görüştüğüm bekâr ve çocuklu kadınların anlatımlarında, çocuğun bakımına destek olmada aile önemli bir işleve sahipti. Burada kadınların sınıfsal profilleri ve çalışıyor olmaları da önemli bir etkendi. Kadınların sadece bekâr değil, evli oldukları dönemde de çocuk bakım desteği sebebiyle aileye yakın oturma tercihleri, oturma yeri seçimlerinde etkili olmuştu. Torunlarına bakmak için yaşadıkları şehirden İstanbul’a taşınan Meltem’in eski eşinin ailesi daha sonraki ev tercihleri sırasında da belirleyici olmuş:

Yani tek kriterimiz şey, çocuğun okuluna yakın, ama bu sefer ikinci bir kriterimiz daha vardı, mesela Kızıltoprak civarına bakabilirdik, bakmadık. Biz Mecidiyeköy’de otururken, Serkan’ın (eski eşi) ailesi uzunca bir süre İstanbul’da yaşamışlar, sonra Sinop’a taşınmışlar, ama çocuk doğunca onlar tekrar İstanbul’a geri döndüler... hep onlar bize uydu ya, bu sefer biz evi alırken, onların oturduğu eve çok uzak olmayan bir yerde ev bulduk. (Meltem, Kadıköy, 38, öğretim elemanı)

Meltem’in eşinden ayrıldığında, oturacağı evin seçiminde kızının okuluna olan yakınlığı önemli bir faktör olmuş. Sadece aileye yakın oturmak değil; aynı zamanda çocuğun okuluna göre semt değiştirmek, çocuğu olan bekâr kadınların anlatımında sıkça tekrar ediyordu. Okula yakın oturmaının kolaylaştırıcı tarafları olmakla birlikte elbette çocuğun okul sonrası geçireceği vakitler için yeterli değildi. Meltem’in annesi de destek olmak için kış aylarında Ankara’dan onların yanında kalmaya geliyordu.

Derya (Kadıköy, 39, mimar-akademisyen) da evlendikten sonra yalnız yaşadığı Ataşehir’den ayrılıp Kozyatağı’nda eşinin ailesinin evine yakın bir eve taşınmış. Oğulları olduktan sonra ise Kozyatağı’ndan, eşinin ablasıyla aynı sokaktaki Küçükalyalı’daki eve taşınmışlar ve bu evde eşinden boşan-

miş. Ailesi İstanbul dışında yaşayan Derya için evlendikten sonraki her iki evinin de mekânsal olarak eşinin ailesine yakın olması tesadüf değildir diye düşünüyorum. Çalışan kadınlar için çocuğun bakım sorumluluğu, çocuk okula başlana kadar eğer bakıcı tutacak imkânlarla sahip değillerse, neredeyse tümüyle kadınların, annelerin üzerindedir. Kadın bekâr olduğunda bu sorumluluğu paylaşacak eş desteği ya da hizmet alacağı ekonomik imkânları çoğunlukla sınırlanır. Çocukların okula başlamaları sonrasında da kadınların çalışma süreleriyle çocukların okulda geçirdikleri zaman eşit olmadığından, aradaki süre için mutlaka birilerinin desteğine ihtiyaç duyarlar. Derya çocuğunun bakımı için annesinden, yeğeninden ve çevresinden (apartman görevlisi) destek alır. Annesi yılın önemli bir kısmını Derya ve oğlu ile geçirmek üzere İstanbul'a gelip, onlarla kalır. Devletin çocuk bakımı ile ilgili sunduğu çeşitliliği olmayan ve sınırlı desteğinden yararlanamayan çalışan ve bekâr kadınlar başta ailelerinin, daha sonra ise en yakınlarındaki kişilerin desteğine ihtiyaç duyarak kendilerince çeşitli çözümler geliştirmeye çalışırlar. Görüşmemiz sırasında Derya'nın biraz da arzuya ilkokula giden oğlu için "yakında kendi eve girip çıkar" demesi, çalışan bekâr annelerin çocuklarıyla ilgili çevre desteği almak ve bunu organize etmek konusunda ne kadar büyük bir yük sırtlandıklarının özetidir.

Ailelerin, kızlarının boşanmaları sonrasında yaşadıklarıyla ilişkin yaklaşımı her zaman destekleyici ve himaye edici olmayabiliyor. Örneğin; kadınların bazılarının anlatımlarında boşanma, aile evine geri dönülmesi mümkün olmayan durumlardan biri olarak görülüyordu. Küçük yaşlarda ailesiyle Kars'tan İstanbul'a gelen Arife'nin (Sarıyer, 49, evde yaşlı bakımı) kocasının şiddetinden kaçıp, ailesinin yanına sığınma arzusu ve yaşadıkları bu durumun çarpıcı örneklerinden biri:

...Evlendikten sonra da hiç mutlu olmadım, hiç olmadım. Kavga oldu, dövüş oldu, adam habire döverdi, içerdi, döverdi, saçlarımı keserdi, çocuklarım oldu filan. Bıraktım gittim, geldi aldılar, hadi, ailem dedi ki... “o eve gelinliğiyle girmişse dedi, çıkmaz”. Bizim, babam, annem de... kocadır, eskiler öyle diyormuş ya, kocadır, döver de, sever de. Ama ben nefret ettim, ben nefret ettim, içimde zerre bir sevgi yoktu, zorla kaldım zaten... Yani bu ilk gittiğimde yoktu, hamileymişim, haberim yokmuş, ondan sonra gönderdiler, bir iki ay sonra tekrar geldim eve. Eve geldim yine aynı şey, bağırış, çığırış, kalkıp gece saçımı kesmeler, başımdan aşağı su dökmeler, sırtıma tekmeler yemeler, yani hiç huzurum olmadı. Ağzım kan içinde, yine aileme gittim, yine onlara sığınacaktım, ama olmadı, tekrar geri gönderdiler, tekrar geldim. Gece konduydu evimiz, yıktılar, yapılacak dediler. O gece kondunun içinde hem işimi yapardım sabaha kadar su yok, sel yok, çocuklarım yanımda, hem suyum taşırırdım, hem inşaatta çalıştım, hem o çocuğu sırtımda taşıdım. Yanıma koydum, çalıştım, böyle teybim vardı, teybi başuçlarına koydum, çalıştım. Çalıştım, evler yıkıldı. (Ari-fe, Sarıyer, 49, evde yaşlı bakımı)

Ayşe'nin de kocasının onu aldattıktan sonra boşanmayı hemen düşünmemesinin kendi ifadesiyle şöyle bir gerekçesi vardır: “...evlendiğin zaman hani, gelinliğimle girdim, bizim âdetlerimiz öyledir, kefeninle çıkarsın, boşanmak diye bir şey yoktur bizde”. Burada hem ataerkil kültüre dair bir boyut hem de ayrılmak isteyen kadınların ekonomik olarak güvencesizliğin yarattığı sıkışmışlık hali görülür.

Orloff (1993) ve Brodsky'nin (2005) kadınların şiddete ya da mutsuz evlilik içindeki kötü muameleye maruz kalmalarını önlemek üzere önerdikleri sosyal politikalar, bu örnekteki anlatımlara paralel şekilde kadınların en önemli ihti-

yaçlarından biri olarak belirir. Görüşme yapıldığı sırada Arife kızıyla Sarıyer, Küçük Armutlu'da kirada oturuyor, ailesinden maddi ya da manevi herhangi bir destek alamıyordu. Yaşlı bakımı hizmeti için gündüzleri bir eve gidip çalışıyor, kazancının neredeyse tamamını kiraya veriyordu. Kızı, okuldan geldiğinde eve Arife'den önce tek başına giriyordu ve yalnızken ona bakacak herhangi biri yoktu. Bununla birlikte başvuru yapmış olmasına rağmen ne Belediye'den ne de Büyükşehir Belediyesi'nden³ herhangi bir sosyal yardım da alamıyordu.

Bağcılar'da yaşayan Hatice (Bağcılar, 48, temizlik işçisi) için de çocuklarını yetiştirdiği ve çocuklarının bakım hizmetine ihtiyaç duyduğu dönemde herhangi bir aile ya da çevre desteği söz konusu olmamıştı. Hatice, kocası ve 5 çocuğuyla Gaziantep'ten İstanbul'a geldikten sonra kocasının uyguladığı şiddete ve başka kadınlarla birlikte olmasına daha fazla tahammül edemeyip, çocuklarının da onu desteklemesi ile boşanmıştı. Anlatımında çocuklarını büyütme, okutmak hayattaki en önemli gayesi, hırsı haline gelmiş gibiydi. Dört yaşındaki kızını bırakacak yeri olmadığı için apartmanlara merdiven silmeye yanında götürüşünü şöyle anlatır:

...şunu da söyleyeyim, gündüz Halk ekmeğinde çalışıyor, şey, gece sabah altıda eve geliyorum, üç saat, uyku var, saat on bir deyince, gözümü açıyorum hemen Güngören'e bina silmeye gitmeliyim. Kızım dört yaşında, o lambaların düğmelerine bas diyorum, o merdivenlerdeki demirlerden tutuyorum böyle bu şekil, çünkü gece zaten uyumuyorsun iştesin, yorgunluk da var, böyle yapıyorum, bu şekil. Allahım

3 Sarıyer'de görüşme yaptığım kadınlar büyükşehir belediyesinden aylık kartlarla gıda yardımı aldıklarından, bu kartları da sadece belli marketlerde kullanabildiklerinden söz ettiler. Bu yardımları alabilmeleri için ev ziyaretleri yapılması ve onaylanması gerekmektedir.

yarabbim ne olursun, iki saat gözümü dinlendireyim, gözümü dinlendireyim, böyle yapıyordum. Üç tane de orada bina siliyordum, minibüsle geliyordum... kızım işte o lamba düğmelerini açıp kapatıyor bana, dört yaşında koyacak yer de yok. Öbürleri ablası, abisi okula gidiyor. Onu da hep yanımda götürüyorum... Soğuk demedik, kar demedik, sıcak demedik, o kızım la birlikte iki yıl o benle birlikte Güngören'e gitti geldi. Okula başladıktan sonra çocuk kurtuldu merdivenlerden. (Hatice, Bağcılar, 48, temizlik işçisi)

Yoksullukla mücadele eden, herhangi bir formel işte çalışmayan bekâr kadınların sosyal yardım talepleri görünür değildir. Bu kadınlar, aile olmanın sosyal güvencesinden yararlanamadıkları gibi kendi ailelerinden de destek alamamakta ve yaşamlarını olabilecek en güvencesiz şekilde sürdürmektedirler.

Özellikle yoksullukla mücadele eden, eğitim almamış ve çalışma deneyimine sahip olmayan kadınların hayata tutunmayla ilgili en büyük motivasyonları çocuklarını büyütmek üzerine kurulu gibidir. Çocuklarını ellerinden gelen en iyi koşullarda büyütmek, adeta yaşamlarını iyiye çevirme hırs ve azmini sağlamıştır. Ayşe'nin 6 kere farklı şehirlerde sıfırdan ev kurması ve kızını burslu özel üniversiteye gönderebilmesi, Hatice'nin beş çocuğunu tek başına kendi kazancıyla okutması, Arife'nin gördüğü tüm şiddet ve kötü muameleye karşın çocuklarına sahip çıkışı, onlarla birlikte okuma yazma öğrenmesi gibi örneklerde görüleceği üzere; kadınların yaşama tutunma ve hayata bağlılıklarında çocuklarını en iyi şekilde yetiştirme hırsı bir nevi ayakta kalma sebebi haline gelmiş:

İyi ki de gitmiş diyorum (kocasını kastediyor). Yani kimse korkmasın ki, ben aç kalırım, ben işte çocuğuma bakamam, ben yani diyeyim ki, cesaretli kadın olsun, cesaret ol-

sun, yani.. Evet, hele çocuk sevgisi, bir de sorumluluk, hiç gözümde hiçbir şey yok, ölümü, mesela korku yok, her şeyi siliyor gözünden, hiçbir şey kalmıyor. Sadece bir hırs, çocuğuma bakayım hırsı veriyor sana. (Hatice, Bağcılar, 48, temizlik işçisi)

Boşandığında İzmir’de yaşayan Ayşe’nin de annesi memleketi Ordu’dan kışları kızına ve torununa destek olmak için gelmiş; ancak annesinin olmadığı zamanlarda Ayşe, kızının eve yalnız giriş çıkışlarında mahalleliden, çevreden destek almış. Görüşmemiz sırasında Ayşe bir konunun altını çizerek çocuğa göz kulak olma desteğine şu an oturduğu Bağcılar’da ihtiyaç duysa çevresine İzmir’deki mahallesindekiler gibi güvenmediği için benzer bir desteğe burada sahip olmayacağından dem vuruyor:

Uğurlamamışımdır, eve geldiğinde kapıyı ben açmamışım. O hep içimde bir şey kaldı, ukde kaldı. Kızım daha o yaşında çocuk, anahtarı boynunda, okuluna gider, okuldan gelir, eve girer, işte mahalledekiler göz kulak olur, ev sahiplerim sahiplenirdi. Artık mahallenin biz şeyi olmuştuk, kızı olmuştuk ikimiz de, onlar her konuda destekti mahalledekiler. Sahiplendiler yani, hiç tanımadığım insanlardı bunlar. Ama burada yaşamış olsaydım bu durumu burada çok farklı olurdu her şey, yani daha kötü olurdu, daha kötü şartlarda yaşardım, daha çok irdelenirdim, daha çok yıpranırdım ama İzmir’deki çevremde öyle değildi. Yani daha sosyallerdi, daha anlayışlılardı, anlayabiliyorlardı, daha sevecenlerdi. İzmir’de yani yıllarca kızım ile birlikte yaşadım, sadece kışları annem gelir, yazları gider, yine aynı şekilde halen, Allah’ım uzun ömür versin anneme, her sene kışın gelir, yazın gider, o şekilde yapıyoruz. (Ayşe, Bağcılar, 38, tekstil işçisi)

Bununla birlikte Bağcılar'daki profile daha benzer olan Sarıyer'de gördüğüm kadınların çoğu aileyle ya da aileye yakın oturmadıkları için çocuklarının bakımıyla ilgili destekten de yoksundular:

Ne bileyim ben, ben alışkın değilim. Yemin ederim, benim kızım da öyle, benim kızım evde oturur, bir lokma ekmeğe hasret kalsa bile, o evde ekmeğimiz olmasa bile, kimseye çıkıp da söylemez, söylemez. Kapıyı açmaz, kimseye de gitmez, evden dışarı da çıkmaz. Kızım sonuçta dört duvar arasında oturuyor, yani. Bir normal arkadaşı yok, kimseye çıkıp girmez. Ne bileyim ben yahu, sonumuz nereye gidiyor, ne yapıyorum, ben de bilmiyorum, gidiyor geliyor ama. (Arife, Sarıyer, 49, evde yaşlı bakımı)

Kocasından boşanma aşamasında olan, ayrı yaşayan Nergis (Sarıyer, 31, temizlik işçisi) de düzensiz olarak temizlik işlerine gidiyordu. Kocasını evden ayrıldığından beri muhtarın çok yardımı olduğunu, mahalleden beyaz eşya ve benzeri yardımların sağlandığını anlattı. Ailesi Bağcılar'da otursa da çocuğuna kötü davranacaklarını düşündüğü için ailesinin yanına geri dönmek istemiyordu. Geçimini sağlamak üzere temizliğe gidebilmesi için çocuğu bırakabileceği tek yer karşı komşusuydu, onlara da günlük 20-30 TL verip çocuğu bırakarak çalışmaya gidebiliyordu.

Sarıyer'de oturan Birsen (Sarıyer, 45, çalışmıyor-engelli) görüşmeyi yaptığımız sırada memleketi Tokat'a, köyde yalnız yaşayan engelli annesinin yanına gidebilmek için maaşının yatmasını bekliyordu. Tokat'ın Zile ilçesinden kocasından boşanıp iki çocuğuyla İstanbul'a, erkek kardeşinin yanına gelen Birsen, oğluyla kardeşi anlaşılmayınca ayrı eve taşınmışlardı. Bütün kardeşleri İstanbul'da yaşamasına rağmen, birbirlerine destek olmadıklarından, zor zamanlarda kimsenin birbirine faydası dokunmadığından yakınıyordu.

Dolayısıyla kardeşler arasındaki dayanışma, ailenin sosyal güvence sağlaması hali Birsen'in ailesinin koşullarında geçerli olamamış gibiydi. Annesinin bakımını tek başına üstlenemeyen Birsen; güçlü ve birbirine destek olan, her tür sorun karşısında birlik olunduğu düşünülen geniş ailenin geçerli olmadığı bir aileyi tarif ediyordu. Büyükşehir Belediyesi'nden gıda yardımı⁴ alıyor ve engelli maaşıyla geçiniyordu:

Hiç kimsenin, kimseye... Yok, yok, yok. Kardeşimin birisi yukarda oturuyor, Tarabya üstünde, ne gelir, ne gider, ne öldün mü der, ne kaldın mı der, selam bile vermez, telefon bile açmaz. Şu anda vereyim telefon numaramı, yemin ederim ki telefon numaraları yok. Kız kardeşimin birisi Sultanbeyli'de, herkes kendi şeyine bakmış, geçimine bakmış. Daha zamanında bana dirsek çevireni ben ne yapayım ki, ters düşeni ne yapayım. Tutmazsa, kaldırmazsa, param olunca, geniş zamanında, iyi zamanında herkes merhaba der, herkes sayar sever. (Birsen, Sarıyer, 45, engelli)

Alzheimer hastası annesine uzun yıllar bakan Ayfer (Sarıyer, 50, emekli devlet memuru-engelli) Sarıyer'e bir kamu kurumunda çalışmak için Sinop'tan geldiğinde yerleşmişti. Ayfer, uzun yıllar Sinop'ta kamuda çalışmış ve hayatını daha çok ailesine destek olmakla geçirmişti. Babasının vefatından sonra güçlkle de olsa İstanbul'da annesini yanına alıp kendi bakmış, annesinin sağlığının giderek daha kötüye gitmesinden dolayı kardeşlerinden biri görüşmemizden kısa bir süre önce onu yanına almıştı. Ayfer'in akrabalarıyla çok az teması vardı. Bundaki önemli etkenlerden birinin yaşadığı yer olduğunu düşünüyordu. Yakınlarının yaşadığı yerden utandığını, kardeşlerinin gelinleri de bu sebeple getirmediplerini söylüyordu:

4 <http://www.ibb.gov.tr/sites/SaglikVeSosyalHizmetler/sosyalyardim/Pages/HIZMETLERIMIZ.aspx>

Akrabalarla da çok böyle sıcakkanlı değilim, evim iyi değil çünkü. Onların bildiği bir hayatı yaşamıyorum yani. Biraz önce anlattım ya, kardeşlerim işte, hepsinin durumu iyi, okuttum, yerleştirdim şey yaptım, şimdi gelinler var, benim buraya getirmek istemiyorlar yanıma, ev ortamım iyi değil. Ne diye düşünecekler, niye o zaman kardeşleriyle bunlar ilgilenmiyor diye mi düşünüyorlar, nasıl düşünüyorlarsa bilmiyorum, pek fazla şeyleri olmuyor, göstermek istemiyorlar. (Ayfer, Sarıyer, 50, emekli devlet memuru-engelli)

Arife kocasından ve kocasının ailesinden uzun yıllar ağır şiddet ve kötü muamele görmesinin ardından, kocasından ayrılır ve kendi hayatını kurar. Ancak zaman içinde kocasını tanıyan komşular ve akrabaları Arife'den barışmasını isterler. Eski kocasının bakım ihtiyacını Arife'nin karşılaması için söz birliği yapmışçasına, onun yaşadığı her tür şiddet ve kötü muameleyi görmezden gelerek barışmasını isterler. Arife bu durumdan nefretle ve tiksintiyle söz eder:

...sonra aracılık yapmaya başladılar geri dönün diye. Ben de nefret ediyordum yani, iğreniyordum, bana aracılık değil, bana geri dön diye bana yalvaran komşuları ben komşu diye şey etmem, sen biliyordun benim durumumu ya. Ben sokaklarda bıçağıyla koşturdu adam benim peşime, camı kapıyı kırardı, herkes biliyordu, ben daha sana anlatmadığım çok şeyler var, ben anlatsam yani iki gün durmam gerekiyor senin yanında ki, anlatayım, ordan giriyorum, ordan farkındasın, anca çıkıyorum. Çünkü benim kabım, kaşığım kalmıyordu, yatağım kalmıyordu, her şeyi atıp yakıyordu adam, her şeyi atıyordu. Hiçbir şeyim evde kalmıyordu, bunu onlar görüyordu, o komşular görüyordu, görmelerine rağmen bana aracılık yapıyordu. Gelen kişileri de yani, kovdum. Bana hiçbir şekilde bana aracılık yapamaya-

caksın, yapmayacaksınız, bilmiyor musunuz bunu dedim. Ben o evden çıktım, bir daha asla, asla tükürdüğümü yalamam, geri dönmem. Hayatımda bilsem ki tek başıma kalacağım, dönmem oraya, dönmem. Bana çocuklarımla tehdit ettiler, kızını alınız diye icraya vermişler şu anda kızımı. (Arife, Sarıyer, 49, evde yaşlı bakımı)

Bekârlığın türlü halleri

Bekâr kadın olmak İstanbul'un farklı bölgelerinde farklı şekillerde ele alınan bir durum olarak karşıma çıktı. Bağcılar'da, kurum yetkilileriyle yaptığım görüşmelerde, "bekâr" kategorisinde kadınlarla görüşmek istediğimi açıkladığımda bu kelime birçoğu tarafından son derece rahatsız edici bir kategori olarak karşılandı: "Bizim buralarda bekâr olmaz, buralar hep aile yeri," benzeri tepkiler aldım. Bu bilgiye nüfus sayım verileri sayesinde sahip olduğumu söylediğimde ise sosyal yardım almak için kişilerin bazen boşanıp bekâr kategorisinde görülebileceğini yani ilçedeki bekâr kadın sayısının ancak bu şekilde yüksek olabileceğini ifade ettiler. Bekâr kadınları görmemek ya da görmek istememek iki farklı nedenle mümkündü: birincisi evlenmeden bekâr olarak ailesiyle yaşayanları ya da boşanıp ailesiyle yaşayanları bekâr kadın olarak algılamama; diğeri ise aile olmamayı namussuz, gayri ahlâki işler yapan, kutsal aileyi tehdit eden bir şey olarak önceki bölümde tarif edilen Douglas'ın kirliliği ile etiketlemek. Kadıköy'de görüştüğüm kadınlar için bekâr yaşamalarıyla ilgili konuşma talebim gayet normal karşılandı ve hatta kadınların önemli bir kısmı görüşme yapmak için hevesli oldular. Anlatmak istedikleri hikâyeleri var gibiydi. Sarıyer'de bekâr kategorisi kadınların eğitim düzeyine göre değişen anlamlara sahipti. Ancak çoğunlukla karşıma çıkan gerek kadınların anlatımlarında gerek kurum yetkililerinin

ifadelerinde bekâr olmanın daha çok bir mağduriyet, yoksulluğun katmerli halinin tarifiydi.

Bekârlığın gizlenmesi farklı sınıfsal profilden kadınların ortak paydasıydı adeta. Bağcılar'da tekstil sektöründe çalışan bir kadının boşandığının işyerinde mümkün olduğunca geç öğrenilmesi gelebilecek olan teklif ya da ilgilere yönelik bir savunma iken; erkek arkadaşı ile yaşayan üniversite çalışanı Sezin'in Üsküdar'da oturduğu mahallede apartmana girip çıkarken yüzük takmak istemesi ise çevreden gelebilecek rahatsız edici tepkilere karşı bir önlem gibiydi. Bağcılar'da oturan Zeynep faturada soyadının değişmesine kadar komşularına boşandığını açıklama gereği duymadığını, böylece gereksiz sorgulara maruz kalmadığını ifade ediyordu. Sarıyer'de yaşayan Aynur kocasının eve gelmediği ve boşanma işlemlerinin başladığı dönemde dahi, kocasının geç saatte ayakkabılarını karşı komşusunun görebileceği şekilde özenle kapıya koymaya devam ediyordu. Beşiktaş Serencebey'de oturan Doğa birlikte yaşadığı erkek arkadaşını alt katındaki kuaföre nişanlısı olarak tanıtmıştı. Bütün bu örneklerde kadınlar bekâr olma ya da boşanma durumunda karşı taraftan gelebilecek bir tehdit ya da merak karşı geliştirdikleri taktikleri sergiliyorlardı.

Kadıköy'de yaşayan Ebru için ev tutma sürecinde ve aile mekânı denebilecek semtlerde bekârlık belirgin olarak farklılığını hissettiği bir durumdu. Bunun için de kendi değişimiyle mümkün olduğunca aile mahallelerinden ve apartmanlarından uzak olmak istiyordu. Aile apartmanı halini tedirgin edici, baskı kurucu ve kendi durumunu ötekileştirici bir unsur olarak görüyordu:

Çok sakın, hani bir tek minibüsler geçiyor, kimse balkona bile çıkmıyor yani o kadar sakindi ki, ben çok tedirgin oldum. Artı, aile apartmanı olduğu için, şöyle bir anım var,

eski erkek arkadaşımın motoru vardı, bir gün otoparkta görüldü, biz ayrıldık, ondan sonra apartmana gelen her yabancı araç için bir bahaneyle, kapıcı benim evimi çalmaya başladı. Otoparktaki motoru çektirebilir misiniz, işte, motor bizden birinin değil diyorum, ha ben sizin olduğunı düşünmüştüm gibi garip garip mesajlar almaya başladım. İşte gecenin bir vakti, kapıcı kızının telefonunun pili bitmiş bana gelir, ama aslında biliyordur ki, benim o evimde o arada birileri vardır gibi. Çok kısa sürede Kadıköy'e geldim ben de. (Ebru, Kadıköy, 30, organizatör)

Ebru'nun çocuksuz, kariyerli genç bir kadın olarak aile mekânlarını ele alış biçimi için yaptığı değerlendirme şöyle: "Tek sen aile olmuyorsun ve belli ki aileyi rahatsız ediyorsun." Meltem de benzer şekilde daha önce evliyken oturduğu site tipi konutları fazla steril buluyor ve eşinden ayrıldıktan sonra aslında buralarda oturmayı hiç tercih etmediğini ifade ediyordu. Her ikisinin de anlatımında ortaklaşan, aile tipi muhitlerin farklılığı pek de içermeyen yanını hissederek o steril dünya içinde kendilerini fazlasıyla yabancı ve farklı bulmalarıyla ilgiliydi. Kitabın ilk bölümünde Sara Ahmed'in (2014) "rahat olma(ma)" hali ile ilişkilendirdiğim bekâr kadın olmanın farklılığı, heteronormatifliğin ötekiliği bu örneklerle bağlantılı düşünülebilir:

Evet, evet, sadece servise bindirirken görüyorsun, işte hafta sonu parka gidiliyor, herkes klasik böyle bir şey de, benzeren bir yaşam biçimleri var zaten. Hafta sonu parka gidiliyor, parkta işte kahvaltı yapılıyor, bu İstanbul için çok lüks bir şey gerçi. İşte, hafta arası çocuklar geliyor, çocukları işte, çevrede özel okullar var, onlar, oraya gidiyor çocuklar, böyle bir şey, steril bir ortam yani. (Meltem, Kadıköy, 38, öğretim elemanı)

Öte yandan tanım itibariyle aile olmayan ama oğluyla yaşayan Derya için ise oturduğu aile apartmanındaki neredeyse tüm dairelerin çocuklu olması, oğlunun sosyalleşmesi açısından işlevsel bir role sahipti.

Ebru Kadıköy’de ev aradığı pek çok kez, hem yaşı hem de bekâr olması dolayısıyla kirayı karşılayabilecek durumda olmasına rağmen bekletildiğini düşünüyor. Daha önceki kiracılarından kefil istenmezken, kendisinden kefil ve işyeri yazısı istendiğini ifade ediyor. Bekâr kadın olmanın sadece ahlâki anlamda değil; ekonomik açıdan da güven vermeyen hali, ev sahiplerince de kiranın düzenli ödenebilmesi noktasında tereddütle karşılanan bir durum olarak beliriyor. Benzer şekilde Meltem de bekâr bir kadın olarak kirayı karşılama imkânının komisyoncu ve ev sahibi tarafından sorgulanmasından şikâyet ediyor:

Ev sahibi karı koca doktor, işte anlaşıcağız, bana şey dedi, gençler de yani, yardımcı doçent galiba adam, sen dedi bu kirayı nasıl ödeyeceksin dedi. Hani tek başınasın, işte artık, sözleşme imzalıyoruz yani o noktaya gelmişiz emlakçıda. Dedim sana ne, yani, öyle ya, sinirlendim kapıda sigara içiyorum, arkadaşım kefilim oldu, ben sinirlenmiş kapıda sigara içiyorum, işte, ne cesaret, ben sana demişim ki ben bu evi tutacağım, bu parayı ödeyeceğim, bana diyor ki, sen bunu nasıl ödeyeceksin. (Meltem, Kadıköy, 38, öğretmen elemanı)

Hatice’nin eşi ile boşanması sonrasında ev sahibinin, kirasının ödenmeyeceği korkusuyla evi kiralamak üzere komisyoncu getirmesi aslında kadınların yalnız kaldıklarında ve herhangi bir maddi destek almadıklarında hızla barınma sorunuyla karşılaşabileceklerinin önemli örneklerindendir. Bu durum karşısında Hatice ancak kirayı 2-3 aylık peşin ödedikten sonra komisyoncunun ayağını kesebilmiş.

Sarıyer’de, ağırlıkla Koç Üniversitesi öğrencilerinin kiracı olduğu, bu nedenle de “bekârlara alışık bir site”ye taşınması sırasında Seval’in yeğenini ve eniştesini gören karşı komşusunun “aile geldiği için çok memnun olduk” demesi, bekâr ve yalnız yaşayan Seval için biraz kırıncı olmuş. Öğrencilik yıllarında Ankara Balgat’ta yaşadığı dönem, komşularının ve kapıcısının meraklı bakışlarına alışık olan Seval’in bekârlıkla ilgili görüşleri şöyle:

Ama yani bekâr insanların olduğu her ev bana göre yani Türkiye’de söyleyeceğim bunu, şehri ne olursa olsun, Ankara’da da burada da merak uyandırır, kimler kalıyor burada, ne oluyor, kimler? (Sarıyer, 53, doktor)

Bekâr yaşayan kızları için ailelerin taktiksel varlığı

Seval’in sözünü ettiği bekârlara duyulan bu merak, bekâr yaşamının nedenlerinin açıklanması gerekliliğini; dolayısıyla muğlaklıktan çıkarılması ihtiyacını doğurabilir. Okumak, çalışmak ya da sadece evden ayrı yaşamak için bir mahalleye kiracı olarak yerleşen kadınların bazılarının aileleri toplumdaki bekâr algısıyla (özellikle de çocuksuz bekâr) ilgili kimi olumsuz önyargıları bildikleri için kızlarının güvenliğini sağlamak üzere taktiksel denilebilecek şekilde çevreyle iletişime geçerler. Bunun belki de ilk adımı mahalleye taşınma sırasında kadının yanında olmaktır. Meltem de eşinden ayrılıp, kızıyla birlikte Kızıltoprak’a taşınırken eski eşi taşınma sırasında yanında olur. Taşınmaya yardımcı olmanın yanı sıra erkeğin ya da ailenin erkek bireylerinin mevcudiyeti, aslında mahalleye yalnız taşınan kadın ve çocuğun sahipli (!) olduğu mesajını verme amacını taşır.

Gül’ün yalnız eve çıktıktan sonra annesinin geldiği za-

manlarda komşularla iletişim içinde olması Gül'ün kurmay çalıştığı mesafeyi daraltan bir şey haline gelir. Öte yandan annenin çevreyle iletişim içinde olması, kızı hakkında çevreye olumlu intiba yaymak üzere geliştirdiği bir tür taktik gibi düşünülebilir:

En üst kattaydık, dördüncü katta. Böyle olunca şimdi ben mesela, annemi mesela bir kere uyarmıştım, annem hemen komşuluk ilişkisi kuruyor filan falan, ben düşünüyorum ki ondan sonra benim hayatıma müdahale ederler mi acaba. O yüzden mesela komşuluk ilişkisi, çevredeki ailelerle kurmak istemedim. (Gül, Kadıköy, 25, şehir plancısı-editör)

Arzu da Kadıköy'de ev tutma sürecinde, görüştüğümüz pek çok kadın gibi, annesiyle kiralık ev arıyor. Arzu'nun annesi bekâr olmanın çevre tarafından olumsuz algısını kırmak amacıyla kızının iş gücü sahibi, namuslu biri olduğuna dair her tür bilgiyi verme çabasına giriyor:

Mesela annem emlak komisyoncusuna şey diyor, işte öğretim üyesi zaten, bir tek biz gelip gidiyoruz, anne niye böyle söylüyorsun diyorum, yani niye bir tek, bir tek siz gelip gitmeyin zaten, manyak mıyım ben yani, ben niye sosyalleşmeyeyim, niye böyle bir hayatım olsun benim falan. Ondan sonra işte böyle şey, zaten biz çoğunlukla onunla oturacağız filan, yani böyle bir şey yok halbuki yani hani böyle bir niyeti de yok anlatabiliyor muyum, sadece onlara öyle söyleme ihtiyacı hissediyor. İşte bekâr olduğunu söyleme, boşandığını sakın söyleme, annemin böyle şeyleri oldu, orda çok sinirlenmiştim, ama mesela bu evi tutarken, hiç öyle bir şey olmadı, hatta şeyi hatırlıyorum, ev sahibim boşanmış bir kadın o da, ailesiyle oturuyor şu anda, benim iki alt sokağımda oturuyor, çok memnunum ev sahibimden cidden yani. Kadın dedi ki, ben dedi, işte dedi, iki so-

kak ötede oturuyorum ama dedi, hani bir şey lazım olursa vesaire falan filan ama siz dedi, rahat olun dedi kadın. Yani hani, ben orda oturuyorum da hani, yani kendine dikkat et anlamında demedim bunu yani, hani hiç öyle bir şey hissetmedim, o da bana iyi geldi aslında yani. Hani öyle bir şeyim vardı çünkü tek başıma yaşayacağım, ilk defa hayatımda tek başıma yaşayacağım ki daha önce öğrenci evlerinde filan çok ciddi sıkıntılar yaşadım ben. (Arzu, Kadıköy, 36, öğretim görevlisi)

Arzu'nun annesinin başka bir uyarısı da “boşanmış olduğunı söyleme” oluyor. Yeldeğirmeni'nde kısa bir süre için ev ararken, kadın bir emlak komisyoncusu da bana tavsiye niteliğinde aynı şeyi söylemişti: “Boşanmış olduğunuzu söylemeyin, bunu kimsenin bilmesine gerek yok. Ben oğlumla yıllarca boşanmış olarak yaşadım. Eski eşim ara ara çocuğu görmeye geldi. Bu durumlarda kimseye bir açıklama yapma ihtiyacı duymamak için hiçbir şey söylememek en iyisi.”

Değerlendirme

Değişen hanehalkı yapısı içinde sayıları her geçen yıl artan bekâr kadınlar, devletin sosyal politikalarında görünmeyen ve sosyal desteklerden yararlanamayan bir kategoridir. Ailenin ekonomik anlamda zayıflayan yapısı, bir yandan dayanışmacı yapısında çözülme işaretleri verirken ve bu noktada bekâr kadınların ihtiyaçlarına karşılık vermezken; diğer yandan da kadınların ailenin sosyal bakım ihtiyaçlarını giderme rolleri artarak sürer. Aileyle birlikte, aileye veya yakınlarla yakın oturmak bu karşılıklı dayanışmayı sağlamak üzere önemli bir mekânsal kurgu olarak görülür. Bununla birlikte aileleriyle birlikte yaşamayan bekâr kadınlar;

yaşadıkları yerlerde çok kere bekârlığın muğlak ve kirli anlamları ile merak edilen, denetlenen ve güvenilir bulunmayan bir konumdadırlar. Görüştüğüm kadınlar farklı olduklarının hissettirildiği oranda kendilerini rahat hissetmeyecek çeşitli taktikler geliştirdiklerini paylaştılar. Bekâr olmanın farklı konumu sebebiyle her ne kadar duydukları tedirginlikleri anlatımlarında çeşitli şekillerde vurgulasalar da önemli bir kısmının yalnız yaşama deneyimi ile birlikte güçlendikleri ve daha önce erkek şiddetinden kaynaklı maruz kaldıkları kötü muameleye yeniden dönmeyeceklerine güçlü bir inançları vardı.

MAHALLE: GÜVENLİK ÇEMBERİ Mİ? AHLÂK BEKÇİSİ Mİ?

Bekâr kadın olmanın gündelik hayatta belki de en ayırt edici olduğu yer mahalle ve buradaki ilişkiler ağıdır. Kadınların anlatımlarında mahalle, kimi zaman bir güvenlik unsuru (çemberi) kimi zaman da sınırlayıcı ve baskıcı bir denetim alanı olarak ele alınıyordu. Bu bölümde, neredeyse tamamı mahallede yaşamayı tercih eden ya da mecbur olan kadınların mahallede bekâr olmayı nasıl deneyimlediklerini ve ilişkilerindeki öteki olma hali ile nasıl baş ettiklerini aktaracağım.

Değişen mahallenin değişmeyenleri

Mahalle Arapça kökenli bir kelime olarak, toplumsal iletişimi, sosyal kontrolü ve düzeni sağlamak üzere oluşturulan en küçük yönetim birimi olarak tanımlanır (Aslan, 2004; Kazgan, 2002). Fransa’da yayımlanmış *Kentleşme ve Düzenleme Sözlüğü* (1988) ise mahalleyi “şehirde kendine has görüntüsü olan, kendisine bir tür birlik ve bireysellik yükleyen ve ayırt edici özellikleri bulunan mekân parçası” olarak

tarif eder (Yalçıntan, 2014). Mahallenin tanımındaki çeşitlilik Jean François Perouse'ya göre 5 kategoride özetlenebilir: mekânsal mikro ölçekte kentsel alan parçası olarak; idari bölünme olarak; baskın bir hareketle tanımlı işlevsel anlam olarak; halkı tarafından tanımlanmış mezhepsel-etnik yapı olarak; aile, akrabalık ve tanışıklık ilişkilerinin kurucu olduğu, komşuluk birimi gibi işleyen mahalle (Perouse'dan çevirip, alıntılayan, Yalçıntan, 2014: 60-61).

Giriş bölümünde belirttiğim gibi, bu çalışmada ilişkisel mekân yaklaşımını takip ediyorum. Buna bağlı olarak mahalleyi hem o mahallede yaşayanların (ya da mahallelinin/mahalle sakinlerinin) yerle kurdukları aidiyet boyutunu dikkate alarak hem de mahallenin diğer yerlerle, şehrin bütünüyle kurduğu ilişkiyi göz önünde bulundurarak okumaya çalışıyorum. Bir başka deyişle, mahalle tanımının sınırlarını genişleterek; mahalleyi orada yaşayanların ilişkileri, rolleri, aidiyetleri ve performansları üzerinden tarif ediyorum.

Günümüzde İstanbul, birbirinden çok farklı yer, mahalle ve yaşayanların çeşitliliğini kapsama hali ile dikkat çeker: Kuzguncuk'ta hâlâ geleneksel mahalle dokusunun izlerini taşıyan ve mahalle sınırlarını birbirini "tanıma" üzerinden belirleyenlerden (Mills, 2007), Bahçeşehir'de toplumsal ve kültürel ayrışmaya rağmen aldıkları özel hizmet sayesinde bir arada yaşayabilen mahallelilere (Danış, 2002) kadar uzanan geniş bir yelpazede farklı mahallelere rastlarız. Bu çalışma için mahalledeki sosyal ilişkiler, yaşayanların arasındaki etkileşim kilit bir değerlendirme noktası olarak durmaktadır. Bu aynı zamanda, yer ile yaşayan arasındaki ilişkinin düğümlendiği ve sosyal olanın mekânı, mekânın da sosyal olanı belirlemedeki gücünün sergilendiği bir alandır. Bugünün mahallesindeki kimi toplumsal ortaklıkların devamlılık ve kopuşların izini sürmek açısından Osmanlı İstanbul ma-

hallesinin bazı özelliklerine yakından bakmanın önemli olduğunu düşünüyorum.

Osmanlı İstanbul’unda mahallelerin oluşumu dini temelli iken, 1930’lu yıllarla birlikte mahallelilerin kompozisyonunda sınıfsal özellikler ağırlık kazanmıştır (Akay, 2002; Aslan, 2004; Danış, 2002; Ortaylı, 2000). Bu bölümün ilerleyen satırlarında söz konusu sınıfsal bir aradalığın hangi etkenlerle güçlü kılındığına ve toplumsal düzenin sağlanmasında mahallenin hangi özelliklerinin belirleyici olduğuna değineceğim. Ancak bundan önce Osmanlı geleneksel mahalle yapısını ve ilişkilerini sosyal tarihçilerin çalışmaları üzerinden sergileyeceğim.

Osmanlı’da mahalle dendiğinde farklı ekonomik profilden ailelerin birlikte yaşadığı kolektif ve içine kapalı bir yerden söz etmek mümkündür (Erses, 2002: 60). İlber Ortaylı, İstanbul ve bazı şehir mahallelerinin birbirini tanıyan ve birbirine kefil olan hanelerden oluştuğunu; dolayısıyla mahallenin birbirine yabancılaşmış, sosyal ve hukuki yönden bağımsız hanelerden oluşmadığını, bireyin aile kadar yaşadığı mahallenin de bir üyesi olduğunu ifade eder (Ortaylı, 2000). Ağırlıklı sözlü ifadelerin, tanıklıkların toplum içinde kabul gördüğü bu ortamda bireyin kaderi de diğerlerinin kendisi hakkındaki kanaatine dayanır (Yılmaz, 2000). Bu anlamda mahalle sadece idari veya mali bir birim değil; aynı zamanda kendi örgütlenmesine de sahip bir yerdir (Tamdoğan-Abel, 2002: 68). Sosyal doku açısından bakıldığında bireylerin kentle kurdukları aidiyet ilişkisi, oturdukları mahalle üzerinden karşılık buluyordu. Daha açık anlatmak gerekirse, Işık Tamdoğan-Abel’in ifadesiyle: “Nüfus cüzdanı veya benzeri yazılı kimlik belgelerinin uzun bir süre olmadığı bu toplumda, kişiler oturdukları mahalleye göre tanımlanı[yorlardı].” (Tamdoğan-Abel, 2002: 66). İçerik kapalı bir cemaat yaşantısının izlerini gördüğümüz mahalle-

de, mahremiyetle ilgili Ortaylı şunları söyler: “...insanlar ailenin ve mahallenin gözünü ve kulağını üstünde hisseder. Evlerin ince duvarları dışarısını, duymayacağı bir sesle konuşmayı icap ettirir ve hanehalkı mahalle halkına göre yaşar” (Ortaylı, 2000: 24). Kamusal-özel alan tartışmalarında söz konusu Osmanlı olduğunda araştırmacıların genellikle özel alan kavramını kullanmakta temkinli davrandıkları görülür (İlyasoğlu, 1994; Köker, 2010). Bu temkinliliğin nedenini Uğur Tanyeli şöyle açıklar:

Özel ve private sözcüklerinin birbirinin karşılığı olmadığını, Batı Avrupa ve Türkiye’deki semantik tarihçelerinin paralel olmadığını görmekteyiz. (...) ‘Private’ için geç 19. yüzyıl Türkçe’sinde gizli, saklı ve mahrem gibi karşılıklar önerilişi, bu dili kullananların, kendilerine henüz yabancı olduğu anlaşılan ‘özel’ kavramını ancak böyle kavrayabildiklerini gösteriyor. Onlar, özel sözcüğünü, başkalarının gözlerinden ve kulaklarından uzak tutulması gereken ve mahrem olan gibi çok bildik eski kavramlarla ilişkili düşünebiliyorlar. (Tanyeli, 2005)

Fikret Yılmaz “XVI. Yüzyıl Osmanlı Toplumunda Mahremiyetin Sınırlarına Dair” adlı makalesinde şöyle sorar: “Osmanlı toplumunda 18. yüzyıl öncesi kamusal ve özel alanların sınırları çizilebilir mi? Ve özel alan kamusalın ne kadar dışında, ondan ne kadar mahremdir? Ayrıca Osmanlı dünyasında mahrem olanın kamusalın bekçiliğinden kurtulabilme imkânı var mıdır?” (2000: 94). Makalede bahsedilen vakalarda; insanların toplumda afişe edilmemek, teşhir edilmemek, kısacası kamusal alandan dışlanmamak için mahremiyetleri üzerindeki baskıyı çok ağır hissettikleri anlatılır. Bu dışlanma korkusunun baskısıyla, iktidarın önerdiği kişisel ve toplumsal yaşam tarzı ortaya çıkar (Yılmaz, 2000). Her ne kadar mahremiyeti korumak adına kimi hukuki dü-

zenlemeler hayata geçirilse de insanlar birbirlerinin özel hayatı hakkında çok fazla bilgiye sahiptir ve gerektiğinde bu mahreme ait bilgiyi ifşa edebilir.

Tanyeli, Osmanlı'da özel-kamusal ikiliğinin kutupsal bir şekilde ele alınmasının mümkün olmadığından; böylesi bir ikilikten daha karmaşık, ikiliğin sınırlarını belirsizleştiren bir durum olduğundan söz ederek Osmanlı toplumsal/mekânsal yapısını şöyle açıklar: "O halde burada yine bir özel-kamusal 'dichotomy'sinden değil, mahremiyet merkezini oluşturan bir nüveden başlayarak katman katman farklı düzeylerde toplumsallaşma ve mahremiyet olanağı veren dış mekânlara doğru bir açılımdan söz edilebilir" (Tanyeli, 2005). Osmanlı kentlerindeki gündelik yaşamın özel-kamusal alan ikiliğinin ötesindeki yapısını görebilmek, ileriki bölümlerde mahallelerdeki ev-sokak geçişkenliklerini bugünün koşulları ile anlayabilmek için önemli ipuçları verir.

Mahallenin, Osmanlı kentindeki işlevleri açısından günümüz mahallesinden önemli farklılıkları vardır: kefil sistemi, ekonomik ve güvenlik boyutu bunların başında gelir. "Birçok vergi mahalle birimi temelinde toplanıyordu; yani kentin geneline düşen vergi miktarı mahallelere bölünüyor, daha sonra da her mahalle kendisine düşen vergiyi kent idaresine vermekle yükümlü tutuluyordu" (Tamdoğan-Abel, 2002: 67). Mahallede yaşayanlardan birinin vergi vermeme si o mahallede diğer yaşayanların daha fazla vergi ödemesine neden oluyor, bu sebeple de mahallelinin vergi ödemeyenleri şikâyet ettiklerine mahkeme kayıtlarında sıkça rastlanıyordu. Mahalleliyi kolektif bir yapı olarak tutan diğer bir konu da güvenlikti. Mahalle içinde adli bir vaka, örneğin bir cinayet vakası, yaşandığında suçlu bulunamazsa İslâm Hukuku gereği tüm mahallelinin maktulün dem-ü diyetini¹ (kasame) ödemesi gerekiyordu. Sedat Bingöl (2015), bununla ilgili ör-

1 Kan parası anlamına gelir.

nekleri mahkeme kayıt belgelerindeki tanıklıkla ilgili olaylar üzerine yaptığı incelemesinde anlatmıştır. Bingöl makalesinde; mahallede yaşanan suç olaylarında, mahallelinin günümüzden farklı olarak suçu önlemeye çalışma ya da suça tanık olduysa ifade vermek için gerekirse canını dahi tehlikeye atmasının arkasında tüm mahallelinin suçlunun ödemesi gereken bedeli ödeme ihtimalinden çekinmenin yattığını ayrıntılarıyla sergiler. Bu sayede gerek vergi gerekse de ceza hukukuyla ilgili durumlarda Osmanlı kentlerindeki mahallelinin kolektif bir yapı olarak hareket etme nedenleri daha iyi anlaşılır (Tamdoğan-Abel, 2002: 67). Abel, günümüz mahallelerinde yaşanan kimi sosyal dışlama olaylarında² Osmanlı dönemi mahallesindeki “kolektif kimlik” ile kurulabilecek süreklilik ya da kopukluk ilişkilerini sorguladığı makalesinde, özellikle ahlâki konularda yapılan şikâyetlerin 18. yüzyıl Osmanlı kent mahallelerindeki komşuluk ilişkilerinde kimi zaman farklı yaklaşımlarla ele alınabildiğinden söz eder:

18. yüzyılda birçok Osmanlı kentinde, fahişelerin ya da kötü ahlâklı diye tanımlanan kişilerin mahallelerinden ihraç edilmedikleri gibi, yıllarca aynı mahallede yaşadıklarını da görebiliyoruz. Osmanlı mahallesinin tek genel gerçeği, kolektif kimlik haline gelmesini pekiştiren toplumsal bir düzen içinde yer almasıydı. Gözlemlediğimiz somut mahalleler ve mahalliler ise, bir ucunda ‘ötekileştirdiği kişileri dışlayan bir biz’, diğer ucunda ise ‘farklıları/farklılıkları kendi arasında barındırabilen bir topluluk’ bulunan bir yelpazenin iki ucu arasında kalan alanda, değişik şekillerde tavır alabiliyorlardı. (Tamdoğan-Abel, 2002: 69)

Abel’in dikkat çektiği Osmanlı kent mahallelerinde kimi

2 Abel makalesi içinde detaylı olarak değinmese de kimi gazete haberlerinden yola çıkarak günümüzde mahallelerde yaşanan dışlayıcılıkla ilgili olayları haber görselleri olarak aktarmıştır. (Alsancak’ta travesti istenmeyen mahalle, Ümraniye’de kapatılması istenen kilise vb.) (Tamdoğan-Abel, 2002)

zaman “biz”i kimi zamansa farklılıkları barındırabilen bir topluluk olarak mahalleyi ve ilişkilerini anlamak, bu çalışmanın peşinde olduğu bazı temalar açısından önem taşıyor. Özellikle de bekâr kadınların mahallede yaşama deneyimlerinde öteki olarak hissetme ya da himaye edilme gibi durumlarında mahallenin “biz” olma halinin tartışılması, anlatımları daha iyi kavramaya yardımcı olacaktır.

Erişebildiğim kaynakların aktardığı kadarıyla, Osmanlı mahallesinde bekâr kadınların tek başına kendi tercihleri doğrultusunda yaşaması olağan bir durum değildi. Alan Duben ve Cem Behar’ın *İstanbul Haneleri* kitabındaki 1885 ve 1907 yıllarına ait bekâr, yalnız yaşayan, aile reisi kadın nüfusuna ait verilerin çok küçük yüzdelerle sahip olmasının yanı sıra, İstanbul ile sınırlı olması ve dönemsel olarak sınırlı bir zamanı kapsamasından ötürü Osmanlı mahalleleri açısından genelleme yapabilme imkânı tanımaz. Ortaylı’nın ifadesi ile: “Açıkça görüldüğü üzere mahalle evli basklı insanların birliğidir; Müslüman veya gayrimüslim bekâr işçi, ihtiyaç için barındırılan ve cürme müsait unsur olarak gözlenen kimselerdir. Bu toplumun temeli aile ma’mahalle (mahalleli aile) olduğunu söylemek mümkündür...” (Ortaylı, 2000: 32).

Görüştüğüm kadınlar mahalleleriyle ilgili anlatımlarında, yukarıda tarif edilen kolektif yapının farkında olarak, mahallenin genel normlarıyla uyumlu olmayan bir yaşamları varsa, bu gerilimle baş etmek için kimi taktik ve yöntemler geliştiriyorlardı. Mahallenin bir yandan onları izleyen “bakış”ı bir baskı unsuru olabilirken, diğer yandan aynı “bakış” sayesinde kendilerini güvende hissederek mahallede oturmayı tercih ediyorlardı. Dolayısıyla mahallede bekâr kadın olarak “rahat etmek”, “güvende hissetmek” kadınların anlatımında adeta yazılı olmayan bir sözleşmeye bağlıydı. Anlatımlarında, kabul görmenin ve bir şekilde mahalle-

nin dayanışma çemberinde yer almanın koşulsuz olmadığını işaretlerini verdiler. Abel'in Osmanlı kent mahalleleri için tarif ettiğine benzer şekilde bugünün mahallesinde de farklı olana karşı hem kolektivite hissi hem de koşullu kabul kategorileri vardır. Aileyle birlikte yaşamak ya da aileye yakın oturmak bekârlığın yalnız yaşamak kadar dikkat çekici olmadığı ve belki de o denli denetlenmediği halidir. Oysa aile olmama ya da aile yanında olmama halinin belirsizliği, Douglas'tan ödünç aldığım haliyle kirliliği ile Ahmed'de (2014) bulduğum haliyle rahatsızlığı kadınlar tarafından yeniden taktikler bulma, tutum geliştirme ve davranışlarını düzenleme gereği yaratır.

Şerif Mardin'in "mahalle havası", "mahalle baskısı" kavramı mahalleye ilişkin tartışmalarda en sık değinilen kavramlardan biridir. Mahalle baskısı, Mardin'in daha önceki çalışmalarında da ele aldığı bir kavram olmasına rağmen, 2007 yılında Ruşen Çakır'ın kendisiyle yaptığı bir röportaj sonrasında kamuoyunda güçlü bir yankı buldu.³ Her ne kadar kavram, Osmanlı'da İslâm hukukunun işlediği mahalle havasını tarif etmek üzere kullanılmışsa da kamuoyunda tartışıldığı sırada günümüz mahalle ilişkilerini açıklamak üzere kullandı. Röportaj sonrasında bu konudaki tartışmaları özetleyen bir kitap (Çakır ve Bozan, 2009) ve bir araştırma raporu (Toprak, Bozan, Morgül ve Şener, 2008) yayınlandı. Kavram akademik olmaktan çok medyatik bir tartışma olarak gündemde yer bulmakla birlikte kadınların gündelik hayatta yaşadıkları yerlerde karşılaştıkları baskıları, üzerlerinde hissettikleri "bakış"ı kavramsallaştırabilmek için bir tartışma zemini sağladı. İlk çalışma, Çakır ve Bozan'ın akademisyen ve gazetecilerin mahalle baskısı hakkındaki görüşle-

3 Derya Sazak'ın 8 Ekim 2007 tarihinde Milliyet gazetesindeki yazısında yer verdiği bir araştırmaya göre, mahalle baskısı her köşe yazarının köşesinde en az bir kez tartışılmış, dört günde otuz bir gazetede toplam 630 habere konu olmuş, 255 köşe yazarı tarafından 400 kez ele alınmıştır (Çakır, 2008: 42).

rini derlemek üzere hazırladıkları kitap öncesinde, soruları biçimlendirebilmek için 8 ilde gerçekleştirdikleri saha araştırmasıdır.⁴ Araştırmanın sonunda, mahalle baskısı diye tarif ettikleri baskının başlangıç ve merkezinde kadın ve örtünme konusu yer alır. Başlı açık kadınların çeşitli şekillerde nasıl bir örtünme, kapanma baskısına maruz kaldıklarını; akşam hava karardıktan sonra başlı açık bir kadının, başlı kapalı bir kadından farklı olarak sokakta tacize uğrama ihtimalini; yalnız yaşayan kadınların sürekli göz hapsinde olmasını; Anadolu'nun merkezi bölgelerinde başlı açık ve yalnız yaşayan kadınların markete gitmelerinin bile güç olduğuna ilişkin paylaşımları ve tanıklıklarını aktarırlar. Özellikle yalnız yaşayan kadınların bazılarının, karşılaştıkları baskı nedeniyle iki üç kişi bir araya gelerek daha pahalı ama merkezi yerlere taşınmayı tercih etmeleri, bu çalışmada da ekonomik olanakları elverdiği ölçüde kadınların kentin daha rahat yaşayabilecekleri bölgelerine taşınma arzularıyla benzerlik gösterir (Çakır ve Bozan, 2009: 14-15).

Mardin, kavramla sadece bugüne ilişkin değil Türkiye'ye dair tarihsel, toplumsal ve siyasi bir olguyu tarif etmektedir. Başka bir toplantıda Durkheim'da kültür, Weber'de değişim dinamiği ve Schultz'da ise değerler üzerinden mahalle baskısını ele aldığını anlatır:

Bir topluluğun kurulması için başka yerlerden insanların aldığı etkilerle bir şey daha lazım, yani 'değerler', 'değerlerin paylaşılması', 'bütünün meydana gelmesi' bunun için de 'bakış'ın olması. Batılı sosyologlar açısından herhangi bir topluluğun çalışabilmesi için bu değerlerin içinde özel bir değer tipi olması lazım. O değer tipi de nedir? 'İyi, doğru ve

4 Adapazarı, Denizli, Erzurum, Kayseri, Malatya, Trabzon, Ankara (Keçiören, Sincan ve Mamak) ve İstanbul'da (Sultanbeyli, Bağcılar ve Gaziosmanpaşa) kadınlar, gençler ve esnaf ve Alevilerle yüz yüze görüşme ve gözlemlerle bu çalışmayı gerçekleştirirler.

güzel' hakkında düşünceler. Çünkü bütün bunlar ne olursa olsun bu değerler iyi, doğru ve güzel etrafında birleşmezse, bu belki arızı bir birleşme olur. (Mardin, 2008)

Mardin, mahallenin kolektif bütünlüğünü sağlamasında iyi, doğru ve güzel hakkındaki düşüncelerin İslâmi düşünce tarzında var olduğunu; ancak Cumhuriyet'le birlikte bu değerlerin oluşumu yönünde yeni bir tartışma olmadığını vurgular. Böylesi değerleri insanların karşılıklı olarak üstlenmesiyle mahalle baskısının önemli bileşenlerinden “bakış”ın kaldığını ve bunun bir sosyal kontrol mekanizması olarak çalıştığını anlatır. “Bu eskiden bize intikal etmiş olan bir kolektivite kurma şekli: Göz” (Mardin, 2008). Mardin, kolektivite kurma şekli ile yukarıdaki tarihçilerin çalışmalarında yer alan Osmanlı kentindeki mahallenin “bakış”la sağladığı sosyal kontrole ilişkin yapısına işaret eder. Bu bakışla sağlanan sosyal kontrol sadece kadınlara yönelik değildir, tüm mahalle yaşayanlarını kapsar.

Fuat Keyman da mahalle baskısındaki metaforik “göz”ü kültürel modernleşme sürecindeki gelenekselin gözüyle ifade eder:

Şerif Mardin'in söylediği gibi, bu kültürel modernleşme süreci içinde bireyleşmeye, farklılaşmaya, çoğullaşmaya karşı onu kontrol eden bir göz var. Bu illa ki devlet olmuyor, illa ki hukuk olmuyor, bu o mahallenin geleneksel yapısı oluyor. Zaten Batı toplumlarına baktığımız zaman bunu da görüyoruz. Modernleşme siyasi anlamda, ekonomik anlamda hızlı giden bir şey, fakat kültürel anlamda o kadar hızlı gitmiyor. O yüzden de kültürel değerlerin, geleneksel değerlerin bu birey ve çoğulculuk üzerinde kurmuş olduğu bir baskı ortamından konuşuyoruz mahalle baskısından konuşurken. (Çakır ve Bozan, 2009: 47)

Mustafa Şen, Mardin'in mahalle baskısı hakkında değerlendirmede bulunurken, devlet baskısı dışında toplumun belli kesimlerinden gelebilecek baskıları anlamamıza ve buradaki otoriter, dışlayıcı mekanizmaları görebilmemize imkân sağladığı için kavramın önemine işaret eder (Çakır ve Bozan, 2009: 37-38).

Bu çalışmada üzerinde durduğum konulardan biri tam da Mustafa Şen'in değindiği nokta ile ilgilidir: kadınlar yaşadıkları yerin kültürel ve sınıfsal özelliklerine bağlı olarak farklı düzeylerde çevrenin (mahallenin) baskıcı, dışlayıcı bakışına maruz kaldıklarının farkındadır ve çoğunlukla bu bakış içselleştirerek hareket ederler. Kadınların yaşadıkları yerin değerlerine göre davranışlarını kontrol etmeleri tek başına bir bakıştan dolayı değil; genel eril tahakkümün bir uzantısı olarak gördükleri ve gündelik hayatlarında sürekli karşılaştıkları bir hatırlatıcı olmasından kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla sadece bu bakışın baskısını takiben her zaman bir eylemle karşılaşmalar da bakış bazen çocukluk hatıralarındaki, bazen de ailelerinin uyarılarındaki ikincil, aktarılan bilgiyi hayatlarına taşıdıkları eril tahakkümün bir uzantısıdır. Üniversitede çalışan ve Beşiktaş'ta oturan Deniz çocukluğunda tanık olduğu mahallenin eyleme dönmüş baskısını şu hatırası ile anlatır:

Hatta şeyi hatırlıyorum, bizim yanımızda bir ahşap ev vardı, o zaman böyle apartmanların arasında tahta evler de vardı, sonradan onlar da apartmana dönüştü. Böyle bir tane evde yaşayan, kız çocuklarıyla yaşayan bir kadın vardı, yalnız bir annenin, o kadının da bir sevgilisi varmış. Bir gün, o sevgilisi onu çok bırakıyor, getiriyor götürüyor falan filan diye, apartman... şeydeki mahalledeki insanlar kadına böyle karşı bir şey, saldırıda neredeyse bulunmaya kalkmışlardı. Hatta bizim apartmanda bir arkadaşına giderken,

yine aynı apartmandaki başka komşular, böyle çıkıp o kadını oradan kovmaya çalıştılar. Sen buraya giremezsin, ah-lâksızsın, işte adamlarla düşüp kalkıyorsun falan gibi şeyler söylemeye başladılar. Ben çok korktum ve ağladığımı hatırlıyorum yani böyle bir şeyin nasıl olabileceğini anlamamıştım. (Deniz, Beşiktaş, 34, araştırma görevlisi)

Sezin, Üsküdar'da oturduğu mahalleyi anlatırken erkek arkadaşının yanına taşınmasının ardından yaşadığı tedirginliği şöyle aktarır:

...komşular toplanacak, kapıyı yumruklamaya başlayacaklar, burada böyle bir şey istemiyoruz falan diyecekler, ne bileyim. Tam böyle Türk filmi sahneleri gözümün önüne geliyordu. Bir ara bayağı bir tırsıyordum yani. (Üsküdar, 27, öğretim elemanı)

Kadıköy'de ev arayan Ebru'nun komisyoncuya beğendiği dairede komşuları ve çevreyi ima ederek rahat yaşayıp yaşayamayacağına yani alttan alta bekâr bir kadın olarak herhangi bir baskı görüp görmeyeceğine ilişkin merakı komisyoncunun verdiği cevapla aslında bu korkunun ve nedenlerinin tüm taraflarca bilindiğinin ispatı niteliğindedir:

Kimler yaşıyor dedim, işte ben Cihangir'den geldiğimi söyledim, o aradaki evi geçtim ve çok açık bir şekilde Cihangir'de daha rahat yaşadığımı söyledim emlakçıya. Emlakçı da bir tane aile var, bir tane kadın yaşıyor, bir de çocuk yaşıyor, sıkıntı olmaz dedi, anladı aslında ne demek istediğimi. Ve hoşuma gitti. (Ebru, Kadıköy, 30, organizatör)

Bekâr kadınlar zaman zaman hissettikleri "bakış"a karşı perdeleri sımsıkı kapatsalar da perdenin, duvarın ya da kapının onları sokaktan mahalleden yalıtmayacağını, devamı olarak da korumayacağını düşünüyorlardı.

Ev ve sokak geçişkenliği

Bu bölümde özellikle mahalle ve mahalledeki ilişkiler açısından ev ve sokak arasındaki sınırların geçişkenliği üzerinde duracağım. Görüştüğüm kadınlardan biri mahalle ile olan ilişkilerin evin içine nasıl dahil olabileceğini şöyle anlattı: “Evinin kapısını kapattığın zaman hayat bitmiyor. Eğer evin kapısının dışında huzursuzluğun varsa, kapıyı kapattığında huzurlu olmuyorsun”. Bu açıklama evi fiziksel mekândan öte gören kadınların, yani aslında mekânın ilişkiselliğinin farkında olarak, evin içine girdiklerinde huzur arayışlarının özeti niteliğindeydi. Nurdan Gürbilek çocukluk hatıralarını anlattığı bölümde, evin bizi dışarıdan, sokaktan ne kadar koruyabileceğini sorgular:

Farların örtülmüş perdeleri delip evin duvarlarını taradığı an, bizi dışarıdan koruyacağını umduğumuz evin, evi kuşatan duvarların, hava kararınca örtülen perdelerin aslında nasıl da geçirgen olduğunu, bizi dışarının çiğ ışığından, dışarıda olduğu söylenen tehlikeden, evin dışında tutulmaya çalışılan ölümden korumadığını, evin çıplak ampullerinden yayılan ışığın araba farlarının delici ışığı karşısında nasıl da sönük kaldığını anladığımız an değil mi? (Gürbilek, 1999)

Görüştüğüm kadınlar da mekân ile toplumsal olanı birbiriyle ilişkili algılıyordu ve çoğunlukla kullandıkları metaforlardan evin aynı zamanda sosyal psikolojik boyutlarına da işaret ettiklerini görebiliyordum. Ev sizin için ne ifade ediyor sorusuna şu yanıtları verdiler:

Ev rahatlık, tek kelimeyle. Rahatlık... kendimizi güvende hissedebileceğimiz tek yer. (Seval, Sarıyer, 53, doktor)

Ev demek huzur demek, garantili yer demek. (Birsen, Sarıyer, 45, engelli-temizlik işçisi)

...evindeyken rahatsın, huzurlusun... (Elif, Bağcılar, 24, tekstil işçisi)

...bir ev insanın yuvasıdır yani, en rahat edebileceği yerdir...eşyan bile olmasa evim benim için her yerden daha güzel. En rahat ettiğim yer evimdir. (Emine, Bağcılar, 30, tekstil işçisi)

Ev benim için her şeyi ifade ediyor... yani acımı, sevincimi, yaşadığım duvarım benim evim. Kimseyle yaşamıyorum evimde yaşadığımı. (Ayşe, Bağcılar, 38, tekstil işçisi)

Huzur, huzur. Yani evde çok huzurluyum... böyle kedi hali var yani... eve girdiğimde çok kendimi güvende hissediyorum, çok önemli. (Gül, Kadıköy, 25, şehir plancısı-editör)

Kendi düzenim ve mahremiyetim. (Alev, Kadıköy, 45, satış yönetmeni)

...o huzur ve rahatlık... (Kadıköy, 39, mimar-akademisyen)

Evim benim dinlenme alanım... kafa dinleme yeri. (Ebru, 30, organizatör)

Ev huzurlu hissetmek istenilen, içinde rahat olma arzusu duyulan yerdi. Ev kelimesi, Almanca'da ev "heim, ham, he-em", Hint Avrupa dil ağacında "kei"den türemiştir. Kei kelimesi; sineye çekmek, değerli ve sevgili anlamlarına gelir. Bir başka anlamı ise kişinin başını sokacağı yerdir. İngilizce'deki "home" kelimesi Anglo-Sakson kökenli köy, emlak veya kasaba anlamında kullanılan "ham" kelimesinden türemiştir (Mallett, 2004). Kadınların evle ilgili tarifleri, bir ölçüde Bachelard'ın eve atfettiği anlamlarda karşılık bulur:

Ev, insan yaşamında, kazanılmış şeylerin korunmasını sağlar, bunları sürekli kılar. Ev olmasaydı, insan dağılıp giderdi. Ev, insanı gökten inen fırtınalara karşı olduğu gibi, yaşamında yaşadığı fırtınalara karşı da ayakta tutar. Aynı zamanda hem beden hem ruhtur. İnsan varlığının ilk evrenidir... Çünkü evimiz bizim dünya köşemizdir. Bizim –sık sık yinelendiği gibi– ilk evrenimizdir. Ev gerçek bir kozmostur. Sözcüğü tam anlamıyla kapsayan bir kozmos. İçtenlikle bakıldığında en yalın ev bile güzel değil midir? (Bachelard, 2013)

Görüştüğüm kadınların ev için huzur, korunaklı yer, “burası benim kalem” gibi ifadeler kullanması; evin ruhsal olarak da güvende hissetme arzusu duyulan yer olduğunu gösterir. Ev, bedensel ve ruhsal anlamda güvenli ortam idealini oluşturur. Kadınların ev arayışlarında fiziksel olarak güvenli olmasının yanı sıra huzursuzluk yaşamayacakları, kendi ifadeleri ile “rahat edecekleri” ortamların peşinde olmaları ya da bu ortamın sağlanabilmesi için çeşitli taktik ve baş etme yolları düşünmeleri ilerleyen bölümlerde üzerinde duracağım konulardandır. Kadınların evle ilgili görüşleri ve belki de idealleri, her zaman sözünü ettikleri eve sahip oldukları anlamına gelmiyor. Arife’nin eski kocası evi yakmaya kalktığında, Ebru’nun kapıcısı içeriği gözetlediğinde, Didem’in üst katında oturan ev sahibi erkek arkadaşının kim olduğunu sorduğunda ev korunaklı ve huzur bulunan bir yer olmuyor elbette. Burada belki de önemli olan, evin ne olmasını arzu ettiklerini onlardan duymaktı. Böylece en korunaklı ve rahat etmek istedikleri ortam ile çevresi hakkında konuşurken dahi aslında nasıl huzursuz ve korunaksız hissedebildiklerini anlamam mümkün oldu.

Ev ve ev dışı arasındaki geçişkenliği tarif edebilmek ve örnekleyebilmek için kamusal-özel alan tartışmasına baktım.

Bilindiği gibi 17. yüzyıldan bu yana Batı siyasal düşüncesinde, yaşamın özel-kamusal alan olarak ayrı şekilde kavramsallaşması merkezi bir yere sahip olmuştur (Okin, 1998). Meseleye toplumsal cinsiyet perspektifinden baktığımızda Michelle Rosaldo ve Louise Lamphere'in iddiasına göre toplumsal cinsiyete dayalı hiyerarşik bir kamusal-özel ayrımı bütün toplumlarda kadınlarla erkekler arasındaki ilişkileri anlamak için gerekli çerçeveyi oluşturmaktadır. Bu iddia, her iki alandaki toplumsal cinsiyet ilişkilerini ve eşitsizliklerini anlamak açısından önemli bir zemin yaratır. Ancak zamanla bu ikiliğin modern kapitalist toplumlara özgü olduğunu savunanlar ile böyle bir bölünmeyi bütün insan toplumlarının yapısal bir özelliği olarak görenler arasında önemli ayrışma yaşandı. Bu tartışmanın tehlikesi, kamusal-özel ikiliğinin modern kapitalist toplumlarda ve ilişkilerde ortaya çıktığı şeklinde genellenmesi ve böylece bazı kadınları görünmez kılmasıydı (Acar-Savran, 2013). Örneğin; ev dışında çalışmasına rağmen herhangi bir kamusallaşma yaşamayan kadınlar olabildiği gibi, ağırlıklı ev ve çevresinde vakit geçirip mahallesindeki kadınlarla önemli bir kamusalılık gerçekleştiren kadınların görülmemesi gibi.

1990'larda coğrafyacılar da bu tartışmaya hevesle dahil oldu; onlar açısından önemi kent çalışmalarının odaklandığı kentsel kamusal alanın maddi, temsili boyutları ile sosyal kimlikler ve vatandaşlık için etkileri üzerine eleştirel perspektiflerin geliştirilmesi idi. Feminist çalışmalar da kamusal alanı cinsiyetli okuyarak, bu alanın kadınlar açısından baskıcı ve düzenleyici bir alan mı yoksa kadınları özgürleştirici bir alan mı olduğu sorgusunu yeniden gündeme alabilmiş oldu (Bondi ve Rose, 2003). Bir başka deyişle, özel alana hapsediği düşünülen kadınların kamusallaşma biçimleri, benzer şekilde kamusal alana çıkarak özgürleştiği varsayılan kadınların yaşadığı sosyal kontrol ve baskı, bu ikiliğin

evrenselliği ve geçişsizliği aleyhinde örnekler sergilemiş oldu. Bu örneklerden biri de Julia Marcus'un İzmir'deki çalışmasıdır: Marcus, kadınlarla erkeklerin ayrı mekânlarda var olduklarını ancak bunun bildik anlamda bir kamusal özel ayrımına denk düşmediğini; çünkü hem kadınların hem de erkeklerin kendi kamusal ve özel alanları olduğunu aktarır (Marcus, 1992: 108-109'dan aktaran Bora, 2010: 534). Benzer şekilde Kuzguncuk'ta yürüttüğü çalışmada Amy Mills de kadınların fal bakarak, birbirlerinin evinde komşuluk üzerinden kurdukları kadın kamusalına işaret eder (Mills, 2007). Özel kamusal ikiliğinin geçişsiz olmadığını farklı araştırma örnekleriyle sergileyen bu çalışmalar, kadınların kamusal alandaki farklı anlamlı mevcudiyetlerinin erkeklerle eşitliğinin işaretlerini taşımazlar. Aksu Bora bunu daha açık bir şekilde şöyle ifade eder: "Kadınların özel alana kapatılmış kurbanlar oldukları doğru değil ama onların kamusal güçlerinin erkeklerinkiyle eşit olmadığı da açık" (Bora, 2010: 534).

Ev ve evin olduğu yer, özellikle ev dışında çalışmayan kadınlar açısından bir sosyalleşme ağının da mekânıdır. Kadınlar birbirleriyle kurdukları ağ üzerinden yarattıkları bu kamusalılıkta evin duvarlarını aşarlar. Mekânsal olduğu kadar, sosyal yakınlık kurabilme imkânlarına bağlı olarak gelişen kadınlar arasındaki söz ağı (Sirman, 1995) mahalledeki kadınların birbirleriyle paylaştıkları bilgi sayesinde evin uzantısı olan sokağı da güvenli hale getirir, özellikle de sokağı oyun alanı olarak kullanan çocuklar için. Bu yakınlığın yarattığı tanınırlık, kadınların mahallenin sokağını meşru bir kamusal alan olarak kullanabilmelerine, bir araya gelip işlerini ortak yapabilmelerine, enformel ağlarını yaratıp koruma imkânı sağlar (Acar-Savran, 2013). Bu durum, mahalle ve sokakları dışarısı değil içerisi olarak algılanan yerler haline getirir (Sirman, 1995). Bu sayede geleneksel kent

mahallesinde evle ilgili özel alan; sokağa, mahalleye ait kolektif bir alana taşmıştır (Mills, 2007: 336). Bu sosyal ilişkiler, geleneksel mahalle dokusuna sahip yerlerde tarif edildiği şekilde gündelik hayata yansırken; sokağın o denli rahat bulunmadığı ortamlarda apartman içinde geliştirilir: kapı üzerinde anahtar bırakmak, apartman içinde komşularla akrabalık ilişkilerine benzer yakınlıkta olmak, önceden haber vermeden çat kapı komşu ziyaretine gitmek gibi. Jacobs mahallenin güvenliği için “bakış”ın önemini şöyle tarif etmiştir: “Sokağı izleyen gözler, yani sokağın doğal sahipleri diyebileceğimiz kişilere ait gözler olmalıdır. Binalar sokağa bakıyor olmalı, arkalarını ya da boş taraflarını sokağa dönüp, sokağı körleştirmemeliler” (2011). Görüştüğüm bekâr kadınların özellikle çocuklu olanları açısından mahallenin tercih edilme sebebi tam da bu “bakış”ın sağladığı güvenliktir. Sokağı, satın alınan bir hizmet olarak güvenlikten ya da kame-radan (Koskela, 2002) çok daha iyi koruyan bu “bakış”, çocuğun eve tek başına giriş çıkışını da mahalledeki yabancıyı da kollar:

Mesela şunu söyleyebilirim, eğer belki yani, yalnız yaşamıyor olsam, ya da böyle bir yalnız kadın olma meselesinin içinde hiç olmasam. Diyelim ki bir evliliğin içinde olsam veya artık belli bir yaşı'n üzerinde olsam ve böyle hani özel hayatımın nasıl göründüğüyle filan çok ilgilenmiyor falan olsam, mesela diyelim ki, onla ilgili ne olur bilmiyorum da, bunu dert etmeyecek olsa kimse diyelim ki, mesela çocuk büyötmek için daha mahalle hayatını tercih ederim. Yani çocuğun mahallede büyümesi, benim hayatımı da, çocuğun hayatını da kolaylaştırabilir. Çünkü biz bütün çocukluğumuzu şey geçirdik yani, komşu teyzenin kapısını çalıp ekmek su isteyerek geçirdik. Çünkü eve gitsen annen içeri alır, bilmem ne olur falan, hani çok hayatımızı kolaylaş-

tırdı. Bizi komşu teyzeye verirlerdi, bırakırlardı, komşu teyzeye Beşiktaş'a dolaştırır getirirdi mesela, hani annemin hayatını da kolaylaştırıyordu. Dolayısıyla aslında bir yalnız kadının için, bazı açılardan mahalle hayatının çok kolaylaştırıcı avantajları olabilir. Ama bu şey meselesi problem, ahlâki değerler meselesi önemli yani. O olmasa bence muhteşem bir şey olabilir. (Deniz, Beşiktaş, 34, araştırma görevlisi)

Ancak Deniz'in de ifade ettiği gibi, sokağın dolayısıyla insanların en korunmasız olan çocuklarını dışarı bırakabilmelerini mümkün kılan aynı "bakış", bekâr ve mahalleyle aynı değerleri paylaşmayan kadınların merak uyandıran hayatlarına da bakmakta, denetlemektedir. Dolayısıyla sokakta kapı önünde oturarak zaman geçiren, iş yapan, evde pencerede sokağı izleyen kadınların, sokağa masa atıp oturan esnafın, kahve önünde oturan erkeğin gözü bir yandan güvenliği sağlar öte yandan mahallenin ahlâk denetimini yapar (Can-tek, Ulutaş ve Çakmak, 2014). Erincik Edgü'nün "Evin Direği, Sokağın Bekçisi" adlı makalesindeki mahallede de yabancı olanın görüldüğü ve evin sokağa taşmış "kişisel koridorlarından" geçerken yabancı olana da "bakışın" hissettirildiği, kimi zaman da tedirgin ettiği bir halden bahsedilir (Edgü, 2009):

Çıkmalardan, balkonlardan, pencere önlerinden, kapı eşiklerinden, merdiven sahanlıklarından gözlendiğinizi bilir-diniz. Sağdan soldan ve yukarıdan kapalı, son derece kişiselleştirilmiş bu koridorda gidilebilecek tek yön ileri doğrudur. Size düşen sessizce terk etmektir mekânı. (Edgü, 2009: 78)

Yukarıda tarif ettikleri, peşinde oldukları ev ortamının (huzur, rahatlık, güven vb.) bu bakışla delinmesini istemeyen bekâr kadınlar, perdeleri sıkı sıkı kapatmaktan eve gi-

rip çıkarken hal ve hareketlere dikkat etmeye kadar bir dizi taktiksel davranış geliştirirler. Dolayısıyla özellikle de mahallenin muhafazakâr ahlâki değerlerine paralel davranışlar sergilemeyen eğitilmiş ve çalışan kadınlar açısından güvenlik unsuru diye düşünülen “bakış” yerini özel hayata müdahale ve baskıya bırakabilir (Cantek vd., 2014; Mills, 2007).

Cantek ve arkadaşları (2014) “Evin içindeki Sokak, Sokağın İçindeki Ev” adlı çalışmalarında mahallelerde ev ve sokak ilişkisinde balkonun kadınlar açısından işlevini irdelerler. Kadınlar balkonu evin bir parçası gibi değil, sokak gibi gözlenebilecekleri bir kamusal alanın parçası gibi düşünerek kullanırlar. Dolayısıyla balkona çıkarken ev kıyafetinin üstünü örtmeleri ya da sokak kıyafeti giymeleri, balkona branda germeleri, balkonu ev ve sokak arasındaki geçişkenliğin farklı bir örneği haline getirir. Sokak ve evin ayrışması özel-kamusal ayrışma şeklinde olmamaktadır (Cantek vd., 2014: 142).

Mahalle ilişkilerinde mesafe

Görüştüğüm kadınların anlatımlarında mekândan bağımsız olarak tekrar eden temalardan bir diğeri, mahallede yaşayanlarla ve çevreleriyle ilişkilerinde belli bir mesafede kalma arzusu. Çevreleri tarafından merak edilen ve bakışın nesnesi olan kadınların, kendilerine yaratmak istedikleri bir alan olarak geliştirdikleri mesafe De Certeau’nun taktik kavramıyla ilişkili ele alınabilecek nitelikteydi. De Certeau’nun strateji ve taktik kavramlarını detaylı ele almadan evvel bu mesafe ihtiyacının arkasındaki olası nedenlere bakalım.

Kadınların mesafeyi sağlayabilmek için anlatımlarında kimi sembolik sınırlar inşa etme çabasına tanık oldum. Bu mesafe kurgulamalarında, kendilerine alan açma arzusu ile mahallelinin güvenlik çemberinin büsbütün dışında kalma

kaygısı arasında gelgit yaşıyorlardı. Bu açıdan sınır-mesafe inşaları kadınlar açısından son derece ölçülü şekilde ve kişisel deneyimlerine, hayat evrelerine, çocuk sahibi olup olmadıklarıyla yaşadıkları yere bağlı olarak farklılıklar göstererek ve taktiksel olarak kurgulanmaktaydı. Mesafe kurma arzusunu en yakından gözlemlediğim anlatımlar “Kimlerin komşunuz olmasını istemezsiniz?” sorusuna verdikleri yanıtlardaydı:

İşte bu muhafazakâr çevreler olsun istemem, yani hiçbir iletişim olmasa bile aramızda, insan böyle bir şey hissediyor kendini, rahat hissetmiyor, öyle düşünüyorum. (Didem, Sarıyer, 33, belediye çalışanı)

Kendini bilmeyenler olmasın mesela. Ya da boş konuşan insanlar olmasa iyi olur ya, çünkü eğitimsiz olabilir. Gerçi hani apartmandakiler çok mu eğitilmiş diyeceksiniz ama, bilmiyorum herhalde okul anlamında değil bu eğitim ama, biraz böyle kendini bilen insan olmalı. Durması gerektiği yeri bilmeli yani insanların, yani benim evime gireceği zamanları, bana soru soracağı ya da işte boşandım diyorsun, niye boşandın diyor, yani hani sana ne, hani... (Zeynep, Bağcılar, 37, muhasebe ofisi çalışanı)

...çok müdahaleci mesela, aşırı insan sevgisiyle dolu olan insanlarla da aynı apartmanda yaşamak istemem. Hayatıma müdahale edebilecek, çat kapı gelebilecek mesela, çat kapı komşuluk etmek isteyen, hani şu samimiyet derecesi iyi değil, ama o insanlar kötü olduğu için söylemiyorum ama, yine de mesela onu da çok tercih etmem herhalde. Çat kapı insanların birbirinin evine gittiği, öyle komşularla da istemem... (Meltem, Kadıköy, 38, öğretim elemanı)

Çok müdahaleci, müdahil, yani hayatıma çok müdahil olabilecek birilerinin herhalde komşum olmasını istemezdim.

Yani onun dışında bir şeyim yok, bir sıkıntım yok. (Gül, Kadıköy, 25, şehir plancı)

...böyle hacı hoca muhafazakâr tiplerin asla komşum olmasını istemem. Ondan sonra ya da hacı hoca olması gerekmiyor, yine böyle muhafazakâr cumhuriyetçi teyzeler falan var ya, onlar da, onları da istemem yani. Çünkü onlar da çok yargılarlar yani, hani şey yaparlar, ya da bir şekilde anne babama benzeyen tipler olduğu için, ben onlar yargılamasa bile, yargılama ihtimallerinden dolayı kendimi kısıtlama yoluna gidebilirim. Yani onları istemezdim. (Arzu, Kadıköy, 36, öğretim görevlisi)

Yani beni sınırlamaya kalkışacak hiç kimseyle komşu olmak istemezdim. Kadın, erkek, aile, bekâr fark etmez, kendi özelinden çıkıp, benim özelime müdahale etmeye çalışıyorsa hiçbir şekilde komşu olmak istemem tabii. (Ebru, Kadıköy, 30, organizatör)

Bu anlatımların ortaklaştığı nokta, kadınların yaşamlarına müdahale etme potansiyeli olan kişileri istememeleriydi. Çevreden gelebilecek çeşitli müdahalelerle karşılaşma ihtimalini, araştırmayı yürüttüğüm tüm semtlerdeki kadınlar olası buluyordu. Dolayısıyla çevreleriyle mesafe kurma nedenlerinden birinin bu olası müdahalelere karşı önlem almak olduğu söylenebilir. Çocukluklarında, ailelerinden gördüklerinde, tanıklıklarında böylesi bir mesafelenme yokken hem değişen mahalleden hem de artık tam bir aile olmadıkları yaşamlarından kaynaklı nedenler olabilir.

İngiltere'nin güney sahilinde küçük bir kasabada yapılan araştırmada yaşayanların komşuluk ilişkilerindeki mesafe "dostça mesafe" olarak kavramsallaştırılır. Bu kavramla yaşayanların komşuluk ilişkilerinde özel hayata, mahremiyete ve fiziksel alana duydukları ihtiyacı giderebilmek için

hassas bir dengede mesafe koyma ihtiyacı içinde olduklarını yaptıkları araştırmada gözlemlerler (Crow, Allan ve Summers, 2002). “Dostça mesafe” kavramı hem komşuluk ilişkilerine ihtiyaç duyma hem de mesafe içinde olma arzusuna sahip kişilerle yapılan görüşmeler sonucunda keşfedilmiştir.

Özellikle Avrupa mahallelerindeki sembolik sınırları konu alan araştırmaların çok önemli bir kısmı etnik farklılığa sahip toplulukların birlikte yaşama deneyimleri üzerinedir. Bunlardan biri Gwen van Eijk’in Hollanda Rotterdam’da birbirinden farklı profile sahip iki mahallede yürüttüğü çalışmasıdır. Van Eijk’in araştırmasındaki mahallelerden biri farklı etnik kökenli toplulukların birlikte yaşadığı bir mahalleyken; diğesinde böyle bir farklılık bulunmamaktadır. Ancak araştırmada aktarılan bulgular, her iki mahallede de farklı temalar çerçevesinde sembolik sınırların inşa edildiğini gösterir. Sembolik sınırların yapımında sadece farklı etnisitelerin birlikteliği değil; farklı yaş grupları, yaşam dönemleri gibi unsurlar da etkilidir. Van Eijk “Farklılıkların deneyimlerini anlayabilmek için, insanların sınırları nasıl çizdiğini esas olarak bilmemiz gerekiyor,” (Van Eijk, 2011: 2) ifadesiyle, araştırma sırasında görüştüğüm kadınların anlatımlarındaki sınır inşalarının önemini destekler. Batı toplumlarındaki kadınlar için bekâr olarak yaşamak aile olarak yaşamaktan, Türkiye’deki gibi, farklı ele alınan bir durum değildir. Türkiye’de bekâr kadın olarak yalnız yaşamak bir farklılıktır ve kadınların oluşturduğu sınırlar ile inşa ettikleri mesafeler bu deneyimi anlayabilmemize imkân sağlar.

İlerleyen bölümlerde sözü edilen sınırları nasıl kurguladıklarını, ne tür mesafeler geliştirme çabasında olduklarını kadınların kendi ifadeleriyle aktaracağım. Araştırmayı yürüttüğüm İstanbul’un farklı bölgelerindeki bu ortaklaşma, sadece İstanbul’da yaşayan kadınlar için değil; Anadolu şehirlerinde yaşayanlar için de benzerdir. Çur, (2005) küçük

bir kasabada öğretmenlik yapan bir kadının, kasabanın yerlileri ile kurduğu mesafeyi şöyle tarif eder:

Yalnızca kendisi ve aynı evi paylaştığı öğretmen arkadaşı bekâr olan iki kadındılar. Evliler kendilerine kol kanat geçiriyor, onlar da etrafa fazlaca karışmıyordu. Baskı hissetmemiştir üzerinde, hayır. Çünkü o, orada yaşayanlardan farklı olduğunu biliyordu. İçlerine hiç karışmamıştı ki baskı görsün. O da, arkadaşı da gündüzleri işlerinde akşamları evlerindeydiler. Hayır canı sıkılmıyordu...Yalnız araya mesafe koymak gerekiyor,” demiştir. “Bunu başarırsan problem yok.” (Çur, 2005: 132)

Geçici bir süre Anadolu’da öğretmen olarak bulunma ile ne kadar yaşanacağı belli olmayan bir süre mahalleye yerleşmek arasında çevreyle kurulan ilişkiler açısından elbette önemli farklılıklar var. Ancak burada dikkat çekici olan, bekâr kadın olarak yaşanan yerde mahallede, sokakta hatta evde güvenlik ihtiyacı duyulduğunda kurulan bu mesafenin arzu edilen güvenlik ihtiyacını sağlamama ihtimalidir. Bu nedenle kadınların anlatımlarında tanık olduğum mesafe, ilişkilerin tümüyle dışında kalmamak üzere geliştirilmiş “ölçülü mesafe” olarak adlandırılabilir. Kadınların yazılı olmayan bu bilgiye, deneyimleri ve aktarılan ikincil bilgiler sayesinde sahip olduğunu söyleyebilirim.

Baş etme yöntemi olarak taktikler, performanslar

Bu bölümde aynı yıllarda, gündelik hayat üzerine çalışmış iki düşünürün kavramlarını inceleyeceğim: Michel De Certeau ve Erving Goffman.

Yapısalcılık çalışmalarının hayli yoğun takip edildiği bir dönemde üretken olan Michel de Certeau’nun *Gündelik Hayatın Keşfi* adlı eseri (1980/2009) Fransa’da 1980 yılında ya-

yınlanmıştır. Çalışmalarında teoloji, tarih, antropoloji, sosyoloji ve psikoloji disiplinleri arası geçişkenliklerin rahatlıkla görüldüğü Michel de Certeau'nun "strateji ve taktik" kavramlarını çalışma ile ilgisi dolayısıyla irdeleyeceğim.

Bekâr kadınların yaşadıkları yerlerde nesnesi oldukları "bakış"a ve devamında bir ahlâki denetim, sınırlandırma olarak görülebilecek izlemeye karşı geliştirdikleri baş etme yöntemleri, de Certeau'nun bu iki kavramıyla düşünülebilir. Bekâr kadınların yaşadıkları çevrede "öteki" olma hali karşısında mesafe kurarak ya da davranışlarına sınırlandırmalar getirerek geliştirdikleri baş etme yöntemlerini anlamak bu kavramlarla mümkün olabilir. Her iki kavram da toplumda "madun" ya da "öteki" olarak nitelenebilecek bireylerin davranışlarını açıklamak üzere geliştirilmiştir. De Certeau sıradan bireyin rolünü abartmakla eleştirilse de "öteki"ne yani farklı olana odaklanarak kurduğu çerçeveye açıklayıcı olmuştur. Bu iki kavramı ya da gündelik hayatı ele alış biçimiyle, toplumsal cinsiyet farklılığına özel bir vurgu yapmama ile birlikte, toplumdaki "öteki"lerden biri olarak kadınların eşitsiz duruşunu anlama imkânı sağlar.

Strateji ve taktik, de Certeau'nun gündelik hayata ilişkin kuramında birbirine karşıt iki kavram olarak ele alınmıştır. Stratejiler; iktidar alanlarını barındıran, disiplin mekanizmaları gibi düzenleme yapılarıdır, hegemonik yapılar üzerine kurulu düzenlemeler yaratırlar. De Certeau'ya göre stratejiler bir toplumdaki meşruiyeti önceden varsayılan bir iktidar alanı mülkiyetinden güç alan eylemlerdir (Kentel, 2011). Stratejiler, iktidar alanlarının inşasına dayanan kalıcı uygulama ve düzenleme alanları inşa ederler. De Certeau stratejileri kendi ifadesiyle şöyle tanımlar:

Strateji'den kasıt, bir istek öznesi ile bir erk öznesinin belli bir 'çevre'yle yalıtılmasıyla oluşan güç ilişkilerinin ölçü-

lüp tartılmasıdır. Strateji uygulaması, her şeyden önce belirli bir aidiyet olarak çerçevesi çizilen bir alanın varlığını gerektirir. Bu alan, ilişkilere, belirgin bir biçimde dıştan bakılabilecek bir idareyi mümkün kılan, bu idarenin zeminini oluşturan alandır. Politik, ekonomik ya da bilimsel akılcılık bu stratejik model üzerine kurulur. (De Certeau, 2009: 54)

Kavramlarından da anlaşılacağı gibi Foucault'nun bilgi ve iktidar alanları arasında kurduğu bağ Certeau'nun düşünceleri üzerinde çok etkili olmuştur (Wild, 2012). Foucault'nun temel sorunsalı, iktidarın oluşum dinamiği ve bunun insan özgürlüğü üzerinde nasıl etkili olduğudur. Foucault özgür iradenin bir yanılsama olduğu, toplumsal kontrol mekanizmalarının ise bireysel seçim ve politik bilincin radarı olarak alttan çalıştığı görüşündedir. De Certeau bu görüşlere katılmakla birlikte kontrolün tümünden olduğu fikrine karşı çıkar (Wild, 2012: 7). Ona göre "sıradan insan"ın gündelik yaşam içerisinde geliştirdiği 'taktik'ler, toplumsal alanın tümüne yayılmış iktidar alanlarına karşı bir 'direniş'tir" (Kızılay, 2002). De Certeau taktikleri şöyle açıklar:

"Taktik"ten kastım ise, tam aksine, ne bir aidiyet üzerinden, ne de ötekinin görünür bir bütünlük olarak ayırt edilmesini sağlayan bir sınır üzerinden yapılan hesaplama değildir. Taktik uygulama alanı olarak sadece ötekinin alanına sahiptir. Taktikler ötekinin alanına, bu alanı bütünüyle kapsamadan, bu alana belirli bir mesafede kalmayı da başaramadan yavaş yavaş, parça parça sızar. Taktik sahip olduğu avantajları toparlayabileceği, daha fazla yayılmak için kendini ayarlayabileceği, koşullardan bağımsız hale gelebileceği bir merkezden, bir zeminden yoksundur. "Aidiyet", mekânın zamana karşı zaferidir. Aksine, taktik, mekânsız

olduğu için zamana bağımlıdır ve kendi çıkarına kullanabileceği olasılıkları yakalamak için sürekli tetiktedir. Taktik, kazançlarını muhafaza edemez. Sürekli olarak olaylarla oynamak ve bunları “fırsatlara çevirmek” durumundadır. Sonuç olarak, zayıf olan, kendisine yabancı, kendinden olmayan güçlerden çıkar sağlamak için hep çabalayandır. (De Certeau, 1980/2009: 55)

Stratejilerin tersine taktikler mekânsal ya da kurumsal sınırlar içinde gerçekleşmezler. Bütüncül bir projeye sahip olmadıkları için ayrı bir uzamda toparlanma imkânları da olamaz. “Hamle üstüne hamle yapar. ‘Fırsatları’ değerlendirir ve bunlara bağlıdır” (De Certeau, 1980/2009: 113-114). Teknikleri olmakla birlikte stratejileri ele geçirmek ya da mağlup etmek gibi niyetleri bulunmaz (Gökalp-Yılmaz, 2013). İktidar alanına ya da sahipliğe dayanmayan hesaplar üzerine kuruludur. Ferhat Kentel’in yorumuyla:

Rakibini ayrı, görünebilir ve nesneleştirilebilir bir yerde totalleştirerek kuramaz. Taktik sadece ötekinin olan ve kendine dayatılan, yabancı bir gücün kanunu tarafından organize edilen bir sahada ve o sahayla oynamak zorundadır; kendini, kendi yerinde, o sahanın dışında tutamaz. Düşmanın görüş alanı içindeki harekettir. Burada fırsatlardan yararlanır. Bu “yersizlik” ona kuşkusuz hareket kazandırır, ama zamanın rastlantılarına bağımlı bir uysallık içinde, açılan imkânları yakalamaya çalışır; sahip olan iktidarın gözetiminde ortaya çıkan çatlaklardan faydalanması gerekir. Taktik zamana bağımlıdır ve olayları fırsata dönüştürmek üzere, sürekli bir şekilde manipüle etmek zorundadır. (Kentel, 2011)

Günlük yaşamımızdaki pek çok alışkanlık, tutum ve uygulama (okumak, konuşmak, dolaşmak, pazara gitmek ya da

yemek yapmak vb.) taktik ürünleridir. Ve “eylem, uygulama ve üretim tarzlarının” büyük bir bölümü taktiktir: ‘Zayıf olanın’, ‘güçlü olana’ (erk sahipleri, hastalık, şiddet ya da bir düzenin uyguladığı şiddet vb.) karşı başarıları, dolap, oyun ve dümen çevirme sanatı, ‘avcılara’ özel hileler, tuzaklar, el çabukluğu, çok biçimli simülasyonlar (öykünmeler), mücadeleci oldukları kadar şairane, sevinçli, neşeli bulgular, hepsi taktiktir. (De Certeau, 2009: 55)

Görüştüğüm bekâr kadınlar, farklı olduklarının ve merak edildiklerinin bilincinde, özel hayatlarına doğrudan bir müdahale ile karşılaşmamak için pek çok baş etme yöntemi geliştiriyorlardı. Anlatımlarında görüleceği gibi, kadınlar, mahallenin güvenlik çemberinde yer alabilmek için bekâr olmanın muğlaklığından kurtularak çeşitli roller sergiliyorlardı. Mahallenin öğrenci kızı, mahallenin deli kadını, mahallenin dul annesi olarak üstlenilmiş bu rolleri Goffman’ın, *Günlük Yaşamda Benliğin Sunumu* (1959/2009) adlı eserinde ele aldığı rol, performans ve beraberinde kullandığı diğer kavramlarla birlikte düşünmek mümkün. Bununla birlikte Goffman’ın *Damga* (1963/2014) adlı çalışmasındaki, damgalı birey ile bekâr kadın olma arasında kurulabilecek benzerlikler üzerine de düşünülebilir.

Günlük Yaşamda Benliğin Sunumu’nda, iki farklı tanımlama setiyle benlik yer almaktadır. Birincisinde Goffman benliği herhangi bir kişisel damara sahip olmayan tümüyle bir sosyal ürün olarak tarif eder. İkincisinde ise bireylerin tamamen toplum tarafından belirlenmediğini, bireylerin stratejik olarak sosyal durumları ve diğerlerinin kendileri üzerindeki etkilerini manipüle edebildiklerini söylemektedir (Menand, 2009). Performansı ise şöyle tanımlamaktadır:

“Performans” ise belli bir durumda belli bir katılımcının diğer katılımcılardan herhangi birini etkilemeye yönelik tüm

etkinlikleri şeklinde tanımlanabilir. Belli bir katılımcıyı ve performansını referans noktası olarak alırsak, diğer performanslara katkıda bulunanlardan seyirciler, gözlemciler veya diğer katılımcılar olarak söz edebiliriz. Bir performans sırasında gözler önüne serilen önceden belirlenmiş ve başka durumlarda da sergilenebilecek ya da oynanabilecek eylem kalıbını ise “rol” veya “rutin” olarak adlandırabiliriz. Bu durumsal kavramlar kolayca bildik yapısal kavramlara bağlanabilir. Bir birey veya oyuncu aynı rolü aynı seyircilere farklı zamanlarda oynadığında, toplumsal bir ilişkinin doğması muhtemeldir. Toplumsal rolü belli bir statüye bağlı hak ve görevlerin yerine getirilmesi olarak tanımlarsak, toplumsal rolün bir ya da daha fazla kısımdan oluştuğunu ve bu farklı kısımlardan her birinin oyuncu tarafından çeşitli durumlarda aynı tür seyirciler ya da aynı seyirci kitlesi karşısında sahnelenebileceğini söylemek mümkündür. (Goffman, 2009: 28)

Belli bir performansı referans noktası olarak aldığımızda, işlevine göre üç kritik rol belirleyebiliriz: performansı sahneleyenler (oyuncular), performans tarafından hedeflenenler (seyirciler) ve performansta rolü olmayan ve onu gözlemlemeyen dışarıdakiler. (Goffman, 2009: 140)

Goffman'ın yukarıda sahne dilinden ödünç alarak tanımladığı kavramlar çerçevesinde görüştüğüm bekâr kadınlar performansı sahneleyen, mahallede ya da yaşadıkları çevrede bulunan diğer kişiler de (komşular, esnaf, komisyoncu, ev sahibi) seyirci olarak ele alınabilir. Kadınların kendileri hakkında doğrudan sözlü olmayan şekilde verdikleri giyim tarzı, eve giriş çıkış zamanları, eve gelip giden kişiler, ailelerinin komşularla iletişimi gibi bilgiler çevredekilerin yani seyircilerin kadını belli bir kategoriye dahil ederek değerlendirebilmelerine, bekârlığın muğlaklığından çıkarmalarına im-

kân sağlar. Aynı zamanda damgalanmalarına karşı da bir savunmadır. Zaman içinde bu sözlü olmayan iletişim, kadının da rutin olarak aynı rolü sergilemesine olanak tanır.

Performans kavramıyla ilişkili olarak bekâr kadınlar mahallelerinde kimi zaman mahallenin sosyal sınırlarının içinde yer alabilmek ve görünür olmak kimi zaman ise mesafe geliştirerek, mahalle içindeki ilişkilerini hassas bir dengede ölçülü bir mesafe ile geliştirme çabasına girerler:

Normalde kişinin performansının, gözlemcilere durumu tanımlamak için genel ve değişmez bir şekilde işleyen kısmına ise kolaylık olsun diye “vitrin” adını verelim. Buna göre vitrin performans sırasında kişi tarafından kasıtlı ya da kasıtsız olarak kullanılan standart ifade donanımıdır. Bir “set” genelde olduğu yerde (coğrafi anlamda) durur, dolaşısıyla performanslarında belli bir seti kullanmak isteyenler doğru yere gelene kadar oyunlarına başlayamazlar ve orayı terk ettiklerinde de performanslarını bitirmek zorundadırlar. (Goffman, 2009: 33)

Goffman’ın kavramıyla kadınların rollerini sergiledikleri set, bu çalışma için mahalledir. Erkek arkadaşlarıyla mahalle sınırları içinde el ele tutuşmama ya da bekârlığın tedirginliklerini aşmak için evli gibi davranma gibi performansları bu sette sahnelerler.

Goffman damga kavramını geliştirirken, toplumun kişileri kategorize etme araçlarını ve her kategorinin de doğal olduğu düşünülen nitelikler bütününe tarif ettiğini savunur:

Bir yabancıyla karşılaştığımızda, işte o an itibarıyla, ilk intibalar büyük ihtimalle, bizim karşılaşılan kişinin dahil olduğunu düşündüğümüz kategorisini ve niteliklerini ve buradan hareketle de “toplumsal kimliğini” peşinen kestirmemize olanak tanır. (Goffman, 2014: 28)

Goffman çeşitli araştırmalardaki normal olmayanlar hakkında oldukça geniş çerçeveli çalışmalar üzerinden analizler yapar. Damgalı bireyler; fiziksel engeli olan kişilerden mahkûm yakınına, işsizden işitme engelliye kadar uzanan farklı şekillerde normal diye nitelenmeyen kişileri kapsar. Üç farklı damga tipinden bahseden Goffman, bunları şöyle ayırır: bedensel korkunçlukları olanlar; doğal olmayan tutkulara, sapkın inançlara ve ahlâksız olarak algılanan bireysel karakter bozuklukları olanlar; ırk ulus, din gibi etnolojik damgalar. Bekâr kadınları tarif ettiği ikinci kategori ile ilişkili düşünebiliriz:

Sıradan, düzenli bir sosyal ilişkide kolayca takdir toplayabilecek bir kişi, merak uyandıran bir özelliğe sahip olabilir ve bu özellik diğer niteliklerini ikinci plana iterek söz konusu bireyle karşılaşanlarımızın ona sırt çevirmesini sağlayabilir. Söz konusu bu kişi artık bir damgaya, beklediğimizin dışında istenmeyen bir farklılığa sahiptir. (Goffman, 2014: 31)

Bekâr kadın; tek başına yaşama gerekçelendirmesini yapmadığında, belli rolleri performe etmediğinde ahlâksızlıkla ilişkili düşünülmesinden ötürü damgalı birey olarak muamele görebilir.

Kadınların yaşadıkları çevre ilişkilerine dair anlatıları

Görüştüğüm kadınların anlatımlarını kimi zaman mekânsal olarak birbirini takip edecek şekilde kimi zaman bir tema çerçevesinde birbirini izleyen geçişlerle sergiledim. Anlatımlarında bulduğum benzerlikleri, ortaklıkları bağlamaya çalışarak sıraladım. Ancak bu bölümde konu bekâr kadınların yaşadıkları çevre ile olan ilişkilerine odaklandığı için, anlatımları yerlere göre ayrı ayrı anlatmayı tercih ettim.

Kadıköy: "İstanbul'un yaşanabilir en güzel semti"

Kadıköy'de görüştüğüm kadınların hemen hepsine, tanıdık bir kişi aracılığıyla ulaştım. Biri hariç tüm görüşmeleri, Kadıköy'deki çeşitli kafelerde gerçekleştirdik. Kadıköy'deki görüşmecilere ulaşmak için diğer araştırma bölgelerine göre daha yakın bağlantı kişilerim olmasına rağmen, görüşmelerin neredeyse tamamını evlerin dışında gerçekleştirdik. Yükseköğrenimli ve çalışan kadınlar olmaları, evleri ve işleri dışında da şehrin kamusal alanlarını kullanma alışkanlıklarının olması ve evle ilgili mahremiyet sınırları diğer bölge kadınlarından daha belirgindi.

Kadıköy'de görüştüğüm kadınlar daha çok Kızıltoprak, Feneryolu, Bahariye, Kozyatağı, Yeldeğirmeni gibi Kadıköy'ün merkezi diyebileceğimiz semtlerinde oturuyorlardı.

Ümran ve Meltem, Kızıltoprak semtinde oturuyordu. Şekil 4.1'deki mahalle ölçekli haritada Kızıltoprak; Kadıköy

Şekil 4.1. Kadıköy'de görüşülen kadınların yaşadıkları yerler.

merkeze en yakın olan, Zühtüpaşa ve Fenerbahçe mahallelerinin sınırları içinde yer alan eski bir semttir. Ortasından çift yönlü trafiğe açık şekilde Bağdat Caddesi geçer. Bağdat Caddesi'nin her iki kısmında da ağaçlıklı bahçeler içinde üç dört katlı apartmanlar bulunur. Sokak aralarında ve apartmanların alt katlarında bakkal, emlak komisyoncusu, tesisatçı gibi esnaf vardır. Her iki tarafta da apartmanların sokakla olan ilişkisi, genellikle bahçe içinde olmalarından ötürü sokağın doğrudan gözlenebilmesine imkân vermez. Ancak çok sayıda çıkmaz sokak bulunur. Son on yıldır hızla artan kentsel dönüşüme bağlı olarak, üç-dört katlı apartmanların yerini daha yüksek çok katlı apartmanlar almaktadır. Kızıltoprak'ın bu betimlemesi, Kadıköy'den Bostancı'ya doğru uzanan sahil bölgesindeki diğer semtler için de büyük ölçüde benzer şekilde tekrar eder.

Kadıköy'de yaşayan kadınların anlatımlarında yaşadıkları yer ve güvende hissetmeyle ilgili olarak öne çıkan konulardan biri, tanı(n)dıkları semtte oturma ya da tanıdıklarına yakın olma arzusuuydu. Ümran halen babaannesi ile büyüdüğü ve çevresinin onu çok iyi tanıdığı bir semt olan Kızıltoprak'ta, çocukluğunu ve gençliğini geçirdiği mahallede yaşamını sürdürüyordu. Mahallesine ilişkin anlatımları güven, dayanışma ve yüz yüze ilişkileri barındıran geleneksel, kısmen dışarı kapalı, yabancıların fark edildiği, mahallenin gözü ile denetim kurabildiği mahalle anlatımları ile örtüşmekteydi:

...(Kızıltoprak) çok eski bir mahalleydi, ben o zaman genç kız gibiydim ama bütün çocuklar sokakta oynardı, çıkmaz sokaktı bir de, çok kontrollüydü. Ne araba vardı, ne bir şey vardı, herkes, sabahleyin mesela babaannem bahçeye çıkar, komşular gelir, otururlar çay kahve içerler bahçede filan. Hep çocukluğum sokaktaydı, şimdi öyle bir şey kalmadı tabii. Kendi, kapalı bir mahalleydi, herkes birbirini tanır ve

bütün herkes eskiydi orada yani. Pek öyle sirkülasyonu olmayan bir mahalleydi, yani çok rahat ettiğimiz, mahalleden içeri girdiğimizde kendimi güvende hissettiğim bir yerdi, halen onun için burada oturuyorum zaten. Sanki korunaklı bir yer gibi geliyor bana burası. Beni çok mutlu eden bir mahalledir, yani sanki buradan hiç kopamazmışım gibi geliyor. Hatta burada doğdum, burada da yaşlandım, burada da öleceğim herhalde diyorum kendi kendime... Ben bir yere gideyim, gecenin ikide, eskiden çok gezerdim, sabahlara kadar böyle hep gezer, evime gelebiliyordum. Yani taksiyle veya herhangi bir arabayla veya kendi arabamla da bu çevreye girdiğimizde sanki beni koruyan bir alana girmişim gibi hissediyorum, halen de bunu hissederim. (Ümran, Kadıköy, 58, perakende sektörü yöneticisi)

Kadınların yaşadıkları yerlerde çevreleriyle kurdukları sosyal ilişkilerin, yaşam biçimlerine göre değişen düzeylerde hayatlarına getirdiği sınırlar ya da özgürleşme imkânları bulunuyor. Ümran'ın anlattıklarında, mahallenin sokağın gözü olması onun gece geç saatte güvenle evine dönebilmesine imkân sağlıyordu. Peki, bu göz başka bir yerde ya da başka bir kadına (mesela, mahallenin çok da tanımadığı başka bir bekâr kadına) yönelik olsaydı, aynı özgürlük imkânını sağlayabilir miydi?

Ümran, 1970'li yıllarda evlenip Kızıltoprak'tan Aksaray'a taşınmış, ancak bu semtte çevresiyle sosyalleşebileceği bir ortamla karşılaşmayınca mutsuz olmuş, başka bir yerde yaşama kararı ile adeta ailesine yüz çevirmişti:

(Aksaray) iğrenç geldi, yani tam böyle bir şey, burnumu bile çıkartamıyordum evden, komşularım bana çok alakasız geliyordu. Hatta ailem bir şekilde reddettiler yani orada oturamazsın, orada çocuk büyütmezsin.... Biz de seveerek evlenmiştik yani nereye götürse oturacaktım, dolayısıy-

la orası bana başka bir dünya gibi geldi ve korkuyordum ben orada yani sokağa çıkarken de korkuyordum. Mesela apartmanda hiç kimseyle görüşemiyordum, görüşmem zaten, öyle bir huyum da yoktu ama, zaten ihtiyacın olsa da görüşemeyeceğim insanlardı... (Ümran, Kadıköy, 58, perakende sektörü yöneticisi)

Boşanıp yeniden geri döndüğü Kızıltoprak'taki mahallesinden, bekâr olma halini güvenle sürdürebilmesinin imkânlarını, çocukluğunu geçirdiği ve tanındığı mahallesinde bulmuş gibi bahsediyordu:

(Kızıltoprak'ta) geceleyin üçte ben, şurada taksiden iner, o arkadaki sokağıma girerdim veyahut da arkadaşım bana gelirdi, o buralı değil ama buralarda oturuyor, üçte benden çıkar, Ümran beni evime götürsene derdi, yürüyerek onu evine bırakır üçte, evime dönerdim. Çünkü ben mahalleme güveniyordum. O yüzden de yani daha.... burada, belki savunmasız da kalıyor insan boşanınca vesaire olunca, daha bir korunaklı hissediyorum ki, şuradaki bu eski esnaf, babaanneme kadar tanır mesela. Ben tanımasam da onlar bana komşu diye hitap ederler, bilirler beni çünkü. Burada kendime göre bir korunma mekanizması. (Ümran, Kadıköy, 58, perakende sektörü yöneticisi)

Ümran'ın Kızıltoprak'taki mahallesinde, boşanmış bekâr bir kadın olma haliyle ilgili çevresinden gördüğü baskıya ilişkin bir anlatımı olmadı. Tersine yukarıda ifade ettiği gibi, boşanmış bir kadın olarak tanıdığı bir ortamda daha korunaklı hissettiğini belirtti. Çevre baskısıyla ilgili kendine ilişkin bir deneyim hatırlamazken, Bakırköy civarında yaşayan bir kadının başına gelenleri hayretle anlattı:

...böyle bir kadıncağız vardı, iki çocuğu vardı, kocasından boşanmıştı, o da oğlumun sınıfındaydı, ondan sonra, o ka-

dinla diyaloga girmeye başlamıştım, yani benim tabii ki, tanımak olmadığım olaylardı, o zaman enteresandı. Derdi ki banna, ben saat işte akşam karardıktan sonra eve gidemiyorum, niye diyordum, mahalleden benim hakkımda konusurlar diyordu. Nasıl mahalle bilmiyorum... O anlatıyordu, sokağa girdiği anda, hava kararınca sanki kötü bir şey yapıyormuş gibi düşünüyorlarmış, giremem diyordu. Ondan sonra niye diyordum ben şaşırıyordum, işte mahalleden laf ederler, ondan sonra her bir şeyi problem oluyordu kadının, yani giyim tarzı, bilmem ne tarzı, o hep anlatıyordu, ben de şaşırıyordum o zamanlar, niye böyle bir yer var diyerekten. Ondan hissetmiştim, Allah korusun demiştim, hani insan böyle bir yerde otursa, kâbus olur, çok rahatsızdı o mesela. (Ümran, Kadıköy, 58, perakende sektörü yöneticisi)

Kadıköy'de bekâr bir kadın olarak yaşamanın görece rahatlığı, görüştüğüm kadınların ifadelerindeki ortak saptamaydı. İlerleyen bölümlerde daha detaylı bahsedeceğim gibi bu rahat etmenin de sınırları ve koşulları vardı. Kadıköy'de yaşayabilmek için kadınların şehrin diğer bölgelerinden daha yüksek kira bedelleri ödemeleri gerekiyordu. Kentsel dönüşüm nedeniyle yıkılıp yeniden yapılan apartmanlardaki kiralarda artış, burada tek başına yaşamayı güçleştiriyordu. Konya'da bir kasabada büyümüş, Eskişehir'de okumuş, Güneydoğu'da görev yapmış ve İstanbul'un çeper semtlerinde öğretmen olarak çalışan Esin, bu değişimin farkında ve Kadıköy'ün kendisi gibi kadınlar açısından rahat yaşanan bir yer olmasını şöyle açıklıyor:

Biz burada, benim arkadaşlarımdan çoğu yalnız kadın burada, hepsi diyebilirim hatta ve hatta, yalnız anne, yalnız kadınlar, hepimizin korkusu bu. Yani bir gün Kadıköy'de yaşayamayabiliriz hali ürkütücü geliyor. Kadıköy, İstan-

bul'un yaşanabilir en güzel semti. Çünkü ne fazla elitizm görüyorsunuz, ne fazla kentlilik görüyorsunuz, ne böyle, ne Anadolululuk görüyorsunuz, ortasında bir semt ben-ce. Ben hiç yabancı değilim şeye, kültüre, benim yaşadığım bölge de sanki buna benziyor böyle demokrat, ondan sonra şehirde alışverişini yaparsın, evine zart diye gidersin... (Esin, Kadıköy, 40, öğretmen)

Ailesiyle yaşadığı Bursa'dan okumak için İstanbul'a gelen ve ilk olarak Fatih'te bir kız yurdunda kalan Gül, sonradan arkadaşlarıyla Kadıköy, Yeldeğirmeni'ne taşınır. Yeldeğirmeni, Rasimpaşa Mahallesi sınırlarında, Kadıköy'ün tarihi semtlerinden biridir. Sokaktaki evler bitişik nizamda, tüm cephe-ler oldukça düzgün şekilde sıralanmış ve ana sokakları deni-ze doğru açılır (Balkır, 2002: 3). Evlerin pencerelerinden dı-şarı bakanlar rahatlıkla sokaktan geçenleri görebilir, bu da sokakla ev arasındaki ilişkiyi yakın tutar, mahallenin sokağı gözlemesine imkân veren aynı zamanda yaşayan canlı bir do-ku oluşturur. Gül'ün ev seçimi yaparken, Yeldeğirmeni'nin mahalle ortamına sahip olması kararında etkili olmuş:

Bir de böyle çok bizim sokağımız böyle bir şey, tam mahal-leydi yani ben o şeyi çok seviyorum, o özelliğini çok sevi-yorum. Çok yaşıyor yani, orada manavı var işte bakkalı var, falan filan işte, herkes alışverişini yapıyor falan. Hani öy-le bir yer olması benim için çok önemliydi. O da bizi çok cezbetti, o şekilde taşındık evimize. (Gül, Kadıköy, 25, şe-hir plancısı)

Gül'ün çocukluğunun geçtiği Bursa'daki mahalleye ve oradaki komşuluk ilişkilerine dair anlatımlarına baktığımız-da ailesinin komşularla yakın olduğunu anlıyorum:

Apartmanın şeyi, koridoru o işte dış kapının olduğu inanıl-maz bir kamusal alandı, yani böyle bir şey olamaz. Yani biz

üç tane aile, işte çocuklar, orada biz çocuklar kilimlerimizi yayıyoruz, oynuyoruz, evcilik oynuyoruz, annemler oraya çıkıyor çay demliyorlar, muhabbet ediyorlar, yani kapı kapanması diye bir şey yok. Yani ben şu an mesela düşündüğümde inanamıyorum, yani kapı kapanmıyor, kapı kapanmıyor yani uyurken kapanıyor. Bir de şeyde yani, aslında tehlikeli de bir yerde oturuyorduk, çünkü adliyeye çevrildi cezaevi daha sonradan, işte adliyede silahlar patlıyor, öyle oluyor, şöyle oluyor falan. Ama gene de öyle bir güvensizlik, tedirginlik hissetmiyorum ben. Bizim apartmana da ir tek güvensizliğimiz apartmana fare girerdi, oydu, yani, ay hırsız girecekmiş, işte söyleymiş, böyleymiş, bunları hatırlamıyorum. (Gül, Kadıköy, 25, şehir plancısı)

Gül'ün anlatımında dikkat çeken nokta apartmanlarındaki ilişkilerinin onları nasıl güvende hissettirebildiği idi. Apartmanın dışında tehlikeli denebilecek bir ortam olmasına rağmen güvende olduğunu hissetmesini sağlayan ilişkilere sahipti. Benzer şekilde aslında Yeldeğirmeni Mahallesi'nin denize doğru olan Rıhtım Caddesi'ne yakın kısımlarında gece geç saatte, kadın olarak yakınlarından geçmenin tedirgin hissettirebileceği pavyon benzeri eğlence mekânları vardı. Burada oturanlar, arada bu mekânların civarında kavga çıktığını ve kavgaların sokağa taştığını anlatıyorlardı. Oysa görüştüğüm kadınlar, Gül'ün çocukluk anlatımına benzer şekilde, mahalledeki ilişkilerden kaynaklı olarak burada güvende hissettiklerini ifade ediyorlardı.

...ben bir dernekte gönüllü faaliyet yürütüyorum, kentsel dönüşümle ilgili. Sarıyer'de Derbent Mahallesi'nde bir toplantıya katılmıştık, Sarıyer Belediyesi'nde çalışan bir plancı arkadaşımız da o toplantıdaydı, biz hadi eve dönüyoruz diye eve dönerken, bir baktık aynı apartmanda oturuyormuşuz, üst katta. Bir de iki ay olmuştu taşınalı... Aynı apart-

mandayız, ben o zaman kendimi çok ayıpladım, dedim ki yani bu nasıl bir şey, hani bir gidip insan görmez mi, işte komşunu hani yani, bu kadar mı şey insanlar olduk, yani yabancılaştık, ne oluyor falan diye böyle çok oturup düşünmüştüm yani. Acaba bu İstanbul'a dair bir şey mi, hani ben Bursa'da böyle görmemiştım çünkü, komşularımız var, bizim Bursa'dayken o kiracı olduğumuz şeyde... (Gül, Kadıköy, 25, şehir plancısı)

Gül'ün kendisinin de hayret ettiği gibi bugün yaşadığı mahalle ve komşuluk ilişkileri, geçmişte ailesiyle yaşadığından hayli farklıydı. Görüştüğüm diğer kadınların anlatımlarında da daha çok apartmandakileri bilme, aşağı yukarı kim oldukları konusunda fikirlerinin olması ama ilişki kurmama hali öne çıkıyordu. Bu da aslında bildiğimiz o eski mahalle ilişkilerinden farklı yeni mahalle ilişkilerinin ipuçlarını taşı-maktaydı. Televizyon dizilerine her fırsatta konu olan mahalle yaşantısı, her zaman ve herkes için aynı yakınlık, dayanışma ilişkilerini barındırmıyordu. Öte yandan mahalle, görüştüğüm kadınlar için hâlâ sosyal anlamda bir kolektif yapı olarak algılanıyor ve bunun devamlılığı ya da devamlılığı varsayımı kadınlar açısından önemli bir güvenlik unsuru sayılıyordu:

İnsanın güvenlik duygusu, yani benim kendi kendime anlattığım böyle, yani güvenlik duygusu, çevresinde yani yaşadığı yer ve o yaşadığı yerdeki insanların nasıl yaşadığıyla çok bağlantılı aslında. Yani bu mahallede de işte hani konuşmasak da birbirimize gidip gelmesek de, şunu veriyor sanki, o binaların ölçeğinden de olabilir, bu sokak aralarının genişliğinden, darlığından da olabilir, ya da yani oranın gerçekten hani bir yani mahallenin daha çok nedense böyle kolektif bir şey ifade ediyor bana. Hani birbirimizin hayatına birebir temas etmemize gerek yok, ben gece şunu his-

sediyorum eve dönerken, ben şu an mahallemdeyim ve biri bana bir şey yapacak olsa ben içeri kaçsam mesela herkes çıkar. Hani bana bunun sağladığı güvenlik hani, şeyden çok daha gerçek bir şey gibi geliyor. (Gül, Kadıköy, 25, şehir plancısı)

Gül, kendi ifadesiyle, mahallesinde parayla satın alınabilecek bir güvenlik hizmetinden daha “gerçek” bir güvenliğe sahip olduğunu düşünüyordu. Bununla birlikte yaşamına müdahale edebilecekleri endişesiyle yakın olmak istemediğini de ekliyordu. Hatta annesinin onda kaldığı dönemlerde komşularla yakın olmasını istemediğini de söylüyordu. Ümrân’ın mahallesinde olduğu gibi mahallenin eskisi olmaktan farklı olarak Gül, mahallenin eski yerlilerinden değildi; ama mahalle tarafından tanınıyor, mahallenin öğrenci kızı olarak biliniyordu. Artık öğrenci olmamasına rağmen, hal ve hareketleri ile mahallelinin öğrenci kızı rolünü sürdürmeye memnuniyetle devam ediyordu. Bu kız öğrenci olma halinin, yalnız yaşayan ve ne yaptığı bilinmeyen genç bir kadın olmaktan daha tekin olduğunu belki de farkında olmadan hissetmişti Gül. Bekâr kadın olmanın, muğlak ve belirsiz haline karşı öğrenci olarak bilinen genç kadının, mahalleli tarafından hâlâ güvenlik çemberinde bu rolü performe ederek korunması, bunun yanında Gül’ün de aynı rolü sürdürmekten memnuniyeti Goffman’ın performans kavramı ile tarif ettiğine benzerlik gösteriyor.

“Komşuların senin hakkında ne düşünüyorlardır?” sorusuna karşılık aldığım yanıtların bir kısmı, kadınların hem bekârlığın muğlaklığından nasıl çıktıkları hem de komşularının gözünde kendilerini nasıl gördükleri hakkında fikir veriyor:

Tanıyorlar, biliyorlar (...) ilk taşındığımda annem filan yardım etmeye geldi, sonrasında babam da geldi... o süreçte şe-

yi hatırlıyorum ben, artık hani, kimden öğrenmişse, babam kasaba gittiğinde, kasap tam karşımda, işte babam sever konuşmayı insanlarla, anlatmış işte, benim de kızım buraya yeni taşındı, işte X Üniversitesi'nde bilmem ne filan, aa ben biliyorum filan demiş adam. Yani, çok hızlı yayılmış, anlabiliyor muyum... benim yalnız yaşayan bir kadın olduğumu hissediyorlar. Böyle ona karşı bir sahiplenmeyi ben biraz biraz seziyorum... hani muhtemelen şey düşünüyorlardır yani, yükseköğrenim yaptığımı, ondan sonracığımı, ne bileyim hani, tek başıma yaşadığımı tahmin ediyorlardır, arada sırada ailem gelse de yani, onu bildiklerini tahmin ediyorum. Ondan sonra güler yüzlü olduğumu düşünüyorlardır, bilmiyorum, bunları düşünüyorlardır yani. (Arzu, Kadıköy, 36, öğretim görevlisi)

Valla bir tanesi söyledi aslında anneme. Aklındaki kişi değilmişim, yani ilk taşınırken onu korkutan kişi değilmişim. O da neymiş işte, çocuğunu emanet edebileceğim çok kibar yetiştirilmiş biri olduğumu söylemiş anneme. Bunun alt metni aslında işte her akşam tepesinde parti yapacağımı düşünen biriymiş, bir kız geldi ama herhalde her akşam parti yapacak dediler, çünkü tarz olarak belli ki ona çok hitap etmiyordum giyim tarzımla. Fakat baktı ki ben evimi, aslında çok evcil olduğum için böyle kullanmaktan hoşlanmıyorum, bunun için dışarıya gidiyorum, tamam dedi. Günaydınımı, nasılsınımı eksik etmiyorum, kibar dedi. Aidatımı geciktirmiyorum, işte sosyoekonomik durumu yerinde gibi, yani belli kalıplarına oturturdu beni ve rahat etti. Çok memnun o yüzden benden. Yani çok belli ediyor zaten artık. (Ebru, Kadıköy, 30, organizatör)

Alev, çocukluğundan beri Kadıköy civarında ailesiyle birlikte oturmuş; 30'lu yaşlarının sonunda ailesinin yanından ayrılarak Kadıköy merkezde yalnız yaşamaya başlamış-

tı. Görüşmeyi gerçekleştirdiğimizde Hasanpaşa'da oturuyordu.

Hasanpaşa, Kadıköy'ün Moda, Feneryolu, Kızıltoprak gibi merkezindeki semtlerine kıyasla daha yoksul ve konutun daha az, işyerinin daha fazla olduğu bir semttir. Alev, burada oturmayı hem merkezi olması hem de bütçesine uygun olması dolayısıyla tercih etmiş. Her katta bir daire olan 4 katlı bir apartmanın en üst katında oturuyordu. Bitişik nizam sıralanmış 4-5 katlı apartmanlardan oluşan, alt katında kahvehane, internet kafe ve çeşitli dükkânların olduğu dar ve çıkmaz bir sokaktı. Görüştüğüm kadınların çoğu bekâr olma halini çeşitli yöntemlerle, daha çok da mesafe kurarak, biraz görünmez olarak ve önemli ölçüde de mahalleli ile konuşulmadan anlaşılmış rolleri performe ederek yaşarken, Alev gayet görünür olmayı tercih ediyordu. Komşularıyla merhabalaşıyor, bazıları ile evinde vakit geçiriyor, birlikte ev işi yapıyordu. Esnafla yakın ilişki kuruyor, gerektiğinde sokağında onu rahatsız eden belahıyla kavga edip karakolluk oluyor ve aslında görüştüğüm diğer kadınlardan farklı olarak sessizce uzlaşmayla karar verilmiş bir rolden çok kendi bildiği performansı sergiliyor gibiydi. Mahallenin yürekli kadınıydı. Deli kadınıydı. Ama o bile mahalleye ilk geldiği zamanlarda temkinli olma gereği duymuştu:

O yüzden de, ben normalde çok dışa dönük olmakla beraber, buraya girip çıkarken mümkün olduğunca selam vermeden geçmeye, hani çünkü ben şey, yumuşak yüzlüyümdür. Pisim çok pistir ama, öyle başta da hep böyle hani güler yüzlüyümdür, bilmem neyimdir falanımdır. Ama bunu işte güler yüzümü yanlış anlarlar, özellikle kültür seviyesi düşük insanlar, ha, karı, tamam, gülüyor falan vaziyeti diye anlarlar, o yüzden hani, ilk bir süre, bayağı bir süre hiç şey yapmadım. (Alev, Kadıköy, 45, satış yönetmeni)

İlerleyen zamanlarda evine erkek arkadaşlarının gelmesi, onlarla balkonda rakı sofrası kurması, istediğinde mini eteğini giymesi, gece istediği saatte dönmesiyle ilgili mahallelinin ne düşündüğünü önemsememiş. En azından kendisi böyle ifade etti. Gerek kendine has karakter özellikleri gerek kendini mahallesinde yaşayanların ortalamasından sınıfsal ve eğitim seviyesi olarak farklı, üstün görmesi bu tavırla ilişkili düşünebilir. Hal ve hareketleriyle biraz erkeksi, biraz deli kadın olarak mahalleliye kafa tutma hali adeta onun baş etme yöntemi olmuştu. Alt kat komşusuyla balkon kullanımı ile ilgili önce sorun yaşıyor, uyarıyor, bakıyor ki devam ediyorlar o da kendince bir yöntem geliştiriyordu:

İlk zamanlarda bunlar böyle gene balkonda bağıryorlar, ediyorlar, sonra şeyi fark ettim, erkek olduğu zaman çıkmıyorlar. Her gece bir herif çağırdım, her gece bir herif rakı sofrası, her gece bir herif rakı sofrası, ama sevgili değil arkadaşlarım böyle, Allah ne verdiyse. Ondan sonra ilk bir sene öyle çok güzel püskürttüm. Sonra da her dakika, her dakika herif nerden bulayım, ayrıca ben dışarıdayım, evde yokum ki kardeşim, onlar için oturup eve mi, geleceğim falan. Ondan sonra o yüzden hani, benim hani girenim çıkardım, bilmem nem, falan şey olmaz, oldu ki yanımda birisi olursa da, mesela o peynirci geçenlerde dedi, ha işte, birisi bir şey sormuş da, a, kuzeni, kuzeni dedim dedi. Herkes kuzenim, amcamın oğlu falanı filanı bir şeyler diye birilerine uyduruyorlar. Fakat bir tanesiyle el ele çıkmışız. Ondan sonra erkek arkadaşın galiba, yok dedim, bu sefer ben şey yaptım artık yüzgöz olmayayım diye inkâr ettim, el ele gitiniz, ilerde el ele tutuştunuz falan dedi. Yok mok falan dedim, herife de sordum, tutuşmamışız ama.. (Alev, Kadıköy, 45, satış yönetmeni)

Mahallede sürekli rahatsızlık yaratan bir adamla sokakta tartışması sonrasında karakolluk olan Alev, adamın serbest bırakılmasının ardından durumu bilen bir erkek arkadaşının yaklaşık bir hafta boyunca sokağın köşesinde etrafı kolaçan etmesiyle bir nevi koruma sağlamış.

Arzu, boşandıktan sonra taşındığı Kadıköy Yeldeğirmeni'nde, bekâr bir kadın olarak rahat yaşadığını, çevresiyle sosyalleşebildiğini düşünüyordu:

Yani hiçbir şey olmazsa, gidersin işte bir çay içebileceğin bir yere oturursun, insanlar çok rahat, sohbetle açıklar. Yani hani hakikaten tek başına yaşıyor olmak problem değil aslında burada. (Arzu, Kadıköy, 36, öğretim görevlisi)

Arzu'nun anlatımında esnafla olan yakınlığından, sohbetinden onlar tarafından himaye edilen, dikkat edilen küçük kız muamelesiyle de zaman zaman karşılaştığı görülüyor:

Sahiplenme derken olumsuz anlamda değil, yani hani nasılsın, iyi misin... mesela gidiyorum gazete almaya, gazete aldığım bir kırtasiyem var, bunlar baba oğul çalıştırıyorlar, çok hoş insanlar. Şimdi ben böyle bir gün gittim, sen, ne oldu sana böyle, yüzün senin çok solgun yaptılar tamam mı, ben yani, yemek yemeyi unuttum filan dedim yani, herhalde ondandır. Yani galiba tansiyonum düştü filan dedim, ondan sonra işte çikolata ye filan yaptı tamam mı işte, hemen çikolata, böyle tamam mı adamlar yani, bu komik bir şey bence. Sonra bir kere daha gittim, çok çalıştığım bir dönem, böyle uykusuzum, yorgunum filan, böyle geceler boyu çalışıyorum filan, ondan sonra o gün de çıkacağım kuaföre gideceğim filan, dedim uğrayayım bari gazete alayım. Ondan sonra, sen yorgun musun dedi adam, yine aynı adam, dedim yorgunum biraz filan.. Baksana şu haline, aynaya baktın mı sen filan dedi. Ya tamam, şim-

di kuaföre gidiyorum... (Arzu, Kadıköy, 36, öğretim görevlisi)

Bununla birlikte üst katta oturan komşusunun, diğer komşularla ilgili “kimin girip çıktığı belli değil” türü ifadelerinden çıkarım yaparak kendi yaşam tarzına müdahale edilmesi ihtimalinden kaygı duyuyor. Arzu, komşusunun ifadesinde, mahallenin eve giren çıkana bakıp gözetlediğini ve bir anlamda yargılayarak denetlediğini hissetmenin verdiği tedirginliği aktarıyor:

Ondan sonra, en üst katta öğrenciler kalıyordu, erkek öğrenci, bir grup, bu (üst kattaki erkek komşusu) bunlara takıldı. İşte arkadaşları geliyor, apartmana kim giriyor, kim çıkıyor belli değil, bilmem ne işte falan filan, habire bunun lafını açıyordu. Ben biraz huzursuz oldum bu adamdan, yani benim de arkadaşlarım geliyor, anlatabiliyor muyum hani, sevgilim de gelebilir, kadın arkadaşım da gelebilir, sevgilim olmayan erkek arkadaşım da gelebilir, yani hani, ne olacak yani, hani bu adam görmesin diye ben uğraşacak mıyım yani. Ya da bu adam görürse kavga mı edeceğiz, ne olacak diye bir huzursuz oldum, yani enteresan bir şekilde de hiç öyle bir şey olmadı. Yani eve giren çıkan bir sevgilim olmadığı için, hiç sorun yaşar mıyız bilmiyorum. (Arzu, Kadıköy, 36, öğretim görevlisi)

Arzu mahalleye ilk taşındığı dönemde, geçmişten tanıdığı ancak zamanla onu telefonla çeşitli şekillerde rahatsız eden bir erkeği şikâyet etmeyi, mahalleye rezil olma endişesiyle göze alamadığını anlattı. Bu anekdotu, kadınların henüz mahalle tarafından nasıl tanımlanacakları kesinlik kazanmadan, davranışlarının uygunsuz olabileceği, ahlâksız damgası yiyebilecekleri endişesini duymalarının bir örneği olarak değerlendirilebilir.

Ebru'nun "aile mahallesi" olarak değerlendirdiği Erenköy'de, oturduğu apartmanda kapı önünde selamlaştığı yaşılı kadın komşularından birinin  nerisi aile olmayan yaşıamının farklılığını hissettirmiştir:

Kapıda karşılaştık, hani pazardan döndüğü bir an, benim de eve girdiğim bir an. Belli ki giriş  ıkışlarımin farkında olan, çok uzun  alıştığımın farkında olan bir kadındı, gayet sempatik yaklaşıp işte yalnız yaşıyorsun, buraların kiralarını biliriz, acaba daha uygun bir semte taşınsan, geleceğin için yatırım yapmaz mısın gibi böyle kendince iyi niyetli ama şimdi bizim jenerasyonumuza baktığımızda, çok soru işaretili bir diyalog içinde, ben de gülümseyip nezaketten teşekkür ederim teyzecim, ben çok memnunum deyip, hiç anlatma ihtiyacı bile duymadım, hani niye daha iyi bir semtte oturmak istiyorum, niye eve bu parayı veriyorum gibi... (Ebru, Kadıköy, 30, organizatör)

Apartmandaki komşusunun, aile olmayan hali ile farklı bir yaşam sürdüğünü hissettirmesi sadece merhabalaşması olmasına rağmen kendisiyle ilgili bazı bilgilere yaşamının çeşitli şekillerde g zetlenerek sahip olunması Ebru'nun kendisini rahat hissetmemesine neden olmuş. Böyle hissedilmesine sebep olan kişilerden biri diğer anlatımlarda da zaman zaman karşımıza çıkan kapıcıdır. Kapıcının çeşitli bahanelerle evi gözetlemesi ve bu durumun yarattığı tedirginlik, aktardığı diğer rahatsızlıklarla birleşerek Ebru'nun taşınma kararı vermesine neden olur. Peki ya ekonomik koşulları sebebiyle başka bir yere taşınmaya ya da başka bir kirayı karşılamaya imkânı olmasaydı? Pek çok kadının böyle durumlarda, farklı baş etme yöntemleri geliştirdiğine anlatımlarında tanık oluyoruz.

Kadıköy'de görüştüğüm kadınlar mahalleyle ilgili anlatımlarında, özellikle komşularını tarif ederken, onların poli-

tik yönelimlerini aktardılar. Gezi Olayları'nda komşularının sokağa ya da cama çıkarak protesto eylemlerine ne ölçüde katıldıkları, çevrelerini tanımaları açısından kendi ifadelerinde önemli bir yer buldu.⁵ Ebru da olaylar sırasında Kadıköy'de yaşanan protesto gösterilerine mahallesindeki komşularının da katıldığını gözlemlemişti. Komşularını anlatırken bu, onları tanımlamasında önemli bir referanstı:

Bir dönem bu Taksim Gezi olayları diyelim genel başlığıyla, Kadıköy'e de yansıdı ve biz tam ortasında kaldık yani Bahariye Caddesi'nde yaşıyorduk her şey. Otomata bastığımız, içeriye aldığımız aktivistler oldu, benim de oldu, çapraz apartmanımın da oldu, o arada mahalle bir birbiri-ne girdi ama, hani neden yapıyorsunuz Kadıköy'e bunu diyenlerle, bunu yapmazsak bu ülke ne olacak diyenler camlardan birbirine bağırıp, böyle bir karmaşa oldu. O yüzden aşağı yukarı hangi apartmanın neye nasıl yaklaştığını yani apartmanda yaşayanların bilebiliyorum. (Ebru, Kadıköy, 30, organizatör)

Biz sürekli aşağıdaki Nehir'le (Alt kat komşusu) böyle şey halindeyiz, işte ben şeyleri hazırlıyorum, Nehir'e atıyorum, Nehir insanları içeri alıyor falan böyle, öyle bir hoş bir ilişkimiz oluştu onunla orda. (Arzu, Kadıköy, 36, öğretim görevlisi)

Meltem oturduğu mahalleyi tarif ederken, sokaktaki esnafın ve mahallelinin “bakış”ını güvenlik unsuru olarak yansıtır. Komşuları ile herhangi bir yakınlığı, samimiyeti olmasa da onların kendisini ve birlikte yaşadığı kızını tanıyıp bilmelerinden memnundur:

5 Araştırmayı, Haziran 2013'te gerçekleşen Gezi Olayları sonrasında yapmam dolayısıyla, insanların yaşadıkları yerlerde sokakta olmak, protesto etmek, dayanışma içinde olmak noktasında birbirlerini gözledikleri ve bunun sıcak bilgisine sahip oldukları bir zamandı.

Geçen şöyle bir şey oldu, kız kardeşim gelmişti Ankara'dan, bayağı bir oluyor, belki birkaç ay olmuştu oraya taşınalı, arabayı park edecek işte oraya. Ona demişler ki işte buraya park edemezsin, o da demiş ki, ablam burada işte ikinci katta oturuyor, o yüzden hani bırakacağım sonra alacağım arabayı demiş. O da demiş ki, kim ablanız hani, ikinci katta öyle birisi oturmuyor, o üçüncü kattaki anne kız yaşayanlar mı demişler mesela. Yani sürekli bir takip halindeler, tespit yapıyorlar, biliyorlar kimin oturduğunu. Ama şey yok, Kızıltoprak'ın yani o civarın güzel tarafı şu, evet biliyorlar, bu bilme işi aslında biraz güven de yaratıyor. (Meltem, Kadıköy, 38, öğretim elemanı)

Yani o, bir gece biri beni takip etmişti arabayla, sonra dükkanın önünde amcalar belirdi, o arada gitti. Hani belki beni evime kadar takip ederdi bilmiyorum. Yani o, bu güvenlik duygusu yani bir güvenlik görevlisinin verdiği güvenlik duygusundan çok daha gerçek geliyor bana. O bütünlük hali, yani esnafı olması, oranın esnafı olması, ben gidiyorum oradan alışveriş yapıyorum, işte merhabalaşıyoruz, hani okula mı gidiyorsun diyorlar, hani bir iletişimimiz var orada. Ve işte bizim mahallemizleşiyor ve bu bir şey koruma hani, adı yani bir, bundan maaş almıyor, beni korumak için maaş almıyor, herhangi bir üniforma giymiyor ya da direkt insanın karşısına, evet ben seni koruyorum diye çıkmıyor ama, bu bir ilişkinin sağladığı bir güven duygusu var aslında. O güven duygusu benim için çok önemli. (Gül, Kadıköy, 25, şehir plancısı)

Mahalle ya da toplulukta biliniyor olmak güvenlik açısından önemlidir. Ancak mahallenin muhafazakâr ahlâki değerleri söz konusu olduğunda bu güvenlik çalışan, eğitilmiş ve meslek sahibi kadınlar açısından yerini özel hayata müdahale ve baskıya da bırakabilir (Cantek vd., 2014).

Apartmana geç saatlerde, sarhoş ya da içki şişeleriyle girmek istememek, erkek arkadaşı olduğunu alenen söylemek yerine “bir akraba” deyivermek, kısacası mahallenin muhafazakâr ahlâki değerlerini dikkate alarak davranışları buna göre sınırlandırmak, mahalleyi ve tanınırlığı güvenlik çemberi gibi gören kadınların aynı zamanda kendilerini tedirgin hissettikleri bir başka durumun ifadesidir:

Karşıda esnaf var mesela, Tekel var, bizim birinci katta oturuyor mesela, işte eczacı var, kızımın okuldan arkadaşının annesi, işte kuaför var, kasap var, karşıda bunlar dizilmiş durumda. Üç tane esnaf da bütün sabahtan akşama kadar orada oturuyor. Şimdi, bu bir şey, mahalle ortamı, orda oturuyorlar onlar ama şey, merhaba merhaba diyorum, bazen merhaba bile demiyorum, kafayla hani böyle yapıp geçiyorum. Hani çok böyle uzun böyle bir muhabbet ettiğim yok, tanımadıklarımla, Tekel bizim apartmanda oturuyor, onunla tabii merhabalaşıyoruz, anahtar bırakıyorum mesela. Hani hiç birbirimizin evine gitmediğimiz halde Tekel bizim birinci katta oturuyor, karı koca çalışıyorlar ve mesela ben oraya ihtiyaç duyduğumda Eda (kızı) için anahtarı oraya bırakıyorum mesela. Ama tanımadığım mesela diğer esnaf orada oturuyor, sadece merhabalaşıyoruz. (Meltem, Kadıköy, 38, öğretim elemanı)

Meltem’in mahalleyi, çevresiyle kurduğu iletişimle güven duyduğu bir ortam olarak tarif etmesine rağmen kurduğu mesafe açıkça görülür. Bir yandan evinin anahtarını bırakacak, karşı tarafa güven ifade edebilecek bir yakınlık; diğer yandan ise ev ziyaretlerine gitmeyecek kadar uzak durduğu, ölçülü bir mesafe geliştirir. Bu ilişki biçimini bir yandan kendisinin ve kızının mahallenin güvenlik çemberi içinde yer alabilmesi için yakınlık şeklinde, bir yandan da fazla yakın olmanın kendi yaşam tarzına getirebileceği sınırlı-

lıklar nedeniyle uzakta tutarak sürdürür. Bu açıdan taktiksel bir baş etme yöntemi geliştirir. Bununla birlikte yaşadığı çevreden farklı sınıfsal ve kültürel profile sahip yerlerde esnafın ve komşuların, onun bekâr bir kadın olarak hayatını zorlaştırabileceğini, sınırlandırabileceğini de düşünür:

Zorlaştırabilir, yani ne bileyim, gece mesela ben geç saatte geliyorum eve, eve gelirken hiçbir şeyim yok, hani işte apartmana girerken böyle hani acaba mahalleden birisi bir şey der mi, demez mi, böyle bir endişem yok. Başka bir yerde olsa belki... (Meltem, Kadıköy, 38, öğretim elemanı)

Meltem, Yakacık civarında çok daha uygun fiyata kalabileceği akrabalarının evi olmasına karşın, Kadıköy'de bekâr bir kadın olarak yaşamının rahatlığının orada olmayacağına farkında olduğundan evinin kirasını yüksek bulmasına rağmen Kızıltoprak'ta kalmayı tercih eder. Bekâr kadınlar için rahat yaşamının en temel unsurlarından biri, eve gelip gidenlere çevrenin karışmaması ya da bunu ima edecek türde davranışlarda bulunmamasıdır. Meltem de bugüne kadar bir iki kere erkek arkadaşının evine gelip gittiğini ama düzenli bir ilişkisi olmadığı için bunun dikkat çekmediğini ancak evlenmeden düzenli bir ilişkisi olsa, esnafın ve mahallelinin sokaktaki bakışının bunun farkına varacağı, muhtemelen hakkında konuşacakları ama müdahale etmeyecekleri kanısına sahip. Yaşam tarzına görece fazla sınırlama getirmeden yaşayabilmesi Kadıköy'de yüksek bir kira ödeyerek mümkün olur:

...yani ben daha mesela burası beni kira açısından çok zorluyor, daha ne kadar oturabilirim bilmiyorum. Ama çok böyle yapamayacak duruma gelinceye kadar burada oturmayı tercih ediyorum. Burada şey düşünmek istemiyorum yani hani ben mesela yeri geliyor saat üçte geliyorum eve,

şimdi içki içip geliyorum, böyle bir durumda Fikirtepe’de karşılaşma ihtimali olduğum şeylere kafa yormak istemiyorum. Bunu orada da yaparım belki ama, o zaman daha böyle birtakım şeylere de hazırlıklı olman lazım, karşılaşacağın şeylere. Bunlarla uğraşmak istemiyorum, uğraşılabilir, ben Keçiören’de Ankara’da, Keçiören yine muhafazakâr bir semtti mesela, orası da öyle, ben orada da böyle yaşadım, hani çok böyle kendimi kısıtlayarak yaşamadım, işte gençliğim orada geçti. Dolayısıyla işte eve çok geç saatlerde gittim, içerek gittim vesaire filan. Ama burası, bu daha rahat, yani orada yine de bir şey düşünüyorsun, acaba işte bir tedirgin gidiyorsun yani... ben burada o tedirginliği hissetmiyorum mesela. (Meltem, Kadıköy, 38, öğretim elemanı)

Meltem tedirginlik hissetmediğini belirtmesine karşın, görüşmenin sonuna doğru Kadıköy’de yaşamının rahatlığının da belli sınırları olduğuna işaret ediyor:

Ben yaşamadım ama, yani bu biraz benim temkinli olmamdan kaynaklanıyor. Bu civar iyi güzel hoş ama, çevremdeki arkadaşlarımdan şunu biliyorum, evine çok insan gidip geliyorsa, işte özellikle de politikse, böyle genç öğrenciler gelip gidiyorsa, erkekler gelip gidiyorsa filan, burada da sıkıntı oluyor, olmuyor değil. Yani bunu çok çünkü çevremde arkadaşlarım var, böyle oturan, komşuları müdahale ediyor, ya da insanlarla benim kurduğum ilişkinin ötesinde daha yakın ilişkiler kuran arkadaşlarım var, mesela yalnız yaşayan kadınlar, onlara mesela komşuları ne bileyim yiyecek bir şey getiriyor, onu getiriyor, bunu getiriyor, böyle bir görüşmeler oluyor aralarında. Ama yeri geldiğinde de şey oluyorlar, işte birisi geldiğinde kapıyı açıp bakıyorlar mesela, evine birisi geldiğinde. Şimdi benim bunları yaşamamamın sebebi ben kendim bir kere bir otokontrol yapıyorum herhalde, kendim böyle yaşamıyorum herhalde. Dolayısı-

la hani bu tür şeylerle karşılaşmadım ama burasının bu rahatlığı şey demek değil işte, çok rahat yaşarsın Kadıköy'de de, Kızıltoprak'ta da değil yani. Yani çünkü tam işte şu civarlarda bir arkadaşım oturuyor, hemen bizim sokağın devamında, onun mesela apartmanında işte şikâyetler olduğunu, ona bir şeyler söylendiğini biliyorum. Dolayısıyla bu biraz şeyden, benim kendi kendim, çocuğumun olması büyük bir etken. Çocuğu olmayan insanlar daha rahat hareket ediyorlar bir anlamda. Ya ben, belki çocuğu olan başka insanlar da rahat hareket ediyordur ama ben öyle hareket edemiyorum yani. Dolayısıyla şey, baştan kendim zaten insanların laf söyleyeceği şeyler yapmadığım için, bu tür şeyleri... muhtemelen. Ama farklı şeyler olsa, burasının da o anlamda her yani, daha az karşılaşılır ama karşılaşılır bu çevrede de, Kadıköy'de ve Kızıltoprak'taki arkadaşlarımdan biliyorum. Yani benimki çok şey olmayabilir, otokontrol, o kontrolü ben kendim yaptığım için çok da hani böyle olan durumu yansıtmıyor olabilir benim durumum. (Meltem, Kadıköy, 38, öğretim elemanı)

Meltem bir yandan mesafe koymamış olmanın yaratacağı sonuçları, verdiği örneklerle açıklıyor diğer yandan da kendisinin de belli bir otokontrolle hareket ettiğini belirtiyor. Dolayısıyla ona göre yalnız yaşayan bekâr bir kadın için, Kadıköy bile sınırlandırma olmadan yaşanabilecek bir yer değildir. Bununla birlikte, görüştüğüm kadınların neredeyse tamamı Kadıköy'de bekâr bir kadın olarak yaşamının, kamusal alanında bulunmanın İstanbul'un diğer semtlerine göre çok daha rahat olduğu vurgusunu yaptılar.

Kadıköy'deki kadınların anlatımlarında dikkat çekici olan kadınların bir yandan mahalle ortamının olumlu ve sevdikleri yanlarına, sıcak insan ilişkilerine, canlı sokak hayatına dikkat çekmeleri; diğer yandan ise tarif ettikleri mahallenin

sosyal ilişkilerindeki yakınlığa mesafeli yaklaşımlarıydı. Bu durumun daha önceki bölümlerde de belirttiğim gibi, kadınların kendilerini güvende hissetmek için mahallenin bakışına karşı, sözlü olmayan bir pazarlık geliştirerek ölçülü bir mesafe koymaları, çeşitli rollere bürünmeleri ve böylece olası sınırlandırmalara karşı kendilerine alan açmaları şeklinde yorumlanabilir.

***Bağcılar: “Hani işten dolayı olsun,
işte artık çevre de hep buraya yığılmış.”***

Bağcılar’da görüştüğüm kadınların hepsi yoğun mesaili işlerde çalışıyorlardı. Dolayısıyla hemen hepsi (ev, apartman temizliğine giden biri hariç), zamanlarının önemli bir kısmını evlerinden uzakta geçiriyorlardı. 8 kadından 4’ü ile evlerinde (ya da evlerinin bahçesinde), diğer 4’üyle de yaşadıkları yerin dışında bir yerde (genellikle Bağcılar merkezde bir kafede) görüşme yaptım.

Kadınların anlatımları ve yaptığım gözlemler mahallede kurulan ilişkilerin güçlü bir dayanışma ya da birlikteliğine işaret etmiyordu. Dayanışma biçimleri çoğunlukla göçle gelmiş olan ailelerin, hemşerilik ya da akrabalık ilişkilerinin devamı niteliğindeydi. Mevcut yaşanan yerde bulunmanın yarattığı bir kolektiviteden ziyade, hâlihazırda mevcut aile-akrabalık-hemşerilik ilişkileri üzerinden sağlanan dayanışmanın sürdürülmesiydi. Bağcılar yapı yoğunluğunun fazla olduğu bir bölge ve esnaf daha çok ana caddelerde yerleşik haldedir. Sokak aralarında nispeten az sayıda dükkân bulunmakla birlikte, tekstil atölyeleri ya da tekstil depolarına ait binalar mevcuttur. Bağcılar’daki kadınların mahallerini tarif ederken, Kadıköy’deki kadınların sokaktaki esnaf için yaptığı tarife benzer bir anlatıma rastlanmıyor. Daha çok alışverişlerini yaptıkları market çalışanları ve gün-

masından dolayı tercih etmişlerdi. Anlatılarında apartmandakilerle kurdukları yakınlık, samimiyet, aile olmanın sağladığı güvenlik duygusunun bir devamı niteliğindeydi. Ancak bu defa var olan bir aile ile aynı apartmanda olmak değil de komşuları aile kadar yakın hale getirmek üzerinden tekrar ediyordu:

...apartmanda aile gibi olmuşuz, onlar bize gelip gider, biz onlara gideriz, mesela üç daire böyle. Kapımız yirmi dört saat açıktır, yani nasıl diyeyim, bir aile gibi olmuşuz. Altta ki mesela gelir, biz de gideriz, yani yukarıdaki de öyle. Öyle bir sıkıntımız yok. (Elif, Bağcılar, 24, tekstil işçisi)

Elif ve kız kardeşi tekstil atölyesinde çalıştıkları için mahallede gündüz çok uzun zaman geçirmiyorlardı. Esnafla tanışıklıkları vardı ama samimi değillerdi. Annelerinden gelen bilgiler doğrultusunda mahalleli ve komşular tarafından gözlemlendiklerinin, kendileri hakkında konuşulduğu bilgisine sahiptiler. Mahallelilerin gözünden kendilerini onların “kızı”, “mahallenin kızı” şeklinde tarif ediyordu. Sanki aile ilişkilerinin bir üst katmanını anlatır gibi himaye edildiği, kullanıldığı bilgisini paylaşıyordu:

Tabii ki, hepsi bilir, mahalle komple bizden bahsedip biliyormuş. Bazen anneme derler, kızların şöyle böyle, hani, bazen düğüne filan gideriz, kızların süslenip çıkıyorlarmış mesela. Üsttekiyle, alttaki bir de bizim yan komşu var, mesela çok tatlılar. Evde durmuyorsunuz, hep süslenip çıkıyorsunuz, şöyle böyle takılırlar, öyle şey yaparlar. (Elif, Bağcılar, 24, tekstil işçisi)

Bağcılar’a işyerine yakın bir yerde oturmak için taşınan Fatma için ev sahibinin yardımsever, himaye eden yaklaşımı olduğu hissetmesi evi tutmasında etkili olmuştur. Sonrasında, aynı zamanda komşusu olan yaşlı ev sahipleri

ile kurduğu ilişki, karşılıklı bir yakınlığa dđnüşür ve bir nevi onların kızları gibi olur:

Öyle (kızları gibi) oldum, zaten Kemal amca diyor... sana verirler mi, babam otuz yıl bana bakmış, hemen nüfusu-na verirler mi senin. Yok beni çok seviyorlar, ben de seviyorum kendilerini. Bu on gündür, on beş gündür şey, yaz-lığa gittiler, geliyorum kapı duvar, gidiyorum kapı duvar, içim sıkıldı. Gelecekler ama bugün yarın, şey diyorlar gel diyorlar arada yanımıza da ben hani, biraz artık sınavlar fa-lan başlayacak ya, gidemem. (Fatma, Bağcılar, 34, serbest muhasebeci)

Adıyaman'dan İstanbul'a meslek kursuna gitmek ve iş bulmak için gelen Fatma Adıyaman'da tanık olduğu esnafla ya da mahalleliyle kurulan ilişki ile kendisinin Bağcılar'da kurduğu ilişkiyi mukayese ettiğinde önemli farklılıklar görüyordu. Adıyaman'da çarşıda ablasının esnafla konuşa konuşa uzun zaman geçirmesini örnek vererek, İstanbul'da kendisinin bu-nu yapamayacağını, insanlara güvenemeyeceğini aktardı. Es-nafla yakınlığı "merhaba" düzeyinde tutmayı tercih ettiği-ni belirten Fatma, mahallede kimsenin onu tanımadığını dü-şünürken, yaşadığı bir iki olayla aslında bilindiğini fark eder:

... hani böyle sürekli gördüğüm insanlar var, bakıyorlar sa-na. Neyse ya, bazen diyorum ... beğendin beni diyorum... şey ama mesela ben diyorum ki, kimse beni tanımıyor ama geçen apartmana giriyorum, bir olay oldu, işte iki tane genç vuruyor birbirine, sövüyorlar... düşün yani, diğeri çocuğun sırtında kırdı, o fırçanın sapını kırdı, o derece. Ben de tam içeri girecem, yanda bir kuaför var, bizim alt katta, benim evin olduğu yerde, hani o esnafla konuşuyorum. Tam kapı-yı açacam, bir türlü anahtarı bulamadım, anahtar bulamaz-sın ya çantada. Baktım benim o bizim işte apartmanda otu-

ran biri açtı, kızım gir, gir dedi. Demek ki adam tanıyormuş yani, demek ki insanlar tanıyor bir şekilde. (Fatma, Bağcılar, 34, serbest muhasebeci)

Zeynep İstanbul'da doğmuş ve çocukluğu Eyüp, Karagömrük'te geçmiş. Çocukluğunda yaşadığı mahalleyi komşuluk ilişkilerini, sokakta vakit geçirme ve mahalle/mahalleliye olan güveni biraz da özlemle anlatıyor. Karagömrük'ten ailesiyle Maltepe civarında yine göçle yerleşenlerin kurduğu başka bir mahalleye taşınmışlar. Sonrasında ise evlenip, eşinin ailesinin yanında Aksaray'da yaşamaya başlamış. Ardından, görüştüğümüz sırada Zeynep'in yalnız yaşadığı ancak eşiyle evliken taşındıkları Bağcılar'daki eve yerleşmişler. Eve karar verirken komşu ve çevrenin sosyal yapısını hemen hiç dikkate almadan, işyerlerine ulaşım imkânlarını gözetmişler. Zeynep'in çocukluğu ve yetiştiği ortamın mahalle ve mahalleliyle yakınlığın olduğu ve Zeynep'in de özlemle hatırladığı bir ortam olmasına karşın, kendisi komşularıyla ilişkisinde mesafeli olmayı tercih ediyordu:

Komşuluk yani, tabii herkesle merhabalığım var ama hani gidip geldiğim bir kişi falan vardı, annem için söylüyorum, benim çok muhatap, ben genelde evde oturmayı aslında seviyordum. Ben kimseyle muhatap olmuyorum, şunu işte şu komşunun kızı var, gideyim falan yapmadım hep. (Zeynep, Bağcılar, 37, muhasebe ofisi çalışanı)

Bu, kimseyle muhatap olmama halini, mesafeyi anlatırken aslında birileriyle diyaloga ihtiyaç duyduğu kanısındaydı. Ortamın gittikçe kötüleştiğini ve bulunduğu yerde o kadar da rahat etmediğini görüşmenin ilerleyen bölümlerinde dile getirdi:

...aslında biraz da burayı şey yapmamak hani, biraz rahat edememek yani gerçi yine rahat ediyorum hani ben yap-

caklarımı yine yapıyorum ama, bilmiyorum gittikçe kötüleşiyor. Hani iyi olur diye bekliyorsun ama gittikçe insanlar kötüleşmeye falan başlıyor, yolda rahat yürüyemiyorsunuz, o yüzden biraz daha böyle hani Kadıköy... İşte karşı taraf, Kadıköy değil tabii de, karşı taraflara falan geçersen biraz daha ne bileyim, ya elit derken, bunu hani, okuma işte üniversite bitirmiş olarak algılamayın hani, onu söylemek istemiyorum, biraz daha böyle düşüncesi geniş insanlar, senin ne yaptığınla ilgilenmeyen, senin ne giydiğinle ilgilenmeyen insanlar olur belki. Çünkü benim burada kimseyle diyalogum yok. (Zeynep, Bağcılar, 37, muhasebe ofisi çalışanı)

Zeynep de yalnız yaşayan diğer kadınlar gibi çevre tarafından gözetlendiğini, bakıldığını ve yaşam tarzının farklılığı nedeniyle kendisi hakkında konuşulduğunu düşünüyordu. Mesafe koymasının bir nedeninin de istediği şekilde yaşayabilmek, kendine özgür bir alan yaratmak olduğunu ifade ediyordu. Benzer şekilde mahalledeki esnafla mesafeli olma gereğini de karşı tarafın sınırlarını bilememesiyle ilişkilendiriyordu:

...ben kendime göre giyiniyorum. Ama hani bunu da diyalogum olmadı, zaten kimseyle merhabalığım yok, o maksatla olmadı, eğer olmuş olsaydı ki söylerlerdi. Ona da eminim, durmuyor, bizim toplumumuz durmaz yani. Ama mesela ben gece on ikide geldiğim oldu, beni arabayla kapıya bırakanlar oldu, hani erkek, belli ki arkadaşım insanlar, mutlaka dönüyordur hani bir şey işte... Şey de öyle yani kendi kendime diyorum ki, ya ben eğer işte çocuk esirgeme kurumunda yardım edip de, gecenin on ikisinde eve gelsem de bunlar sevgilisinin yanından geldi diyecekler, eğlenceden de gelsem aynı muhabbeti yapacaklar. O yüzden sen ne istiyorsun... kahve mi içeceksin çık, gece on ikide

gel. Yani zaten hani bir şey de söylense, herhalde konuşturmam, yani öyle bir şeyim var. (Zeynep, Bağcılar, 37, muhasebe ofisi çalışanı)

Bizim mahallede bir bakkal var, market falan yok da... Yani mesela geçen gene muhabbeti oldu, birisi dedi ki ya bana böyle bey, hanım diye hitap eden insanlardan çok nefret ediyorum, hani samimi gelmiyor bana falan dedi. Ben de dedim ki, ya dedim, ben bizim bakkala bile, bakkal bey, yani adını bilmiyorum, bakkal bey diyorum, bu şey değil ama hani benim yaptığım samimiyet, hani araya mesafe koymak değil. En azından onlar da ince de olsa bir çizgi olduğunu fark etsin anlamında... insanlara böyle hani şaka yaptığında biraz laubalileşme durumları falan oluyor ya... O yüzden bir bey, bir hanım, belki kendini böyle bir kasar, belki biraz daha yapacaksa da yapmasın diye, çünkü ben hoşlanmıyorum öyle laubalilikten. (Zeynep, Bağcılar, 37, muhasebe ofisi çalışanı)

Emine Batman'dan İstanbul'a küçük yaşlarda gelmiş. Önce Beyazıt sonra Bağcılar'da oturmuşlar. İşe yakın olması ve "şartlar" nedeniyle Bağcılar'da yaşamak zorunda olduğunu ifade etti. O da Zeynep gibi Kadıköy gibi bir yerde yaşama arzusunda:

Yani insanları, mesela daha duyarlı, insanları olsun daha duyarlı. Orada mesela istediğin gibi giyinebiliyorsun, işte biraz geç saatte dışarı çıkabiliyorsun, işte atıyorum bir arkadaşınla eğlenmeye mi gittin, rahat bir şekilde evine varabiliyorsun. Ama burası öyle değil, en fazla gece saat on bir oldu mu, eve geldin mi mesela şu, örnek atıyorum, şu sokakın önü, bütün gençler doluşup ellerinde bira şişeleri. E şimdi tek başına orada yürümek gerçekten mümkün değil. (Emine, Bağcılar, 30, tekstil işçisi)

Ayşe, ağabeyinin arzusu ve yeğenlerinin de İstanbul'da yaşayacak olması nedeniyle Bağcılar'a yerleşmişti. Görüştüğümüzde yeğenleri çalışmaya başlayıp ayrı eve çıkmıştı, Ayşe de üniversiteye yeni başlamış olan kızıyla birlikte yaşıyordu. Çevresiyle arasına duvar ördüğünü ifade eden Ayşe, bu duvarın mahalleyle olan kısmını şöyle tarif etti:

Yani çevremde şeyim yani, sevilen biriyim. Zaten ben kimseye gitmem, kimse de bana gelmez, ben de kimseye gitmem, size nasıl söyleyeyim, ailem dışında ilk misafirim sizsiniz... Mahalleden bile kimse gelmez, davet etmem, ya da ne bileyim, şeyimdir ya, yalnız olduğum zaman işte, ne yapıyon, ne ediyon falan, mahalle kadınlarını bilirsiniz, boş olduklarında hep dedikodu üretirler, bir şey üretmeye çalışmıyorlar ki. Ne olacak, yani hep onlara bir şey sunuluyor, ya dışarıda kocaları çalışıyor, getiriyorlar önüne, onlar da boş beyinle ne yapacak, kimin evine girdi, kim evinden çıktı işte şu ne yaptı, ya da poşette ne almış, şu ne götürmüş, öyleler mahalledekiler. O yüzden ben de uzak duruyorum, ev oturmalarına gitmem. (Ayşe, Bağcılar, 38, tekstil işçisi)

Kadınların dedikodu ağının ona zarar vereceğini düşünen Ayşe, uzak durmasındaki önemli nedenlerden birinin bu zarar görme korkusu olduğunu söylüyor. Onun açısından çevresinden gördüğü en büyük zarar, yeğeni ve arkadaşlarının geçici bir süre onda kaldıkları sırada komşularının onu ev sahibine şikâyet etmeleri olmuş:

Erkek yeğenim, üç erkek arkadaşıyla gelmişti. Ondan sonra üçü de, işte dördü birlikte Yeşilköy'e işe yerleşeceklerdi, orada göreve başlayacaklardı, kalacak hiçbir yer yok, benim ev vardı işte, Serkan'la bizim oturduğumuz ev vardı. Ondan sonra şey, bize geldiler, bizde kaldılar işte bir yirmi

gün falan bizde oturdu, kaldılar. Tabii yine böyle yaz mevsimi, yaz ayı, çocuklar tabii, işte şort giyiyordu, ondan sonra atlet giyiniyorlardı, hava da sıcak olduğu için, kapıyı camı açtığımız için, evin içi de gözüküyor yani oturduğun zaman. Karşı taraftaki oturan aile, bizim ev sahibimize telefon açıyor, diyorlar ki işte evin içinde çıplak geziyorlar bunlar, yani aslında çıplak değil, bir sürü erkek var evde, dul kadın var evde, erkekler işte donlarıyla geziyorlar muhabbeti söylüyor ev sahibine. Ev sahibi de Serkan'ı arıyor, büyük yeğenimi arıyor, ondan sonra diyor ki sizin evde diyor, şey var diyor, işte erkekler varmış diyor, işte çıplak geziyorlarmış diyor, karşı binadakiler rahatsız oluyormuş diyor. İşte onlar da şeyler böyle çarşafılilar tutucu bir aile, o çevrede, iki sokak ötemizde zaten, herkes böyle kapalı o binadakiler, bizim giyinme tarzımızı ya da evdeki işte misafiri, şey, hani dul kadınsın ya, erkek getiriyor hesabı yaptılar, düşündüler. O şekilde ev sahibini aradılar, ev sahibi de yeğenimi arayınca, yeğenim de o zaman işte kavga ediyor ev sahibiyle. Yani, bayağı bir kavga ettiler yani yeğenimle ev sahibi, mahalledekiler, kavga ettiler yani resmen. Yani sonuçta onlar benim çocuklarım yaşında yani, benim misafirim, bir tanesi büyük yeğenim Serkan, bir tanesi Aykut, o üç tane çocuk da zaten on altı, on yedi yaşlarında, buraya çalışmaya gelmişlerdi. Yardımcı olduk yani, illa ki böyle bir rahatsızlıklar oldu, çevreden laf oldu, çok, o zaman çok üzül-müştüm, çok ağlamıştım, çok kahrlandım yani o duyguyu da anlatamam, çok pis bir duyguydu, çok üzül-müştüm. Hani niye böyle bir şey oluyor, hani onlar benim çocuğum yaşı-şında. (Ayşe, Bağcılar, 38, tekstil işçisi)

Hatice, Gaziantep'ten kocası ve beş çocuğuyla geldikten sonra taşındığı mahallede boşandıktan sonra da oturmaya devam etmiş. Hatice'nin evliyken taşındığı mahallede boşan-

dıktan sonraki ilişkileri çok farklılaşmış. Kocasının kıskançlığı dolayısıyla ne komşularla ne de esnafla hiçbir diyalogu yokken, boşandıktan sonra mahalle ve çevreyle olan yakınlığı değişmiş:

...O (kocas) gittikten sonra komşularım, komşu, esnaf herkes dostum, arkadaşım, ahababım oldu. Şimdi o varken, evli bir kadınların hepsi öyledir genelde, yani gidemez, şimdi hem erkekle konuşuyorum, hem kadınla konuşuyorum. Erkekle konuşurken kendimi erkek gibi zannediyorum orada onlarlan, kadınla konuşunca kadın zannediyorum, böyle. (Hatice, Bağcılar, 48, temizlik işçisi)

Hatice boşanmasından sonra komşularıyla olan bu olumlu ilişkilerinin yanında, çevrenin baskı ve denetimine de tabi tutuluyor:

Hani komşularım Allah razı olsun, iyi insanlar, maddi olmasa, manevi çok destek oldular yani. Çünkü neden, burada beş çocuğuyla kalmış, ha, bir insanla tanıştım bu arada, onu da söyleyeyim açıkçası, belki yani belki o esnada bir boşluktaydı diyeyim sana, evlenmeyi düşünüyordum, çocuklarımla başında bir erkek olsun diye. Onlar da çok küçüklerdi, eşinden boşanamadı, filan olmadı, hani ben boşanmasından taraftar değildim, eğer eşi seviyorsa neden boşansın, yazık günah, ben yuva yıkmak için hiç şey yapmam. O da olmadı zaten ya, yine biz onunla bir arkadaş gibi yani görüşüyoruz. Onun için, imza topladılar, toplamaya kalktı, az önceki gelen kadın, şahit yani, yalanım yoktur, beni binadan attırmak için. Ben onlara dedim ki, benim evime bir kişi geliyor, birden fazla gelirse attır ve komşularım sadece o üç arkadaş birbirinden imza aldı, yirmi beş daireden almadılar. Yani bunu da yaşadım. Şimdi şu an yani ben onlara hiçbir zaman kin beslemem, belki kendi şeylerinde hak-

lıdırlar ama konuşuyorum, kūs tutmadım, onlar yaptıklarından utandılar yani. (Hatice, Bağcılar, 48, temizlik işçisi)

Aileleriyle yaşayan ve çalışan genç kadınlar da tek başlarına ya da çocuklarıyla yaşayanlar da çevrelerinin “bakış”ına maruz kaldıklarının farkındalardı. Özellikle geliş-gidiş saatleri, eve gelen misafirler ve giyim konusunda sıra dışı herhangi bir şey olduğunda bununla ilgili hemen geri dönüş alıyorlardı. Bu durum adeta kadınların bazılarında görünmez olma isteğine neden olacak bir baskı yaratıyordu. Bağcılar’da görüştüğüm kadınların anlatımlarında bu durumla baş etme imkânı olarak ya mesafe koyma, ev ziyaretinde bulunmama, “merhaba-merhaba” şeklinde ilişkiyi yürütme ya da mahallenin kızı, aile kızı görüntüsü ile çeşitli rolleri taşıma yolları geliştirdiklerini gözlemledim. Diğer taraftan mahalleliyle kurulan yakınlık, korunma, himaye edilme imkânları da sağlayabildiği için kadınların bu mesafeyi ölçülü bir şekilde tuttukları Bağcılar’da da görülüyordu. Bu açıdan Kadıköy’deki kadınların anlatımlarında ifade ettikleri inşa ettikleri ölçülü mesafe, Bağcılar’da yaşayan kadınlar için de bir baş etme yöntemiydi.

Ölçülü mesafe diye adlandırılabilir bu durum, kadınların gerektiğinde kendileri için kullanabilecekleri ve avantaj sağlayabilecekleri bir alan yaratırken (güvenlik, maddi-manevi destek, yardım) mesafeyi koruyarak yaşamlarına müdahale (yaşam tarzı, giyim, gidiş-geliş saatleri, hal ve hareketler) edilmesinin önüne sınırlı bir oranda geçebilirler.

Sarıyer: “Mahalleden birkaç kişi öğrenmiş benim durumumu, erzak falan kapıya getirmişler dün akşam”

Sarıyer’de görüştüğüm sekiz kadından beşine Sarıyer Belediyesi Kadın Koordinasyon Birimi aracılığıyla, birine Derbent Mahalle Muhtarlığı, ikisine de Kadıköy’de olduğu gibi

tanıdıklarım aracılığıyla ulaştım. Dört görüşmeyi kadınların evlerinde, üçüyle evlerinin dışında (kafe, işyeri), biriyle de muhtarlıktaki bir odada gerçekleştirdik. Sarıyer'e genellikle Beşiktaş'tan bindiğim sahilden giden otobüsle ulaştım. Boğaz manzarası ve geniş yeşil alanları ile Sarıyer, İstanbul'dan uzak bir sahil kasabasını andırıyordu. Görüştüğüm kadınların bazılarının ev tercih nedenlerinde Sarıyer'i "doğa"sı için seçenlerin gerekçeleri İstanbul merkezden yaptığım yolculuklarda, benim açımdan çok rahat anlaşıyordu.

Şekil 4.3. Sarıyer'de görüşülen kadınların yaşadıkları yerler.

Seval üniversite eğitimi için Ankara'da, sonra da İstanbul'da ailesiyle birlikte Bakırköy'de yaşamıştı. Sitede oturmasına karşın, Sarıyer'in eski mahalle dokusu ile ilgili özelliklerini sevdiğini belirtti:

...Sarıyer'in içerisinde merkezin içinde AVM yoktur mesela, hâlâ küçük tuhafiyeciler vardır, hâlâ esnaf vardır, yani onları seviyorum. Yani oturduğum yer, site ama yani so-

nuçta dolaştığınız zaman Sarıyer'in içerisinde AVM'yi görmüyorsunuz, yani fastfood görmüyorsunuz... (Seval, Sarıyer, 53, doktor)

Seval'in site ortamındaki çevre ilişkileri ile ilgili anlattıklarını, mahalledeki sokakla ya da apartmandaki ilişkilerle karşılaştırıldığında oldukça sınırlı denebilir. Site ortamının kendisi için en büyük avantajı olarak üzerinde durduğu konu, dairesinde ihtiyaç duyduğu tamir işleri için dışarıdan hizmet almasının gerekmemesiydi. Her katta altı daire olmasına rağmen, mimari olarak sadece karşı dairesini görebilmesinin mümkün olduğu bir yerleşiminden söz etti. Böyle bir tasarımın elverdiği şekilde, Seval karşı komşusu hakkında bilgi sahibiydi fakat gelmeli gitmeli bir yakınlığı yoktu, tercih de etmiyordu:

Fiziksel olarak, sadece iki daire birbirini görüyor, fiziksel olarak. E karşı dairemle de selamlaşıyorum, konuşuyorum şey ama dolayısıyla ben böyle çok hani girift hani tak kapı geleyim muhabbetini sevmem, hani o tür ilişkileri sevmem. O da, karşımdaki komşu da işte bir çocuğu olan, büyük bir oğlu olan bir karı koca. Onlar da sanırım gündüzleri pek evde oluyor mu, olmuyor mu bilmiyorum ama hani rastlaştığımızda tabii selamlaşıyoruz, konuşuyoruz yani, ama onun dışında... (Seval, Sarıyer, 53, doktor)

Seval komşularıyla belli bir mesafede olmayı ilk defa, üniversitede okurken evi paylaştığı kız arkadaşının tembihi ile düşünmüş:

Ev arkadaşım beni uyardı, ben ilk defa işte ailem dışında ayrı bir yerde kalıyorum, bir de yani o mecburi hizmetlerini yaptı, benden iki yıl, babasıyla birlikte bir evde kalmış. Dedi ki bak dedi, komşularımızla ilişkilerimizi minimum düzeyde tutacağız, hani selamlaşacağız, kötü olma-

yacağız ama çağırmayacağız onları.... Peki dedim, niye dedim ama çünkü her gördüklerinde şimdi giriyoruz, çıkıyoruz, ben geliyorum, bakıyorum kapılar kapanıyor, açılıyor, işte aa hoş geldiniz biz size geleceğiz diyorlar. İşte oturmayaya şeye, hoşgeldine geleceğiz diyorlar, ben de aa tabii falan diyorum. Beni uyardı dedi ki tabii deme, ama dedim hani bu ayıp değil mi, yani hoşgeldine geleceğiz diyorlar. Başka amaçla gelecekler, merak ettikleri için gelecekler. Şimdi ben tabii anlam veremedim o zaman, neyi merak ediyorlar ki yani. İşte telefonunuz bağlanmadıysa gelin telefon edin ailelerinize falan diye böyle şey yapıyorlar, o beni hep şey yaptı, hayır, hayır, zaten ki öyle bir şeyimiz yoktu, imkânımız vardı o zamanlar. Neyse, bir gün artık reddedemedik, bir hafta sonu bunlar toplandılar, Ankara'dan bahsediyorum, böyle birkaç hanım, altı yedi kişi vardı, ama bizim o zaman da hani, öğrenci evi gibi düşünüyorlar bunlar, bir koltuk bir bilmem ne düşünüyorlar ama öyle değil. Bizim dairelerimizden bir tanesinden boşalttığımız eşyalar vardı, onlar bana gelmişti, bayağı kurulu bir evim vardı, bir evimiz vardı bizim orada. Fırınımıza kadar, işte o zamanın koşullarında, 80'li yıllardan bahsediyorum, işte bulaşık makinesi, bir tek bulaşık makinemiz yoktu, çamaşır makinemiz, fırınımız her şeyimiz vardı, işte televizyonumuz ıvır zıvır. Onlar bir şaşırdılar, dediler ki aa bayağı evmiş burası dediler. Ondan sonra biz de işte onlara böyle bir ikramlar yaptık, işte çay ... falan ve bir daha gelmediler. (Seval, Sarıyer, 53, doktor)

Seval, Sarıyer merkezine yerleşme konusundaki tereddütlerinden bahsederken mahallede güvende olmasına ilişkin kaygısını kısa da olsa dile getirdi. Bu kaygının, mesleğinden kaynaklı Sarıyer'deki tanınırlığı ile kaybolduğunu ifade etti. Görüşme yaptığımız sırada ev satın alma planları içinde olan

Seval, yaşayacağı yer seçimini yeniden gözden geçiriyordu. Sitede oturmasına karşın, Sarıyer’de yaşayan bir hekim olarak, mahalleli tarafından sağlanacak gözetim ve güvenliğin onun kaygısını ortadan kaldıracağını farkında gibiydi:

Sarıyer’in içindeki evler çok eski, en hani yenisi otuz senelik, otuz kırk senelik, daha eski evler var, hatta şeyli ve büyük bir kısmı rutubetli. Yani mahalle olması beni ürkütmüyor, çünkü artık tanıyorum ve tanınıyorum da bu bölgede. Hani düzgün mahalleleri seçebilirim, var öyle yerler, rahatlıkla da kalırsınız ama ben hani daha küçük ama konforlu ama sorun yaşamayacağım bir yer aradığım için bunu bulmak zor. (Seval, Sarıyer, 53, doktor)

Didem (Sarıyer, 33, belediye çalışanı) daha önce Fatih’te oturmuş, işine yakın yaşamak için Sarıyer’e taşınmaya karar vermişti. Tarabya sırtlarında gösterilen bir evi seçme nedeni olarak söylediği ilk şey “mahalleyi sevdim” oldu. Sarıyer’de ev tutma seçeneklerinden bahsederken aslında mahalle denen yerin İstanbul içinde birbirinden ne kadar farklı olabileceğini özetliyordu:

Hani tek başına yaşıyorsun, işte ekonomik gücün ve sınırların bünyesinde bir yer tutmaya çalışıyorsun ama ve çok derme çatma bir yer hiç istemiyordum açıkçası. Site hiç sevmiyorum, öte taraftan Sarıyer gecekondulaşmanın çok olduğu bir yer. Yani aslında iki seçenek var gibi duruyordu, ya site, sitelerde bir yer ki hiç istemiyordum, ya da gecekondulari bir yer olması gerekiyordu. Gecekonduları çok istemedim, tek başıma yaşayacağım için, yalnız kalacağım için biraz ürkütüm açıkçası. Burası hani çok değişik bir mahalleydi o anlamda. Hani ne siteydi, ismi site olarak geçiyor, Çiçek sitesi olarak ama site değil, güzel bir mahalle. Hani farklı farklı hoş yapılmış evlerin, işte bahçeli evlerin

olduğu bir yerdi, sokak, sokak beni çok cezbedti. Baharda tuttum evi, belki onun da etkisi olabilir, her taraf yeşil, çiçek falan gibi. (Didem, Sarıyer, 33, belediye çalışanı)

Didem evi tutarken ev sahiplerinin tedirgin hallerinden rahatsız olmuştu, ama belediyede çalışıyor olmasının kira-nın düzenli ödeneceği ile ilgili onların kaygılarını azalttığı kanısındaydı. Mahallede ona herhangi bir şekilde karışılmadığını, ters bir bakış ya da imanin olmadığını dile getirdi. Ancak ev sahiplerinin eve gelen erkek arkadaşı hakkında sorular sorduklarını, merak ettiklerini de ekledi:

... Şimdi benim erkek arkadaşım vardı, yaşça da benden biraz büyüktü ve onun kim olduğunu sordular bana bir defa, iki defa. Ondan sonra, ne yapacaksınız dedim, tersledim yani niye soruyorsunuz diye, yani ne erkek arkadaşım olduğuna dair, ne de işte yalan söyleyip bir akrabadır, bilmem nedir gibi bir şeye hiç yeltenmedim, doğrudan böyle bir soruyu sormamaları gerektiğine dair, vücut tepkimle daha çok aslında belli ettim sanırım bunu. Böyle bir defa, iki defa oldu... Ya kimdi o evine gelen Didem işte, yaşça da senden büyük görünüyor şeklinde böyle, hani meraklı bir soru. (Didem, Sarıyer, 33, belediye çalışanı)

Kadıköy'de görüştüğüm başka bekâr kadınlarda da olduğu gibi mahallelinin genç kızı, savunmasız dolayısıyla himaye edilecek olanı şeklinde muamele gören Didem şunları aktardı:

Evet, yani gelemmezler, gidemezler ya da bu şekilde sen bizim evimizde oturamazsın falan gibi değil, ama kimdir bu, yani güya hesapta işte böyle şey, korumaya çalışır gibi bir hal aldılar ama hani böyle kız çocuğudur, tek başına yaşayacak burada gibi. Ben buna izin vermedim açıkçası, hatta şöyle bir şey de oldu, benden önceki kiracıları, işte anahtar-

larını falan bunlara teslim ederlermiş, yani böyle bir güven ilişkisi vardı aramızda gibi bana bir şey söylediler. (Didem, Sarıyer, 33, belediye çalışanı)

Burada ev sahibi Didem'i mahallenin himaye edilesi genç kızı kategorisine yerleştirerek, bir önceki bölümde Douglas'ın muğlaklık kavramı ile bahsettiğimiz belirsiz bekâr kadın olma durumundan çıkarıyordu. Didem ev sahiplerine karşı kendini mahallenin kızı şeklinde performe etmese bile, karşılıklı yaşananlara bağlı olarak ev sahibinin tedirginliğini yok eden hal ve hareketleriyle onların gözünde "ne olduğu belirsiz" kategorisinden çıkardığını düşünebilir. Kadınların kendilerini mahallenin kolektif yapısı karşısında korunmasız ve dışlanmış hissetmeme uğruna sergileyebilecekleri performanslar da bu karşılıklı yazılı olmayan sözleşmenin ve taktiksel, ölçülü mesafenin araçlarından sayılabilir. Didem'in beden diliyle ya da anahtar bırakmamasıyla kurduğu mesafe, bir yandan kendine bir alan yaratmakta öte yandan ise güler yüzlü ve samimi hali ise ölçülü bir yakınlık ve mahallenin genç kızı performansını sağlamaktadır. Bu yakınlık sayesinde ev sahipleri Didem'e "Hiç evlenmeyi düşünmüyor musun?" diye sorabilirler.

Didem mahallesinde yaşayan insanlarla ilgili hem sosyo-ekonomik durumları hem de politik eğilimleri hakkında bilgi edinmişti. Bunda Kadıköy'deki kadınların anlatımında rastladığımız gibi Gezi Olayları sırasında evinin sokağında eylemlere katılan ve katılmayan insanları gözleme imkânı bulmasının da payı olduğu anlaşılıyor:

Öyle tahmin ediyorum, evet. Bunu hani Gezi sürecindeki o tencere tava çalmalarından da anlıyorum. Eğer kendi yaşam tarzlarında da böyle çok hani, klasik görmeye alışkın olduğumuz bir tip görmedim açıkçası. Yani benden belki daha marjinal giyimli olan yerleşik, hani öğrenci de değil,

o bölgede yerleşik, apartman... Mesela karşı apartmanım-
da var öyle insanlar. Ailesiyle yaşıyor ama hani görünüşte
benden daha marjinal olabiliyorlar ve işte Gezi sürecinde o
dediğim gibi sokak eylemlerinde falan destekleyici şeyleri-
ni görüyordum ben. Öyle, muhafazakâr aileler de var ama
birkaç tane, mesela onların diyalogları daha zayıf. Yine di-
ğer insanlar, örneğin bir deprem olsa çıksak, işte karşılık-
lı konuşabileceğimiz kişiler bunlar oluyor. Mesela o muha-
fazakâr dediğim kesim, bir iki tane, bir ev var orda iki kat-
lı, bir tek o gözüme çarptı, öyle yani... (Didem, Sarıyer, 33,
belediye çalışanı)

Didem kendine mahalleli tarafından karışılmasını, koy-
duğu mesafenin ihlal edilmesini büyük bir rahatsızlık ola-
rak belirtti. Bunun için daha fazla bedel ödemediğinin de far-
kındaydı:

Bir kere şey var yani dediğim gibi, evin enerjisi tamam ay-
rı ama bir de şu da var, ben girerken çıkarken hani beni ra-
hatsız etmeyecekler. Soru sorulması, böyle bir, mesela aile
apartmanlarından aslında hep kaçmışımdır. Burda ev sahi-
bim aynı ev... aynı apartmanda olmasına rağmen bu anlam-
da bir rahatsızlık duymadım ben onlardan, hani tutma ko-
nusunda. Çünkü kendime onlardan özerk bir alan yaratabi-
leceğimi bana hissettirdiler. Ara ara bana böyle garip sorular
sormuş olsalar da, ki sonra kestiler tabii bu soruları. Mese-
la böyle bir rahatsızlık kendi ev sahibimden yaşamadım ama
başka yerlerde, işte zaman zaman düşündüm, biraz paha-
lı geliyordu kirası, başka bir yere çıksam mı falan diye, git-
tiğim gördüğüm evlerde hep şu oluyordu, işte atıyorum, ai-
le apartmanı, işte iki katlı işte dediğim gibi imara açık değil
ya çoğu yer. İki katlı bir ev yapılmış, üst katında kendi otu-
ruyor, alt katını kiraya veriyor, giriş aynı yerden, aynı nok-
tadan hani ben o eve kaçta girdim, kaçta çıktım, ne yaptım,

ne yedim ne içtim, her şeyimin biliniyor olacağı bir yerleri istemedim açıkçası. (Didem, Sarıyer, 33, belediye çalışanı)

Kadıköy'deki görüşmelerdeki gibi Sarıyer'dekilerde de kadınların bekâr olarak yaşamlarında belli bir mesafe koyarak çevreden bir baskı görmemelerinin ekonomik bir bedeli var. Onlar da bunu bilerek kentte tek başlarına oturabilecekleri yerler hakkında sokak, semt, bölge sınırları çizmekteler. Bu bedeli eve giren tek maaşla ve herhangi bir sosyal yardım almadan ödemeye çalışmaktalar.

Seval ve Didem'den farklı bir sınıfsal profile sahip, Sarıyer-Küçük Armutlu'da kızıyla oturan Arife için aile ve sosyal yardım desteğini sağlayamadığı koşullarda, mahalledeki yardımlaşma unsurları hâlâ geçerliliğini korumaktaydı. Mahalleli, Arife'yi hemşerilik ya da akrabalık bağları üzerinden tanıyıp bilmesede onun hakkında edindiği bilgilerden ihtiyacı olduğunu öğrenerek sosyal yardım desteği haline gelebilmişti:

Kirayı da işte zar zor, biraz birikti, yarısını öyle verdim, yarısını böyle verdim, onu verdim. Ama çalıştığımı diyorum ya sadece kiraya gidiyor. Yol parası da çıkışmıyor, yok, yol parası da yok, kızım okula gidiyor işte, kızım... Ben kimseye sorunumu anlatamıyorum, derdimi anlatamıyorum ya. Mahalleden birkaç kişi öğrenmiş benim durumumu, asla kimseye söylemem. Birkaç, biraz toplanmışlar, erzak falan kapiya getirmişler dün akşam. (Arife, Sarıyer, 49, evde yaşlı bakımı)

Sarıyer'de yaşayan Ayfer (Sarıyer, 50, emekli devlet memuru-engelli) açısından da engelli olmasının getirdiği sınırlılıklar nedeniyle mahalleli ve çevrenin rolü çok önemlidir. Seçtiği evi aslında bir noktada sağlayabileceği dayanışma ağına göre tercih ettiği söylenebilir:

Şu anda da yine burada oturma nedenim odur, burada çok bakımsız ve kötü bir şartta yaşıyorum, yani yaşadığım yer olarak, ama sırf güvendiğim bahçesinin olması, demir kapılı olması, işte güvenceli yer olması. Ne bileyim hani, şeyine bakmıyorsun, muhit olarak düşünmüyorsun, daha önce ilk oturduğum yer mesela kaloriferli, doğalgazlı daha iyi yer, şimdi oturduğum yer daha bir kötü ama güvence açısından, sağım solum hani, kontrol altında. Bir de engelli oluşumun da verdiği işte ekmeğim gerekirse alınabiliyor, getiriyorlar, işte belediyenin bazı imkânları var, onlar sağ olsunlar yardımcı oluyorlar, gibi nedenlerden genelde bu tarz, ev sahiplerinin güvenli olduğu yerleri tercih ediyorum... Dedim ya, terzi Sema dediğim, bahsettiğim işte, dış kapım, dışında şey yapar kapılarımı kontrol eder, kitli midir, değil midir, sabah açık niye kalmıştır, işte gibi her şeyime o yönlerden bakar. Yani bu kadarı da yeter, çünkü çok fazla bir şey beklenmez, yani kimse kimseye şey yapmıyor. Ben yani geceleri, gündüz, İstanbul gibi yerde kapım açık yatabiliyorum. (Ayfer, Sarıyer, 50, emekli devlet memuru-engelli)

Sarıyer'deki kadınların anlatımında diğer bölgelere kıyasla, kolektif ve dayanışmaya hazır bir yapı olarak daha belirgin bir mahalle anlatımıyla karşılaştım. Görüştüğüm kadınların hem ekonomik açıdan yaşadıkları güvencesizlik hali hem de ailelerin dayanışma sağlama imkânlarına sahip olmaması, Sarıyer'de mahalleyi bir sosyal destek ve dayanışma ortamı olarak karşıma çıkarıyordu. Eşinden boşanma aşamasında olan ve üç yaşındaki oğluyla Sarıyer'de yalnız yaşayan Nergis, mahalle muhtarının durumunu öğrenmesinden sonra, komşulardan toplanan beyaz eşyalarla ve zaman zaman yaptıkları erzak yardımıyla rahatladığını anlattı. Yine Sarıyer'de trafik kazasında eşini kaybeden Demet, iki ço-

cuğu ile kirada oturdukları evde hem çalışmayıp hem de gelirsiz kalınca, ev sahibinin bir yıl kira almadığını aktardı. Bu noktada Sarıyer’de yaşayan bekâr kadınların, yoksulluk karşısındaki dayanışmaya duydukları ihtiyaç nedeniyle mahallelinin onlara getirdiği sınırlandırmalar anlatımlarında gündeme gelmedi.

Değerlendirme

İstanbul’un farklı bölgelerinde bir ölçüde kolektif bir yapı olarak görülebilecek mahalle; bekâr kadınların yaşadıkları yerlerde “bakış”ın nesnesi olmalarına, öteki olduklarını hissetmelerine, bunun yanında da mahallenin güvenlik çemberine koşullu dahil olabilmelerine imkân tanır. Bu bakış, mahalledeki kadına da ait olsa eril tahakkümün mekân üzerinden var olduğu denetleyici ve sınırlandırıcı aynı zamanda da güvenlik yaratan halidir.

Kadınların anlatımlarında bir yandan bu “bakış”ın sağladığı güvenlik ve dayanışma çemberinin içinde yer almak, öte yandan yaşamlarına yönelik denetimci baskıdan korunabilmek için geliştirdikleri kimi taktikler vardı. Bu taktiklerin başında mesafe kurmak belki de en önde geleniydi. Mahalleliyle aralarına “ölçülü mesafe” inşa ediyor, bu sayede de yaşam alanlarına müdahale edilmesine bir oranda engel olabiliyorlardı. Fakat aynı zamanda mahallenin sağladığı güvenliğe duydukları ihtiyaçla bu mesafeyi kontrol etmeye çalışıyorlardı. Ekonomik imkânları doğrultusunda oturacağı yeri seçebilen kadınların mahallede oturmayı tercih etmelerinde bu yakınlığa duydukları ihtiyaç ve heteronormatif aile yaşantısı dışında farklı yaşamları da barındırma, dolayısıyla onları rahat hissettirme potansiyeli vardı.

Yaşam tarzı ve tercih edilmiş bir bekârlık ile bekârlığı bir mecburiyet ve aynı zamanda pekiştirilmiş bir mağduriyet

olarak yaşayan kadınlar açısından mahallenin bakışı farklı anlamlar ifade eder. Mahallenin dayanışmacı yönü, hayatta kalabilmek için bir sosyal destek mekanizmasına dönüştüğünde bu defa kadınların kendi yaşamlarına özgürlük alanı kurmak için geliştirdikleri mesafe de daralabilir.

KADINLARIN KENTSEL KAMUSAL ALANDA FİZİKSEL GÜVENLİKLE İLGİLİ KORKULARI

Kadınların kentte farklı şekillerde yaşadıkları güvende olmama halinin bir nedeni de erkek şiddetidir. Kadınların kamusal alanda yaşadıkları korkunun sınıf, yaş, yaşam dönemi ve cinsiyet temelli, farklı deneyimlerden kaynaklı nedenleri olabilir. Ancak özellikle erkek şiddeti, cinsel taciz ve cinsel saldırıya uğrama korkusunun kadınların kamusal alanı serbestçe kullanmalarına engel olduğu bilgisini pek çok çalışma ve araştırma desteklemektedir (Mehta, 1999; Pain, 1991; Riger ve Gordon, 1981; Tankel, 2011; Valentine, 1989).

Bu bölümde, kadınların kentsel kamusal alanda yaşadıkları güvenlikle ilgili endişelerinin ve korkularının nedenleri ile kentin bütün kullanımları açısından yarattığı eşitsizlikleri bu alandaki çalışma ve araştırmanın bulguları ile destekleyerek anlaşılır kılmayı amaçladım. Kadınların kentsel mekânı farklı ölçeklerde (kent kamusal mekânı, mahalle, sokak, ev) sınırlılıklarla kullanma nedenlerini irdelemek, toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin mekân üzerinden görünürlüğü ve kadının toplumsal kontrolü ile bağlantılarını görebilmek açısından önem taşıyor. Bununla birlikte yaşanan güvenlik-

le ilgili endişe ve korkuların sadece kentsel kamusal alanda deneyimlenen şiddetle sınırlı olmaması, özel alanda yaşanan şiddetle de ilişkisi bu alandaki kimi çalışmalarca desteklenmektedir (Koskela, 1997; Pain, 1991).

İstanbul'un farklı bölgelerinde yaşayan kadınların, erkek şiddeti karşısında duydukları korkunun mekânla bağlantılı olarak nasıl farklılaştığını ya da benzeştiğini kendi anlatımlarına dayanarak sergiledim. Bu sayede sadece kentsel kamusal alanda değil; aynı zamanda mahalle, sokak ve ev çevresinde de bekâr kadın olarak duydukları güvenlik korkusuyla nasıl baş ettiklerini, gündelik hayatlarında buna yönelik ne tür düzenlemeler yaptıklarını, önlemler geliştirdiklerini görünür kılmaya çalıştım.

Şehirde ihtiyatlılık ve korku

Georg Simmel "Metropol ve Zihinsel Hayat" adlı makalesinde şehir hayatının birey üzerindeki etkilerini, özellikle de kişilerin birbirleriyle ilişkilerindeki mesafeyi yalın bir şekilde tarif eder:

...metropol hayatının gelgeç unsurları karşısında insanların haklı olarak sergiledikleri güvensizlik, ihtiyat tavrı takınmayı zorunlu kılar. Bu ihtiyatlılık yüzünden yıllardır komşumuz olan insanları bile görünce tanıyamayız genellikle. Bizi kasabalıların gözünde soğuk ve kalpsiz gösteren şey de bu ihtiyatlılıktır. (Simmel, 1903/2009)

Şehirde birbirimize temkinli yaklaşırız. Tanımadığımız kişilerle sokakta merhabalaşmayız, zorunlu kalmadıkça bir diyalog geliştirmeyiz. Meltem Ahıska "Metropol ve Korku" (1992) adlı makalesinde, Simmel'in metaforunu kullanarak "vücudu ayakta tutan kalbin olmadığı bir dünyada düşünsel ve ilişkisel bir yoğunlaşma" olarak tarif ettiği metropol ya-

şamı ile kaygı arasındaki ilişkiyi irdeler:¹ “Kendi normlarını, aidiyet duygusunu, anlam haritalarını yitiren birey, sınırsız görünen seçenekler arasında yolunu bulmaya çalışır. Hiçbir koruyucu meleğin kanatlarını üzerinde hissetmeden. Burada kaygının temeli imkândır, sınırsızlıktır” (1992: 121). Her iki metinde de şehir yaşamındaki cinsiyetsiz bireyin, zihin ve duygu dünyasını anlama çabası vardır. Şehir yaşamı özgürlük ve sınırsızlık imkânıyla birlikte tedirginlik hissi, kaygı ve korkuyu da beraberinde getirir.

Toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin mekân üzerinden daha da görünür ve çeşitli olduğu kent yaşamı, kadınların şehirdeki güvenlikle ilgili korkuları üzerinden daha net bir şekilde anlaşılabilir. Massey’nin de üzerinde durduğu gibi şehir yaşıntısı “mekânlar üzerinden çizilen sınırların toplumsal cinsiyeti şekillendirmek ve kontrol etmek adına önemli bir yerde durduğu” bir ortamdır. Kadınların şehirde yaşadığı güvenlikle ilgili korkuların, kamusal alan kullanımlarını ve davranışlarını sınırlandırmalarına neden olduğu üzerine çeşitli çalışmalar vardır (Koskela, 1997; Leslie, 2005; Mehta, 1999; Pain, 1991; Valentine, 1989; Tankel, 2011). Yapılan araştırmalar, kadınların kentsel kamusal alanda yaşadığı bu korku ve endişenin tamamı ortak olmasa dahi, belirgin olarak erkeklerinkinden farklı ve fazla olduğunu gösteriyor (Alkan, 2005; Cantek, Ulutaş ve Çakmak, 2014; Kümbetoğlu, 2001; Mehta, 1999; Pain, 1991). Araştırma bulgularından yola çıkarak, kadınların kentte yaşadıkları güvenlikle ilgili korkuların yaşamları üzerindeki etkilerini tarif ederken ve anlamaya çalışırken izlediğim yol Rachel Pain’in (1991: 417) ifadesi ile paralellik taşıyor:

1 Meltem Ahıska, makalesinde psikologların kaygı ve korku arasında nasıl bir ayırım yaptıklarına değinir. Korkunun bir nesnesi varken (kendine ait mekânlar, temsilleri ile), kaygının tek nesnesinin öznenin kendi olduğundan söz eder (Ahıska, 1992).

Kadınlar için korku ve güvenlik hislerinin mekânsal ayrışması belli yerelliklerde deneyimlenebilir veya tersi olarak “güvenli” ve “güvenli olmayan” arasında hiçbir kesin fiziksel mesafe olmayabilir. Daha büyük bir önem arz eden, geniş bir ölçekte bu mekânların nasıl inşa olduğu, neyi temsil ettikleri ve kadınların yaşamlarında kümülatif olarak nasıl bir etki yarattıkları üzerine çalışmaktır.

Kadınların şehirde yaşadıkları güvenlikle ilgili korkularının, gündelik hayatlarında yarattığı sınırlandırmaları daha iyi değerlendirebilmek için bu alanda farklı coğrafyalarda yapılan çalışmalara ve Türkiye’de kadına yönelik şiddet çalışmalarına bakmak, konunun çok boyutluluğunu görebilme imkânı sağlayabilir.

Kadınların mekânsal sınırlılıklarının erkek şiddetiyle ilişkisi

Kadınların kentte güvenlikle ilgili korkularını; erkek şiddetine doğrudan maruz kalmış olmak, kentsel kamusal alanda yaşanan korku ya da aile içi şiddet gibi nedenlerle tek başına açıklayabilmek mümkün değil. Bu korku toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin mekân üzerindeki pratiğiyle ilişkili olarak iki boyutta irdelenebilir: birinci boyut, kadınların kentsel kamusal alandaki mevcudiyetleri ve hareketlilikleri ile ilgili iken, ikinci boyut erkek şiddetinin kadının sosyal kontrolünün bir aracı olarak çalışması şeklinde tanımlanabilir. Kadınların şiddetle ilişkili bu baskıcı kontrol nedeniyle yaşadıkları korkunun kentteki hareketliliklerini ve davranışlarını sınırlandırması, mekân ve toplumsal cinsiyet arasındaki ilişkide karşılıklı bir döngüsellik yaratır.

Kentsel kamusal alanda, özellikle de Batı’da 19. yüzyıl ortalarına denk düşen dönemde kadının görünürlüğü ve kent

hayatının kadına sağladığı özgürlük imkânları üzerine çeşitli tartışmalar yer almaktadır. Bu tartışmaya imkân veren kitaplardan biri de Elisabeth Wilson'ın *The Sphinx of the City* (1991) (*Kentin Esrarengizi*) adlı eseridir. Wilson, Amerikan ve İngiliz kültüründe geçerli yaygın kent karşıtlığına derin bir eleştiri getirir ve şehrin kadınlar açısından her tür tehlikeye rağmen özgürleştirme potansiyeline vurgu yapar. Ona göre özellikle ataerkil sosyal kontrolün sertleştiği küçük topluluklar yanında kent özgürleşme potansiyeli barındırır. Wilson, öncelikle 19. yüzyıl merkez Avrupa şehrini anlatır: erkeğin baskın ve cinsellik peşinde olmanın temel meşgale alanı olduğu, cinsel tedirginliğin yaşandığı bir şehir kamusal alanı tarif eder. Şehir engellenmemiş, yasaklanmamış cinsel deneyim vaat etmekte, bu da kadınların şehirdeki görünürlüğü, mevcudiyetini problemli hale getirmektedir. Kadınlar şehirde baştan çıkarıcı, fahişe, düşkün, lezbiyen olarak sunulmakta, erdemli kahraman kadınlık ise bu şartlarda tehlike altında ve şehirde tekinsizdir. Pek çok yazar, kadının şehirdeki varlığını, cinsel macera vaat eden bir sembol olarak sunmakta; dolayısıyla da düzen problemi olarak ele alınmaktadır (Wilson, 1991: 5-6). Kadın cinsellik, duygu ve kaos; erkek ise ussalık ve kontrolü temsil etmektedir. Bununla birlikte Wilson, şehrin kamusal alanındaki kadın görünürlüğü ve çağrıştırdıklarını tarif ederken kentin kadını özgürleştirme potansiyelini destekleyen anlatımlara pek yer vermemiştir.

Benzer şekilde 19. yüzyıl ortalarında Osmanlı şehirlerinde de kadınların görünürlüğü yarattığı tedirginliklere ve buna yönelik sınırlandırmaların örneklerine çeşitli metinlerde rastlanır. 1922 yılında Balıkhane Nazırı Ali Rıza Bey tarafından *Bir Zamanlar İstanbul* başlığı altında *Peyam Sabah* ve *Alemdar* gazetelerinde yayınlanan yazılarından derlenen kitapta, Tanzimat'ın ilanının ardından yayınlanan ilandan şu ifadeleri aktarır:

Dini vazifelerini yapmak, vaazlarda bulunmak istiyen kadınlar için Sultanahmet ve Şehzadebaşı camileri öteden beri ayrılmış olduğundan kadınlar bu camilerden başka büyük camilere gitmekten menedilmişlerdir. Namaz vaktinden başka erkeklerin camiye girmeleri yasaktır. Kadınlar açık saçık kıyafetle gezmeyecek, saat onbirden sonra sokaklarda kadınlardan kimse kalmıyacaktır. Kadınlar eşya almak için çarşı içinde, dükkân ve mağazalarda içeri girip alışveriş edemeyecekler, alacağı ne ise bunu satan dükkânların önünde edebi ile durup istediği şeyi isteyecek, aldıktan sonra hemen evine dönecektir. (Balıkhane Nazırı Ali Rıza Bey, s. 129)

Dönem romanlarında da sıkça söz edilen, erotik bir gerilime sahne olan bu karşılaşmalar tekinsiz ve disipline edilmesi gereken bir alan olarak karşımıza çıkar (Tanyeli, 2005):

Yakışıklı gençler haddinden fazla süslenir yüksek tabakaya mensup hanımlara kendilerini beğendirmek hülyasıyla konaklara ait arabaların arasında dolaşırlardı. Gezme uğruna saçtıkları altınlarla bazı hafif meşrep kadınların gözlerini kamaştıran birtakım mirasyedi beyler herkesin hayranlıkla baktığı arabalara kurularak dolaşırlardı. Kimisi kendisine yüz vermeyen komşusu hanımı hafif meşrep bir halde yakalamak ve bu suretle münasebet temin etmek için o kadını takip eder gizlice göz altında bulundururdu. Her rastgeldiği kadına laf atan bazı kopuklar arabaların çıkardığı toz duman içinde göz hareketleriyle kadınlara işaret vermeye çalışırlardı. Aybaşı kibarları, cebi delik beyler pek centilmen tavırlar takınarak kadınlara laf atarlar, bazı kadınlar hoşlarına gitmeyen bu gibi sarkıntılıklara, şemsiyeleriyle yüzlerini kapayıp mukabele ederlerdi. Hovardallığı ile tanınmış olan erkekler açık meşrep

genç kadınlara musallat olurlar veya dost tuttukları kadınları baskı altında tutmak için haşin tavırlar, takınır, bıyık bükerek etrafı gözden geçirirlerdi. (Balıkhane Nazırı Ali Rıza Bey, s. 205)

Walby, ataerkil sistemi oluşturan yapılardan biri olarak ele aldığı erkek şiddetinin, çoğunlukla bireysel sorunlarla ya da bazı erkeklerin psikolojik sorunlarıyla ilgili olduğuna yönelik genel bir algı bulunduğunu ifade eder. Gerçekte ise kadına yönelik şiddetin bireysel sorunlara indirgenemeyecek bir yapısı vardır. Şiddet, erkeklerin kadınlar üzerindeki gücünün bir biçimidir. Ekonomik, duygusal, cinsel ve fiziksel şiddet olarak farklı şekillerde yapılır. Dolayısıyla kadınların eylemlerini belirlemede çok önemli bir rolü vardır; bu sebeple gündelik bir güç pratiği olarak ele alınabilir. Walby'e göre kadın üzerindeki erkek şiddeti, devlet müdahalesinin yetersiz olduğu durumlarda yapılır. Bu şiddete göz yumulması bir yerde devletin bunu meşrulaştırması anlamına da gelmektedir (Walby, 1989).

Batı Avrupa'da sosyoloji ve kriminoloji literatürüne ait çalışmalarda, kadınların kamusal alanda karşılaşabilecekleri şiddetten, erkeklere oranla daha fazla korktukları yönünde bulgular vardır (Mehta, 1999; Pain, 1991; Valentine, 1989). 1996 yılı Adalet Bürosu İstatistikleri'ne göre, Amerika'da kadınların % 55'i mahallelerinde gece yalnız yürümekten korktuklarını ifade eder (Day, 2001). Kadına yönelik şiddetin resmi kayıtlarda düşük olduğu bilinen İskandinav ülkelerinde yapılan araştırmalarda da kadınların kamusal alanda şiddet görme korkusu yaşadıklarına yönelik bulgular vardır (Koskela, 1997). Erkek şiddetinin bir başka pratiği olan tecavüz üzerine yapılan çalışmalarda, kurban olsun olmasın, kadınların tecavüze uğrama korkusu da erkek şiddetinin kadınların eylemlerini sınırlaması açısından

bir başka görünür yüzüdür. Bu korku kadınları gece sokakta olmaktan, şehri bütün kullanmaktan alıkoyar ve davranışlarına sınırlamalar getirir. Araştırmaların da desteklediği bu durum, kadınların yaşadıkları korku nedeniyle kentin kamusal alanlarında bulunmalarını sınırlandırır (Riger ve Gordon, 1981). June Jordan kadınların hareketliliklerinin sınırlandırılmasını kadınlar açısından evrensel bir deneyim olarak tarif eder ve ekler: "...biz dünyada özgürce dolaşamayız. Eğer dolaşırsak, bilmeliyiz ki bunu bedenimizle ödemek zorunda kalırız. Tehdit budur. Sokakta ne yaptığınızı sormazlar, size tecavüz ederler ve bedeninizi tahrip ederler ki yerinizin neresi olduğunu hatırlayın. Kamusal alanda bulunma hakkınız yoktur" (Jordan, 1990'dan aktaran Rose, 1993: 96). Kadınların kentte, kamusal alanda yaşadıkları korku; ırk/etnisite, sınıf, yaş, cinsiyet ve farklı yaşam koşulları temelli pek çok farklı deneyimden kaynaklanabilir (Day, 2001). Bu farklılıklara rağmen, sindirmenin (ve sosyal kontrolün) ortak bir formu olarak da ele alınabilecek erkek şiddetinin bir diğer uzantısı da hem özel hem de kamusal alanda yaşanan cinsel taciz ve cinsel saldırıdır. Erkeklerin baskın olduğu kamusal mekânlarda kadınların duydukları korku, cinsel taciz ve cinsel saldırıdan kaynaklanır (Pain, 1991). Bu noktada kadınların kamusal alan kullanımlarıyla ilgili sınırlılıklar (zaman, mekân ve davranışlar açısından) özgür hareket edebilmelerinin, kentteki kimi fırsatlardan yararlanmalarının ve kente ilişkin kararlarda erkeklerle eşit söz sahibi olmalarının imkânlarını ortadan kaldırır (Alkan, 2005; Day, 2001; Gordon, Riger, Le Bailley ve Heath, 1980; Koskela, 1997; Kümbetoğlu, 2001; Mehta, 1999; Pain, 1991; Tulaz, 2008; Valentine, 1989). Bununla birlikte kadınların kamusal alanı sınırlı yer, zaman ve davranışlarla kullanmalarına ilişkin beklenti öylesine kanıksanmıştır ki; kamusal alanda uygun olmayan zamanda bulunmak ve şid-

deteye maruz kalmak, kadının hatası olarak değerlendirilebilir² (Valentine, 1989: 385).

Liz Bondi ve Damaris Rose'un (2003) Anglo-Amerikan feminist kent coğrafyacılarının çalışmalarını değerlendirdikleri makalelerinde dikkat çektikleri noktalardan biri, kentte kamusal alanda yabancıların şiddetine maruz kalma korkusu duyan kadınların istatistiksel olarak yakınları olan biri tarafından aile içi şiddete maruz kalma riskini en çok taşıyanlar olmalarıdır. Başka çalışmalar da kamusal alanda yaşanan güvenlikle ilgili endişe ve korkuların, özel alanda yaşanan şiddetle belirgin bir ilişkisi olduğunu gösterir (Koskela, 1997; Pain, 1991). Bu tespitleri yapan çalışmalar Batı merkezli olsa dahi Türkiye için de bu ilişki üzerine düşünülebilir.

Türkiye'de kadına yönelik şiddet

Bilindiği gibi kamusal-özel alan ayrımına yönelik feminist eleştiri, bu iki alan arasındaki ilişkiyi görünür kılarak erkeklerin her iki alandaki iktidarları arasındaki bağlantıları ortaya çıkarmak ve aslında sadece birini temel alan özgürleşmenin mümkün olmadığını ortaya koymak için geliştirilmişti (Bora, 2010). Kamusal-özel alan ayrımının geçişsiz ya da süreksiz olduğu iddiasına karşı çıkan feminist eleştiri sayesinde evle ilgili temel konulardan biri olan aile içi şiddet de politik bir mesele olarak tartışılabilir hale gelmiştir. Devletin müdahale etmeyerek meşru gördüğü erkek şiddetine özel alanda maruz kalan kadınların, kamusal alanda güvenlikle ilgili endişe ve

2 <http://www.milliyet.com.tr/cinsel-saldiriya-ugrayan-genc-gundem-2184733/>
<http://www.radikal.com.tr/hayat/nihat-doganin-ozgecan-tweeti-buyuk-tepki-ckti-1293716/>
<http://onedio.com/haber/bagdat-caddesi-ndeki-tecavuz-hakkinda-sosyal-med-yada-cirkin-anket-666337>

korkuları tuhaf ya da beklenmedik değildir. Türkiye’de kadınların kamusal alanda erkek şiddetinden kaynaklı korkuları üzerine yapılmış geniş kapsamlı bir araştırma olmamakla birlikte, her geçen yıl artan kadına yönelik şiddet ve kadın cinayetleri kamusal alanda hissedilen bu güvenlikle ilgili korkuları anlaşılır kılar. Kadına yönelik şiddete ilişkin yapılmış yasal düzenlemeler ve Türkiye’nin imza attığı kimi uluslararası sözleşmeler vardır: Avrupa Konseyi Aile İçi Şiddetle ve Kadınlara Yönelik Her Türlü Şiddet ile Mücadele Sözleşmesi (İstanbul Sözleşmesi), Kadına Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Yok Edilmesi Sözleşmesi (Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women- CEDAW), 6284 Sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Yönelik Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun (6284 Sayılı Kanun), 5231 Sayılı Türk Ceza Kanunu (TCK) ve 4721 Sayılı Medeni Kanun ve 5395 Sayılı Çocuk Koruma Kanunu. Ancak bu hukuki süreçleri işletecek olan kolluk güçlerinin, kanunda tanımlanan yetki ve sorumluluklarını çoğu zaman şiddete maruz kalan kadın ve çocuklara destek olmak için kullanmadıkları ve yasaların uygulamasında sorunlar yaşandığı gözlenmektedir. Hâkimlerin verdikleri tedbir karar sürelerindeki kısaltmalardan, şiddete maruz kalan kadınların çocuklarının geçici velayetinin anneye değil babaya verilmesine, gizlilik kararlarının gerektiği gibi devlet kurumlarınca uygulanmamasına kadar pek çok durum (MorÇatı, 2016) devletin uygulamakla yükümlü olduğu tüm bu kanunları uygulamayarak bu şiddete göz yummasının somut örnekleridir.

Türkiye’de, kadına yönelik suçlarla ilgili resmi kayıtların bulunduğu kamu kurumlarının (Emniyet Teşkilatı’nın bağlı olduğu İçişleri Bakanlığı, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, TÜİK) web sitelerinde resmi veriler yayınlanmamakta, kamuoyu ile paylaşılmamaktadır. Bu nedenle kadınların kamusal alanda karşılaştıkları şiddet ya da suç teşkil edecek

resmi veriye ulaşmam mümkün olmadı. Bununla birlikte kadınların karşılaştıkları cinsel taciz ve cinsel saldırı olaylarını polise bildirme oranlarının düşük olduğu da akılda tutulmalı. Ayrıca toplum genelinde neyin cinsel taciz kabul edilip neyin edilmediği konusundaki belirsizlik de tablonun görünürlüğüne engel olmaktadır. Hülya Gülbahar cinsel tacizi tanımlama güçlüğüne şöyle ifade eder:

Cinsel taciz, cinsiyet temelli taciz, cinsiyet ayrımcılığı gibi kavramların bugün için tam bir tanımını yapmak çok zor. Zorluklardan ilki, bu kavramların yeni olması, ikincisi bu tür eylemlerin “gizli/saklı” yapılma yöntemi, üçüncüsü de bu tür davranışların çoğunun toplumlarda “meşru” davranış olarak görülüp tacizci, ayrımcı niteliklerinin henüz toplumsal bilince çıkarılmamış olması. Bir başka tanım güçlüğü de, ekonomi, hukuk, psikoloji, sosyal psikoloji vb. birçok bilimsel alanı ilgilendiren kavramlar olmalarından ve her alanın kendi durduğu yerden hareketle tanımlar üretmelerinden kaynaklanıyor. (Keskin, Aşan, Gülbahar, Sirman ve Kutluata, 2011: 41)

Ankara Üniversitesi “Cinsel Tacize ve Cinsel Saldırıya Karşı Politika Belgesi”nde cinsel taciz ve cinsel saldırı sırasıyla şöyle tanımlanır:

Cinsel taciz kişiyle vücut teması bulunmadan yapılan ve rızaya dayalı olmayan, cinsel içerikli söz, tavır veya diğer davranış biçimlerini içerir. Olayın gerçekleştiği ortama ve ‘bağlam’a göre, ısrarla tekrarlanan eylemler ya da bir tek eylem cinsel taciz olarak değerlendirilebilir. ‘Süreklilik’ önkoşul değildir. Cinsel taciz, taciz niteliğindeki hareketlerin yoğunluğuna ve niteliğine göre; basit taciz, sürekli taciz ve ağır taciz olmak üzere üçe ayrılır. (Ankara Üniversitesi, 2013)

Cinsel saldırı, rızaya dayalı olmayan cinsel davranışlarla bir kimsenin vücut dokunulmazlığının ihlal edilmesidir. Cinsel saldırı iki biçimde ortaya çıkabilir: İlk şeklinde, cinsel saldırı cinsel birleşme olmadan kişinin vücut dokunulmazlığının ihlali şeklinde gerçekleşir. İkinci tür cinsel saldırıda ise kişinin vücut dokunulmazlığının vücuda cinsel organ veya sair bir cisim sokulmasıyla ihlal edilmesi söz konusudur. (Ankara Üniversitesi, 2013)

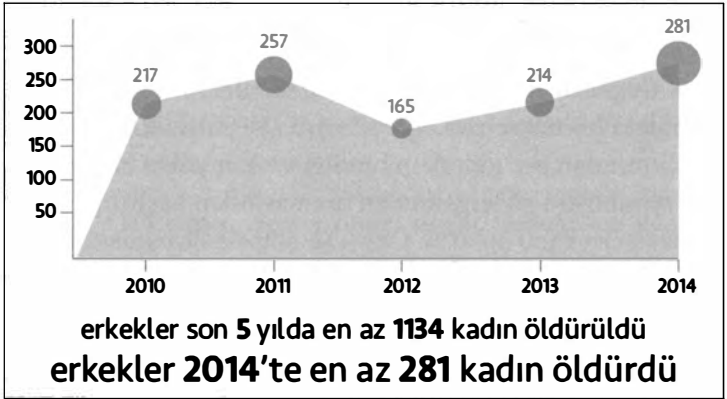
Alev Özkazanç, cinsel tacizi değerlendirirken güç asimetrisine vurgu yapar: “Taciz, kadın ile erkeğin bir arada bulunduğu her yerde ve ortamda farklı düzey ve biçimlerde yaşanabilecek bir olay ve asıl nedeni de kadın ile erkek arasındaki güç asimetrisinin erkeklerde yol açtığı ego yapısı ve bedensel sınır algısı” (Özkazanç, 2013a: 187). Bu tanımlama Nükhet Sirman’ın da işaret ettiği gibi taciz vakalarının altındaki güç ilişkisini açığa çıkarmanın önemine ve cinsel taciz tanımlamalarında güçsüz olanı korumaya, ayırıştırıcı ve birleştirici tanımlamaların yapılmasının gereğine paraleldir (Keskin, Aşan, Gülbahar, Sirman ve Kutluata, 2011).

Kadına yönelik şiddet üzerine hazırlanmış raporların (Arat ve Altınay, 2007; Bora ve Üstün, 2005; Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu, 2014; Karal ve Aydemir, 2012; Mor Çatı, 2016) bazılarında Türkiye’de son elli yılda yaşanan kır-kent nüfusundaki değişimin, toplumdaki geleneksel cinsiyet rollerinin algısındaki değişimle aynı hızda olmamasının kadına yönelik şiddetin önemli nedenlerinden biri olduğuna dair ortak saptamalar bulunur (Arat ve Altınay, 2007; Karal ve Aydemir, 2012). Raporlardaki sayıların ortaklaştığı veri, Adalet Bakanlığı’nın da resmen açıkladığı gibi 2010 yılında kadın cinayetlerinin son 7 yılda % 1400 arttığıdır (Karal ve Aydemir, 2012).

Sayıları her geçen yıl artmakla birlikte kadın cinayetlerinden bazıları diğerlerine göre kamuoyunda daha fazla yer bulur. En az diğerleri kadar vahşi olan ve yakını tarafından öldürülmemesinden ötürü bu çalışmanın konusuyla daha ilgili olan Özgecan Aslan cinayetini bir örnek vaka paylaşıyorum. Özgecan Aslan, Mersin'in Tarsus ilçesinde okuyan 20 yaşındaki bir üniversite öğrencisiydi. 11 Şubat 2015 tarihinde okulundan eve giderken bindiği ve son yolcu olarak kaldığı minibüsün güzergâhından sapmasından kaçırılıp başına bir şey geleceğini anlayan Özgecan şoförle tartışmaya başladı. Tecavüz girişiminde bulunan şoföre karşı kendini tırnakları ve biber gazı ile savunmaya çalıştı. Ancak kurtulamadı. Şoför tarafından defalarca bıçaklanarak öldürüldü (Milliyet, 2015). Katil, cinayet sonrası babası ve arkadaşından yardım alarak cesedi ormanlık alana götürüp yaktı. Bu korkunç cinayetin ardından binlerce kadın hükümetin yeterli tepkiyi vermemesi ve gerekli önlemleri almamasını gerekçe göstererek protesto yürüyüşleri gerçekleştirdi (Hürriyet, 2015). Bu cinayet, kadınların toplu taşıma aracında özellikle hava karardıktan sonra tek başlarına kaldıklarında duydukları korkunun cisimleşmiş haliydi. Bu satırların yazarının da lise servis aracında sona kalan kadın öğrenci olarak aracı yavaşlatıp uzun sohbetler eden erkek servis şoförünün tavrından tedirgin olup servis kullanmayı bırakması, kendisinin ve ailesinin benzer korkusuyla bağlantılıdır. Özgecan Aslan cinayeti, kadınların kentte kamusal alanda fiziksel güvenlikleri ile ilgili endişe ve korkularının haklılığının vahşi örneklerinden biri olarak duruyor.

Bağımsız İletişim Ağı'nın (BIANET) resmi olmayan 2014 yılı basın taraması sonuçlarına göre 2014'te 281 kadın öldürüldü, en az 109 kadın ve kız çocuğuna tecavüz edildi, 560 kadın yaralandı, 140 kadın ve kız çocuğuna cinsel taciz-

de bulunuldu (BIANET, 2015).³ 2010-2018 yılları arasında toplam 1.964 kadın öldürüldü. (BIANET, 2018)

Şekil 5.1. 2014 erkek şiddeti çetesi (Kaynak: BIANET).

Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu'nun derlediği veriye göre kadınların % 47'sinin öldürülme nedeni, "kadınların kendi hayatlarına dair verdikleri kararlar"dan kaynaklanıyor. Kadınların % 40'ı kocası tarafından öldürülmekte ve cinayetlerin % 50'si İstanbul'da gerçekleşmektedir (Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu, 2014). Bu veriye paralel şekilde, 2007 yılında gerçekleştirilen *Türkiye'de Kadına Yönelik Şiddet Araştırması* (Arat ve Altınay, 2007), kadına yönelik şiddetin en yoğun şekilde kentlerde yaşandığına işaret eder. Ahıska'ya göre aile içi şiddete şehirlerde daha yüksek oranda rastlanması tesadüf değil: "Aile kaybedil-

3 BIANET'in resmi olmayan 2015 yılı basın taraması sonuçlarına göre erkekler 284 kadın ve yollarındaki 19 çocuk ile 18 erkeği öldürdü; en az 133 kadın ve kız çocuğuna tecavüz etti; 370 kadını yaraladı / şiddet uyguladı; en az 208 kadın ve kız çocuğunu taciz etti. 2016 yılında erkekler 261 kadın ve kız çocuğunu öldürdü; 75 kadına tecavüz etti; 119 kadını taciz etti; 417 kız çocuğuna cinsel istismarda bulundu; 348 kadını yaraladı. 2017 yılında ise toplam 286 kadın erkekler tarafından öldürüldü (BIANET, 2018).

miş otoritenin yeniden bulunduğu alan. Metropolde şiddetin anonimleşme eğilimi karşısında, aile içinde şiddetin hedefi belli önce kadınlar sonra çocuklar” (Ahıska, 1992: 127). Kentli işçi ailelerindeki kadın erkek ilişkilerinin değişimi üzerine çalışan Hale Bolak (1995) da kadının düzenli bir işte çalışmasının erkeklerde yarattığı tedirginliğin, kadına şiddet olarak dönebildiğine işaret eder. Alev Özkazanç (2013b) ise kadına yönelik şiddeti ataerkil pazarlığın çözülmesiyle ilişkilendirir. Erkekliğin temelindeki aileye bakma görevinin işsizlik ve yoksullaşma nedeniyle zorlaşmasının erkeklerin güç yitirmelerine sebep olduğunu, güç gösterisi ve şiddetin böyle bir ortamda erkeklik gösterisi olarak belirdiğine işaret eder.

Şekil 5.2. Kadınları kim öldürdü? (Kaynak: BIANET).

Şekil 5.2’de kadınların faillerinin % 88 oranında tanıdıkları kişiler olması, kadına yönelik şiddetin toplumsal rollerdeki değişimle ilişkili boyutuna işaret ediyor. Bununla birlikte biliyoruz ki devletin, her yıl bu kadar yüksek sayıda gerçekleşen kadın cinayetlerinde, mevcut yasaların uygulanmasında yeterli takibi sağlamaması bu tabloya bir ölçüde göz yummasından kaynaklanır. İlk bölümde tartışılan devletin aile politikaları ve sosyal politikalarındaki muhafazakâr yaklaşımı da kadına yönelik şiddetin meşruiyet kazanmasında önemli rol oynar.

Yine de Türkiye’de kadınların özellikle aile içinde yaşadıkları şiddeti dile getirmeleri, şiddeti dillendirebilmeleri oldukça güç görünüyor. Bunun önemli bir sebebi Ayşe Parla’nın da ifade ettiği gibi bu anlatıların meşrulaşmış kültürel, hukuksal ve dini aile anlatıları ile uyuşmamasından kaynaklanıyor: “... Canhıraşça haykırdıkları zaman bile duyulmama mahkûmlar, çünkü onların varlığını tanımak bile kişisel alana tecavüz ve dolayısıyla kültürel olarak kutsal ilan edilmiş sınırları çiğnemekle bir tutuluyor: Bu da özlü söze götürüyor: ‘Kol kırılır yen içinde kalır’” (1997: 57). Kadınların ağırlıkla özel alanda gördükleri şiddet, kültürel ataerkilliğin devamı olarak kamusal alanda da kendine yer buluyor. Parla’nın aktardığı bir olay bu durumun çarpıcı bir örneğidir: evine hava karardıktan sonra ücra bir sokaktan dönmek durumunda kalan kadın, yabancı bir erkeğin önce onu takip edip çeşitli teklifler yaptığını, ardından bunlara yanıt alamayınca “Eğer bunları istemiyorsan bu saatte burada ne yapıyorsun?” sorusuyla karşılaştığını aktarır, sözlü atışmanın sonrasında kadın, erkeğin ağır fiziksel saldırısına uğrar. Bu sırada oradan geçenlerin hemen müdahale etmemesi ve “Belki de nişanlısıdır,” demesi toplumumuzda genel olarak kabul gören özel alana ait şiddeti hoş görmesinin işaretidir (Parla, 1997: 58-59). Dolayısıyla kadına yönelik şiddet, sadece devletin görmezden geldiği bir alan olarak değil, kültürel olarak da ataerkil güç ilişkilerinin pratiğinin yaşandığı bir alandır.

Bununla birlikte şiddetle mücadelenin bedelini kimi zaman hayatlarıyla ödeseler bile kadınlar güvenlikleriyle ilgili çeşitli baş etme yöntemleri geliştiriyorlar. Anlatımlarda da görüleceği gibi kentin kamusal alanını çeşitli sınırlılıklarla kullanmak gördüğüm tüm kadınların ortak paydasıydı. Burada altı çizilmesi gereken kısım bazı kadınların bu sınırlandırmadan aldıkları payın daha fazla olduğudur. Sınıfsal

aidiyete, dini ve kültürel unsurlara göre ve buna bağlı olarak da oturduğu yere göre kadınların kamusal alan kullanım süreleri ve biçimleri farklılık gösterir (Cantek vd., 2014). Araştırma sırasında konut alanı seçim kriterleri ile ilgili sorulara aldığım yanıtlarda, gelirlerinden ötürü görece daha fazla seçim yapabilme imkânına sahip kadınların gece eve rahat dönebilecekleri semtleri tercih etmeleri bu durumun göstergelerinden kabul edilebilir.

Geceleri kentin sokaklarında korkusuzca yürüyebilmek belki de bütün kadınların ortak özlemidir. *Türkiye’de Farklı Olmak* (2008) adlı araştırma raporunda Binnaz Toprak ve arkadaşları Anadolu kentlerinde yaşayan kadınların, kamusal alan kullanımının ne kadar sınırlı olduğu üzerine gözlem ve değerlendirmelerini şöyle aktarır: “... Kenti kent yapan özellikleri gittiğimiz Anadolu kentlerinin ancak birkaçında görebildik. Çoğunda kadınlar, özellikle geceleri, kent yaşamından soyutlanmışlardı. Geceleri sokağa çıktığınızda, bir lokantaya gittiğinizde, sanki bu kentte sadece erkeklerin yaşadığına hükmedebiliyordunuz” (Toprak vd., 2008: 78). İstanbul gibi büyük şehirlerde kadınların, yine sınırlı olmakla birlikte, görece daha fazla hareket edebilme imkânı varken; Anadolu’daki diğer kentlerde bu durum çok daha kısıtlıdır. İstanbul’da sınıfsal profiliniz, şehrin neresinde yaşadığınız, bir ölçüde şehrin kalabalığına karışmaya imkân verebildiği gibi; evden, mahalleden dışarı sınırlı, gözetim altında çıkıldığında durum Anadolu’dakinden çok da farklı değildir. Bu durumu Ayten Alkan’ın *Yerel Politikada Toplumsal Cinsiyet Farkındalığı: Ankara Araştırması*’nda⁴ kadınların gündelik hayatlarındaki hareketlilikle ilgili olarak paylaştığı bulgulara da görülebilir: “... Komşu ziyaretleri ve kapı önüne çıkmak bir yana bırakıldı-

4 Ankara Büyükşehir Belediyesi sınırlarındaki 8 ilçede (Çankaya, Keçiören, Yenimahalle, Altındağ, Mamak, Sincan, Etimesgut, Gölbaşı) toplam 76 mahallede 605 kadınla 2001 yılında yapılan görüşmeler kapsamında değerlendirme ve analizler gerçekleştirilmiştir (Alkan, 2005).

gında Ankaralı kadınların % 42'sinin haftada bir ve daha az dışarı çıkıyor olmasıdır. Bu da neredeyse her iki kadından birinin başlıca yaşam alanının ev ve yakın çevresi olduğunu gösterir" (Alkan, 2005: 113). Bu açıdan bakıldığında Ankara gibi bir büyük şehirde yaşıyor olmak da kadın olarak şehrin kalabalığına ve görece özgür hayatına karışabildiğiniz anlamına gelmez. Dolayısıyla yukarıda Wilson'un (1991) üzerinde ısrarla durduğu şekilde şehrin kadın için özgürleştirme potansiyeli gerçekten var mıdır? Kadınların ev dışında sınırlı zaman geçirmelerinin, kentteki güvenlik endişesinin yanı sıra başka nedenleri de vardır. Ancak bu bölümde daha fazla üzerinde durduğum nokta, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin yansımaları olarak, kadınların kentte duydukları güvenlikle ilgili korkuların gündelik hayatlarında mekânsal hareketliliklerini ve davranışlarını nasıl sınırlandırdığı ve kentin bütün kullanımında ne denli eşitsiz kıldığıdır. Kentin bütün kullanımı, kent hakkı kavramını düşünmeye çağırır.

Henri Lefebvre'in "Kent Hakkı" (1967/1996) isimli makalesi, kadınların kent coğrafyasını serbestçe kullanamamalarını değerlendirmekte açıklayıcı bir metin olarak düşünülebilir. Lefebvre'in kent hakkı kavramını tartıştığı aynı isimli metin, farklı okumalarla yorumlanıp pek çok çalışma için dayanak noktası oluşturmuştur. Burada altı çizilmesi gereken konulardan biri Lefebvre'in kent hakkı ile hukuk sistemi içinde yasal bir haktan değil, etik ve en yüksek insani değerlere çağrı niteliğinde bir haktan söz ettiğidir (Marcuse, 2014). Lefebvre, sosyal, politik ve ekonomik ilişkilerin radikal bir biçimde şehirde yeniden yapılanmasına çağrı yaparken, kent mekân üretiminin altında yatan güç ilişkilerinin yeniden yapılanmasına olan ihtiyacı vurgular (Lefebvre, 1967/1996). Ancak bu güç ilişkileri metin çerçevesinde ataerkil güç ilişkilerini içermemekte, bu anlamda toplumsal cinsiyet vurgusu yer almamaktadır.

Lefebvre için mekânın üretimi şehrin sadece fiziksel mekânını planlamaktan çok, şehir hayatının tüm yönlerinin üretimi ve yeniden üretimini içermektedir (Purcell, 2002). “Kent Hakkı” içinde iki temel haktan söz eder:

- Kentte yaşayanların kent mekânını gündelik hayatlarında tam ve bütün kullanımı: bu aynı zamanda belli bir kentte yaşama, oynama, çalışma, temsil etme, karakterize etme ve kent mekânını işgal etmeyi içerir (Purcell, 2003).
- Kentte yaşayanlar, karar alma süreçlerine katılımı merkezi bir role sahiptirler. Bu da kentte yaşayanların şehrin politik hayatı, idaresi ve yönetiminde katılımını da içerecek şekilde şehrin kurumsal kontrolüne dahil olmayı beraberinde getirir (Gilbert ve Dikeç, 2008).

Kadınların kent coğrafyasını güvenlik korkusuyla belli sınırlılıklar içinde kullanmaları, yukarıda detaylandırıldığı şekliyle hem mekânı yaygın, bütünsel kullanmalarına engel olmakta hem de kentle ilgili karar alma süreçlerine dahil olamamalarını beraberinde getirmektedir. Tovi Fenster (2006), Lefebvre’in kent hakkı ile pek çok kadının şehirde yaşadıkları ile ilgili olmayan şekilde güç ilişkilerinden yalıtılmış nötr bir kamusal tarifi yaptığı iddiasındadır. Lefebvre’in metninde kent yeni bir yaşam biçimi için çağrı niteliğinde bir metafordur (Marcuse, 2014). Ancak bu çağrının muhatabı olan aktörlerin ataerkil güç ilişkilerinden bağımsız olmadıkları düşünülürse, Lefebvre’in çağrısının toplumsal cinsiyet bakış açısından yoksun olduğu söylenebilir. Lefebvre’in kent hakkı kavramını ödünç alarak bu çalışmayla ilişkilendirdiğim nokta, ataerkil güç ilişkilerinin bir yansıması olarak kadınların kent hakkının, erkeklerden farklı olarak nasıl istismar edildiği ve bu durumun da kadınların

kenti bütün/yaygın kullanımı ve kent yönetimine katılımında eşitsiz ilişkiler içinde olduğudur. Benzer bir vurgu Belkıs Kümbetoğlu'nun "Kentsel Alanda Toplumsal Cinsiyet" (2001) makalesinde kadınların kentte karar mekanizmalarına dahil olmalarının, yerel yönetimler düzeyinde talepleri için mücadele etmelerinin önem ve gerekliliğine işaret edilerek yapılmıştır.

AB Komisyonu Eşit Fırsatlar Birimi'nin desteğiyle 1994 yılında kadınların nüfusun % 50'sini oluşturmalarına rağmen şehirlerin gelişim ve planlanması hakkındaki tartışmaların dışında kaldıkları saptamasından yola çıkarak hazırlanan *Kentteki Kadınlar için Avrupa Tüzüğü*, kadınların kent hakkı erişiminin önündeki engelleri kaldırmak üzere bir dizi öneri geliştirmiş ve 12 noktaya dikkat çeken bir deklarasyon yayınlamıştır: 1. Aktif vatandaşlık, 2. Demokraside karar alma ve eşitlik, 3. Eşit fırsat, 4. Katılım, 5. Gündelik hayat, 6. Sürdürülebilir Kalkınma, 7. Sosyal güvenlik ve hareketlilik, 8. Konut hakkı ve yaşamsal ortam, 9. Toplumsal cinsiyet konusu, 10. Eğitim ve yerel deneyim, 11. Medyanın rolü ve iletilen deneyim, 12. İletişim ağları (Eurocultures, 1994). Bu tüzükteki motivasyon noktalarından da görüleceği gibi kadınların kentte güvenli hareket edebilmeleri ve kent yönetimine aktif katılımlarının sağlanabilmesinin önündeki engeller, uluslararası politik aktörlerin de gündemine dahil olmuştur.

Türkiye'nin de kurucu üyeleri arasında yer aldığı Avrupa Konseyi, Mart 1992'de Avrupa Kentsel Şart I ve Mayıs 2008'de Avrupa Kentsel Şart II'yi kabul etmiştir. Avrupa Kentsel Şartı ve Avrupa Kentli hakları Bildirgesi'ne göre kentliler; güvenlik, çevre, konut, sağlık, kültür, spor, ekonomik kalkınma ve benzeri alanlarda çeşitli haklara sahiptir. Bildirge'ye göre; yerel yönetimler, tüm bu hakları bütün bireylere cinsiyet, yaş, köken, inanç ayrımı ve sosyal, eko-

nomik ve politik ayrım gözetmeden, fiziksel veya zihinsel engellerine bakılmaksızın, eşit olarak sunulmasını sağlamakla yükümlüdür. (Kadın Dostu Kent, 2015)

Türkiye'nin de 2006 yılından beri içinde yer aldığı Birleşmiş Milletler Kadın Dostu Kentler Ortak Programı, ilk aşamada 6 (İzmir, Kars, Nevşehir, Şanlıurfa, Trabzon ve Van), ardından programın ikinci aşamada 7 yeni ilde (Adıyaman, Antalya, Bursa, Gaziantep, Malatya, Mardin, Samsun) uygulanmıştır. UNFPA ve UNDP'nin ortaklaşa yürüttükleri programın ulusal ortağı İçişleri Bakanlığı Mahalli İdareler Genel Müdürlüğü'dür. Program, toplumsal cinsiyet eşitliği prensiplerinin yerel yönetimlerin planlama ve programlama süreçlerine dahil edilmesi ve bu süreçte paralel olarak yerel yönetimlerle kadın örgütlerinin güçlendirilmesi; bu sayede aralarındaki işbirliği fırsatlarının artırılmasını hedefleyerek uygulamaya başlamıştır (Kadın Dostu Kent, 2015). Yerel yönetimlerden kadınların kenti bütün kullanımlarına ve kent yönetimlerinde erkeklerle eşit söz sahibi olabilmelerine imkân sağlayan her tür düzenleme şüphesiz kadınları güçlendirme potansiyeli taşımaktadır. Bunlar mekân üzerinden süren eşitsiz güç ilişkilerini azaltma yönünde girişimler olarak değerlendirilebilir. Ancak konunun sadece fiziksel düzenlemeler şeklinde ele alınmaması, kadınların kentteki güvensiz hallerinin farklı yapılarda çalışan ataerkil sistemin yansımaları olduğu farkındalığı ile hareket edilmesi önemlidir.

Kadınların fiziksel güvenlik korkularına ilişkin anlatımları

Araştırmada kadınların güvenlikle ilgili korkularına ve bununla baş etme yöntemlerine ilişkin anlatımlarını aktarmadan önce, bu alanda Batı'da yapılmış birkaç araştırma örne-

ğini paylaşacağım. Bu örnek araştırmalar, kadınların kamusal alanda güvenlikle ilgili korkularının sadece farklı sınıfsal ve kültürel profilden kadınlar tarafından değil; aynı zamanda farklı coğrafyalardan kadınların da benzer deneyimleri olduğunu gösterir. Bu da toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin zaman ve mekân üstü ortaklığını kavramayı kolaylaştırır.

Hille Koskela'nın (1997) Finlandiya'da yürüttüğü araştırmasında⁵ kadınlardan yaşadıkları tartışma, küçük çaplı şiddet veya tehdit deneyimlerini paylaşmaları istendiğinde kamusal alanda yaşadıkları endişe ve bu endişeyle ilgili düşüncelerinden bazılarını şu şekilde aktarmışlar:

Bir an için hâlâ arkamdan mı geliyor yoksa başka bir yere mi gidiyor şüphesini taşımıştım, ama sonra kendi kendime: hey kendine gel Helsinki'desin, ayıksın ve endişe edecek hiçbir şey yok dedim. Bir şey olsa kaçabilirdim, o zaman neden korkuyordum ki. Tabii sonra adam yanımdan geçip gitti. (Veera, 24 yaş) (Koskela, 1997: 306)

Nerede istersem, orada yürüme hakkım var diye hissediyorum. Yani burası benim şehrim. Bu şehre aitim. Ve benim gibi bu şehirde yaşayan yüz binlerce kişi de... Benim için aynı zamanda korkmamayı istemek de bir mesele. Bazen rahat hissetmediğim zamanlarda bile, aklımdan korkuyu çıkarmayı deniyorum, çünkü bu nerede yürümeli nerede yürümemeli konusu sizin hayatınızı sınırlayıcı oluyor. Ve eğer yürüyemeyeceğim yerler belli olaylar dolayısıyla belirirse bundan acı duyuyorum, bir şey olma risk oranı çok düşük bile olsa. (Maria, 26 yaş) (Koskela, 1997: 304)

5 Helsinki Üniversitesi Coğrafya Bölümü akademisyenlerinden Hille Koskela'nın araştırmasında Finlandiya'da yaşayan, yaşları 20-82 aralığında 43 kadından 18'i ile derinlemesine görüşmeler yapılmış, 25'in de yazılı paylaşımları analiz edilmiş. Görüşmelerde kadınların yaşadıkları tartışma, küçük çaplı şiddet veya tehdit deneyimlerini hatırlamalarına yardımcı olunmuş (Koskela, 1997).

Batı ülkelerinde yapılan araştırmalarda kadınların kamusal alanda yaşadıkları şiddet korkusunun dikkat çekiciliği üzerine tartişmalar yer alır. Resmi kayıtlarda kadınların kamusal alanda yaşadıkları şiddet, erkeklerin yaşadığına oranla niceliksel olarak daha düşük olmakla birlikte özel alanda, yakınlarından gördükleri şiddet oranı çok yüksektir (Bondi ve Rose, 2003; Koskela, 1997). Koskela'nın (1997) araştırmasında çocukluğunda cinsel tacize uğramış ve daha sonra kocası tarafından şiddete maruz kalmış bir kadının kısa ifadesinde, yaşanan şiddetin, kamusal alanda duyulan korku ile ilişkisine rastlanır:

Kendimi kafese kapatılmış hayvan gibi hissediyorum. Kendi deneyimlerimin zihinsel mahkûmuyum. Gece hiçbir yere gitmek istemiyorum. (Linda, 44 yaş) (Koskela, 1997: 313)

Anna Mehta'nın (1999) İskoçya, Edinburg Üniversitesi'nde yaptığı araştırmada,⁶ üniversite kampüsünde yaşayan kadın öğrencilerden biri duyduğu korkularla ilgili bir yandan güvende olmak adına çeşitli önlemler alır diğer yandan ise bunların kendini sınırlandırdığı düşünceyiyle korkularını bastırmaya çalışmasını şu şekilde dile getirir:

Sansasyonel bazı cinayetlerin medyada yer alması, şiddet risklerini akılcı bir şekilde görmeyi zorlaştırıyor. ... Gecele-ri dışarı çıkmaktan korkan bir tip değilim, ama kadın olarak, gece hiçbir zaman yalnız dışarı çıkmam. Her zaman yanımda en az bir kişi olmasını sağlıyorum. Bu duruma şiddet korkusu diyebilirsiniz ama ben daha çok akla uygun dav-

6 Coğrafya ve Antropoloji bölümlerinde ders veren Anna Mehta'nın Edinburg Üniversitesi kampüsünde yaşayan lisans öğrencileri ile geręekleřtirdięi araştırmada derinlemesine görüşme ve odak grup yöntemleri kullanılmıştır. Yaşları 18-24 aralığında değişen, 38 kadın 31 erkek üniversite öğrencisinin, üniversitenin ilk yıllarında deneyimledikleri fiziksel ve cinsel tehlike deneyimleri ve bunlarla baş etme stratejilerini anlamak üzere görüşmeler geręekleřtirilmiřtir (Mehta, 1999).

ranmak diye niteliyorum... Eğer gece dışarıdaysam, ya da gündüz bir yerde tek başımaymam, kendimi “şu anda burada bana yardım edecek kimse yokken biri bana saldırırsa” diye düşünürken buluyorum. Ama daha önce söylediğim gibi hayatınızı bu şekilde geçiremezsiniz, o nedenle böyle korkular olduğunda, bunları bastırmayı deniyorum. (Meh-ta, 1999: 74)

Bu araştırmanın pilot uygulamasından itibaren, bekâr kiracı kadınların konut seçerken daha fazla güvenlikle ilgili boyuta dikkat etmeleri, güvenlikle ilgili korkularının nedenlerine etraflıca bakmama neden oldu. Bir yandan evin fiziksel korunaklılığı (bulunduğu kat, parmaklık, çelik kapı gibi korumaların varlığı, işlek ve aydınlık sokak vb.), diğer yandan ise davranışlarına en az denetim ve sınırlılık getirerek hareket edebilecekleri, rahat hissedecekleri mekânları tercih etmeleri de güvenlikle ilişkiliydi: apartmanda kimlerin oturduğu, aileye/akrabalara ya da arkadaşlara ne kadar yakın olduğu, gece rahat dönülebilecek bir sokak olup olmaması, ev sahibinin güvenilirliği gibi. Doğdukları evden görüşmenin yapıldığı zamana kadar yaşadıkları evleri, taşınma öykülerini, ev bulma şekillerini anlatırken kentte duydukları güvenlik korkusunun, kamusal alanı serbestçe kullanamamalarına, yaşamlarını sınırlı ve görünmez zihinsel haritalarla geçirmelerine, davranış ve tutumlarında düzenlemeler yapmalarına neden olan ifadeler vardı.

Kadın olarak bir yerin güvenli olmadığının bilgisine (bazen hissine) sadece kendi deneyimlerimiz üzerinden değil, pek çok farklı şekilde sahip olabiliriz. Bu bazen ailemizden başka kadınların uyarı ya da önerileri, bazen de kendi gözlemlerimizle şekillenir. Gill Valentine’ın da ifade ettiği gibi: “Bir kadın, başkaları tarafından işgal edilen kamusal mekânlarda, buraların yabancı ya da tehdit edici gruplarca kon-

trol edildiğini algıladıysa, otomatik olarak güvenli olmadığını varsayacaktır” (Valentine, 1989: 388). Bağcılar’da anne-siyle yaşayan, akrabalarına yakın oturan, tekstil sektöründe çalışan Emine’nin evine giderken yaşadıkları bu durumu örnekler niteliktedir:

... En fazla gece saat on bir oldu mu, eve geldin mi mesela şu, örnek atıyorum, şu sokağın önü, bütün gençler doluşup ellerinde bira şişeleri. E şimdi tek başına orada yürümek gerçekten mümkün değil. Ben mesela muhtarlığa gittim, şikâyet ettim ve dedim ki oraya ışıklandırma yapın, en azından ışıklandırma yaparsan belki oturmazlar. Hayır dedi sen kendi sokağından sorumlusun, oradakiler gelip şikâyet edecek dedi... normal gündüz vakti bile yürüsen, en azından saçına bir fön çek, yani kısa bir etek giy, yani bir saat içinde dünyanın lafını yersin. Hani böyle çok görmemiş davranıyorlar, insana saldıracak gibi davranıyorlar. (Emine, Bağcılar, 30, tekstil işçisi)

Emine yaşadığı rahatsızlıkla ilgili muhtarlığa başvurursa da tatmin edici bir yanıt alamamış, çözüm bulamamıştır. Yaşadığı yerin alt yapısal düzenlemesiyle ilgili olarak geliştirdiği talep yerel yönetimce duyulmamıştır.

Sarıyer’de yalnız yaşayan Didem de yaşadığı güvenlik korkusuyla gece eve dönerken yürüyemeyeceği yerleri saptar. Gece kamusal alandaki erkeklerin baskın mevcudiyeti, çalışan kadınların ekonomik bağımsızlıklarına rağmen kentteki hareketliliklerini sınırlandırmaya devam eder:

...Ben biraz korkarım, İstanbul’da dışarıda gece... O nedenle mesela metroyla evim yürüyerek üç, üç buçuk dakika olmasına rağmen... O üç dakikalık mesafede taksiye biniyorum... Böyle yapıyorum, çünkü bazen sokaklar karanlık olabiliyor, ışık, sokak ışıkları, lambaları yanmadığı va-

kitlerde, bir de şöyle evimin yakınında iki tane park var, iki küçük park... dışarıdan insanların gelip oturabildiği yerler olabiliyor... beni ürküten bir yanı oldu bunun, o yüzden, çok böyle geç saatlerde yürüyerek sokağa girmemeye çalışıyorum. (Didem, Sarıyer, 33, belediye çalışanı)

Bir de o böyle işte kahvenin karşısında da çok küçük bir park var, işte geceleri, ondan sonra falan, o parkta da erkekler yerleşiyor, gençler... eve giderken de o parkla kahvenin arasından geçmen lazım yani. O yüzden böyle birazcık şey, hiç başıma bir şey gelmedi bu arada tabii ki ama, o, artık kendim de bir göz yarattığım için hani, bakmasa bile bakıyormuş gibi geldiği için artık mesela, o rahatsız ediyordu beni. Ben en çok o yüzden taşınmak istiyordum mesela. Yani böyle bir etek giyiyorum çıkıyorum, Allahım diyorum şimdi of, hani ya eve geç gelirsem bilmem ne, işte bakacaklar. (Sezin, Üsküdar, 30, araştırma görevlisi)

İşte Göztepe meydanda bir iniyorsun, herkes aval aval, saldırarak şekilde bakıyorlar sana. Ve gece saat on bir buçuktan sonra zaten minibüsler bitiyor... (Emine, Bağcılar, 30, tekstil işçisi)

Doreen Massey'nin de ifade ettiği gibi "kent mekânında kadınlar çoğunlukla bakılan olup, bakışın nesneleridir" (Massey, 1994: 234). Bakılan olmak bulunulan yere ve zamana göre değişen anlamlara sahip olmakla birlikte, kadınların kentte maruz kaldıkları, nesnesi oldukları "bakış" onları gözetler, izler ve kimi zaman da hareket alanlarını sınırlandıracak denli tedirgin edici olabilir. Bir önceki bölümde daha fazla mahalleyle ilişkisi kurularak anlatmaya çalıştığım mahallelinin bakışı, kentin kamusal mekânlarında yerini daha fazla yabancı erkeğin bakışına bırakır. Sezin'in anlatımındaki gibi kenti sadece sınırlı yer ve zamanlarda kullan-

mak değil; aynı zamanda davranışlarına, giyimine de sınırlılık getirme gereği ortaya çıkar. Feminist tartışmalarda, kadınlar üzerindeki sosyal kontrolün bir yüzü gibi de ele alınan bu durum, kadınları yalnız yaşama güveninden, belli işlerde çalışma imkânından, kimi zaman da aile, topluluk ya da erkek koruması olmadan sosyalleşmekten alıkoymaktadır (Valentine, 1989).

Kadıköy’de yaşayan ve diğer ilçelere kıyasla daha yüksek gelir sahibi kadınların, ev tercihlerinde üzerinde özellikle vurgu yaptıkları konu yukarıdaki anlatımda da örneklediğim gibi “gece eve rahat ve istedikleri saatte dönebilme imkânlarının” olacağı yerde oturmaktır. Bu açıdan bakıldığında kentte yaşayan kadınların güvenlik korkusuyla kent mekânını kullanmadaki sınırlılıkları, bunlarla baş etme yöntemleri, sınıfsal konumlarına bağlı farklılık gösterir:

...Yani o site hayatı vesaire aslında, işte insanlar belli bir süre deneyip sıkılıp dönüyorlar. Doğru işlemediğini düşünüyorum (...) benim tercih ettiğim hayat böyle, yani hani gece dışarı da çıktığımda evime rahat dönebileyim (...) belli konfor olsun ve çevrede belli nitelikte insanlar olsun... burada benim için her şey rahat ve kolay. (Derya, Kadıköy, 39, mimar-akademisyen)

Ayten (Pendik, 28, temizlik işçisi), yaptığımız görüşmeden sekiz ay önce Sivas’ın bir köyünden İstanbul’a üç çocuğu ile taşınmıştı. Pendik’te oturup Anadolu yakasındaki evlere temizliğe gidiyordu. Bir akşam Küçükyalı sahil yolunda akşam yedi civarı otobüs durağında yalnız beklerken, araba ile önünde duran bir grup erkek tarafından para karşılığı cinsel ilişki teklif edildiğini anlattı. Ayten, o geceki tacizden sonra uzun süre evine hava karardıktan sonra eşi olmadan dönemediğini, bu olayı çalışmasına engel olabileceği endişesiyle eşiyle de paylaşmadığını aktardı. Ataerkil cinsiyet-

çi kültürün kendi yaşamlarında nasıl gerçekleştiğinin bilgisine sahip olan kadınlar, kendilerini koruyabilmek için neyin paylaşılıp neyin paylaşılmayacağına ilişkin taktikler geliştirirler.

Diğer büyük şehirlerde de rastlanabileceği gibi, İstanbul'da da birbirinden farklı suç oranlarına sahip semtler bulunur. Bağcılar'da kızıyla yaşayan Ayşe de Sarıyer'de oturan ve engelli maaşıyla geçinen Birsen de yaşadıkları mahalleleri güvenli bulmuyorlardı. Ancak bu güvenli olmayan durum karşısında, daha güvenli olabilecek başka bir yere taşınmak için ekonomik olanaklara da sahip değillerdi. Anlatımlarında yaşadıkları mahallenin sokakları kimi zaman siyasi örgütlerin protesto eylemlerine, kimi zaman da adli nedenlerle silahlı çatışmalara sahne olmakta, buna bağlı olarak mekân kullanım imkânları sınırlanmaktaydı:

Aslında bir şey söyleyeyim mi, yani biz kızım ile bir iki akşam... meydana gittik yürüdük ama hep tedirgin oldum yani, tedirgin yürüdüm. Haberlerde de duydum işte o sokakta işte magandalar silah atıyor, kadına geliyor ve kadın ölüyor. Yani benim yürüdüğüm yol orası sonuçta, tabii ki endişe duyuyorum, kendim hani, akşam o saatlerde bile endişe duyarak yürüyorum yani bu sokakta. Ki kızım da müsaade etmiyorum akşama kalsın ya da şey yapsın, kendim de endişeli yürüyorum yani sokakta. (Ayşe, Bağcılar, 38, tekstil işçisi)

Biraz da şey vardı ya, hiç rahat bırakmıyorlardı... geliyorlardı, ya katılacan, ya yürüyüş var, ya para verecen, dergi satıyorlar, alırsan bir sorun, almazsan bir sorun... yürüyüşlere katılacağınız diyorlardı... yürüsem yürüyemiyorum, koşsam koşamıyorum, bu bacakla ben nasıl koşayım? (Birsen, Sarıyer, 45, engelli-temizlik işçisi)

Güvenlikle ilgili duyulan korkunun, kimi zaman kişinin kendi yaşadığı deneyimden bağımsız olarak çevresindeki diğer kadınların başına gelmiş olaylarla ilgili geliştiği anlatımlar da vardı. Örneğin Elife mahallesinde, sokağında, yaşadığı yere yakın yerlerde herhangi bir cinsel taciz ya da saldırıya maruz kalıp kalmadığını sorduğumda; hiç yaşamadığını ama başka bir arkadaşının gündüz kendi mahallesi dışında takip edildiğini, rahatsız edildiğini söyledi. Kadınların duyduğu güvenlik korkusunun başka kadınların başına gelmiş cinsel taciz, cinsel saldırı olaylarıyla da ilişkili olduğunu söylemek yanlış olmaz. Elif, mahallesindeki Suriyeli bir kadının evinde üç erkek tarafından tecavüze uğramasını korkuyla anlattı:

Yani, böyle şeyleri duydukça insan gerçekten de kötü oluyor. Tamam, Allah'a şükürler olsun bugüne kadar başımıza bir şey gelmedi, hani şey değil, ama insanın başına neler geleceğini hiç bilemiyorsun. (Elif, Bağcılar, 24, tekstil işçisi)

Eve gelen tamirci tarafından öldürülen kadın arkadaşı da Esin gibi Kadıköy'de tek başına yaşayan ve çalışan bir kadındı. Arkadaşının öldürülmesinin Esin üzerinde yarattığı korku kamusal alanda daha ihtiyatlı davranmasına neden olur:

O zamandan beri yanımda sprey taşıyorum, arkadaşım öldürüldüğünden beri sprey taşıyorum açıkçası. Bir de önceden kendimi çok güçlü hissedirdim bedenem, çok atletik vücuda falan da sahiptim, koşabilir, itebilirim falan filan. Ama artık şu an 40 yaşındayım, yani kaslarımla ilgili bir sorunlar var, belimle ilgili bir problem var falan, böyle. (Esin, Kadıköy, 40, öğretmen)

Sokakta duyulan korkunun, emniyetsizlik hissinin sadece çeperdeki mahallelerle ilişkilendirilmesi doğru bir değer-

lendirme değil. Farklı semtlerde yaşayan kadınlar, “güvenli” olarak bilinen “aile” muhitlerinde de benzer endişeyi yaşadıklarını ifade ettiler. Jane Jacobs *Büyük Amerikan Şehirlerinin Ölümü ve Yaşamı* adlı kitabında 1960’lı yıllarda Amerika’daki şehirlerin geçirdiği kentsel dönüşümü anlatırken, sokakların ve mahallelerin bu dönüşümle nasıl farklılaştığını ve temel olarak insanların yaşamlarını güvenlik açısından nasıl etkilediğini örneklerle anlatır (2011). Jacobs, bu çalışmasında, meseleye toplumsal cinsiyet perspektifinden bakmasa da nezih görünüşlü “sakin yerleşim yerleri”nin de aynı güvenlik endişesini yarattığından söz eder. Sarıyer’de yalnız yaşayan Didem, mahallesini genel anlamda güvenli ve canlı bulsa da gece dönerken tedirgin olduğu sokakları şöyle tarif ediyor:

...Metrodan çıktığınızda... işte esnafın olduğu bir alan var, işte süpermarketlerin olduğu, saat ona kadar, işte bir tekel bayii var, orası hatta sabaha kadar belki açık olabiliyor ama tam benim o mahalleye giriş, köşeden itibaren artık yerleşik bir hal var. Yani hiç esnafın olmadığı, hiç dükkânın olmadığı bir yer. Dolayısıyla insanlar evlerine çekilmiş oluyorlar ve sessiz oluyor her yer. Işıklandırma var ama bazen hani dediğim gibi yanmıyor olabiliyor ve *o bir sessizlik ve ürkütücü bir sessizlik olabiliyor* ve sokakta böyle dolaşan, avare dolaşan insanlara rastlamıyorsunuz. O sessizlik ürkütüyor, çünkü dediğim gibi yani görmüş değilim hiç bu zamana kadar birinin orada bir içtiğini ya da ne bileyim bir serseri grubunun orada bulunduğunu hiç görmedim aslında. (Didem, Sarıyer, 33, belediye çalışanı)

(...) Erenköy’de garip bir mahalle baskısının içine girdim ben. Hani ev çok güzel, mahalle çok güzel, sakın, aşırı sakın, Cihangir’in o gürültüsünden sonra Erenköy’ün aşırı sakinliği beni gece dönerken bile korkutmaya başladı. Kim-

senin olmadığı aile sokakları düşünün. (Ebru, Kadıköy, 30, organizatör)

Geçen arkadaşımda kalmıştım, onlar Tarabya'da oturuyorlar, kendileri öyle bir sitenin içinde falan oturuyorlar, aynen bir mahalle dokusunda oturuyorlar ama ben Sarıyer'de bir toplantıya gitmek üzere bir yol kullandım, o kullandığım yolda da yüksek duvarlı mesela sitelerin arasından cadde gidiyor. Yani mesela cadde o kadar büyük bir cadde değil, az araba geçiyor ama o kadar yüksek duvarlar var ki, yani o kadar bağım yok ki benim orda yaşayan insanla. Yani gerçekten orada benim başıma bir şey gelse, yani gerçekten hiç kimsenin haberi olmaz... (Gül, Kadıköy, 25, şehir plancısı)

Kadınların gece saatlerinde kentsel kamusal mekân kullanımlarıyla ilgili tedirginlikleri alt yapısal eksikliklerle daha da artar: toplu ulaşımın belli saatlerden sonra olmaması ya da çok seyrek olması, gece iyi aydınlatılmamış sokaklardan geçmek zorunda kalmak gibi. Özellikle çalışan kadınlar için havanın erken karardığı kış aylarında bu durum daha da zorlaşır:

Ben mesela Merter'de çalıştım, orada saat yediydi, akşam saatleri ama kış vakti erken kararıyor, mesela yanımdan geçerken birisi bana el attı, hani kafama dokunmaya çalıştı. E yolun ortasında bir şey diyemedim... bağırdım ama, adam arkasına, hiçbir şey olmamış gibi çekip gitti. Ve hiç kimse, mesela insanlar da müdahale etmedi. O tarafların da o sıkıntıları var. Mesela arkadaşım Kadıköy'den geldi buraya, askılı vardı üstünde, Bağcılar'da yürüdük, ya bu ne dedi, Emine, ben çok şaşırdım, üstüne hemen bir şey aldı giydi. Buraları yani diğer karşı taraf, çok gidip geliyorum, gerçekten böyle değil, insanları biraz daha duyarlı, buraya göre. (Emine, Bağcılar, 30, tekstil işçisi)

Fatih'te çevreden izlendikleri için perdelerini açmanın yasak olduğu bir kız yurdunda kalan Gül, kız yurdunun⁷ çıkışı sırasında çeşitli kereler erkeklerin sözlü tacizine maruz kalmasını, yaşadıklarını şu şekilde anlatır:

...Hani dışarı çıktığımız zaman bir erkek kitlesi olurdu hani çıktığımızda bile hani böyle laf atarlardı falan. Tam çıktığımız yerde, yurttan çıkışımızda bir otobüs durağı vardı, ben de o otobüs durağından bir gün okula gideceğim, işte bir tane amca böyle yanıma yaklaşıp böyle bir şeyler sor-du, benim de kulağımda kulaklıklarım var. Ben de yol soruyor filan diye herhalde çıkarttım efendim dedim, bizi günaha sokuyorsunuz dedi. Ben de nasıl dedim, böyle giyine-rek dedi benim dedi sana bakmamı sağlıyorsun dedi, beni günaha sokuyorsun, cayır cayır yanacaksın ateşte sen dedi. Ne diyorsun Allah aşkına yani, üstümde de kısa kollu bir tişört, bir de kot var hani, o kadar da böyle hani. (Gül, Kadıköy, 25, şehir plancısı)

Gül'ün anlatımında rastladığım kamusal alanda sözlü ya da fiziksel tacize uğramamak için kadınların giyimine dikkat etmesi, çeşitli kısıtlamalar getirmesi, Toprak ve arkadaşlarının da vurguladığı gibi, özellikle Anadolu'daki kentlerde kadınların çok daha dikkatle üzerinde durdukları bir konu (Çur, 2005; Toprak vd., 2008):

Kadınların sokakta karşılaştıkları sorunlardan biri, giyim kuşamlarıyla ilgiliydi. Kamusal alanlarda istedikleri gibi giyinemiyorlardı. Erzurum'da görüştüğümüz genç bir hanım, "siz Erzurum'da diz üstü etek çok zor görürsünüz, askılı bluz zor göreceksiniz, hanımlar özellikle basen bölgesini

7 Benzer şekilde Cevizlibağ Atatürk Kız Öğrenci Yurdu'nda da son günlerde benzer taciz vakaları çeşitli şekillerde sürmekte: <http://t24.com.tr/video/cevizlibagdaki-kiz-ogrenci-yurdunda-drone-ile-taciz,1441>; http://sosyal.hurriyet.com.tr/yazar/ayse-arman_12/yurt-yolunda-taciz-var_40018954

mutlaka kapatma ihtiyacı hissediyor, ten rengi çorap giymiyor, kent dışından gelen öğrenci arkadaşlarımız bile bir müddet sonra bakıyorlar ki kendileri de fark etmeden kollar uzamış” diyordu. (Toprak vd., 2008: 84)

Ancak bu anlatıma benzer şekilde İstanbul Kuzguncuk’ta geleneksel mahalle ortamında yaşayan bir başka kadın kısa bir şort giymek istese bunu kendi mahallesinde değil ama arkadaşının yaşadığı Göztepe civarında yapabileceğini söyler. Bir başka örnekte askılı bluzla Bağcılar’daki arkadaşını ziyarete gelen bir kadın, üzerine şal alma ihtiyacı duyar. Dolayısıyla burada da davranışlara getirilen sınırlandırmalar üzerinden tekrar etmek gerekirse büyük kent yaşamının tek başına kamusal alanda kadınlara özgürleşme imkânı yarattığını söylemek güçtür.

Kadınların anlatımlarında dikkat çeken noktalardan biri maruz kaldıkları taciz durumlarında kendilerini sadece kamusal alandan kısıtlamakla kalmayıp aynı zamanda farklı baş etme yöntemleri de geliştirmeleridir. Bunu da çevreleri ile ilişkilerinde davranışlarına da sınırlandırmalar getirerek sağlarlar:

İşte laf atarlarmış vesaire gibi, sözlü tacizlerde felan bulunurlarmış ama ben hiç yaşamadım, hiç duymadım, ne çalışma ortamında duydum. Bilmiyorum şey nasıl söyleyeyim, ben duymadım diyorum ama benim etrafıma ördüğüm bir şey vardı, bir duvar vardı, kendime ördüğüm ve dışarı kendimi öyle bir ifade ediyordum ki, aslında milletin ya da toplumun gözünde dul bir bayansın, gençsin, işte yalnızsın, çaresizsin, senden faydalanma duygusu hep insanların gözünde ve bakışında, ben bunları hissettim, hissettim, bunu inkâr edemem yani. Tabii ki böyle, bana hani olmadı derken, illa ki sen, ben kendim hissettim yani bunları ama dediğim gibi öyle bir duvar örmüştüm ki kendime. (Ayşe, Bağcılar, 38, tekstil işçisi)

Kamusal alanı kullanırken yaşanan endişelere bağlı olarak, kadınların kendi bedenlerinde ve davranışlarında yaptıkları çeşitli değişikliklerin yanı sıra, kamusal alanı kullanma zaman ve rotalarında da düzenlemeler yaptıklarını görürüz:

... Yani genelde hep saatlerimize dikkat ettik. Ondan dolayı işte çok geç saat olunca taksiyle gelip kapının önünde inmişizdir. (Emine, Bağcılar, 30, tekstil işçisi)

O, alt geçitte indiriyor, Hacıosman'da inerken, çünkü daha önce inerseniz en az bir on beş, yirmi dakika yol yürüyeceksin Hacıosman'a, çünkü alt geçide girmesi için, bayağı bir önceden giriyor. Dolayısıyla da Hacıosman noktası tam alt geçidin orası oluyor, karanlık olmasa, aydınlık dahi olsa beni çok ürküten bir şey... o yüzden ben mesela akşam döndüğümde eğer bir metro olmuyorsa, mutlaka otobüs de kendi mahalleme giren otobüsü tercih ediyorum. Mesela minibüs daha hızlı gidiyor olmasına rağmen, o alt geçitte inmemek için kullanmıyorum. (Didem, Sarıyer, 33, Belediye çalışanı)

Arabası olmasına ve Sarıyer'de güvenli bir sitede oturmasına rağmen Seval de gece dönüş saatlerine her zaman dikkat ettiğini vurgular. Görüşme sırasında, sitede güvenliğin olmasının tek başına onun açısından aslında çok da kritik olmadığını vurgulamasına rağmen şunları ekliyor:

Ama tabii ki dikkatli olmak zorundasınız her zaman. Yani benim çok şey bir yaşantım olmadığı için, hani saatlerime zaten dikkat ederim, belli saatlerde dönmeye dikkat ederim, gideceksem de eğer, kalacaksam da bir şekilde hani akşamları dönüş saatlerime dikkat ederim. Ama kapıda dediğim gibi, onu söylüyorum, güvenliğin olması, aracınızın olması İstanbul'da önemli bir şey. (Seval, Sarıyer, 53, doktor)

Araştırma sırasında gördüğüm bekâr kadınların ev tutma tercihlerinde ev sahibinin “güvenilir olması” da ev seçim kriterlerinden biri olarak belirir. Bu noktada kentin giderek kamusal ortak kullanım mekânlarındaki güvende olmama halinden mahrem alanlara, eve doğru geçerken tedirginliklerin devam ettiği anlatımlarda gözlenir. Aşağıdaki alıntıda dikkat çekecek şekilde öne çıkan evin fiziksel güvenliği, kadınların korkularının sadece kamusal alanla sınırlı kalmadığının işaretlerini verir:

Şeydi, ev güzel değildi yani. İki artı birdi ama, çok güvenli değildi, mutfak falan böyle kör bir cepheydi şeydi. Hani isteyen, bu apartman boşlukları olur ya, oradan inebilirdi yani, güvenli değildi, ondan tutmadım... Ama şeydi yani, çok güvenli gelmedi bana, ev sahipleri de güvenli gelmedi... Arka boşluktan yani düşün, ip sarkıtıp o mutfaka girebilirdi, mutfak kör şeydi. (Fatma, Bağcılar, 34, serbest muhasebeci)

...Ev sahibim boşanmış bir kadın o da, ailesiyle oturuyor şu anda, benim iki alt sokağında oturuyor, çok memnunum ev sahibimden cidden yani. Kadın dedi ki, ben dedi, işte dedi, iki sokak ötede oturuyorum ama dedi, hani bir şey lazım olursa vesaire falan filan ama siz dedi, rahat olun dedi kadın. Yani hani, ben orda oturuyorum da hani, yani kendine dikkat et anlamında demedim bunu yani, hani hiç öyle bir şey hissetmedim, o da bana iyi geldi aslında yani. Hani öyle bir şeyim vardı çünkü tek başıma yaşayacağım, ilk defa hayatımda tek başıma yaşayacağım ki daha önce öğrenci evlerinde filan çok ciddi sıkıntılar yaşadım ben. (Arzu, Kadıköy, 36, öğretim görevlisi)

Kadınların anlatımına göre, yabancı biriyle eve yakın alanda gerçekleşen karşılaşmalar tedirgin edici olabiliyor.

Bağcılar'dan Elif'in kendisi ve ailesi için az daireli apartmanda oturmak güvenlikle ilgili olarak ev tutmada önemli bir kriterdir. Özellikle de az daireli bir apartmanda komşularla kurulan yakın ilişkiler düşünülünce:

...Ama özellikle binada fazla daire olmaması bizi daha çok rahatlatıyordu. Şimdi üç daire olduğu zaman, tabii ki de mesela gelen çıkanın yani kim giriyor, kim çıkıyor biliyoruz. Bazı mesela kim, tanımadığımız kimseye mesela açmayız, hani çevreyi mesela çok görüyoruz, çok dairelere neler oluyor, başlarına neler geliyor, neler. (Elif, Bağcılar, 24, tekstil işçisi)

Bağcılar'da kalabalık bloklardan oluşan bir sitede oturan Zeynep, tanımadığı yabancı biriyle karşılaşma durumuyla ilgili tedirginliğini şöyle anlatır:

...Yani (asansöre) biniyorsunuz aynı anda, mesela erkeklerle de biniyorsunuz, benim öyle sakıncam yoktur yani, binerim, bazen de diyorum ki, ya başkasıysa ya burada hani, asansörde bir şey söyler, yaparsa... ya işte ya hani apartmandan olmayan biriye falan diye düşünüyorum. Binmiş oluyorsun da, hep o aklıma sonrasında geliyor. (Zeynep, Bağcılar, 37, muhasebe ofisi çalışanı)

Değerlendirme

Kadınların kentte güvende olmama halinin çok büyük ölçüde erkek şiddeti, cinsel taciz ve cinsel saldırıdan duyulan korkuyla ilişkili olduğu ve bu korkunun da kadınların kent kullanımına sınırlılıklar getirdiği görülür. Bu sınırlılıklar kadınların kenti ancak kısıtlı zaman, mekân ve davranışlarla kullanmasına imkân verir. Kadınların korkularının sadece kentsel kamusal alanda deneyimlenen erkek şiddetin-

den kaynaklanmaması, özel alanda yaşanan şiddetle de ilişkili olması Türkiye'deki kadınların kent içindeki hareketliliğinin sınırları için de ipuçları taşır niteliktedir.

Araştırmayı yürüttüğüm üç ilçede farklı profilden kadınlarla görüşmeme rağmen bu kadınların anlatımlarındaki ortaklık, kentsel kamusal alanda duydukları fiziksel güvenlik korkusuydu. Kadınların anlatımlarında kentte yaşadıkları fiziksel güvenlik korkusu, kamusal ve özel alandaki eril tahakkümün ve buna bağlı ilişkilerin mekân üzerinden yansımaları olarak karşımıza çıkar. Özellikle gece saatlerinde kentsel kamusal alanda cinsel taciz ve saldırıya uğrama korkusu, kadınların kentsel alanları serbestçe kullanmaları önündeki en belirgin engellerden biri olarak görülmektedir. Bununla baş etmek için kullandıkları yöntemler sınıfsal konumlarına ve buna bağlı olanaklarına (oturacağı ev için seçeceği bölge, araba kullanımı vs.) göre düzeysel farklılıklar göstermekle birlikte temelde kadınların yaşamlarına getirdikleri sınırlarda ortaklaşmaktaydı. Bu taktikler, kamusal alanları kullanacakları zaman ve rotalardan başlayıp, yer ve saate göre hangi kıyafetlerin giyileceğine kadar uzayan bir dizi düzenlemede ortaya çıkar.

SONUÇ VE TARTIŞMA

Bekârlık, kadınların yaşadıkları yerlere göre değişen, genellenemeyen anlamlar taşımaktadır. Araştırma sırasında farklı bölgelerdeki bekâr kadınların, yaşamlarını ağırlıkla aileleriyle ilişkilerini merkeze alarak, buna göre mekânsal olarak kurguladıklarını gözlemledim: aile yanında yaşamak, aileye yakın oturmak, yalnız yaşamak. Görüşmeler çerçevesinde Kadıköy’de bekâr yaşamak daha çok tercih edilen bir yaşam biçimi iken, Bağcılar’da üzerinde çok konuşulmayan, bir mecburiyet ve evlenene kadarki bir geçiş dönemi olarak ele alınmaktaydı. Sarıyer’de ise bekârlık ne aile ne de devletin destek olmadığı bir kategori olarak çoğunlukla yoksulluğun daha perçinlenmiş haliydi. Bir başka ifade ile bekârlık bir mecburiyet ve mahalle desteğine, himayesine ihtiyaç gibi durmaktaydı.

Bekâr olarak aile yanında kalmak, kimi zaman geçim stratejisi dolayısıyla bir mecburiyet, kimi zaman da ataerkil kültürel yapının bir özelliği olarak karşımıza çıkıyordu. Görüştüğüm kadınlar arasında daha çok Bağcılar’da rastladığım bu hane yapılarında, geniş aile içinde bekâr kadın olma haline

aile bireyleriyle birlikte çalışmaları da eşlik ediyordu. Aile bağlarının son derece sıkı olduğu bu bölgede, bekâr kadınlar bakım ihtiyacı duyan aile bireylerinin ihtiyaçlarına göre mekânsal düzenlemeler yapıyorlardı. Sosyal destek hizmetlerinin yeterli olmadığı koşullarda kadınlar, ocuk ve yaşlı bakımını sağlayabilmek için konut seçimlerini buna göre organize ediyorlardı. Bu durum, üç farklı bölgede yaşayan bekâr kadınlar için de benzer şekilde tekrar ediyordu. Bağcılar'daki kadınların mekânla belirgin şekilde ilişkisini kuran unsur öncelikle aileleri (birlikte yaşama, bakım desteği ve çalışma açısından), ardından da işyerlerinin yaşadıkları bölgede olmasıydı.

Bu çalışmada bekâr ve yalnız yaşamayı mecburiyet değil de tercih olarak benimseyen kadınlarla ağırlıkla Kadıköy'de görüştüm. Bununla birlikte, onların da yaşamlarındaki mekânsal kurgularda, aile ya da tanıdıklara yakın oturmak büyük önem taşıyordu. Aile ile yaşamak bir mecburiyet olmamakla birlikte, özellikle çocuklarının bakımı için destek almak ya da ailenin yaşlı ebeveynine destek olmak için, yılın belli dönemlerini birlikte geçirmekte ya da onlara yakın oturmaktaydılar. Devletin sınırlı sunduğu ocuk ya da yaşlı bakımı hizmetlerinden yararlanamayan bekâr kadınlar için bu mekânsal düzenleme bir zorunluluktı. Tanıdık ve arkadaş çevresine yakın oturma tercihi ise yalnız yaşamanın getirdiği güvensiz hallerle baş etme yöntemi gibiydi.

Türkiye'de günümüz sosyal politikaları, aileye yönelik pek çok sorunu devletin idealize ettiği aile içinde çözme arayışı içerisinde olmakla birlikte bu aile üzerinden tanımlanmayan bekâr kadınların sosyal destek ihtiyaçlarını ise karşılamamaktadır. Ailenin yoksulluk ve kalıcı işsizlikle giderek zayıflayan dayanışmacı rolü, destek ihtiyacı duyan bekâr kadınlara kucak a(a)mamaktadır. Dolayısıyla aslında bir yandan devletin aileye yüklediği roller ailenin yoksullaşan, za-

yıflayan yapısıyla çözülemeyecek bir hal alırken, öte yandan devletin sınırlı sosyal yardım kaynakları bekâr kadınları kapsamamakta, görmemektedir. Sarıyer’de görüştüğüm kadınların, eğitim ve gelir seviyesi açısından karma yapısı, burada farklı kesimlerle görüşmemi sağladı. Görüştüğüm kadınların bir kısmı belediyeye sosyal yardım için başvuruda bulunmuştu. Görüşmeler sırasında bu kadınların yukarıda tarif edildiği gibi ne devletin düzenli sosyal yardımlarından ne de ailelerinin dayanışma olanaklarından yararlanamadıklarını gözlemledim. Bu nedenle Sarıyer’de görüştüğüm kadınların bir kısmı bu anlamda yoksullukla baş etmekte en zayıf kesimdi. Ailelerinin sosyal desteğini alamayan kadınlar kurgulanmış mekânlarda kendilerine yer bulmaya çalışarak, mahallenin sosyal güvenlik (çocuk bakımı, iş bulma, ayni destek, gıda yardımı) çemberine dahil olmaktaydılar.

Bekâr kadınlar, sosyal politikalarda, sosyal yardımlarda yeterince görünmeseler de yaşadıkları çevrede durum bunun tersinedir. Bekârlığın “kirli” ve “muğlak” çağrışımları çevrenin, bekâr kadınları kategorize etmek üzere hızla bilgi toplamasına, bu gerçekleşmediğinde ve kategorize edemediğindeyse ahlâksızlıkla damgalamasına neden olur. Dolayısıyla kadınlar yaşadıkları mekânda fazlasıyla görünür bir haldedirler. Bu bağlamda, çalışmanın Dördüncü Bölümü’nü oluşturan mahalle, hem kadınların yaşam alanı olarak güvenli buldukları bir mekân hem de aile dayanışmasının yokluğunda sosyal destek mekanizması olarak öne çıkan bir tema oldu. Bekâr kadınların kentte güvensiz hallerine bir güvenlik ağı olarak mahalleyi nasıl kurguladıkları ve yaşadıkları baskıyla baş etmek üzere ne tür taktikler geliştirdiklerini bu bölümde irdeledim.

Mahalle, bugün bu coğrafya için geçmişten ödünç aldığı kolektif yapının hâlâ bazı izlerini taşıyor. Sokağı gözleyen, denetleyen “bakış” mahallenin, sokağın güvenliğini sağla-

ma unsuru olarak çalışmaya devam ediyor. Ancak bununla birlikte mahalleyi olumlu özellikleri ile tarif eden kadınların, çevreleriyle kurdukları ilişkideki mesafeleri, mahallenin genel ahlâk değerlerine uyum göstermediklerinde, bu sıcak ve güvenli çemberin dışında kalacaklarına hatta dışlanacaklarına olan inançtan kaynaklanıyordu. Bu noktada mahallenin sokaktaki koruyucu kollayıcı bakışının, mahallenin ahlâki denetleyicisi konumuna dönüşme potansiyeli olduğunu söyleyebilirim. Kadınların bir yandan bu “bakış”ın sağladığı güvenlik çemberinin içinde olabilmek, öte yandan da özel alanlarına yönelik denetimci baskıdan korunabilmek için ev ve sokağın geçişken olduğu mahallelerde geliştirdikleri kimi taktikler vardı. Mahallenin “bakış”ı ile aralarına “ölçülü mesafe” inşa ederler. Bu mesafe sayesinde yaşam alanlarına müdahale edilmesine belli ölçüde engel olabilirler. Bekâr kadınların kendilerine alan yaratabilmekte bir diğer araçları da mahalleli ile ortaklaşa tespit edilen rolü oynamaları sayesinde mümkün olur.

Bu roller sayesinde, hem bekârlığın (Douglas’tan ödünç aldığım) “muğlak” ve “kirli” hallerini taşımak durumunda kalmaz, hem de mahallenin güvenlik çemberinde yer alabilirler. Mesafe kurarak ve belli rolleri performe ederek sağladıkları bu özgürleşme imkânı şehrin anonimliğinde mümkün olabilmektedir. Akrabalık ve hemşerilik bağlarının güçlü olduğu yerlerde böylesi bir mesafe inşa etme imkânından da bahsedemeyiz. Nitekim Sarıyer’de mahallenin sosyal destek ve dayanışmasına ihtiyaç duyan bekâr kadınlar için öncelikli ihtiyaç seçilmemiş bir bekâr yaşamın mesafesi değildir.

Kadınların kentte güvenlik endişesi ile baş etmek üzere mahallede yaşamayı tercih etmeleri, tanınırlık ve mahallenin sokaktaki “bakış”ın sağladığı güvenliğe duyulan ihtiyaçla ilgilidir. Erkek şiddetinden kaynaklı olarak duyulan fi-

ziksel güvenlikle ilgili korkunun işlendiği Beşinci Bölüm’de bu korkunun, bekâr kadınların kentteki hareketliliklerine ve davranışlarına ne tür sınırlandırmalar getirdiği üzerine odaklandım. Kadınların çalışma hayatına daha fazla dahil olmaları, kentsel kamusal alanı daha fazla kullanmaları, aile içinde değişen rollerine rağmen; erkek şiddeti kaynaklı yaşadıkları baskı kadınların kenti kullanırken kendilerine getirdikleri zaman, yer ve davranış sınırlamaları üzerinden görülür. Bu korku mekânla ilgili olarak farklı ölçeklerde kentte kendine yer bulur: ev ve çevresi (ev seçimiyle ilgili evin fiziksel koşullarının incelenmesi), mahalle ve sokak güvenliği (erkeklerin baskın olduğu sokaklar, parklar, iyi aydınlatılmamış sokaklar), son olarak da kentin kamusal mekânları (sınırlı toplu ulaşım araçları, kentin bilinmeyen yerlerinde hava karardıktan sonra tehlikede hissetme hali). Kadınların cinsel taciz ya da cinsel saldırıya maruz kalma korkusuyla sadece zaman ve yer üzerinden değil, aynı zamanda dış görünüş ve davranışları üzerinden kendilerini sınırlandırdıklarına da şahit oldum. Bu kısıtlamalar, sınıfsal ve kültürel farklılık göstermeden tüm kadınların anlatımlarında belirgindir. Duydukları güvenlik korkusu ve bununla baş etmek için hareketliliklerini sınırlandırmaları sınıfsal fark gözetmemektedir, ama kadınların kendilerine daha güvenli olduğunu düşündükleri yerlerde konut tercih etmeleri, bu sayede daha rahat hareket imkânı yaratmaları ekonomik koşullarıyla doğrudan ilgilidir. Bu açıdan erkek şiddetiyle mekânda güvenlik ve kısıtlanma sorunu yaşayan bekâr kadınlar, görece güvenli yerlerde ya da güvenli rotaları olan yerlerde yaşama imkânını ancak ekonomik koşulları elverdiğince sağlayabilirler.

Öte yandan Rose’un çelişkili mekân kavramıyla birlikte düşündüğümüzde, yaşanan bu sınırlandırma ve baskılara karşın kadınların yalnız yaşama deneyimlerinin ve geliştir-

dikleri baş etme yöntem ve taktiklerinin anlatımlarında paylaştıkları haliyle, onlar üzerinde yarattığı güçlenme ve özgürleşme imkânı –üstelik bazı durumlarda ailenin ve devletin yokluğuna rağmen– her şeye rağmen umudumuzu, dayanışmaya olan inancımızı korumamıza imkân sağlar.

Araştırma Kapsamında Görüşme Gerçekleştirilen Kadınların Bilgileri

	Adı	Yaş	Doğum yeri	Medeni durum	Meslek	Eğitim	Statü	Semt
1	Arzu	36	İstanbul	Boşanmış	Öğretim görevlisi - hukuk	Lisansüstü	Kiracı-tek	Kadıköy-Yeldeğirmeni
2	Nihal	32	Samsun	Bekâr	Akademisyen-proje asistanı	Lisansüstü	Kiracı - ev arkadaşlarıyla	Kadıköy merkez
3	Ebru	30	Kocaeli Gölcük	Bekâr	Organizasyon işi yapıyor	Lisans	Kiracı-tek	Kadıköy-Bahariye
4	Meltem	38	Eskişehir	Boşanmış	Öğretim elemanı - asistan	Lisansüstü	Kiracı - kızıyla oturuyor	Kadıköy-Kızıltoprak
5	Şeniz	41	İstanbul	Bekâr	Turizmci	Lisans	Kiracı - annesi yeni ayrılmış	Kadıköy-Kozyatağı
6	Alev	45	Ankara	Bekâr	Satış yönetmeni	Meslek yüksek okulu	Kiracı - tek	Kadıköy-Hasanpaşa
7	Ümran	58	Gölcük	Boşanmış	Perakende sektörü yönetici	Lisans	Oğlu	Kadıköy-Kızıltoprak
8	Handan	26	Çanakkale	Bekâr	Psikolog	Lisansüstü	Kiracı - erkek arkadaşıyla	Kadıköy-Feneryolu
9	Claudia	40	Hannover Almanya	Bekâr	Sosyal bilimci	Lisansüstü	Kiracı - kızıyla ve ev arkadaşıyla	Kadıköy-Bahariye
10	Gül	25	Bursa	Bekâr	Şehir plancısı, editör	Lisans	Kiracı - ev arkadaşıyla	Kadıköy-Yeldeğirmeni
11	Derya	39	Balıkesir	Boşanmış	Mimar-akademisyen	Lisansüstü	Kiracı - kızıyla	Kadıköy-Küçükyalı
12	Esin	40	İstanbul	Bekâr	Öğretmen	Lisans	Kiracı	Kadıköy Merkez
13	Fatma	34	Adıyaman	Bekâr	Serbest muhasebeci	Lisans	Kiracı	Bağcılar Merkez
14	Berfin	25	Mardin	Bekâr	Tekstil işçisi	İlkokula gitmemiş	Ev sahibi - ailesiyle	Bağcılar-Demirkapı
15	Zeynep	37	İstanbul	Boşanmış	Muhasebe ofisi çalışanı	Lise	Ev sahibi	Bağcılar-Kiraz Mahallesi
16	Ayşe	38	Ordu Gölköy	Boşanmış	Tekstil işçisi	İlkokul	Kiracı - kızıyla	Bağcılar-Yavuz

	Adı	Yaş	Doğum yeri	Medeni durum	Meslek	Eğitim	Statü	Semt
17	Elif	24	Mardin Midyat	Bekâr	Tekstil işçisi	Okuma yazma bilmiyor	Kiracı - annesi ve kardeşiyle	Bağcılar-Çiftlik
18	Emine	30	Manisa Akhisar	Bekâr	Tekstil işçisi	Okuma yazma biliyor	Ev sahibi - annesiyle	Bağcılar-Göztepe
19	Hatice	48	Gaziantep	Boşanmış	Temizlik işçisi	İlkokula gitmemiş	Kiracı - çocuklarıyla	Bağcılar
20	Bilge	33	Tokat	Bekâr	Üniversitede memur	Lise	Ev sahibi - ailesiyle	Bağcılar
	Adı	Yaş	Doğum yeri	Medeni durum	Meslek	Eğitim	Statü	Semt
21	Ayfer	50	Sinop	Bekâr	Emekli devlet memuru - engelli	Lise	Kiracı	Sarıyer-Kireçburnu
22	Arife	49	Kars	Boşanmış	Yaşlı bakımı - evde	İlkokul	Kiracı - kızıyla	Sarıyer-Armutlu
23	Birsen	45	Tokat	Boşanmış	Çalışmıyor - engelli	İlkokul	Kiracı	Sarıyer-FSM
24	Nergis	31	Sivas Suşehirli	Evli - ayrı yaşıyor	Temizlik işçisi	İlkokul	Kiracı - oğluyla	Sarıyer-Reşitpaşa
25	Seval	53	Çorlu	Bekâr	Doktor	Lisansüstü	Kiracı	Sarıyer-Yeniköy
26	Didem	33	Rize	Bekâr	Belediye çalışanı	Lisans	Kiracı	Sarıyer-Tarabya
27	Leyla	31	K.maraş Merkez	Boşanmış	Temizlik işçisi	Ortaokul	Kiracı - çocukları ve eski kayınvalidesi ile	Sarıyer-Kireçburnu
28	Demet	42	Niğde	Eşi ölmüş	Ev hanımı - tekstilde bayi sahibi olarak çalışmış	Lise	Kiracı	Sarıyer-Derbent

- Acar-Savran, Gülnur, *Beden Emek Tarih*, Kanat Yayınevi, İstanbul, 2013.
- Ahıska, Meltem, "Metropol ve Korku", *Defter*, 19, 1992, s. 118-129.
- Ahmed, Sara, *Duyguların Kültürel Politikası*, Sel Yayıncılık, İstanbul, 2014.
- Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, *Türkiye Aile Yapısı Araştırması: Tespitler, Öneriler, Çizge*, İstanbul, 2014.
- Akay, Ali, "Bir Mahalle İnşası", *İstanbul Dergisi*, 40, 2002, s. 78-80.
- Akgökçe, Necla ve Çakır, Serpil, "Sunuş", (der.) S. Çakır ve N. Akgökçe, *Kadın Araştırmalarında Yöntem*, Sel Yayınevi, İstanbul, 1995, s. 7-12.
- Alkan, Ayten, *Yerel Yönetimler ve Cinsiyet: Kadınların Kentte Görünmez Varlığı*, Dipnot Yayınları, Ankara, 2005.
- , *Cins Cins Mekân*, Varlık Yayınları, İstanbul, 2009.
- , "Yerim Mi Dar Yenim Mi? Cinsiyete Dayalı Kentsel Hak İhlalleri ve Ötesi", *Kent ve İnsan Hakları Sempozyumu*, Bilgi Üniversitesi, İstanbul, 2009.
- , "Şehircilik Çalışmalarının Zayıf Halkası: Cinsiyet", (der.) Serpil Sancar, *Nermin Abadan Unat'a Armağan – Birkaç Arpa Boyu: 21. Yı'a girerken Türkiye'de Feminist Çalışmalar*, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2012, s. 343-414.
- Arat, Yeşim ve Altınay, Ayşe Gül, *Türkiye'de Kadına Yönelik Şiddet*, Mor Çatı, İstanbul, 2007.
- Arık, Hülya, "Kahvehanede Erkek Olmak: Kamusal Alanda Erkek Egemenliğin Antropolojisi", (der.) Ayten Alkan, *Cins Cins Mekân*, Varlık Yayınları, İstanbul, 2009, s. 168-201.
- Aslan, Şükrü, *1 Mayıs Mahallesi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004.
- Aytaç, Işık, "Intergenerational Living Arrangements in Turkey", *Journal of Cross-Cultural Gerontology* 13, 1998, s. 241-264.

- Bachelard, Gaston, *Mekânın Poetikası*, (çev. A. Tümertekin), İthaki Yayınları, İstanbul, 2013.
- Bağcılar Belediyesi, *Bağcılar İlçesi Hanehalkı Çalışması*, Yayınlanmamış rapor, İstanbul, 2006.
- Balaban, Utku, *A Conveyor Belt of Flesh: Urban Space and The Proliferation of Industrial Labor Practices in Istanbul's Garment Industry*, Friedrich Ebert Vakfı, İstanbul, 2011.
- Balıkhane Nazırı Ali Rıza Bey, *Bir Zamanlar İstanbul*, Tercüman, İstanbul, 1922.
- Balkır, Güney, *Yeldeğirmeni (Kadıköy) Geleneksel Sivil Binalarının Yapısal Sorunları ve Koruma için Öneriler*, Yüksek Lisans Tezi, MSÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 2002.
- Bele, Tansu, *Sarıyer ve Büyükdere*, Heyamola Yayınları, İstanbul, 2011.
- Bingöl, Sedat, "Nineteenth-Century Ottoman Neighbourhoods Visited by Courage, Sleeplessness and Dead Bodies", *Middle Eastern Studies*, 51 (2), 2015, s. 254-268.
- Brodsky, G., M. Buckley, S. Day ve M. Young, *Human Rights Denied Single Mothers on Social Assistance in British Columbia*, Poverty and Human Rights Center, Kanada, 2005.
- Bolak, Hale, "Aile İçi Kadın Erkek İlişkilerinin Çok Boyutlu Kavramlaştırılmasına Yönelik Öneriler", (der.) Şirin Tekeli, *1980'ler Türkiye'sinde Kadın Bakış Açısından Kadınlar*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1995, s. 235-246.
- Bondi, Liz ve Davidson, Joyce, "Situating Gender", (der.) L. Nelson ve J. Seager, *A Companion to Feminist Geography*, Blackwell, USA, 2005, s. 15-31.
- Bondi, Liz ve Rose, Damaris, "Constructing gender, constructing the urban: A review of Anglo-American feminist urban geography", *Gender, Place ve Culture: A Journal of Feminist Geography*, 10(3), 2003, s. 229-245.
- Bora, Aksu, "Kamusal Alan Sahiden 'Kamusal' mı?", (der.) Meral Özbek, *Kamusal Alan*, Hil Yayınları, İstanbul, 2010, s. 529-538.
- Bora, Aksu ve Üstün, İlknur, *Sıcak Aile Ortamı*, TESEV Yayınları, İstanbul, 2005.
- Bourdieu, Pierre, "On the Family as a Realized Category", *Theory Culture Society*, 13(3), 1996, s. 19-26.
- , *Eril Tahakküm*, (çev. B. Yılmaz), Bağlam, İstanbul, 1998/2014.
- Buğra, Ayşe, "Türkiye'nin Değişen Refah Rejimi: Neoliberalizm, Kültürel Muhafazakârlık ve Yeniden Tanımlanan Toplumsal Dayanışma", (der.) S.Dedeoğlu ve A.Y. Elveren, *Türkiye'de Refah Devleti ve Kadın*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2012, s. 47-70.
- Buğra, Ayşe ve Keyder, Çağlar, *New Poverty and Changing Welfare Regime of Turkey*, UNDP, Ankara, 2003.
- Cantek Şenol, Funda; Ulutaş Ünlütürk, Çağla; Çakmak, Sermin, "Evin içindeki sokak, sokağın içindeki ev: Kamusal ile özel alan arasında kalanlar", (der.) F. Şenol Cantek, *Kenarın Kitabı*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014, s. 121-159.

- Caunce, Stephen, *Sözlü Tarih ve Yerel Tarihçi*, (çev. B.B. Can ve A. Yalçinkaya), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2001.
- Crow, Graham, Allan, Graham ve Summers, Marcia, "Neither Busybodies nor Nobodies: Managing Proximity and Distance in Neighbourly Relations", *Sociology*, 36(1), 2002, s. 127-145.
- Çakır, Ruşen ve Bozan, İrfan, *Mahalle Baskısı Var mı Yok mu?*, Doğan Kitap, İstanbul, 2009.
- Çokugraş, Işıl, "Osmanlı İstanbul'unda Bekâr Odaları", *Mimar.İst*, 47, 2013, s. 29-36.
- , *Bekâr Odaları ve Meyhaneler Osmanlı İstanbul'unda Marjinalite ve Mekân 1789-1839*, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2016.
- Çur, Arzu, "Kadınlar: Taşranın Yurtsuzları", (der.) Tanıl Bora, *Taşraya Bakmak*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005, s. 116-135.
- Danış, Aslı Didem, "Bahçeşehir Bir Mahalle mi?", *İstanbul Dergisi*, 40, 2002, s. 102-105.
- Day, Kristen, "Constructing Masculinity and Women's Fear in Public Space in Irvine, California", *Gender, Place and Culture: A Journal of Feminist Geography*, 8(2), 2001, s. 109-127.
- De Certeau, Michel, *Gündelik Hayatın Keşfi*, Dost Yayınları, Ankara, 1980/2009.
- Dedeoğlu, Saniye, "Eşitlik mi Ayrımcılık mı?", *Çalışma ve Toplum*, 2, 2009, s. 41-54.
- Devellioglu, Ferit, *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lugat*, 16.basım, Aydın Kitabevi, Ankara, 1999.
- Dias, Karen ve Blecha, Jennifer, "Feminism and Social Theory in Geography: An Introduction", *The Professional Geographer*, 59(1), 2008, s. 1-9.
- Douglas, Mary, *Saflık ve Tehlike*, Metis Yayınları, İstanbul, 1966/2007.
- Duben, Alan, "Turkish Families and Households in Historical Perspective", *Journal of Family History*, 1985, s. 75-97.
- Duben, Alan ve Behar, Cem, *İstanbul Haneleri*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1998.
- Ecevit, Mehmet, "Epistemoloji", (der.) Y. Ecevit ve N. Karkınar, *Toplumsal Cinsiyet Sosyolojisi*, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir, 2011, s. 32-64.
- Elden, Stuart, "Space I", (der.) Kitchin, R. ve Thrift, N., Elsevier, *International Encyclopedia of Human Geography*, Amsterdam, 2009, s. 262-267.
- Edgü, Erincik, "Evin Direği, Sokağın Bekçisi", (der.) A. Akpınar, G. Bakay ve H. Dedehayır, *Kadın ve Mekân*, Turkuvaiz Yayınları, İstanbul, 2009, s. 72-79.
- Erses, Selma Mine, "Mahalle Kimliği", *İstanbul Dergisi*, 2002, s. 59-65.
- Esping-Andersen, Gösta, "Toplumsal Riskler ve Refah Devletleri", (der.) A. Bugra ve Ç. Keyder, *Sosyal Politika Yazıları*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1999/2006, s. 33-52.
- Fenster, Tovi, "The Right to the Gendered City: Different Formations of Belonging in Everyday Life", *Journal of Gender Studies*, 14(3), 2005, s. 217-231.

- Ferrera, Maurizio, "Sosyal Avrupa'da 'Güney Avrupa Refah Modeli'", (der.) A. Bugra ve Ç. Keyder, *Sosyal Politika Yazıları*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006, s. 195-230.
- Garfinkel, Harold, *Studies in Ethnomethodology*, Prentice Hall, New Jersey, 1967.
- Gedik, Esra, *Trapped in Between State, Market and Family: Experiences of Moderately Educated and Divorced and Widow Women*, Doktora tezi, ODTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2015.
- Geertz, Clifford, "'Yerli Gözüyle': Antropolojik Anlamanın Doğası Üstüne", (der.) P. Rainbow ve W. Sullivan, *Toplum Bilimlerinde Yorumcu Yaklaşım*, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1990, s. 45-57.
- Gilbert, Liette ve Dikeç, Mustafa, "Right to the City; Politic of Citizenship", (der.) Goonewardena, K., Kipfer, S., Milgrom, R. ve Schmid, C., *Space, Difference, Everyday Life: Reading Henri Lefebvre*, Routledge, New York, 2008, s. 250-264.
- Gill, Zsuzsa ve Riain, Seán Ö, "Global Ethnography", *Annual Review of Sociology*, 28, 2002, s. 271-295.
- Goffman, Erving, *Günlük Yaşamda Benliğin Sunumu*, (çev.) B. Cezar, Metis Yayınları, İstanbul, 2009.
- , *Damga*, (çev.) Ş. Geniş, L. Ünsaldı, S.N. Ağırnaslı, Heretik Yayıncılık, Ankara, 2014.
- Gordon, Margaret T., Riger, Stephanie, Le Bailley, Robert K. ve Heath, Linda, "Crime, Women and the Quality of Urban Life", *Signs*, 5(5), 1980, s. 143-160.
- Gökalp-Yılmaz, Gaye, "Tactics in Daily Life Practices and Different Forms of Resistance: The Case of Turks in Germany", *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, 82, 2013, s. 66-73.
- Gökçe, Birsen, *Toplumsal Bilimlerde Araştırma*, Savaş Yayınevi, Ankara, 1992.
- , *Türkiye'nin Toplumsal Yapısı ve Toplumsal Kurumlar*, Savaş Yayınevi, Ankara, 2004.
- Gür, Banu, *Yenileşme ve Kentsel SIT Alanlarında Uygulamaları – Kadıköy Tarihi Çarşı SIT Alanı Örneği*, Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 2006.
- Gürbilek, Nurdan, *Ev Ödevi*, Metis Yayınları, İstanbul, 1999.
- Güvenç, Murat, "İstanbul'u Haritalamak", *İstanbul Dergisi*, 2000, s. 35-40.
- , "Küreselleşme Bağlamında İstanbul'a Göç ve İstanbul'dan Göç", (der.) Güvenç, Murat, *Eski İstanbullular, Yeni İstanbullular*, Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Bölümü, İstanbul, 2009, s. 130-140.
- Güvenç, Murat ve Işık, Oğuz, "İstanbul'u Okumak", *Toplum ve Bilim*, 1996, s. 6-60.
- Hacettepe Nüfus Etütleri Enstitüsü, *2013 Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması*, Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü; T.C. Kalkınma Bakanlığı; TÜBİTAK, Ankara, 2014.
- , *2013 Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması İleri Analiz Çalışması*, Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü; T.C. Kalkınma Bakanlığı; TÜBİTAK, Ankara, 2014.

- Hatiboğlu Eren, Burcu, *Yoksul Kadınlar için 'Sıcak Yuva/Özgür Kent' Hayaliyle 'İmkânsız Medeniyet' TOKİ, Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 2014.*
- Harding, Sandra, "Feminist Yöntem diye bir şey var mı?", (der.) S. Çakır ve N. Akgökçe, *Kadın Araştırmalarında Yöntem*, Sel Yayınevi, İstanbul, 1995, s. 34-47.
- Işık, Oğuz ve Pınarcıoğlu, Melih, "İstanbul'da Kentsel Ayrışma: 1990'dan 2000'e Neler Oldu?", (der.) S. Kayasü, O. Işık, N. Uzun ve E. Kamacı, *Gecekondu, Dönüşüm, Kent*, ODTÜ Mimarlık Fakültesi, Ankara, 2009, s. 379-407.
- İlyasoglu, Aynur, *Örtülü Kimlik*, Metis Yayınları, İstanbul, 1994.
- Jacobs, Jane, *Büyük Amerikan Şehirlerinin Ölümü ve Yaşamı*, (çev.) B. Doğan, Metis Yayınları, İstanbul, 2011.
- Johnson, Louise, "Feminism/Feminist Geography", (ed.) Kitchin, R. ve Thrift, N., Elsevier, *International Encyclopedia of Human Geography*, Amsterdam, 2009, s. 44-58.
- Kalkınma Bakanlığı, *10. Kalkınma Planı: 2014-2018*, Kalkınma Bakanlığı, Ankara, 2013.
- Kadın Dostu Kentler Birleşmiş Milletler Ortak Programı, *Kadın Dostu Kent Uygulama Rehberi*, Berk Matbaacılık, Ankara, 2015.
- Kandiyoti, Deniz, "Aile Yapısında Değişme ve Süreklilik", (der.) T. Erder, *Türkiye'de Ailenin Değişimi, Toplumbilimsel İncelemeler içinde*, Türk Sosyal Bilimler Derneği, İstanbul, 1984, s. 15-33.
- , "Ataerkil Örüntüler: Türk Toplumunda Erkek Egemenliğinin Çözümlemesine Yönelik Notlar", (der.) Ş. Tekeli, *1980'ler Türkiye'sinde Kadın Bakış Açısından Kadınlar*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1995, s. 367-382.
- , "Bargaining with Patriarchy", *Gender and Society*, 1988, s. 274-290.
- Karal, Dilek ve Aydemir, Elvan, *Türkiye'de Kadına Yönelik Şiddet*, USAK Raporları No: 12-01, USAK Yayınları, Ankara, 2012.
- Kavas, Serap And Gündüz-Hoşgör, Ayşe, "The parenting practice of single mothers in Turkey: Challenges and strategies", *Women's Studies International Forum*, 40, 2013, s. 56-67.
- Kazgan, Gülten, "İstanbul'un Kuştepe Mahallesi", *İstanbul Dergisi*, 2002, s. 108-112.
- Kentel, Ferhat, *Modernite, Gündelik Hayat ve Yeni Sosyal Hareketler*, 2011, <http://www.altust.org/2011/1/modernite-gundelik-hayat-ve-yeni-sosyal-hareketler/>, (08.05.2016).
- Kesgin, Bedrettin ve Yaman, Ömer Miraç, "Sosyal Politikada Sosyal Güvensizliğe Karşı Sığınılacak Son Liman Aile Mi?", E. B. Merkezi, *Kentleşme ve Sosyal Politikalar*, Esenler Belediyesi Şehir Düşünce Merkezi Şehir Yayınları, İstanbul, 2013, s. 45-64.
- Keskin, Eren, Aşan, Esra, Gülbahar, Hülya, Sirman, Nükhet ve Kutluata, Zeynep, "Cinsel Taciz: Tanımlar ve Tartışmalar Üzerine Sohbet", *Kültür ve Siyasette Feminist Yaklaşımlar*, 13, 2011, s. 37-59.

- Kıray, Mübeccel, Eregli, İletişim Yayınları, Ankara, 1964.
- Kızılay, Şevket Ercan, "Küreselleşme, Madun Kamusalığı ve Taktikler: Afyon Çavuşbaşı Mahallesi Örneği", *İdeal Kent*, 3, 2002.
- Koç, İsmet, *Türkiye Aile Yapısı Araştırması: Tespitler, Öneriler, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı*, Çizge, İstanbul, 2014.
- Koç, İsmet; Adalı, Tuğba ve Türk, Hande Deniz, *Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması 2013, 2015*, <http://www.hips.hacettepe.edu.tr/tnsa2013/sunum.shtml>, (10.01.2016).
- Konda Araştırma ve Danışmanlık, *Toplumdaki Ayıp, Günah ve Suç Algı ve Tanımları*, İstanbul, 2012.
- Kongar, Emre, "İzmir: Kentsel Ailenin Değişimi", (der.) E. Kongar, *Türkiye Üzerine Araştırmalar* içinde, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1986, s. 21-106.
- , *Mahalle Baskısı Nedir?*, 2007, http://www.kongar.org/aydinlanma/2007/588_Mahalle_Baskisi.php, (04.01.2016).
- Koray, Meryem, *Sosyal Politika*, Imge Kitabevi, Ankara, 2005.
- Koskela, Hille, "Bold Walk and Breakings: Women's spatial confidence versus fear of violence", *Gender, Place and Culture: A Journal of Feminist Geography*, 4(3), 1997, s. 301-320.
- Köker, Eser, "Saklı Konuşmalar", (der.) M. Özbek, *Kamusal Alan*, Hil Yayınları, İstanbul, 2010, s. 539-550.
- Lefebvre, Henri, *Critique of Everyday Life*, Verso, Londra, 1991.
- , *The Production of Space*, (çev.) D. Nicholson-Smith, Blackwell, Oxford, 1991.
- , "The Right to the City", (der.) Kofman, E. ve Lebas, E., *Writings on Cities*, Blackwell, Londra, 1967/1996, s. 63-184.
- Lemert, Charles, "Goffman's Social Theory", (der.) C. Lemert ve A. Branaman, *The Goffman Reader*, Blackwell, Massachusetts, 1997, s. ix-xliii.
- Leslie, Kern, "In Place and At Home in the City: Connecting privilege, safety and belonging for women in Toronto", *Gender, Place and Culture*, 12(3), 2005, s. 357-377.
- MacKinnon, Catharine Alice, *Feminist Bir Devlet Kuramına Doğru*, Metis Yayınları, İstanbul, 1998.
- Mallett, Shelley, "Understanding Home: A Critical Review of the Literature", *The Sociological Review*, 2004, s. 62-89.
- Marcuse, Peter, "Reading the Right to the City", *City*, 18(1), 2014, s. 4-9.
- Mardin, Şerif, *Mahalle Baskısı, Ne Demek İstedim?*, 2008, <http://www.rusencakir.com/Prof-Serif-Mardin-Mahalle-Baskisi-Ne-Demek-Istedim/2028>.
- , *Mahalle Havası Diye Bir Şey Var Ki AKP'yi Bile Dover*, 2007, <http://www.rusencakir.com/Prof-Serif-Mardin-Mahalle-havasi-diye-bir-sey-var-ki-AKP'yi-bile-dover/749>.
- , *Religion Society and Modernity in Turkey*, Syracuse University Press, New York, 2006.

- , *Yalnız İslamcılar İtham Etmek Doğru Olmaz*, 2007, <http://rusencakir.com/Prof-Serif-Mardin-Yalniz-Islamcilar-iitham-etmek-dogru-olmaz/758>.
- Martin, Deborah G., "Constructing the 'Neighborhood Sphere': Gender and Community Organizing", *Gender, Place ve Culture: A Journal of Feminist Geography*, 9(4), 2002, s. 333-350.
- Massey, Doreen, *For Space*, Sage Publications, Londra, 2005.
- , *Space, Place and Gender*, Polity Press, Cambridge, 1994.
- McDowell, Linda, "Space, Place and Gender Relations: Part II. Identity, difference, feminist geometries and geographies", *Progress in Human Geography*, 17 (3), 1993, s. 305-318.
- Mehta, Anna, "Embodied Discourse: On gender and fear of violence", *Gender, Place and Culture: A Journal of Feminist Geography*, 6(1), 1999, s. 67-84.
- Menand, Louis, "Some Frames for Goffman", *Social Psychology Quarterly*, 72(4), 2009, s. 296-299.
- Mies, Maria, "Feminist Araştırmalar için Bir Metodolojiye Doğru", (der.) N. Akgökçe ve S. Çakır, *Kadın Araştırmalarında Yöntem içinde*, İstanbul, 1995, s. 48-64.
- Mills, Amy, "Gender and Mahalle (Neighborhood) Space in İstanbul", *Gender, Place and Culture*, 14(3), 2007, s. 335-354.
- Mor Çatı, *Türkiye'de Erkek Şiddetiyle Mücadele Mekanizmaları İzleme Raporu*, Mor Çatı Yayınları, İstanbul, 2016.
- Nelson, Lise ve Seager Joni, "Introduction", (der.) L. Nelson ve J. Seager, *A Companion to Feminist Geography*, Blackwell, USA, 2005, s. 1-11.
- Okin, Susan Moller, "Gender, the Public and the Private", (ed.) Phillips, A., *Feminism and Politics*, Oxford University Press, Oxford, 1998, s. 116-141.
- Orloff, Ann Shola, "Gender and The Social Rights of Citizenship: The Comparative Analysis of Gender Relations and Welfare States", *American Sociological Review*, 58(3), 1993, s. 303-328.
- Ortaylı, İlber, *Osmanlı Toplumunda Aile*, Pan Yayıncılık, İstanbul, 2000.
- Özar, Şemsa ve Yakut-Çakar, Burcu, *Eşi Vefat Etmiş Kadınlar için Bir Nakit Sosyal Yardım Programı Geliştirilmesine Yönelik Araştırma Projesi*, Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Politikalar Forumu, İstanbul, 2011.
- Özbay, Ferhunde, "Demografik Dönüşüm Sürecinde İktidar, Kadın ve Aile", *Başka Bir Aile Anlayışı Mümkün mü?*, Heinrich Böll Stiftung Derneği, İstanbul, 2014, s. 106-112.
- , "Aile ve Hane Yapısı: Dün, Bugün, Yarın", (der.) F. Özbay, *Dünden Bugüne Aile, Kent ve Nüfus içinde*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2015a, s. 79-107.
- , "Toplumsal Cinsiyet ve Mekân", (der.) F. Özbay, *Dünden Bugüne Aile, Kent ve Nüfus içinde*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2015b, s. 109-131.
- Özkazanç, Alev, "Cinsel Taciz, Siyaset ve Taciz Siyaseti", (der.) A. Özkazanç, *Cinsellik, Şiddet ve Hukuk içinde*, Dipnot Yayınları, Ankara, 2013a, s. 185-191.

- , “Kadın Cinayetleri, AKP ve Muhafazakârlık Üzerine”, (der.) A. Özkazanç, *Cinsellik, Şiddet ve Hukuk* içinde, Dipnot Yayınları, Ankara, 2013b, s. 229-239.
- Özgüç, Nazmiye, *Kadınların Coğrafyası*, Çantay Kitabevi, İstanbul, 1998.
- Özgür, Murat, *Coğrafya Hakkında*, Ankara Üniversitesi, 2010, <http://geography.humanity.ankara.edu.tr/cografya-hakkinda/> (24.05.2016).
- Öztan, Ece, “Türkiye’de Ailecilik, Biyosiyaset ve Toplumsal Cinsiyet Rejimi”, *Toplum ve Bilim*, 130, 2014, s. 176-188.
- Padhee, Anisha, *A Study into The Experiences of Safety and Unsafety Amongst Single Indian Women Living in Londra*, Yüksek Lisans Tezi, Girton College, Londra, 2012.
- Paeke, Linda, “Gender In The City”, (der.) Kitchin, R. ve N. Thrift, *International Encyclopedia of Human Geography*, Elsevier, Amsterdam, 2009, s. 320-327.
- Pain, Rachel, “Space, Sexual Violence and Social Control”, *Progress in Human Geography*, 15, 1991, s. 415-431.
- Parla, Ayşe, “Anlatılar, Duvarlar ve Direniş Sesleri: Aykırı Bir Mekân Olarak Mor Çatı”, *Evdeki Terör: Kadına Yönelik Şiddet*, Mor Çatı Yayınları, İstanbul, 1997, s. 53-65.
- Perouse, Jean-François, *İstanbul’la Yüzleşme Denemeleri*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2011.
- Perouse, Jean-François ve Dekhli, Kamel, “Göz Ardı Edilen Bir Mahalle”, *İstanbul Dergisi*, 2002, s. 81-83.
- Purcell, Mark, “Excavating Lefebvre: The right to the city and its urban politics of the inhabitant”, *GeoJournal*, 58, 2002, s. 99-108.
- , “Citizenship and the right to the global city: reimagining the capitalist world order”, *International Journal of Urban and Regional Research*, 27(3), 2003, s. 564-590.
- Ronald, Richard ve Nakano, Lynne, “Single Women and Housing Choices in Urban Japan”, *Gender, Place and Culture*, 20(4), 2012, s. 451-469.
- Riger, Stephanie ve Gordon, Margaret T., “The Fear of Rape: A Study in Social Control”, *Journal of Social Issues*, 37(4), 1981, s. 71-92.
- Rose, Gillian, *Feminism and Geography*, Blackwell, Cambridge, 1993.
- Ruggie, Mary, *The State and Working Women: A Comparative Study of Britain and Sweden*, Princeton University Press, Princeton, 1984.
- Sandercock, Leonie ve Forsyth, Ann, “A Gender Agenda: New Directions for Planning Theory”, *Journal of the American Planning Association*, 58(1), 1992, s. 49-59.
- Sarıyer Belediyesi, *Sarıyer Belediye Başkanlığı 2015-2019 Dönemi Stratejik Planı*, İstanbul, 2015.
- Sayın, Önal, *Aile Sosyolojisi*, Ege Üniversitesi Basımevi, İzmir, 1990.
- Simmel, Georg, “Metropol ve Zihinsel Hayat”, *Bireysellik ve Kültür*, (çev.) T. Birkan, Metis Yayınları, İstanbul, 2009.

- Sirman, Nükhet, "K  y Kadınının Aile ve Evlilikte Güçlenme Mücadelesi", (der.)   . Teleki, *Kadın Bakış Açısından Kadınlar* içinde, İletişim Yayınları, İstanbul, 1995, s. 247-276.
- Sucu, İlyas, *Boşanmış Kadınların Boşanma Nedenleri ve Boşanma Sonrası Kabulleri (Sakarya İli   rneği)*, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Sakarya, 2007.
-   ent  rk, Yıldırım ve Yardımcı, Sibel, *Hacıyatmazı Devirmek: Neoliberal Pratiklere Karşı Kolektivit  *, Kalkedon, İstanbul, 2010.
- Tamdoğan-Abel, Işık, "Osmanlı Döneminden Günümüz Türkiyesine 'Bizim Mahalle'", *İstanbul Dergisi*, 2002, s. 66-70.
- Tankel, Yarden, "Reframing 'Safe Cities for Women': Feminist articulations in Recife", *Development*, 54, 2011, s. 352-357.
- Tanyeli, Uğur, "Genişleyen Dünyada Sanat, Kent ve Siyaset", *İKSV Uluslararası İstanbul Bienali'nden Metinler* içinde, İKSV Yayınları, İstanbul, 2005, s. 199-209.
- Tekeli,   irin, *1980'ler Türkiye'sinden Kadın Bakış Açısından Kadınlar*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1995.
- , *Kadınlar İçin*, Alan Yayıncılık, İstanbul, 1988.
- Thompson, Paul, *Geçmişin Sesi*, (  ev.)   . Layıkel, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1999.
- Timur, Serim, *Türkiye'de Aile Yapısı*, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara, 1972.
- Toprak, Binnaz; Bozan, İrfan; Morgül, Tan ve   ener, Nedim, *Türkiye'de Farklı Olmak*, Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul, 2008.
- Tulaz, Asalet, *Gendering Space, Security and Surveillance: Perceptions of Single Women in Istanbul*, Yüksek Lisans Tezi, ODTÜ Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 2008.
- Tuncer, Selda, "Beşeri Coğrafyaya Feminist İtirazlar", *Fe Dergi*, 18(1), 2012, s. 79-90.
- TÜSIAD, *Kadın Erkek Eşitliğine Doğru Yürüyüş: Eğitim,   alı  ma Yaşamı ve Siyaset*, İstanbul, 2000.
- Valentine, Gill, "The Geography of Women's Fear", *Area*, 21(4), 1989, s. 385-390.
- Van Eijk, Gwen, "'They Eat Potatoes, I Eat Rice': Symbolic Boundary Making and Space in Neighbour Relations", *Sociological Research Online*, 16(4), 2011, s. 1-12.
- Walby, Sylvia, "Theorising Patriarchy", *Sociology*, 23(2), 1989, s. 213-234.
- Wild-Damiris, Helga, "Practice and the Theory of Practice. Rereading Certeau's 'Practice of Everyday Life'", *JBA Review Essay*, 2012, s. 1-19.
- Wilkinson, Eleanor, "Single People's Geographies of Home: Intimacy and Friendship beyond the 'family'", *Environment and Planning*, 46(10), 2014, s. 2452-2468.
- Wilson, Elizabeth, *The Sphinx in the City*, University of California Press, Berkeley, 1991.
- Yalçıntan, Murat Cemal, *Sarıyer Gecekondu Mahalleleri   rneğinde Kentsel D  n    m S  re  leri ve Bu S  re  lerin Sosyo-Ekonomik ve Fiziki Etkileri*, TÜBİTAK, 2014.

Yazıcı, Berna, "The Return to The Family: Welfare, State and Politics of the Family in Turkey", *Anthropological Quarterly*, 85(1), 2012, s. 103-140.

Yılmaz, Fikret, "XVI. Yüzyıl Osmanlı Toplumunda Mahremiyetin Sınırlarına Dair", *Toplum ve Bilim*, 83, 2000, s. 92-110.

—, "Fahişe Subaşı'ya Karşı", *Toplumsal Tarih*, 2012, s. 22-31.

Zeybek-Alkan, Hilal, "Bir Aile Mekânında Cinsiyet, Cinsellik ve Güvenlik", (der.) C. Özbay, A. Terzioğlu ve Y. Yasin, *Neoliberalizm ve Mahremiyet içinde*, Metis Yayınları, İstanbul, 2011, s. 227-243.

Diğer İnternet Kaynakları

<http://bianet.org/kadin/bianet/133354-bianet-siddet-taciz-tecavuz-cetelesi-tutuyor/> (08.03.2015).

<http://www.unesco.org/most/westeu20.htm> (05.01.2016).

<http://kadincinayetlerinidurduracagiz.net/veriler/1878/2014-yili-kadin-cinayeti-gercekleri> (08.03.2015).

<http://www.kadindostukentler.org/content/docs/kdk-brosur-2014.pdf> (05.03.2015).

<https://www.akparti.org.tr/site/dosyalar#!/> (16.04.2016).

https://www.akparti.org.tr/site/akparti/parti-programi#bolum_ (08.04.2016).

<http://www.arkitera.com/haber/12480/gecmisin-modern-mimarisi---1--> (28.04.2016).

https://tr.wikipedia.org/wiki/%C3%96zgecan_Aslan_cinayeti (08.05.2016).

https://tr.wikipedia.org/wiki/Hasanpa%C5%9Fa_Kad%C4%B1k%C3%B6y (02.05.2016).

<http://secim.haber7.com/2014/istanbul/bagcilar/> (05.05.2016).

<http://www.bagcilar.bel.tr/ilcemiz> (05.05.2016).

<http://secim.haberler.com/sariyer-secim-sonuclari/> (05.05.2016).

<http://secim.haberler.com/bagcilar-secim-sonuclari/> (05.05.2016).

<http://secim.haberler.com/kadikoy-secim-sonuclari/> (05.05.2016).

<http://www.hurriyet.com.tr/vahsete-isyan-turkiye-ayakta-28200853> (05.05.2016).

<http://www.milliyet.com.tr/ozgecan-aslan-icin-kadinlardan-gundem-2013849/> (05.05.2016).

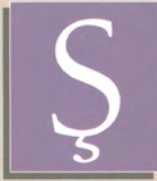
<http://www.unesco.org/most/westeu20.html> (05.01.2016).

<http://www.kadindostukentler.org/content/docs/kdk-brosur-2014.pdf> (05.03.2015).

<http://www.oecd.org/els/soc/doingbetterforfamilies.html> (05.05.2015).

<http://www.ankara.edu.tr/kurumsal/mevzuat/cinsel-tacize-ve-cinsel-saldiriya-karsi-politika-belgesi/> (10.07.2016).

“Akşam eve döneceğimiz saate göre rota belirlemek, evden çıkarken şehrin nerelerinden geçeceğimize göre kıyafet seçmek gibi gündelik hayatımıza dair ayrıntılar yanında bir de pek görünür olmayan konular var: ekonomik imkânlarımız dolayısıyla seçme imkânımız varsa, şehrin neresinde oturmak daha güvenli ve rahat? Mahalle hayatı, çocuğu olan bekâr bir kadın için siteye göre daha mı güvenli? Yaşadığımız yerde çevremizle kuracağımız ilişkilerin sınırları olmalı mı? Erkek arkadaşlarımızın eve girip çıkması sorun olur mu? Ailemizin ya da arkadaşlarımızın oturduğu mahallede yaşamak, kolaylaştırıcı olabilir mi?”

Şehirde yalnız yaşayan kadınlar, fizikî şiddet tehdidiyle sınırlı olmayan korkuların kışkacındalar, çoğunlukla. Adeta davranışlarına, bakışlarına sinmiş bir ihtiyatla yaşıyorlar. Gözetilmiyor ama gözetleniyorlar. Sadece sosyal ilişki rejiminin ve mekânların “erkekliği” değil, bekâr kadınların sosyal politikaların menzili dışına itilmiş olması da, onların yaşamını zorlaştırıyor. Oysa, yalnız yaşayan -kimisi de çocuklu- kadınların varlığı, özellikle büyük şehirlerde giderek genişleyen bir vakıa.

Ceren Lordoğlu, mekâna feminist açıdan bakan çalışmasında, İstanbul’da farklı sınıfsal ve kültürel konumlardan bekâr kadınların bu meseleyle nasıl baş ettiklerini inceliyor. Nasıl taktikler geliştiriyor, arkadaş, aile, komşuluk, mahalle ilişkilerini nasıl kuruyor ve nasıl hissediyorlar? ■

